

220.136

OSZK

.....

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ORSZÁGOS TESTNEVELÉSI TANÁCS KÖNYVTÁRA XL.

AZ OLYMPIAI JÁTÉKOK TÖRTÉNETE

IRTA

Dr. MEZŐ FERENC

ÁLL. REÁLGIMNÁZIUMI TANÁR

GRÓF KLEBELSBERG KUNO

VALLÁS- ÉS KÖZOKT. M. KIR. MINISZTER

ELŐSZAVÁVAL

Az 1928. évi amsterdami olympiai játékok irodalmi versenyén győztes munka.

121 képpel és 2 térképpel.

AZ ORSZÁGOS TESTNEVELÉSI TANÁCS KIADÁSA

1929.

*«Megjő az idő, hogy visszatérnek az
olympiai és pythiai játékok, amidőn a
legügyesebb diskusdobó homlokát épúgy
megkoszorúzzák, mint a kiváló szellemi
munkását.»*

BERZEVICZY ALBERT.

(Bolgár Tivadar-féle Emlékkönyv 1894. 12. l.)

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ORSZÁGOS TESTNEVELÉSI TANÁCS KÖNYVTÁRA

XL

AZ OLYMPIAI JÁTÉKOK TÖRTÉNETE

IRTA

Dr. MEZŐ FERENC

ÁLL. REÁLGIMNÁZIUMI TANÁR

GRÓF KLEBELSBERG KUNO

VALLÁS- ÉS KÖZOKT. M. KIR. MINISZTER

ELŐSZAVÁVAL

*Az 1928. évi amsterdami olimpiai játékok irodalmi versenyén
győztes munka.*

Országos Széchényi Könyvtár

121 képpel és 2 térképpel.

ORSZÁGOS TESTNEVELÉSI TANÁCS
BUDAPEST

1929.

W al

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

~~015718~~

~~43.282~~

220136⁴⁰

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedeknapló
1929 év. 35 sz.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

Ez a könyv a magyar név kettős dicsősége. Szerzője szellemi tornán győzött vele és győzelme nyomán először szökött fel az amsterdami stadion árbocára a háromszínű lobogó.

A munkából megismerjük az ókori olympiai játékok történetét, míg az előszó büszkén számol be a magyar olympiai versenyzők diadalairól. Az olympiai játékokon a magyarok mindig a nemzeti dicsőségért küzdhettek, ám egyebütt nem így volt! Kétségtelen, hogy a világ legelső katonai nemzeteinek sorába tartozunk, de a magyar hadidicsőség, a magyar ezredek hőstettei a külföld szemében felszivódtak az osztrák hadsereg történetébe...

Adja az Isten, hogy a jövőben az olympiai játékokon, de minden más téren is mindig a magunk érdekeiért és mindig növekvő sikerrel küzdhessünk.

Budapest, 1928 december 24-én.

KLEBELSBERG KUNO
vallás- és közoktatásügyi miniszter.

«Hogyha magyar könyvére találsz, jó legyen, akár rossz,
Megvegyed, ámbátor olvasod azt sohasem.»

Fabchich József (1804).

A SZERZŐ ELŐSZAVA.

Gyermekkorom óta lelkes híve vagyok a sportnak. Amíg diák voltam, magam is szorgalmasan «tornáz»-tam, amióta katedrán ülök, szüntelenül figyelmeztetem tanítványaimat, hogy lelkök gondozása mellett ne feledkezzenek meg testökkel szemben fennálló kötelességeikről se, görög előadásaim során pedig évente néhány órát az ókori testi kultúra ismertetésére szoktam fordítani. Sportegyletekben, sportszövetségekben hosszú idő óta dolgozom, kinn a harctéren is atletikára fogtam katonáimat s épen húsz éve, hogy tollal is igyekszem szolgálni a magyar sport ügyét.

A sport iránt való hajlandósággal majdnem egyidős a class. philologia iránt való szeretetem, de mindig szívesen kutattam nemzetünk multjának egyik-másik területét is. Ebből a hármas forrásból fakadt mintegy öt évvel ezelőtt az az elhatározásom, hogy időmet, erőmet egyetemes és hazai művelődéstörténelmünk egyik jelentős részének tanulmányozására fordítom, másszóval megkísérlem összeállítani a magyar és az ókori testedzés történelmét.

Rövidesen munkába is fogtam. Mindkét irányban gyűjtöttem az anyagot s ugyancsak kellemesen érintett, amikor a VKM testnevelési ügyosztályától azt a felszólítást kaptam, hogy vetíthető képekhez való magyarázatul írjam meg két előadásban az ókori sport történetét. Ahogy ezzel elkészültem, a magyar sport multjának kérdéseibe mélyedtem, sok érdekes, jórészt ismeretlen adatra bukkantam s már egy korszakot (1825—75) fel is dolgoztam, amikor megtudtam, hogy a Testn. Tanács már régebben másnak adott megbízást a magyar sporttörténelem megírására. Rövid ideig úgy volt, hogy én is bekapcsolódom e munkába, de a terv meghiusult, mire kutatásaim egy részét egy kis kötetben¹ megjelentettem, egyéb idevágó anyagomat félretettem és visszatértem a klasszikus ókorhoz. Végiglapoztam minden ókori író² akinél, ha még oly jelentéktelennek tetsző adatot is remélhettem, céduláim — ezek teszik a philologus arzenálját — egyre szaporodtak s mintegy két évvel ezelőtt be kellett látnom, hogy hosszú évekre lesz szükség, míg vala-

¹ Képek a magyar sport multjából. Budapest, 1926. KISOK könyvtár 1. sz.

² Már amelyekhez anyagiak hiányával küzködő könyvtárainkban hozzájuthattam. Mert könyvtárainkon is érzik szomorú helyzetünk . . .

mennyit feldolgozhatom. Erre — már csak a közelgő amsterdami olimpiára való tekintetből is — szűkítettem témámon és úgy határoztam, hogy egyelőre csak az ókori olimpiai játékok multját írom meg. Végigjártam a kiadókat, felajánlottam nekik készülő munkámat, de elhárították maguktól a megtiszteltetést. Egy mégis akadt, aki hajlandó volt nyolcvanoldalas füzetet megjelentetni, de legalább felének képnék kellett volna lenni. Kényszerhelyzetemben — mit volt mit tenni — vállaltam a megbízatást, de alig néhány heti munka után beláttam, hogy harakirit követek el, ha szép anyagomat elpotyázom. Előlről kezdtem hát a munkát, most már szélesebb alapokon s amikor kb. 100 oldalra rúgott már kéziratom, felkerestem kiadómat és reá akartam venni, hogy így, terjedelmesebb alakjában is adja ki művemem. Hasztalan volt minden érvelésem, nem sikerült reávennem. Tovább dolgoztam, most már megbízatás nélkül és amikor nagyjából elkészültem, újból bekopogtattam a kiadókhöz. Ismét akadt egy, aki szóba állt velem, elkérte kéziratomat; amikor néhány nap mulva szívszorongva jelentkeztem válaszáért, megveregette vállamat, megdicsérte szorgalmamat, de egyben biztosított, hogyha munkámat megjelenteti, abból egyetlen példány sem fog elkelni.

Akkoriban jutott tudomásomra, hogy az amsterdami olimpián irodalmi versenyt is rendeznek olyan drámai, lírai és epikai művek részére, amelyeknek tárgya a sport köréből való s terjedelmük nem haladja meg a 20.000 szavat. Elhatároztam, hogy én is próbát teszek munkámmal; jelentkeztem a Testn. Tanácsnál és ott nagy örömmel vették tudomásul szándékomat. Munkám jóval terjedelmesebb volt az előírásosnál, ezért három részre szabtam s mindegyikkel külön akartam versenyezni.¹ Mivel közben más is jelentkezett a versenyre, a Tanács úgy határozott, hogy munkámnak első részét nevezi, de a másik két részt is vele küldi, hogy a bírák az egész munkát láthassák. Nagy öröömre szolgált, amikor az amsterdami zsüri értesített, hogy munkámat a maga teljességében elfogadta a konkurrenciára.

Isten segítségével győztem a versenyen. Aug. 1-én hirdették ki az eredményt a stadionban. A messze idegenben felszökött trikolorunk az árbocra és felharsant nemzeti zsolozsmánk: a Himnusz. Életem legszébb percei lehettek volna ezek, de a sors mostohaágából nem lehettem ott. Hadd mondja el hát helyettem benyomásait társadalmunk egyik előkelősége, Albrecht főherceg:

A stadionban a versenyeken — mondja öfensége dr. Mohar József hírlapíróval való beszélgetés közben² — két momentum volt emlékezetes. Lélekemelő volt, amikor a szellemi olimpiász eredményét kihirdették s a győztesek sorában Mező Ferenc dr.,

¹ Egy-egy műfajban országonként csak három munka pályázhatott.

² Budapesti Hírlap 1928 aug. 19. 3. l.

a magyar győztes nevét hirdette a megafon. A magyar zászlót felhúzták a főarborra s a zenekar elsősízen zendített rá a Himnuszra. Lélekemelő volt — a magyarok könnyeztek — igazán megható volt . . . Rengeteg ember a stadionban — és a magyar Himnusz . . .

Itt Albrecht királyi herceg hosszasán elmereng: szinte újra átéli a megható percek izgalmait, szinte újra gyönyörködik a felejthetetlen képben . . .»

Dr. Vadas Gyula, a magyar sportsajtó egyik kiválósága, pedig ezeket írja beszámolójában:¹

Dr. Mező Ferenc tanárnak végtelenül hálásak voltunk valamennyien amsterdami magyarok. Mert az ő győzelme akkor jött, amikor az első napok kudarcai nyomán a legkeserűbb lehangoltság vett erőt rajtunk. Neki köszönhetjük, hogy ez a keserűség eltűnt és amikor az ő győzelme révén először énekeltük el a Himnuszt a piros-fehér-zöld zászló alatt, mindjárt nagyobb volt a bizalom és jobbkedvű az akarat a magyar gárdában.

Ettől eltekintve, a zsüri tagjai Amsterdamban el voltak ragadtatva a Mező dr. pályaművétől.² Azt mondták, ilyen alapos munka még sehol a világon nem jelent meg.

Lám, ki hitte volna a kanizsai tanárról, hogy jobban megírja az olimpiád történetét, mint a görögök, akiknek a földje termette az első babérágat, mint a franciák, akik felújították ezeket a versenyeket, mint az angolok, akiknek British Museumuk van, vagy mint az alapos németek és a többi náción. Mező tanár győzelme igazolja, hogy «mindent lehet, csak akarni kell».

Mindehhez a magam részéről csak ennyit teszek hozzá: minden munkámért, minden szenvedésemért, életem minden csalódásáért kárpótol amsterdami sikerem s boldoggá tesz az a tudat, hogy hazámnak is hasznára-jávéra lehettem.

* * *

¹ Nemzeti Sport. 1928 aug. 24. 7. l.

² Talán nem megy hivalkodásszámba, ha közlöm az egyik zsüritagnak, az angol Ernest Rhys-nek hivatalos jelentését: «Finally, I have selected the three contributions which appear to me to satisfy most fully the real requirements of this form of littérature. Of these three «The History of the Olympic Games» by Dr. Ferenc Mező appears to me to be the most valuable and original contribution which has been sent in. I need not enter into details, perhaps, in pointing out its signal merits». (Magyarul: Végül is három pályaművet választottam ki, amelyek — véleményem szerint — legteljesebben kielégítik az irodalomtörténet-írás e fajtájának tényleges követelményeit. E három között dr. Mező Ferencnek Az olympiai játékok története c. munkája — nézetem szerint — a legértékesebb és legeredetibb pályamű a beérkezettek közül. Azt hiszem, nem kell részletkebe bocsátkoznom, hogy kiemelkedő érdemét kifejtsem.)

Szívem szerint cselekszem, amikor itt e pár igénytelen sorral emléket szeretnék állítani mindazoknak a társaimnak, akiknek amsterdami szereplése fényt, örömet derített a borús-felleges magyar horizontra. . .

Augusztus 2-án délután, rövidebbel a szellemi versenyek eredményének kihirdetése után ismét felkúszott a magyar lobogó az árbocra, amikor Szepes Béla a gerelyvetésben a második helyre jutott. Három nappal később újból felharsant a Himnusz s a keryx országnak-világnak hirdette, hogy a magyar Keresztes Lajos a könnyűsúlyú birkózás olimpiai bajnoka ; Papp László ugyanekkor második helyen végzett a kisközépsúlyban.

Az utolsó héten szerencsés kezdet után szerencsétlenül végeztek vízipólóóink, amennyiben a Barta István, Halasy Olivér, Homonnai Márton, Ivády Béla, Keserü Ferenc, Keserü Alajos és Vértessy József összeállítású csapat a döntőben meglepetésszerűen a második helyre szorult a németek mögött. Balsorsukért bőségesen kárpótoltak bennünket az utolsó napok. Kotsis Antal olimpiai bajnok lett a légsúlyú ökölvívásban, a Garai János, dr. Gombos Sándor, Glykais Gyula, Petschauer Atilla, vitéz Rády József, vitéz Terstyánszky Ödön együttes, különösen Petschauer heroikus munkája révén, visszaszerezte számunkra a kardvívó-hegemóniát, Bárány Istvánnak a 100 méteres úszásban elért második helyezése gyönyörűséggel töltötte el minden magyar lelkét s végezetül vitéz Terstyánszky Ödön a világnak talán eddig legkitűnőbb kardvívógárdája fölött diadalmaskodott. Boldog vagyok, hogy társaim nevét itt megörökíthetem s ha nem is megbízásukból, de bizonyára lelkük szerint cselekszem, amikor e helyen megköszönöm

vitéz nagybányai *Horthy Miklós* Ófőméltóságának, Magyarország kormányzójának, hogy olimpiai sikereink alkalmából mindnyájunkat legfelsőbb kitüntetésben részesített.

A legmélyebb tisztelettel köszönetet mondok gróf *Klebelsberg Kuno* Ónagyméltóságának, m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterünknek, a mindkét (szellemi és testi) irányú magyar kultúra legfőbb irányítójának a munkám elé írt megtisztelő sorokért és azért, hogy az Országos Testnevelési Tanács javaslatára könyvem kiadását lehetővé tette.

Itt köszönöm meg *Pintér Jenő* tanker. kir. főigazgató úrnak sok jó tanácsát, *Csengeri János* egyetemi tanár úrnak lekötőlemezű kedvességét, hogy a *Görög Anthologia* 5 epigrammájának átültetésével munkám becsét jelentékenyen emelte, *Krompaszky Miksa* tanker. kir. főigazgató úrnak azt a jó tanácsát, hogy munkámban a fontos részeket magyar fordításban közöljem. Szeretettel mondok köszönetet igazgatómnak, *Teveli Mihálynak*, valamint helyettesének, *Szentirmay Ottónak* munkámban való állandó támogatásukért, *Stankovits Szilárd* úrnak, a Magyar Athletikai Szövetség elnökének, valamint *Szokolai Lajos* úrnak, a Magyar Atl. Szöv. társelnökének, az első magyar olimpiai gárda illusztris tagjának, *Szukováthy Imre* úrnak, az Országos Testnevelési Tanács

főtitkárának, Ft. Keménffy Dániel esztergomi plébános úrnak, az egyházmegyei könyvtár vezetőjének, az I. ker. áll. Verbőczy István reálgimnáziumnak, Bernáth János test. szakfelügyelő úrnak, hogy könyvekkel segítségemre voltak, dr. Oroszlán Zoltán úrnak, a Szépművészeti Múzeum őrének, hogy művészettörténelmi kérdésekben útbaigazított, aztán a Stephaneum-nyomdának munkám művészi kiállításáért, a Wessely Lipót cégnek a szépen sikerült klisékért, a M. Kir. Áll. Térképészeti Intézetnek a munkámhoz mellékelt két térkép elkészítéséért, az Egyetemi Könyvtár tisztviselőinek velem szemben tanúsított előzékenységükért, valamint bátyámnak, Mező Pál MÁV főintézőnek, hogy a név- és tárgymutató összeállításában segítségemre volt, de hálával tartozom mindenkinek, aki — ha csak egy-egy jó gondolattal, ötlettel is — támogatott.

Budapest, 1928 karácsony hetében.

Dr. Mező Ferenc.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IRODALOM.

I. Hazai.

- Barát-Éber-Takács:* A művészetek története. Budapest, 1926.
- Dr. Bohn Ferenc:* A rómaiak tornajátékai. (Előadás a rádióban 1927 okt. 28.)
- Finály Henrik:* Az ókori súlyokról és mértékekről. Budapest, 1883.
- Dr. Fináczy Ernő:* Az ókori nevelés története. Budapest, 1906.
- Gyomlay Gyula:* A görögök története. Budapest, 1899.
- Hegedüs István:* Bacchylides költeményei. Budapest, 1903.
- Hekler Antal:* A szobrászati stílus problémái. Budapest, 1915.
- Herendi Arthur:* Milyen volt az ókor olimpiásza? Budapest, 1925.
- Hodászy Miklós:* Beszámoló az olympiai tanulmányútról. (Felolvasás a Nemzeti Torna Egylet csarnokában. Budapest, 1928 nov. 6.)
- Hornyánszky Gyula:* A görög felvilágosodás tudománya. Hippokrates. Budapest, 1910.
- Dr. Horodát Balázs:* Hera és Zeus temploma Olympiában. (Görög földön c. emlékkönyv, 1895. 57—93. ln.)
- Kárpáti Kelemen:* Olympia multja és jelene. Budapest, 1895. (Görög földön c. emlékkönyv 35—56. ln.)
- Kemény Ferenc:* Olympia feltámadása. Sport Világ albuma. 1895—96. 4—7. ln.
- Klincssek József:* Az *olympusi* versenyeken ususban volt törvények. Tornaügy. 1886—87. 46—47. ln.
- Koch Nándor:* Az olympiai játékok története. Sporthirlap 1923. dec. 24 és 31.
- Lang Nándor:* Olympia. Pecz : Ókori Lexikon. II. 253—68.
- Lyka Károly:* A művészet könyve. Budapest, é. n.
- Dr. Mártonffy Miklós:* Antik olimpiászok. Előadás a Testnevelési Főiskolán és a Sparta Athletikai Clubban. Budapest, 1926.
- Mátyus István:* Ó és új diaetetica. VI. kötet. Pozsony, 1793.
- Mátyus Nep. János:* A nemzeti lovag. Pest, 1829.
- Dr. Mező Ferenc:* A görög sport. I—II. Uránia Sz. T. Gy. Budapest, 1925—26.
- — A görög atletika. Előadás a Magyar Athletikai Szövetségben. Budapest, 1927.
- — Egy kis nyelvészkedés a sportban. Testnevelés—Sport. 1926. 46. l.
- — 16 méter 94 centiméter. U. o. 1926. 168. l.
- Misángyi Ottó:* Az olympiai játékok keletkezése és a görög atletika. (Felolvasás a rádióban. Budapest, 1927 okt. 14.)
- — Atletika. (U. o. 1927 márc. 16.)
- Iff. Mitrovics Gyula:* Az olympiai Zeus-templom. Egy. Phil. Közl. 1895., 682—91., 771—80.
- Molnár Lajos:* Athletika. Budapest, 1875.
- Molnár Sámuel:* Az olympiai játékok. Hasznos Multságok 1836. II. 180. sk. ln.

- Dr. Oroszlán Zollán:* Az olimpiászok és a versenyjátékok. Előadás az Urániában 1928 febr. 11.
- Pálffy György:* Philostratos: A tréneri tudományról. Testnevelés 1928. I.
- Ruby József:* A hellen gymnastica. Eperjes, 1877.
- Dr. Szerellemhegyi Ervin—R. Szabó Béla:* A modern olimpiai játékok. Budapest, 1928.
- P. Theurewk Emil:* Görög anthologiabeli epigrammák. Budapest, 1891.
- Dr. Vári Rezső:* A class. phil. encyclopaediája. Budapest, 1906.
- Wagner József:* Ó-görög sportélet. Pápa, 1904.
- Zsámboki Gyula:* A görög művészet kiválóbb alkotásainak ismertetése. Budapest, 1911.

II. Külföldi.

- Bintz:* Die Gymnastik der Hellenen. Gütersloh, 1878.
- Dr. G. A. Bogeng:* Geschichte des Sports aller Völker u. Zeiten. Leipzig, 1925—27.
- A. Boetticher:* Olympia. Berlin, 1886.
- Christ:* Geschichte der griech. Literatur. München, 1905.
- Chryssaftis:* Altgriechisches Diskuswerfen. Athen, 1928.
- Corsini:* Dissertationes agonisticae. Lipse, 1752.
- Curtius-Adler:* Olympia und Umgebung. Berlin, 1882.
- — Olympia. Die Ergebnisse der von dem deutschen Reich veranstalteten Ausgrabung. Berlin, 1890.
- Dannenberg-Friedensberg:* Grundsätze der Münzkunde. Leipzig, 1912.
- Depping:* Die Körperkraft . . . Minden, 1881.
- Carl Diem:* Der olympische Gedanke. Leipzig, é. n.
- Dittenberger:* Sylloge Inscriptionum Graecarum. Lipse, 1898—1901.
- Dittenberger-Purgold:* Die Inschriften von Olympia. Berlin, 1896.
- Faber:* Agonisticon, sive de re athletica, ludisque veterum gymniciis, musicis atque circensibus specilegiorum tractatus. Lugduni, 1592.
- Förster:* Die Sieger in den olympischen Spielen. Tübingen, 1891—92.
- Friedländer-Wissowa:* Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms¹⁰. Leipzig, 1922.
- Gardner A. Ernest-dr. Schmidt Márton:* A régi Athén. Budapest, 1911.
- Hachtmann:* Olympia u. seine Festspiele. Gütersloh, 1899.
- Harbott:* Olympia u. die olympischen Spiele. Dresden, é. n.
- Henrich:* Über das Pentathlon der Griechen. Würzburg, 1892.
- G. Hirth:* Das gesammte Turnwesen. Leipzig, 1865. I.
- Hitzig-Bluemner:* Pausaniae Graeciae descriptio. Berlin, 1896—1910.
- Jaeger:* Die Gymnastik der Hellenen. I. kiad. Esslingen, 1850.
- — Die Gymnastik der Hellenen. Neue Bearbeitung. Stuttgart, 1881.
- Jüthner:* Über antike Turngeräthe. Wien, 1896.
- — Philostratos über Gymnastik. Leipzig, 1909.
- — Körperkultur im Altertum. Jena, 1928.
- Kalkmann:* Pausanias der Perieget. Berlin, 1886.
- Karst:* Die Chronik des Eusebius. Leipzig, 1911.
- **J. H. Krause:* Olympia. Wien, 1838.
- * — — Die Gymnastik u. Agonistik der Hellenen. Leipzig, 1840—41.
- Lambros—Politis:* Die olympischen Spiele 776—1896. Athén—Leipzig, 1896.

- Hieronymus Mercurialis*: De arte gymnastica libri sex. Venetiis, IV. 1601.
- **Mie*: Quaestiones agonisticae. Rostock, 1888.
- Mosso-Karafiáth Marius*: A nevelés reformja. Budapest, 1911.
— — Az ifjúság testi nevelése. Budapest, 1910.
- Muzik-Perschinka*: Kunst u. Leben im Altertum. Wien-Leipzig, 1909.
- **C. Müller*: Fragmenta historicorum Graecorum. Paris, 1848—74.
Olympiakai agones. Az «Estia» athéni lap albuma. Athén, 1896.
- Pauly-Wissowa*: Real-Encyclopädie der class. Altertumswissenschaft. Stuttgart, 1893—.
- **Pinder*: Über den Fünfkampf der Hellenen. Berlin, 1867.
- R. Pöhlmann*: Grundriss der griech. Geschichte. München, 1896.
- E. Reisinger*: Griechenland. Leipzig, 1916.
- Richter-Takács*: A görögök és a rómaiak játékai. Kassa, 1894.
- W. Riepl*: Das Nachrichtenwesen des Altertums. Leipzig, 1913.
- A. Rich-C. Müller*: Illustriertes Wörterbuch der römischen Altertümer. Paris-Leipzig, 1862.
- Carl Robert*: Die Ordnung der Olympischen Spiele und die Sieger der 75—83. olympiade. Hermes, XXXV. (1900.) 141—95. In.
- Roscher*: Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. Leipzig, 1884—.
- **Rulgers*: Sexti Julii Africani Olympiaden anagraphe. Leyden, 1862.
- Ch. Scherer*: De olympioniarum status. Gottingae, 1885.
- Schneider*: Die griech. Gymnasien u. Palästen. Solothurn, é. n.
- Schoene*: Eusebii Chronicorum libri duo. Berlin, 1866—75.
- B. Schröder*: Der Sport im Altertum. Berlin, 1927.
- Th. Siebert*: Der Kraftsport. Leipzig, 1907.
- Springer-Michaelis*: Handbuch der Kunstgeschichte* I. Leipzig, 1911.
- Eduard Szamba*: Antike Gymnastik. (Sport u. Sonne. 1925, 9. sz.)
- Stengel*: Die griechischen Kultusaltertümer. (Iwan Müller V. 3.) München, 1890.
- Georgius Schubart*: De ludis equestribus. Magdeburg, 1725.
- Trendelenburg*: Pausanias in Olympia. Berlin, 1914.
- Dr. Georg Unger*: Griechische Zeitrechnung. (Iwan Müller I.) München, 1892.
- Villemain-Csiky Gergely*: Pindar szelleme. Budapest, 1887.
- Martin Vogt*: Der Sport im Altertum. (Bogeng-féle Geschichte des Sports-ban. IV—V. füzet.)
- Wynmann*: Colymbetes, sive de arte natandi dialogus. Heidelberg, 1889., valamint a jegyzetekben idézett munkák.

* A csillaggal jelölt munkákhoz nem juthattam hozzá, a belőlük vett idézetek másodkézből valók.

RÖVIDÍTÉSEK.

a. m.	= annyi mint.
á.	= ábra.
CIA	= Corpus Inscriptionum Atticarum.
CIG	= Corpus Inscriptionum Graecarum.
Egy. Phil. Közl.	= Egyetemes Philologiai Közlöny.
Eus. Sch.	= Eusebios Schoene-féle kiadás.
é. n.	= évszám nélkül.
f.	= fejezet.
j.	= jegyzet.
k.	= kép.
l.	= lap vagy lásd.
ln.	= lapon, lapokon.
sk.	= s következő.
sz.	= szám.
tör.	= töredék.
u. o.	= ugyanott.
v.	= vers.
v. ö.	= vesd össze.

BEVEZETÉS.

MAROKNYI nép volt az ókori görögség, virágkorában sem számlált nyolc milliónál több lelket¹ s mégis oly remekeket alkotott — akár politikai és társadalmi berendezkedését, akár hadászatát vagy irodalmát, művészetét nézzük —, amelyek minden idők mintaképeül fognak szolgálni; testi kultúráját pedig most, évezredek után is irigykedve csodáljuk.

Kalokagathia : tökéletes testben szép lélek; ez volt a görög nevelés ideálja, ezt a célt szolgálták a palaestrák, gimnáziumok egyaránt. Mindkettőt inkább testgyakorló iskolának szánták, de a lélek meg a szellem művelésének is hathatós tényezői voltak. A testi és szellemi tökéletesség bemutatása, a szétszórta élő, de fajilag összetartozó görögség között a lelki kapcsolat megteremtése, majd megerősítése s mivel minden tehetség, képesség az égiek ajándéka: isteneik kultuszának ápolása, — ezek a gondolatok teremthették meg nemzeti játékaikat, közöttük is legelőbb az olympiaiakat.

¹ Belochnak, a kiváló német tudósnak számítása szerint. V. ö. Gyomlay Gy.: A görögök története. 263. l. Irodalmunkban az első magyar sportírók egyike, Molnár Lajos 20 millióra becsülte számukat. Athletika. 40. l.

«A krónikás kezébe veszi a tollat,
hogy a Mult emlékeiből aranykoszorút
fonjon.»

Dr. Karafiáth Jenő.

(Dr. Szeremhegyi — Szabó i. m. 3. l.)

I. OLYMPIA.

Olympia fekvése.

Olympia Görögország déli részében, Elisben,¹ illetőleg ennek Pisatis nevű részében terült el s mintegy 15 km-nyire volt az ioniai (siciliai) tengertől, 275 km-re Athéntől² és 127 km-re Spártától.³ Északon és északkeleten olaj- és tölgyfáktól borított hegyek, délen a sebes Alpheios, nyugaton a zúgó Kladeos-folyó határolta. Ebben a bűbajos völgyben⁴ van az a mindössze félnégyzetkilométer terület, amelyen az emberiség művelődéstörténetének egyik legszebb fejezete játszódott le.

Strabon, az ókor legkiválóbb földrajzi írója így határozza meg fekvését :

«Pisatisben van egy templom, Elistől 300 stadionnál valamivel kisebb távolságra; ez előtt egy vadolajfa-liget terül el s ebben van a stadion».⁵

Az Elisből Olympiába vezető útnak Szent-út volt a neve.⁶ Görögország egyéb részeiből még hat út vezetett e helyre.

¹ V. ö. Paus VI. 16, 8.

² Sokrates szerint 5—6 napi járóföldre. Xenophon Memorabilia. III. 13, 5.

³ Az olympiai ásatások során napfényre került egy mérföldkő, amelyet a spártai Deinosthenes, a 116 ol. (Kr. e. 316.) győztes stadionfutója állított fel a szent ligetben győzelme emlékére. A felirat szövege így hangzik :

«Deinosthenes, Deinosthenes fia, spártai, az olympiai Zeusnak felajánlta, amikor győzött az olympián a stadionfutásban. Ettől az oszloptól pedig Lakadaimonig 630 stadion, ettől pedig az elsőig 30 stadion a távolság». Mivel egy olympiai stadion 192·27 m (l. alább 20. l.), ez az adott távolság kerekén 127 km. A feliratot közli : Dittenberger : Sylloge 682. sz. alatt, továbbá Dittenberger-Purgold 171.

⁴ Lysias, a Kr. e. V. század híres szónoka Olympiakos c. beszédében Hellas legszebb részének mondja.

⁵ Geographika. VIII. 30. Elisnek hasonnevű fővárosától tehát mintegy 55 km-re volt Olympia.

⁶ Paus. V. 25, 7.

Kronoshegy

1. Olympia

Az Alpheios völgye

Olympia a mondák világában.

Olympia eredete a mult ködös homályában vesz el. A virágos völgy, a folyók-koszorúzta hegység alkalmas helynek tetszett az istenek tiszteletére, az egymást felváltó vagy egymással összeolvadt népek a hely szent jellegét hagyományképen vették át.

A mondák ködéből legélesebben Heraklesnek, a görög ifjúi erő e pompás megszemélyesítőjének neve bontakozik ki. A hagyomány szerint a nagy hős Eurystheus parancsára kitisztította Augias elisi király istállóját. Augias igen megörült Herakles vállalkozásának s a munka megkezdése előtt marhái tizedrészét jutalmul ígérte neki. Herakles kitisztította a piszokkal tele istállót, ám Augias közben megtudta, hogy Herakles Eurystheus parancsára végezte a munkát s erre való hivatkozással megtagadta a kikötött jutalom átadását.

Herakles dühében haddal támadt reá, de közben megbetegedett s fegyverszúnetet kötött a királlyal. A király unokaöccsei, a Molionidák, ennek ellenére is megtámadták seregét és nagy mézszárlást vittek végbe. Amikor aztán a Molionidák az elisiek parancsára áldozni mentek Kleonaiba, Herakles ott megölte őket, majd hadat indított Elis ellen és elfoglalta a fővárost. Augiast gyermekeivel együtt megölte, a tizenkét istennek hat oltárt állított és győzelme öröme megalapította az olympiai versenyt,¹ amennyiben e helyen négy testvérevel versenyfutást rendezett. Pausanias, a Kr. u. II. században élő görög író és utazó így írja meg e mondát :

¹ Így olvassuk ezt Apollodoros Bibliotheca-jában. 2713. sk.

«Herakles kedvtelésből összeállította testvéreit — ő volt köztük a legidősebb — futómérkőzésre s közülük a győztest vadolajfa ágával koszorúzta meg; oly sok volt itt a vadolajfa, hogy amikor lefeküdték, derékaljukat is ennek a friss leveleiből vetették meg. A görögökhöz állítólag Herakles hozta el a vadolajfát, a hyperboreusok¹ országából; emberek ezek, akik az északi szélen túl laknak...

Az idai Heraklesről tartja tehát a monda, hogy ő rendezte meg először ezt a versenyt² és az olympia³ nevet adta neki. Egyben

2. Herakles. (Ujszónyi lelet. Bécs.)

Nep. János: A nemzeti lovag. Pest, 1828. 375. l. Radó Gyula a dr. Fodor Henrik szerkesztette Magyar Testgyakorlók Köre történetében 199. l. Kemény i. m. 5. l. stb.) Már most nézzük, hogy állt a dolog a görögöknél. Mint alább látni fogjuk, Kr. e. 776-ban jegyezték fel először a győztes nevét. Ettől kezdve minden ötödik évben megrendezték e versenyt. Az olympias négy évet magában foglaló időegység lett; ennek első éve az volt, amelyben a versenyek eldöntésre kerültek. Lassanként, hogy mikortól, nem tudni, olympiasok szerint kezdték számítani az

¹ Északon, a hegyeken túl lakozó mesebeli nép volt, amely sokat izgatta a görögök képzeletét. V. ö. Herodotos IV. 32—36. Pindaros, a győztes görög ifjak ihletett magasztalója az Istros (Duna) mellett képzelte őket. V. ö. III. olympiai dalában 16. (Schroeder.) Aristoteles másképpen tudja az olajfa történetét. Szerinte a Pantheonban (Athenben) volt egy olajfa, amelynek kallistephanos (v. ö. alább 10. l.) volt a neve. Erről egy hajtást elültetett Herakles az olympia céljaira és aztán erről vettek megint egy hajtást az elisiek és elültették Olympiában. De mirabilibus auscultationibus 51. f.

² Így mondja Lysias is Olympiakos c. beszédében.

³ Már itt reámutatunk arra a zürzavarra, amely a játékoknak görög szóval való megjelölésében mutatkozik. Az egyik író — külföldön is, nálunk is — olympiai játékot ír, a másik «olympiász»-t (ez a leggyakoribb) vagy «olympiád»-ot (így is: olimpiád) ír, de még a franciából átvett «olympiade»-val is találkozunk. (Mátyus

időt. (Igy pl. a marathoni csata, amely a mi időszámításunk szerint a Kr. e. 490. évben volt, a görög meghatározás szerint a 72. olympias 3. évére esett.) Az olympias szót használták a versenyek megjelölésére is (pl. Herodotos. VII. 206., Thukydides III. 8., halikarnassosi Dionysios VII. 72. stb.), de az olympiád szót sohasem, mert hiszen ilyen görög szó nem volt, ez csak a töve az olympias szónak. «Az olympiai verseny» vagy a latinoknál divatba jött «olympiai játékok» egyformán helyes, de mindegyik hosszú. De volt az ókorban egy rövidebb megjelölés is: Ὀλυμπια (olympia). Ὀλυμπία (Olympia) volt a neve a helynek is, de ezzel a szóval jelölték (hogy néhány példát említsünk is: Pindaros IX. pyth. 101, Herodotos VIII. 26, Aristoteles: Ethica Nicomachea VII. 4., Diodorus Siculus XVI. 55, 1., Epiktetos: Encheiridion XXIX. 2. stb.) a versenyt is. A két szó között a görög különbséget tett a kiejtésben. Ha a hangsúly az «i» hangon volt, a szó a helyet jelölte, ha az «v» hangon, akkor a versenyt. Így állandó terminus technicus volt: Olympia nikan = győzni az olympián. Ugyanígy mondták a latinok is: Olympia vincere. Helyénvaló lenne, ha mi magyarok is azt a szót használnánk, amelyet az ó-korban is használtak, vagyis helyesebb lenne, ha «olympiát» mondanánk és nem olympiast. Azonban ne feledjük, hogy az olympia szó ez utóbbi értelemben már többszámú, ha tehát olympiákról beszélnénk, ugyanazt a hibát követnénk el, mint amikor a római régiségtanban comitiák-at mondunk. V. ö. Dr. Mező: Egy kis nyelvészkedés a sportban. Testnevelés-Sport 1926 46. l., továbbá Képek a magyar sport multjából. Budapest, 1926. 97. l.

Tollhiba az is, amikor valaki olympusi versenyekről szól (így Klinckes József: A hellének testgyakorlatairól. Székesfehérvári főreál. 1887—88. évi értesítőjében 16—17. l. és Tornaügy, 1887. dec. 15. 42—43. l.), de ennek a megfordítottja is megessett: egyik tiszteletreméltó philológusunk szerint Athénban az *olympiai* Zeusnak volt temploma. (Váradai Károly: Három hét görög földön. Szegedi főgimn. 1893—4. V. ö. Bódiss Jusztin: Egy. Phil. Közl. 1896. 79. l.) Ugyancsak szokatlan az is, hogy Csiky Gergely-Villemain «Pindar szelleme» c. művének magyar fordításában Pindaros dalait olympias néven emlegeti (4. és 7. l.)

3. Herakles. (Ujszőnyi lelet. Bécs.)

elrendelte, hogy minden ötödik évben rendezzék meg, mivel ő és testvérei számszerint öten vannak». ¹

Ugyancsak Pausanias szerint Olympia volt a színhelye annak a küzdelemnek is, amely Kronos és fia, Zeus között az uralkodás kérdését eldöntötte. De hivatkozik forrásunk olyan véleményre is, hogy atyja fölött aratott győzelme emlékére Zeus rendezett itt versenyjátékokat. ²

Pelopsnak, Tantalos fiának, Herakles nagyatyjának a nevével is összefüggésbe hozták e játékokat. Oinomaos, Pisatis királya egykoron azt a jóslatot kapta, hogy leánya násza egyben az ő (Oinomaos) halálát is jelenti, amennyiben veje meg fogja őt ölni. Volt neki két szélvészgyors lova. Hogy végzetét elhárítsa, leánya minden kérőjét arra kényszerítette, hogy mérkőzzék meg vele kocsiversenyben. Minden mérkőzés előtt áldozatot mutatott be Zeusnak ³ és kérte segítségét. Kocsiját mindannyiszor Myrtilos, Hermes fia hajtotta, mégpedig oly művészetel, hogy bár a verseny elején a kérőt előre engedte, csakhamar utólérte, mire aztán a szerencsétlent átdöfte dárdájával. ⁴ Már tizenhárom ifjút megölt ilyképen, ⁵ amikor az ázsiai Lydiából országába érkezett Pelops. Hamarosan megnyerte a szépséges királyleánynak, Hippodameiának szerelmét és hogy kezét is elnyerhesse, cselhez folyamodott. Megtudta, hogy Myrtilos is szerelmes a királyleányba, de félti életét, nem mer versenyre kelni urával. Erre esküvel ígérte neki, hogy győzelme esetén megosztja vele boldogságát. ⁶ A kocsis hajlott a szép szóra s elárulta urát: kiszedte kocsijából a kerékszegeket s viasszal pótolta, úgyhogy verseny közben a kocsi szétesett s a megvadult lovak halálra hurocolták a kegyetlen királyt. Pelops feleségül vette Hippodameiát, Pisa ura lett ⁷ és a szomszédos uralkodótól, Epeiostól elvette és országához csatolta Olympiát. ⁸ Az esküjére hivatkozó Myrtilost a tengerbe taszította. ⁹ Pelops Zeus tiszteletére versenyt rendezett és ezzel megalapította az olympiai játékokat.

(Ezt a mondát ábrázolta az olympiai Zeus-templom keleti orommezéjének relieffe; a domborművön jobbról az első álló alak Oinomaos

¹ Paus. V. 7, 7—9. V. ö. még Pindaros II. olympiai dal 3, VI. 68—71. stb. Eusebios — mások adataira való hivatkozással — azt mondja, hogy Herakles versenyétől az első feljegyzett olympiáig (i. 12. l.) 419 év telt el, e szerint Herakles versenye 1195-ben, tehát Trója ostromának első évében ment volna végbe. Euseb. I. 194. l. Még régebbre, Kr. e. 1580-ra teszi az első olympiát az egyik Olympiában napfényre került diszkosz felirata. L. alább 65. l.

² Paus. V. 7, 10.

³ Paus. V. 14, 6.

⁴ Paus. VIII. 14, 10.

⁵ Pindaros I. olympiai dal 79. Pausanias nevüket is közli VI. 21, 7—11.

⁶ Paus. VIII. 15, 11.

⁷ Pind. IX. ol. 9—12.

⁸ Paus. V. 1, 7.

⁹ Paus. VIII. 15, 11.

volt, balról az első férfialak Pelops, mellette Hippodameia, Myrtilos; jobboldalt a lovak előtt állt ugyanígy Pelops kocsisa, Sphairos. Oinomaos mellett felesége, Sterope; a lovak mögött mindkét oldalon 2—2, ülőhelyzetben lévő férfi volt látható; ezek gondozták a lovakat; a szögletben balról a megszemélyesített Alpheios, jobbról a Kladeos-folyó volt ábrázolva.¹ A kép közepén látható volt Zeus a jogarával. Jelenléte az egyenlően osztó igazságot jelképezte; tudott a kocsis csalásáról, de nem akadályozta meg, mert a király meg vétett a természet törvénye ellen, amikor leánya nászát lehetetlenné akarta tenni és ezért lakolnia kellett.²

4. Vázakép. — Pelops Myrtilost a tengerbe taszítja. (Berlin, Altes Museum.)

Olympia mint történeti valóság.

A mondák bűvös-bájos világából a valószínűségek, a lehetőségek birodalmából Iphitos neve vezet át a történeti adatokkal támogatott bizonyosságba.

Minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy e játékok már évszázadokon át, talán már a trójai háború idején is divatban voltak. Üssük csak fel Strabont:

¹ Paus. V. 10, 6—7. Pausanias-sal szemben (!) Barát Béla a szögletben heverő alakokat egyszerű nézőknek, névtelen szereplőknek tartja és nem az Alpheiosnak, ill. Kladeosnak. V. ö. Barát-Éber-Takács: A művészetek tört.

² Hyginus, Augustus korabeli író szerint Oinomaos és leánya között bűnös viszony is volt. Talán emiatt nem akarta férjhez adni Hippodameiát. Hyginus 253. meséje.

«A trójai háború idején vagy nem volt koszorús verseny, vagy nem volt nevezetes sem ez, sem a többi, a most híres versenyek közül; nem is tesz ezekről említést Homeros, hanem csak néhány más halotti játékról, ámbár némelyek véleménye szerint az olympiairól szól akkor, amikor azt mondja Augiasról, hogy elrabolta azt a négy díjnyerő lovat, amelyek versenydíjat nyerni

5. A Zeus-templom. Keleti oromesoport.

mentek oda,¹ s azt mondják, hogy a pisaiak azért nem vettek részt a trójai háborúban, mivel őket Zeus szent népének tartották».²

Miért, miért se, az olympiai játékok abbamaradtak s Iphitos idejéig már feledésbe is mentek. Iphitos elisi lakos volt, utóda az egy-

¹ Ez célzás Homeros Iliasának XI. 699—700. versére. A kérdéses helyen az agg Nestor öreges bőbeszédűséggel meséli el, hogyan harcolt ő egykoron otthon Elis ellen s közben elmondja azt is, hogy Augias, Elis királya egy alkalommal elrabolta az ő atyjának, Neleusnak négy lovát (s négy versenykocsiját), amelyeket versenyre küldött Elisbe. Ez az Augias azonos azzal, akinek istállóját Herakles Eurystheus parancsára kitisztította. V. ö. fentebb 13. l.

² Strabon i. m. VIII. 30.

koron híres Oxylos királynak. Láttá a peloponnesosi államok közt szüntelenül dúló háborúkat, a pusztító dögvészt s elhatározta, hogy mindettől megszabadítja honfitársait. Követeket küldött hát Delphibe, hogy kérdezzék meg az istenséget, miképen lehetne népét e bajoktól megszabadítani. Az isten a peloponnesosiaknak ezt felelte :

«Ó, Peloponnesos lakói, menjete el a templomba, áldozatok s szívleljétek meg, amit nektek mondanak a jósök, az elisi papok, akik ügyelnek atyáitoknak törvényeire».

Az elisiekkel pedig ezt a jóslatot közölték : «Védjétek meg hazátokat, tartózkodjatok a háborútól, ápoljátok a közös barátságot a hellénekkal, míg évenként való ünnepeitekhez el nem jön az öröm éve».¹

Iphitos ezt arra magyarázta, hogy fel kell újítani az abba-hagyott játékokat.² Szerződést kötött hát Lykurgossal, Spárta királyával, amelynek értelmében :

«Olympia szent hely, aki oda fegyveres erővel belép, azt istentelennek nyilvánítják, de épúgy istentelen az is, aki tehetsége szerint az ilyent nem torolja meg».³

Ezt a szerződést érdiszkoszra vették és Pausanias még ezer évvel utána is sértetlen állapotban látta Olympiában, Hera templomában.⁴

A Trallesből való Phlegon,⁵ a Hadrianus császártól felszabadított rabszolga, 16 könyvre terjedő munkát írt az 1—229. olympia történetéről. Ez a munka a sporttörténelem örök kárára elveszett, de néhány töredék előkerült belőle ; ezek közül az egyik így mondja el a játékok felújításának történetét :

¹ Eusebios : Chronika I. 192. (Schoene.)

² Paus. V. 4, 6. szerint a Pythia ezt szó szerint el is rendelte.

³ Strabon i. m. VIII. 33. V. ö. még Polybios Hist. libr. IV. 74.

⁴ Paus. V. 20, 1. Pausanias Lykurgosra vonatkozó adatával ellentmond önmagának. Előbb megteszi Agesilaos kortársának, amikor ezt mondja : «Lykurgos Agesilaos uralkodása alatt adta törvényeit a spártaiaknak» (III. 2, 4.) e szerint Kr. e. 880 körül élt, majd pedig Iphitosénak (V. 4, 5), aki Paus. V. 8, 5—6-ból kitetszően 100 évvel későbbben élt. Ebben a kérdésben meglehetősen ellentmondanak a többi adatok is. Így Aristodemos történetíró szerint a 27. olympián jegyezték fel először a győztes (Koroibos) nevét, ugyanezt állítja Polybios is, míg Kallimachos szerint Iphitos óta 13 olympia volt olyan, amelyen nem jegyezték fel a győztest. (Eusebios i. m. I. 194. l.) Ujabbban — Timaios egy adatára támaszkodva — két Lykurgosra gondolnak a tudósok, az egyik a törvényhozó volt, a másik Iphitos kortársa, de a németek egyik legkitünőbb philologusának, U. v. Wilamowitz Moellendorfnak az a véleménye, hogy úgy Iphitos, mint a második Lykurgos mythikus s nem történeti személyek (Homerische Untersuchungen. Berlin, 1884. 284. l.), sőt vannak, akik egyik Lykurgosban sem hisznek.

⁵ Érdekes, hogy Eusebios reánk maradt armeniai fordításában a neve Philagon, ami annyit jelentene : versenyző. V. ö. Karst i. m. V. kötet, 1911. 125. l.

«A peloponnesosiak elhanyagolták az (olympiai) ünnepséget a Peloponnesosban belvillongás keletkezett. Ekkor a spártai Lykurgos, ... az elisi Iphitos ... és a pisai Kleosthenes, hogy a népet ismét egyetértővé tegyék, elhatározták, hogy egyrészt felújítják régi formájában az olympiai ünnepséget, másrészt testgyakorlati versenyeket rendeznek. Delphibe küldtek hát, hogy megtudják, helyesli-e az isten. Ez azt válaszolta, üdvös lesz, ha megteszik. Istenbékét rendelt el azon államok részére, amelyek a küzdelemben részt akarnak venni. Amikor a jóslatot Hellasban kihirdették, a görög bírák, akiket ők hellanodikainak neveznek, diszkoszra reáírták az olympia megrendezésének a módját. A peloponnesosiakat — ők ezt a versenyt nem kedvelték, sőt rossz néven vették — dögvész támadta meg s még a termésük elpusztulása is nyomorgatta őket. Erre azok, akik a játékokban való közösségtől távol tartották magukat, Lykurgostól ismét a döghalál megszüntetését és orvoslást követeltek. A Pythia ezeket válaszolta ... Zeus azért küldte a dögvészt és a szörnyű éhséget, mivel haragszik azokra, akik meg merték szüntetni az ünnepet és a versenyt, de ha megújítják az ünnepet, meg fognak szünni a bajok.

A peloponnesosiak, amikor ezt a jóslatot közölték velük, nem adtak neki hitelt, közös elhatározással ismét követeket küldtek, hogy az istentől pontosabb választ kapjanak. A Pythia pedig ezt felelte: Ó, Peloponnesos lakói ... stb.¹

«Ezen jóslat elnyerése után a peloponnesosiak megengedték az elisieknek, hogy megrendezék az olympiát és hogy közöljék az államokkal az istenbékét.»²

Későbbben, amikor az elisiek segíteni akarták a spártaiakat, amikor ezek Helos várost ostromolták, Delphibe küldtek tanácsért és a Pythia ilytartalmú választ adott:

Háborúskodástól menten védjétek hazátokat, mint vezetők, tanítsátok meg a görögöket a béke közös jogaira, míg elérkeznek az ötödik év örömei.

E jóslat értelmében az elisiek tartózkodtak a háborútól és megrendezték az olympiát.»³

Mindebből annyi nyilvánvaló, hogy a játékok eredetileg csak az elisiek ünnepei voltak⁴ és Iphitos nyerte meg a dórokat az olympiai gondolatnak. Pausaniasból meg megtudjuk, hogy Iphitos vette rá az elisieket, hogy áldozzanak Heraklesnek, mivel azelőtt őt ellenségük-

¹ V. ö. főntebb 19. l. Eusebios ezt Phlegontól vette át, akit többek között forrásául használt. V. ö. Christ: Geschichte d. gr. Lit.⁴, 955. l.

² Polybios (Timalos nyomán) Heraklest tartja az olympiai játékok, valamint az istenbéke (ekecheiria) megalkotójának. Reliquiae libri XII. 26.

³ Phlegon, l. töredék.

⁴ Eusebios, l. 190.

nek tartották.¹ A Lykurgossal kötött szerződésnek tehát az lett az eredménye, hogy az olympiát Peloponnesos minden népe szent ünnepévé avatta, a perzsa háborúk ideje táján pedig az egész görögységnek immár nemzeti ünnepe és találkozóhelye lett.

Az egymásnak ellentmondó adatokból nem lehet megállapítani, mikor élt Iphitos, tehát azt sem, mikor újíttotta fel az olympiai játékokat,² de történeti bizonyosság, hogy Kr. e. 776-ban jegyezték föl először a győztes nevét. E feljegyzés fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy idővel — tehát nem azonnal³ — alapja, kiindulópontja lett az ókorban legelterjedtebb időszámításnak.⁴

Olympia lakosai.

Olympia nem volt város, még csak falu sem, lakossága nem volt sohasem, hacsak nem tekintjük annak azt a néhány papot, hivatalnokot, akit hivatása állandóan a szent helyhez kötött.

Olympia még a ködös-homályos mithikus időben, talán jóval a játékok megalapítása előtt is híres jóshely volt. Erre vonatkozólag Strabonnál ezeket találjuk :

«Hire volt már régtől fogva azon jóslatok miatt, amelyeket ott Zeus adott; amikor ez megszűnt, épúgy megmaradt a híre a templomnak s még növekedett is a szent gyülekezet és az olympiai verseny révén, amelyet szentnek s valamennyi közül legnagyobb-nak tartottak». (VIII. 3. 353.)

¹ Paus. V. 4, 6.

² V. ö. Eusebios I. 194. Aristodemosék adata szerint Iphitos Kr. e. 884-ben rendezte az első versenyt, ugyanígy mondja Polybios is. Kallimachos már 824-re teszi az első verseny idejét, Solinus (a Kr. u. III. században Collectanea rerum memorabilium c. munkájában) 776-ra, Kedrenos byzánci író (l. alább 30. l.) előbb Joatham zsidó király uralkodásának első évére, vagyis 773-ra (pag. 107 D), majd Manasse király idejére, vagyis legkorábban 712-re (pag. 326 D—327 A).

³ Eusebios szerint az olympiasok szerint való számítás azonnal érvénybe lépett. (i. m. I. 188.) Valóságban azonban csak Timaios történetíró munkássága eredményeképpen a Kr. e. III. században. Timaios ugyanis átszámította olympiasokra az atheni archonokra, a spártai ephorosokra és az argosi papnőkre vonatkozó számadatokat és így a helyi jelentőségű időszámítások helyett egy általánosnak az alapját vetette meg. (V. ö. Christ. i. m. 572. l.) Az Olympiában napfényre került emlékeken olympiasok szerint való időmeghatározást legelőször a Kr. e. 64. évből (179. ol.) találni (Dittenberger-Purgold 530.), míg egy Magnesiában (a Maiandros mellett) talált felíraton már Kr. e. 200-ból. (Dittenberger: Sylloge 256. sz.)

⁴ Mint érdekes irodalmi különösséget hadd említsük meg, hogy Mereskovszkij Leonardo da Vinci c. tört. regényében szerepeltet egy Giorgio Merula nevű tudóst, a milánói herceg udvari történetíróját, aki nem ismeri el a keresztény időszámítást és VIII. Inocentius pápa idejében (uralkodott 1484—92.) még mindig olympiasok szerint számítja az időt.

Több híres jóslócsaládról van tudomásunk; ezek tagjai örökségképen gyakorolták tudományukat, közülük a Jamidák és a Klytidák voltak a legtekintélyesebbek.¹ Az előbbieknél Spártában is nagy volt a tekintélyük, ebből a családból szokták jóst kérni² és az ilyen törvényeik ellenére még polgárjoggal is felruházták. De a többi államok is örültek, ha egy-egy Jamida letelepedett náluk.³ A család egyik-másik leszármazottja olympiai győzelemmel is dicsekedhetett.⁴

A három tagból álló theokoloi papi testületből — ezek elisi előkelő nemzetségből valók voltak — egy állandóan Olympiában lakott.⁵

Az ú. n. spondophoroi az Olympiában kötött szerződéseket őrizték. Az ő feladatuk volt az elisiektől havonként egyszer bemutatott áldozatokról való gondoskodás; alsóbbrendű hivatalnokok és szolgaszemélyzet mellett állandóan ott tartózkodtak az idegenvezetők, ú. n. exegetai, akiktől a mi becses forrásunk, Pausanias is sok értékes értesülést szerzett.⁶

A szent liget.

«Görögországban sok mindent lehet látni, sok minden csodálatraméltó dolgot lehet hallani, de leginkább az eleusisi titokzatos ünnepnél⁷ és az olympiai versenyben működik közre az isteni gondviselés. Zeus szent ligetét a szó megváltoztatásával ősidők óta Altisnek nevezik. Pindarosnak egy olympiai győztesre írt dalában is Altis a hely mellékes neve.»⁸

Ezzel a hymnuszszzerű bevezetéssel kezdi Pausanias a szent terület ismertetését ránk nézve megbecsülhetetlen munkája ötödik könyvének tizedik fejezetében. Bőségesen számot ad a rajtalévő templomokról, építményekről; felsorolja az oltárokat, istenszobrokat, fogadalmi tárgyakat, de a győztesek szobrai közül csak azokéval ismertet meg ben-

¹ Cicero így nyilatkozik róluk: «A peloponnesosi Elisben két család van, az egyik a Jamidáké, a másik a Klytidáké, amelyek a jóslásban való tekintélyükkel kiválnak.» De divinatione. I. 41. Egy epigramma . . . szentnyelvűeknek nevezi a Klytidákat. (Anth. Graeca Appendix III. 31.) Egyébként is Olympia kedvelt jóshely volt. V. ö. Xenophon Hellenika IV. 7, 2.

² Paus. III. 12, 8. III. 11, 10.

³ V. ö. Paus. IV. 16, 1., VI. 2, 4.

⁴ Paus. VI. 4, 5. szerint az elisi Satyros kiváló ökölvívó volt.

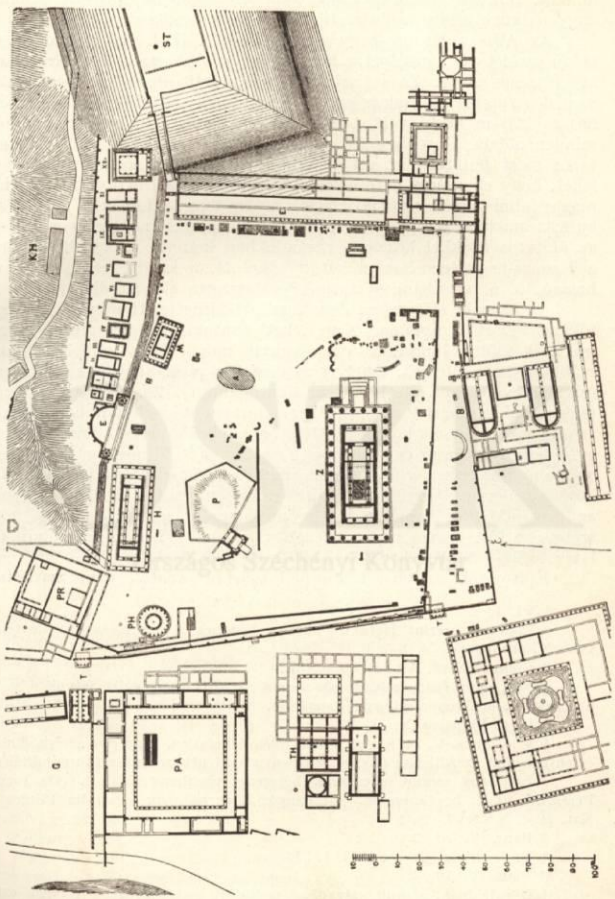
⁵ Paus. V. 15, 10. Ezek idősebb emberek lehettek; ugyanis a szent hely személyzetét feltűntető lajstromokban gyakran szerepelnek velők együtt gyermekek mint spondophoros-ok, sőt unokáik is, mint atyjuk segédei, ú. n. epispondorchestai. V. ö. Dittenberger-Purgold 64, 6 és 30; 65, 7 és 11, 82, 4, 8 és 13, továbbá u. o. 5, 9 és 14. stb.

⁶ Paus. V. 10, 7; 18, 6; 20, 4; 21, 9. V. ö. alább 25. l.

⁷ Az Eleusinia Demeter és leánya, Persephone titokzatos homállyal körülvett szent ünnepei, az ú. n. mysteriumok.

⁸ A kérdéses költ. a X. olympiai dal. (47. v.) A liget szó görögül a. m. alsó, tehát Paus. szómagyarázata szerint ebből származott az Altis.

- G = Gymnasium
 PA = Palaestra
 Th = Theokoiton
 PR = Prytanion
 L = Leontidaion
 B = Bouleuterion
 Ph = Philippion
 H = Heronion
 E = Herodes exedraja
 P = Pelopion
 KH = Kronos hegy
 N = Nike szobra
 Z = Zeus temploma
 I-XII = Kincsesházak
 E = Ekhos csarnok
 St = Stadion
 M = Metroon

6. Olympia alaprajza.

nünket, akiknek nevéhez valamely nevezetesebb teljesítmény fűződik vagy akiknek szobra művészeti szempontból említésreméltó.¹

Az Altis a Kronos-hegy² déli lábánál terült el. Nagyjában négyszögű terület volt, amelyet a hagyomány szerint maga Herakles jelölt ki³ fenséges atyja, Zeus tiszteletére.⁴ Határait Pausanias nem jelöli meg, de az újabb ásatások és kutatások eredménye szerint szélessége 175-, hossza 200 m körül volt, tehát kerekén egy stadionnyi hosszú volt minden oldala. Régebben élő sövény vehette körül,⁵ de idők folytán, talán mert feltették az ott felhalmozott rengeteg kincset, de az is lehet, hogy ellenséges betörés ellen védelmül a déli és nyugati oldalát magas fallal vették körül;⁶ ezzel bizonyára lerontották azt a lenyűgöző hatást, amelyet a ragyogó színpompa, a sok szebbnél-szebb műemlék az áhitatos lélekkel közeledő zarándokokban keltett. Az északi oldalon a Kronos-hegy természetes határt alkotott, a keletit pedig a 98 m hosszú, ú. n. visszhangos csarnok⁷ választotta el a stadiontól.

Az istenek, elsősorban Zeus fenségét hirdette itt minden, de legfőképpen Zeus temploma. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor készült; Pausanias csak annyit mond, hogy abból a hadiszákmányból építették, amelyet az elisiek a pisaiaknak és szövetségeseiknek leverésekor ejtettek.⁸ Ez a döntőháború 472-ben⁹ folyt le, tehát csak utána kezdhetek az építéséhez. Ám az sem lehetetlen, hogy annak az általános örömmek köszönheti létét, amelyben a perzsák fölött aratott győzelem nyomán az egész görögség egybeolvadt. Mindenesetre 457-ben már annyira készen volt, hogy a spártaiak tanagrai győzelmük emlékére a zsákmány tizedéből készült aranyos pajzsot már elhelyezhették az ormán.¹⁰ Forrásunk szerint az orommezőig mért magassága 68-, szélessége 95-, hossza pedig 230 láb volt, ami — ha a méret olympiai lábba szól — 21-79, 30-44 és 73-70 méternek felel meg.¹¹

Építőjéről, az elisi Libonról közelebbi adatok nem maradtak

¹ VI. 1, 2.

² Pindaros szerint Herakles adta a hegynek a nevet, azelőtt névtelen volt. X. ol. 50.

³ Gellius (Noct. Att. I. 1.) szerint.

⁴ Van olyan felfogás is, amely szerint az Altis csak egy része volt a szent ligetnek. V. ö. Trendelenburg: Pausanias. 19. l.

⁵ V. ö. Pindaros X. ol. 46.

⁶ V. ö. Paus. V. 24, 8.; 25, 5. stb. Nem lehetetlen, hogy erre az arkádiaiak és elisiek közt az Altisban (Kr. e. 364-ben) vívott ütközet adhatta az indítékot.

⁷ Lukianos szerint a csarnok hétszeres visszhangot adott. (De morte Peregrini 40. f. heptaphonos = héthangú.) Ugyanilyennek mondja Plinius is Nat. Hist. XXXVI. 23, 1.

⁸ Paus. V. 10, 2.

⁹ V. ö. Hitzig-Blumner II. 1. 318. l.

¹⁰ Paus. V. 10, 4.

¹¹ Dörpfeldnek, a múlt században eszközölt ásatások egyik lelkének véleménye szerint azonban római lábban (0-296 m) vannak ezek az adatok, mert

fenn. A templom művészettörténeti szempontból is jelentős alkotás volt, amennyiben a tiszta dórisztilust már teljes kifejlődésében mutatta.¹

A templom hossz tengelye párhuzamos volt az Altis déli oldalával; keleti orommezeje Oinomaos és Pelops kocsiversenyének előkészületeit² ábrázolta, a nyugati pedig a lapithák és a kentaurok harcát. Pausanias tudósítása szerint³ amaz Paionios, ez Alkamenes szobrász alkotása. Az újabb kritika ezt kétségbevonja és mindkét oromdiszt Alkamenesnek, Pheidias tanítványának tulajdonítja,⁴ Paionioszt pedig a templom keleti homlokzata előtt lévő Nike-szobor művészeének tartja. Ez a mű-

7. Olympia.

Zeus templom. (Adler rekonstrukciója.)

remek a győzelem istennőjét kiterjesztett szárnyakkal az Olymposról való lesuhantában mutatta.⁵ A szobor eredeti helyén kb. 9 méter magas, fölfelé vékonyodó, háromszögletű oszlopon volt elhelyezve s messze kimagaslott Olympia egyéb emlékei közül. Valószínűleg a messeneiek és a naupaktosiak állították a Kr. e. 425—21. között vívott győzelmes csatáik emlékére.⁶

Pausaniasnak így adták az idegenvezetők; e szerint a templom méretei 20·13, 28·12. és 68·08 m voltak. V. ö. Hitzig-Bluemner i. m. II. 1, 319.

¹ Mitrovics: Az olympiai Zeus-templom. Egy. Phil. Közl. 1895. 682. l.

² V. ö. fentebb 16—17. ln.

³ Paus. V. 10, 8.

⁴ Trendelenburg i m. 74—77. ln.

⁵ Rekonstruált képe Muzik-Perschinka 26. l.

⁶ V. ö. Luckenbach i. m. 67. l. Springer-Michaelis i. m. 286. l. és Hitzig-Bluemner II. 1, 443. l.

A keleti homlokdisznek az olympiai játékokkal való összefüggése kézenfekvő, de mindig talány volt, hogyan jutott a művész arra a gondolatra, hogy a nyugati orommezőn olyan mondat ábrázoljon, amelynek sem Zeussal, sem a versenyekkel semmi kapcsolata sincsen. Mi azt hisszük, valamelyes magyarázatát mégis lehet adni a dolognak:

A játékok, mint később látni fogjuk, sok tekintetben békés máisai voltak a háborúnak és így közelfekvő volt a gondolat, hogy háborús jelenetekkel diszítsék annak az istennek a templomát is, akinek a dicsőségét hirdették a játékok, a szent hely egyaránt. Pausanias szerint a művész azért választotta ezt a tárgyat, mivel tudta, hogy The-

seus, a monda egyik főalakja, Pelops leszármazottja, Peirithoos pedig (az ő lakodalmán ment végbe a harc) Zeus fia.¹

Érdekes és elfogadható magyarázatát adja a kérdésnek Trendelenburg is. Azok a fogások — mondja — amelyeket itt márványba faragva látott a néző, naponta láthatók voltak a palaestrában, úgyhogy ezt a jelenetet a birkózás apotheosisának tekinthette. A birkózás tudománya képessé teszi a gyengét arra is, hogy az erősebben diadalmaskodjék, úgy itt is a gyengébb ember győzedelmeskedik a vadállaton. De egyéb körülmény is megmagyarázza az ábrázolás jogosultságát: Apollon, aki a harcot irányítja, a hagyomány szerint maga

8. Paionios Nike-je. (Olympia, Múzeum.)

is olympiai győző volt,² Theseus pedig feltalálója a művészies birkózásnak. Így tehát mindkét oromdisz összefügg a játékokkal: a keleti a kocsiversenynek, a nyugati a birkózásnak a mythikus ábrázolása; amott Zeus vezeti a küzdelmet, itt Apollon.³

A templom ajtai Herakles küzdelmeit ábrázolták; legszebb helyén, a főbejáratnál, az előcsarnokban felállított Iphitos-szoborral az elisiek rótták le hálájukat az istenbéke megteremtője iránt. A művész úgy

¹ Paus. V. 10, 8.

² Paus. V. 7, 10. A Zeustól rendezett játék alkalmával Hermest legyőzte a futásban, Arest pedig az ökölviadalban.

³ Trendelenburg i. m. 80—81. ln.

9. Paionios Nike-szobra.
(Gruettner kiegészítése.)

ábrázolta Iphitost, amint a személyesített Ekecheiria (Istenbéke) megkoszorúzza.¹

Ha a templom díszítéseit megcsodálta, Pheidiasnak benne elhelyezett Zeus-szobrát áhitattal vegyes gyönyörűséggel szemlélte a néző. Az ókorak ez az egyik világsodája ülőhelyzetben ábrázolta az istenek atyját; aranyból és elefántsonthól készült, magassága Hyginus szerint² 60 láb, tehát 19.22 m volt. Bár e tudósítást a mai kritika kétségbevonja, tudományos számítások is 15 méterre teszik az alak nagyságát, ami nyolcszoros életnagyságnak felelne meg. A szobor nagyságára vonatkozólag érdekes elolvasni Strabon véleményét:

«... oly nagyra csinálta, hogy ámbár a templom igen magas volt, mégis a látszat szerint elhibázta a helyes méreteit, amikor ülőhelyzetben ábrázolta; fejével majdnem érinti a mennyezetet, úgyhogy azt a látszatot kelti, hogyha felállna, egyenesen betörné a templom tetejét».³

Himerios sophista a Kr. u. IV. században így ír a szoborról:

«Nagyon is jól tudta Pheidias, milyen nagy és mekkorák között lesz Zeus, mert lelke kezénél is kiválóbb volt. Amikor ugyanis Zeus egyéniségét szobrával akarta érzékeltetni, arannyal vegyítette az elefántsontot s az elisiek részére az olympiait, a többi halandó részére pedig ez egyetlen szobrával Zeust életnagyságúra csinálta.»⁴

A szoborkeltette hatást megkapóan írja le Dio Chrysostomos:

«Az az érzésem, hogy aki szembeáll ezzel a szoborral, megfedkeznek az emberi életben adódó minden szenvedésről; annyi ragyogás, báj ömlik e művészi alkotásról».⁵
Még többet mond Epiktetos:

«Hanem ha elmentek Olympiába, hogy meglássátok Pheidias remekét, mindegyitek szerencsétlenségnek tartja, ha valaki úgy hal meg, hogy ezt nem látta».⁶

A szoborról érdekes, bár rövid leírást találni Epiktetosnál, a Kr. után való I—II. század híres görög sophistájánál:

«Az olympiai Zeus nem huzza fel szemöldökét, hanem keményen néz, mint aki azt akarja mondani:

Szavamat nem lehet visszavonnom, de nem is álnok szó az».⁷

¹ Paus. V. 10, 10.

² Fabularum liber 223. Hyginus az ókor hét csodája (Septem opera mirabilia) közé sorozza e szobrot.

³ Strabon i. m. VIII. 3. (353.)

⁴ Himerios XXX. ecl. 1, 10.

⁵ Dio Chr. XII. beszéd.

⁶ Epiktetos: Dissertationes. I. 6. 23. V. ö. az olasz közmondást: «Vedi Napoli e poi mori». (Lásd Nápolyt, aztán halj meg).

⁷ Ez utóbbi sor Homeros Iliasából való. I. 526.

L. Aemilius Paulus consul ellátogatott Olympiába, hogy megnézzze a szenthelyet :

(Rehlander rekonstrukciója.)

10. A Zeus-templom belseje Pheidias Zeus-szobrával.

«Amikor belépett az olympiai templomba — írja Polybios — és meglátta az istenszobrot, elámult s azt mondta, hogy véleménye

szerint csak Pheidias tudta kifejezni Homeros Zeusát,¹ ezért — bár sokat várt Olympiától — többet talált ott, mint ahogy remélte.»²

Suetonius római történetírónál olvassuk, hogy Caligula császár ezt a szobrot szét akarta szedetni és Rómába vitetni, de a szobor hirtelen oly kacagásba tört ki, hogy a munkások az ingadozó állványokról szétszaladtak.³

A sophista Themistios még Kr. u. 384-ben a helyén látta,⁴ de 393. vagy 394-ben, a játékok megszüntetése után, átszállították Konstantinápolyba.

Kedrenos Georgios szerzetes a Kr. u. XI. században Synopsis historion⁵ c. munkájában leírja egy bizonyos Lausus nevű előkelő polgárnak a palotáját és említi, hogy Nagy Theodosius halálakor, tehát

11. Elisi pénz Hadrianus korából.
Pheidias Zeus-szobra.

12. Elisi pénz Hadrianus korából.
Zeus-fej.

Kr. u. 395-ben több ókori szobor között ott volt «Pheidias elefántcsont Zeusa is, amelyet Perikles ajánlott fel az olympiai templom részére.»⁶

Az ókor e legszebb műremeke még sokaig pompázott a palotában, de egy nagy tűzvésznek ez is martaléka lett.

¹ Célzás Hom. Iliasának híres három sorára (I. 528—30) :

«Mondá s barna szemöldjeivel hunyoríta Kronion,

S ambroziás haja föllebbent a rettenetesnek

Homloka szent bércén s megrendült a nagy Olümposz».

(Ford. Kazinczy Ferenc.)

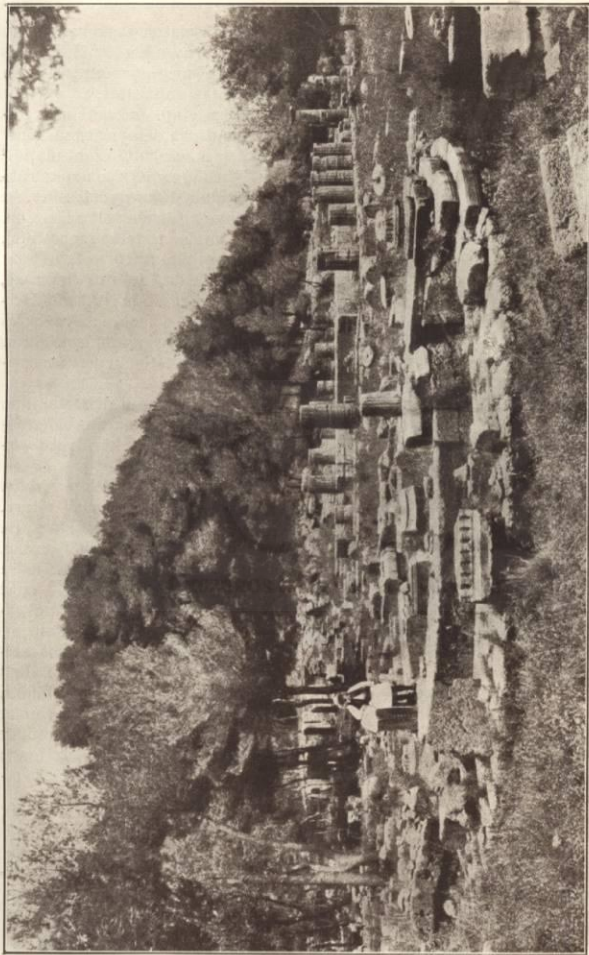
² Polybios : Historiarum reliquiae XXX. 15.

³ Suet. Caligula 57. fej.

⁴ «Te pedig — mondja XXVII. beszédében —, ha megnézted Pheidias Zeus-át Olympiában, nem szorulsz többé Attikára, hogy Pheidiaszt csodálhasd». V. ö. még XXV. beszédét. — Themistiosból az 1684-i, párisi kiadás szerint (Dionysius Petavius : Themistii orationes XXXIII) idézek.

⁵ Magyarul : Történeti áttekintés. Megjelent a Corpus scriptorum historiae Byzantinae c. vállalatban Bonnban 1838-ban.

⁶ I. m. pag. 322 C.

Philippelon.

13. Olympia.

Hera-templom.

Az érmeken, gemmákon ránk maradt másolatok csak halványan tükrözik vissza a szobor szépségeit s még a napfényre került, Hadrianus császár korából való elisi érmeek sem mutatják megegyezően az isten vonásait s ruházatát.¹

14. Praxiteles: Hermes és a kis Dionysos.
(Olympia, Múzeum.)

A Zeus-templom keleti bejáratával szemben a délnyugati sarkánál szökött magasba a szent olajfa,² amelynek ágaiból font koszorúkkal jutalmazták a győzteseket. Az Altis nyugati felén volt a Heraion, Hera temploma, telve szobrokkal, drágaságokkal; itt volt a híres Kypselos-láda,³ Iphitos diszkosza, Kolotes diszasztala;⁴ itt állt Hermes csodaszép szobra: Praxiteles remeke, amely az ásatások során majdnem sértetlenül került napfényre.

A Heraiontól délre épült az ú. n. Pelopion, Pelopsnak ötszög-alakú kerítéssel körülvelt sír- emléke.⁵

A Heraion és Pelopion közt emelkedett Zeus nagy oltára, amely két részből állt: az alsó nagyobb alapépítményből, az ú. n. prothysisből — itt vágták le az áldozatra szánt állatokat — és az erre emelt kisebb térfogatú oltárból, amelyen az állatok csontjait szokták elégetni. Pausanias szerint ez az oltár az elégetett állati csontok hamujából emelkedett. Méreteit is megadja; e szerint az

egész oltár magassága 22 láb (tehát 7 méter), a prothysis kerülete 125 láb (40 m), az égőoltaré 32 láb (10¼ m),⁶ azonban az újabb vizsgálatok eredményeképpen jóval nagyobboknak tartják az oltár kerü-

¹ Boett. 314—15. I. Richter-Takács. 122. I.

² Paus. (V. 15, 3.) szépkoszorús olajfának nevezi.

³ Mythológiai tárgyú diszítését terjedelmesen írja le Pausanias. (V. 17, 5—19. f. végéig.)

⁴ V. ö. alább 180. I.

⁵ Paus. V. 13, 1—7.

⁶ Paus. V. 13, 8—9.

letét.¹ A nagy oltár szabad térségen emelkedett, úgyhogy körülötte nagyobb tömeg is el tudott helyezkedni.

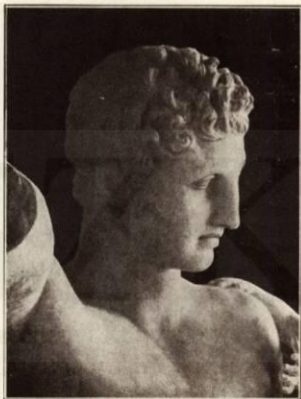
Olympiában — Pausanias tudósítása szerint² — sok héja kóválygott, de az áldozókat nem bántották. Ám ha valamelyik lecsapott a megölt áldozati állatra és annak beleiből vagy húsából elrabolt egy darabot, ezt rossz jelnek tartották.

Pliniusnál meg azt olvassuk, hogy Olympiában igen sok légy volt, de a játékok kezdetén a Myiodesnek nevezett istennek (valószínűleg Zeusnak) egy ökröt szoktak áldozni és erre a légyfelhő elhagyta a szent területet.³

A Heraiontól keletre volt a Metroon, az istenek anyjának, Reának

a temploma,⁴ a kettő között Herodes Atticus exedrája, e dúsgazdag böleselőtől a Kr. u. II. században létesített vízvezeték művészies központja;⁵ a nyugati fal mentén építtette Nagy Sándor atyja, Fülöp emlékére az ú. n. Philippeiont, egy arany- és elefántcsontból készült szobrokkal ékes köralakú épületet; fenn, az Altis északnyugati sarkában volt a Prytaneion; ebben szokták megvendégtelni az elisiek a győzteseket.

A Kronos-hegy lábánál, az Altis szintjénél 3—4 méterrel magasabban fekvő — 125 m hosszú — terrászszerű területen emelkedtek a kincsházak, számszerint tizenkettő.⁶ Kicsi, templomszerű épületek voltak ezek — homlokzatukkal az Altis felé fordulva — amelyekbe egymással versenyezve hordták össze a görög államok, gyarmatok, magánosok kincseit, drágábbnál drágább dísztárgyaikat, arany- és ezüst-kancsókat, csészéket, üstöket, vegyítődényeket. Közülük a legrégibb a sikyoniaké,

15. Praxiteles: Hermes-szobrának a feje.
(Olympia, Múzeum.)

¹ V. ö. Hitzig-Bluemner II. 1. 361.

² Paus. 5. 14, 1. Plinius szerint Olympiában a kányák nem rabolnak el semmit sem az oltárról. Nat. Hist. X. 12, 1.

³ Plin. Nat. Hist. XXIX. 34, 2. V. ö. még Pausanias V. 14, 1.

⁴ Paus. V. 20, 9. Ebben a római császárok szobrai voltak felállítva.

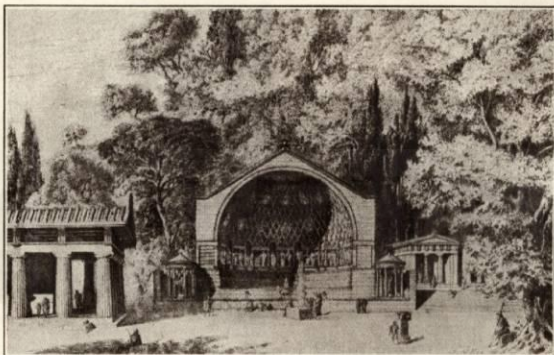
⁵ Boetticher i. m. 164. 1. A vízvezeték legtöbbször a földben — néhol felül is — sugárszerűen behálózta egész Olympiát.

⁶ Pausanias tizen említ. VI. 19. Láng Nándor szerint 13 kincsháznak akadtak nyomaira. Ókori Lexikon II. 262. 1.

az V. század elején épült. Oinomaosnak¹ és Hippodameiának² is volt kultushelye az Altisban; az előbbié a Pelopion és Metroon között, az utóbbié a keleti oldalon lévő visszhangos csarnok előtt.

Olympiában oltár-oltárt ért. Pausanias mintegy hetvenet számolt össze. Havonta egyszer, egyazon napon valamennyin áldozatot mutattak be az elisiek.³ Ilyenkor egymásután két körmenetben jártak be az oltárokat; akárhányszor egyazon oltáron két istennek is mutattak be áldozatot.⁴

A templomokban, kincsesházakban mérhetetlen kincs volt felhalmozva. Mindez természetesen Zeus oltalma alatt volt, de azért a

16. Olympia.

Heraion.

Herodes Atticus exedrája.

A sikyoni kincsesház.

(Rekonstrukció.)

peloponnesosi háborúban, Kr. e. 432-ben a korinthosiak nem átalították olyan indítvánnyal lépni szövetségeseik elé, hogy hajóhadukat hozzák jókarba a Delphiben és Olympiában levő kincsekből.⁵ Telesphoros, a makedon Antigonos hűtlen tengernagya, Kr. e. 312-ben kifosztotta a szenthelyet s több mint 50 talentomnyi ezüstöt⁶ vitt el onnan s ezen a

¹ Paus. V. 14, 7.

² Paus. V. 22, 2. VI. 20, 7.

³ Paus. V. 15, 10. Itt felsorolja mindazokat a hivatalos személyeket, akiknek részt kellett venni az áldozatnál.

⁴ Paus. V. 14, 10.

⁵ Thukydides. I. 121.

⁶ Tehát mintegy 1500 tonna súlyút.

pénzen zsoldosokat fogadott fel. E kincseket azonban még ez évben visszaadta Ptolemaios, Antigonos másik hadvezére. Sulla a mithridatesi háború elején pénzzavarban volt, ezért fogadalmi ajándékokat vitt el Olympiából és felosztotta katonái között.¹

Rengeteg nagy lehetett a győztesszobrok száma is, Pausanias mintegy 230-at talál érdeemesnek a feljegyzésre. A legrégebb szobrok még fából készültek. Pausanias még látott is ilyeneket.² Kisebb szobrokat az Altis-falon szoktak felállítani.³

Az Altisban Görögország történetének egyik legszebb fejezete, az egyetemes testi kultúra egyik legjénesebb korszaka volt ércebe öntve, fába, márványba faragva.

17. Olympia.

A Philippelon (íón stílusú kerek templom) rekonstrukciója.

Az Altist környező épületek.

Kívül az Altison, a déli fal és az Alpheios között volt a Bouleuterion, két, egymással párhuzamos, kelet-nyugati irányban huzódó, félkörben végződő épület; ez volt az elisiek tanácsháza; itt tették le az olympiai esküt a versenyzők, oktatóik, hozzátartozóik⁴ Zeus Horkios szobra előtt. Az Altis délnyugati sarkával szemben állt az ú. n. Leonidaion,⁵ Olympia egyik legnagyobb építménye dóroszlopokkal körülvett nagy belső udvarral, amely a legnagyobb valószínűség szerint az elisiek vendégeinek és egyéb idegenből jött előkelőségeknek a szállása volt; Pausanias idejében itt laktak a Görögországba vezényelt római helytartók.

Tovább északra volt a Theokoleon, valószínűleg a föntebb (22. l.) említett theokoloi nevű papitestület lakóhelye.⁶

Ezzel szomszédos volt a palaestra és az óriási méretű gymnasium.⁷

A Kladeoson túl volt Oinomaos siremléke s mellette a lovai számára épített istálló romjai.⁸

¹ Paus. IX. 7, 5—6.

² Paus. VI. 18, 7.

³ Paus. V. 25, 5. és 7.

⁴ Paus. V. 23, 1.; 24, 1. és 9.

⁵ Paus. VI. 17, 1. és V. 15, 1—2. V. ö. Curtius: Olympia. 24. l.

⁶ Paus. V. 15, 8.

⁷ Ezekről l. alább 49—50. ln.

⁸ VI. 21, 3.

Az Altisba több kapun át lehetett bejutni. Ezek közül a legnevezetesebb volt a Leonidaionnal szemben lévő ú. n. pompakapu; nevét onnan kapta, mert ezen vonult be a játékok kezdetén az elisi zarándokmenet;¹ feljebb, a Prytaneion mellett,² aztán délen, a Bouleuterionnál³ is volt egy-egy kapu.

Az Altisből 100 olympiai láb hosszú (tehát 32-045 m) és mintegy 3-7 m széles alagút vezetett át a stadionba. Ezen át vonultak be a verseny előtt a bírák, hirdetőik, tehát miként ma mondanók: a versenyrendezés és a versenyzők.⁴

A stadion.⁵

A stadion közvetlenül a Kronos-hegy lábánál feküdt; az egész építmény hossza 214, szélessége pedig 32 méter volt és ami feltűnő, mindkét rövidebb oldala derékszöveget alkotott a hosszabbal és nem végződött félkörben, az ú. n. sphendoneben, mint a többi stadion. Köröskörül kővályu szegélyezte az esővíz levezetésére. Pausanias, a mi becses forrásunk, a stadiont illetőleg szűkszavú; mindössze annyit mond róla, hogy a stadion földhányás s hogy a verseny rendezői számára van benne ülőhely.⁶ Már ebből is le lehetne vonni a következtetést, hogy mások számára nem volt benne ülőalkalmatosság, de az ásatások során sem találtak ülőhelyek nyomaira,⁷ tehát a nézők a részütösen emelkedő oldalakon a földön ültek vagy feküdtek. Feltűnő jelenség ez és nem is igen lehet magyarázatát adni, különösen ha tudjuk, hogy az athéni stadionban — Herodes Atticus bőkezűségéből — márványülések szolgálták a nézők kényelmét,⁸ de a többi stadion romjai

¹ Paus. V. 15, 2. és 7.

² Paus. V. 15, 8.

³ Paus. V. 23, 1.

⁴ Paus. VI. 20, 8. Ugy látszik — nem utolsó sorban — azért készült ez az alagút, hogy a díszes menet ne kerüljön tolongásba. Mint építőművészeti emlék is érdekes: ez a legrégebbi bolthajtás, amely reánk maradt. Curtius véleménye szerint a IV. század második felében építhették. (I. m. 31. l.)

⁵ A szó eredetét Isidorus, a Kr. u. VI. századbéli hangyaszorgalmú tudós így magyarázza:

«A stadium a mérföld nyolcadrésze, 125 lábból áll. A hagyomány szerint Hercules állapította ezt meg először s nagyságát azzal a távolsággal határozta meg, amelyet ő maga egy szuszra meg tudott tenni s azért nevezte el *stadium*-nak, mivel a végén lélegzetet vett s egyben meg is állt (*stetisset*). Etymologiarum libri XV, 16, 3. Mivel egy láb nagysága 1-48 m volt, a római stadium hossza 185 méter.

⁶ VI. 20, 8.

⁷ V. ö. Curtius-Adler: Olympia. 30. l. Boetticher i. m. 92. l.

⁸ Gardner: A régi Athen. II. 253. l. — Paus. I. 19, 6. szerint Her. Att. a pentelikosí márványbányákat majdnem teljesen felhasználta az építkezéshez. Philostratosból azt is megtudjuk, hogy a stadion négy év alatt készült el. (Vit: Sophistarum. II. 5.) Ugyancsak Her. Att. bőkezűségét dicsérte a delphi stadion

is mutatják, hogy mindenütt voltak állandó ülőhelyek, mégpedig vagy a stadiont szegélyező hegyoldalban, vagy ahol nem volt hegy, a stadion oldalát alkotó földhányáson.

A stadion szintje körülbelül három méterrel mélyebben feküdt az Altisénál.

A futópálya hossza egyenlő volt az Altis oldalával, vagyis

18. Olympia. (Rekonstrukció.)

Zeus-templom.

Visszhangos csarnok.

Stadion.

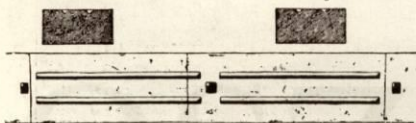
600 olympiai láb = 192·27 m.¹ Miként a görög hosszegységek nagysága szinte államonként más és más volt, a stadionok méretei is különbözőek voltak és 164—165 m között váltakoztak; a híres delphi stadion pél-

is; ezt eredetileg a Parnassos köveiből építették, de aztán a dúsgazdag bölcsező ezt is díszessé tette a Pentelikos-hegy márványával. Paus. X. 32, 1. Philostr.: Vita sophist. II. 5.

¹ E szerint egy olympiai láb = 0·32045 m, míg pl. az attikai láb csak 0·308 m.

dául 177·55 m hosszú volt, szélessége 25·25, némely helyen 25·65, a közepén azonban 28·5 m.¹ Tehát az olympiai hosszabb volt a többinél. Ezt azzal magyarázták, hogy hatalmas lépéseivel maga Herakles mérte ki, márpedig az ő termete meghaladta a közönséges emberekét s így lépése is nagyobb volt azokénál.²

A futópálya a stadion hosszabb oldala mentén terült el. Két végén — a pályán keresztbe fektetett — kőszáv határolta. Ez a sáv merőlegesen feküdt a pálya irányára s egymás mellé illesztett, 48 cm széles kőlapokból állt. Ez a sáv volt az indulóhely (görög neve: bathron). Természetesen akkor még állóhelyzetből indultak,³ a lábak a kőlapokba vágott párhuzamos rovátkák mentén helyezkedtek el. A futókat a kőlapokba állított karók választották el egymástól; két-két karó távolsága 1·28 m, tehát ilyen széles hely jutott egy-egy versenyzőnek, ami megfelel a mai viszonyoknak is,⁴ de az egyes futók pályája nem volt kimérve, mint mostanság. A kőlapok nem vízszin-

19. Az olympiai stadion indulóhelye.

tesen, hanem lejtőszerűen feküdtek, hátsó részük volt a magasabb⁵ és így — ha nem is tökéletesen — azt a célt szolgálták, amit most a startlyukak: fokozták a hátsó láb kilendítő erejét.⁶

¹ V. ö. Hitzig-BI. III. 805.

² Sextus Julius Africanus, a Kr. u. III. századból való író említi Olympiadon anagraphé (Olympiasok feljegyzése) c. munkájában, amelyet Eusebios egyház-
atya Chronika c. műve tartott fenn számunkra, hogy a pankration első győztese a 33. olympián (Kr. e. 648.) a tagbaszakadt, óriás termetű syrakusai Lygdamis is lelépte a futópályát és ő is csak 600 lépést tett. V. ö. Schoene: Eusebii Chronicorum liber prior. Berlin, 1875. Weidmann. 197. l. Ezzel kapcsolatban érdekes megjegyzést tesz Gellius római író a Kr. u. II. században: Herakles talpa aránylag nagyval volt nagyobb más emberénél, amennyivel nagyobb az olympiai stadion a többinél. Noctes Atticae. (Attikai éjszakák.) I. 1.

³ A mostan általános kengurustart újkeletű, hazánkban Stankovits Szilárd, a MASZ jelenlegi elnöke használta először a «Sport Világ» c. lap 1896. évi versenyén, Siófokon. V. ö. Zuber: A Magyar Athletikai Club története. Budapest, 1925. 97. l. és Stankovits visszaemlékezései: «Nemzeti Sport» 1928 márc. 20. 2. l.

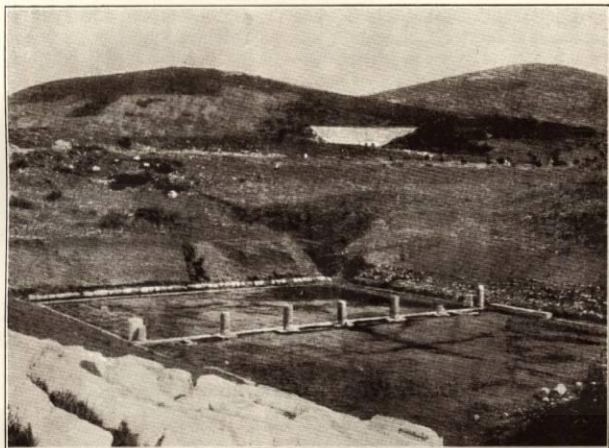
⁴ Ma 1·20 m az egy-egy futóra eső pályaszélesség. Az epidaurosí stadionban is — jó állapotban — előkerült az indulóhely, megtalálták a sorompó maradványait, valamint a bevágott párhuzamos vonalakat is. Hitzig-BI. I. 615.

⁵ V. ö. Bötticher. 232—3. ln.

⁶ Déván István rugóerőnek nevezi. (A modern atletika. Budapest, 1922. 111. l.)

indultak; eszerint mindkét kősáv ki volt építve indulóhelyül, de a célvonal mindig a felső kősáv volt. Mindkét kősávon húsz-húsz futó számára volt hely.¹

Mindkét indulóberendezés az ásatások során *in situ*, tehát eredeti helyzetében került napfényre és ugyancsak megörvendeztette a tudós világot, mert általa lehetővé vált a sokat vitatott olympiai láb nagyságának végleges megállapítása, másrészt jelentékenyen gyarapította az ókori atletikai pályáról való ismereteket.² De ugyanebből a

20. Az epidaurosi stadion indulóhelye.

szempontból tanulságos az epidaurosi stadion indulóhelye, valamint a delphié is. (203. l.)

A stadion volt a színhelye a futó- és a nehéz³ atletikai számok-

¹ Bötticher. 232. l.

² A két sáv belső vonala felezési pontjainak egymástól való távolsága pontosan 192·27. m. Curtius i. m. 30. l.

³ Az atletikának könnyű és nehéz ágakra való felosztása már a régebbi időkben is megvolt a görögöknél. Így Aischinesnek Ktesiphon ellen tartott beszédében (Kr. e. 330.) ez a megkülönböztetés olvasható: «A pankration vagy valamelyik másik, a nehezebb gyakorlatok közül». 179. §. Diodorus Siculus (Augustus korában virágzott) Történetek c. munkájában ezt mondja: «Az, aki a könnyű számokban első, bajosan tudná legyőzni azokat, akik a nehéz

nak, pentatlonnak, de azért volt rá eset, hogy a birkózás nem a stadionban folyt le, hanem az Altisban. Xenophon történetíró említi, hogy 364-ben Kr. e., amikor az elisiek az arkádiaiakkal viselt háborújuk során az ellenség üldözése közben a szent területre is behatoltak, ott épen a pentatlon birkózószámát bonyolították le, mégpedig a stadion és a nagy Zeus-oltár között lévő területen, amelyet ő theatronnak, nézőtérnek nevez.¹ Ugyanez volt a neve a stadionnak a nézőktől elfoglalt részének is.²

Olympiában a nézők száma, ahogy a helyszínen eszközölt számítások alapján megállapították, nem lehetett több 40—50.000-nél.³ Ugyanennyi férhetett bele az athéni stadionba is.⁴

A stadion némely helyen közvetlenül a színház mellett épült, így Megalopolisban⁵ és Aiginában.⁶

Pausanias mintegy 18 stadionról tesz említést.

A hippodromos.

A kocsiverseny már a hőskorban is kedvelt szórakozása a görögnek. A legrégebbi időkben még csak a mezőkön, réteken, szabad térségeken, tehát alkalmasszerű pályán folyik a vetélkedés. A Patroklos emlékére rendezett játékok során is a tengerpart mentén húzódó síkon kerül eldöntésre a kocsiverseny. A fordulót egy öl magas (1,77 m), a földből kiálló száraz fatörzs jelöli, mindkét oldalán egy-egy szikladarab fehérlik, ezt kell megkerülni a versenyzőknek.⁷ Achilleus még pályabírátként (görög neve skopos) is küld oda Phoönix személyében, hogy

számokban kiválóak». (IV. 14.) Halikarnassosi Dionysios a Kr. u. II. században egy római, de mint maga is mondja, görög mintára rendezett játék kapcsán: «Ezeket követték a versenykocsisok... utánok a könnyű és nehéz mérkőzések versenyzői.» stb. (Antiquitatum Romanarum... VII. 71. és 73.) Philostratos már pontos felosztást ad; szerinte a stadionfutás, a dolichosfutás, a fegyveresfutás és a diaulos a könnyűek; a pankration, a birkózás és ökölvívás a nehéz ágak közé tartoznak, a pentatlonszámok közül a könnyűek közé sorozza még az ugrást és a gerelyvetést, míg a diszkoszvetést a nehezek közé. J. m. 3. f. Boetticher másképp csoportosítja a versenyágakat; szerinte a futás, ugrás, gerelyvetés, diszkosz a könnyűek; a dolichos és fegyveresfutás, pentatlon, ökölvívás, birkózás, pankration pedig a nehezek közé tartozott. I. m. 91. l.

¹ V. ö. Xenophon Hellenika VII. 4, 28—32. Statius: Thebais. VI. 714. l. Erről alább 68 és 152—3. ln.

² A nézők neve görögül theatai. (Pollux: Onomastikon. III. 30, 2.), vagy panegyristai, ünnepen résztvevők. (Lukianos: De morte Peregrini. 19. fej.)

³ V. ö. alább 216. ln.

⁴ V. ö. Hitzig-Bluemner: i. m. I. 225.

⁵ Paus. VIII. 32, 3.

⁶ Paus. II. 29, 11.

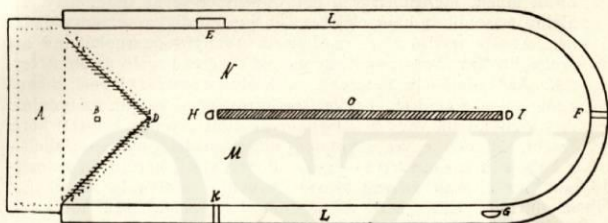
⁷ Ilias. XXIII. 327—30.

«Vigyázza a versenyt s igazságot mondjon».¹

Ebben a korban löversenynek még semmi nyoma.

Állandó jellegű versenypályákat csak a történeti időkben építettek. Azok közül, amelyek többé-kevésbé napfényre kerültek, a legrégibb az árkádiai Lykaion-hegységben épített hippodromos.² Ennek a hossza valamivel alul volt a háromszáz méteren, szélessége pedig száz méternél is nagyobb volt.³

Az olympiai pálya fekvését pontosan nem lehet megállapítani.⁴ Annyi bizonyos, hogy a stadiontól délkeletre, részben keletre feküdt — legalább is így állapította meg a mult század második felében végzett ásatások során Curtius Ernő, — nagyjában párhuzamos volt a stadionnal s déli oldala egyben védgátul is szolgált az Alpheios áradásai ellen.⁵

21. Az olympiai hippodromos.

A = Agnaplos oszlopcsarnoka	G = Zenekar (?)
B = Oltár a sassal	H = Hippodameia szobra
C = Kocsiszínek	I = Taraxippos
D = Delphín	K = Gyászkapu
E = Versenybírák helye	L = A nézők helyei
F = Győzelmi kapu	M = Indulási oldal
	N = Célvonal

(Baumeister rekonstrukciója.)

Sokat ez sem használhatott, mert hiszen csak a folyó áradásaival lehet megmagyarázni, hogy a hippodromosnak semmi nyoma sem maradt. Curtius a terepalakulat alapján lehetségesnek tartja, hogy a hossza 4 stadion (tehát kb: 770 m) volt, Boetticher véleménye szerint azonban

¹ Ilias. XXIII. 361. (Vértessy Jenő ford.)

² Érdekes, hogy ez a neve a pályának akkor is, ha a verseny a mezőn megy végbe. V. ö. Ilias. XXIII. 330. Némelykor a stadion szót is használták a hippodromos megjelölésére. Így Paus. VIII. 36, 8. Dio Chrysost. XXXII. 74.

³ V. ö. Boetticher i. m. 119.

⁴ Az olympiain kívül mindössze négyről (Delphi, Lykaion, Mantinea, Theba) tesz említést Pausanias.

⁵ Curtius i. m. 30. l.

aligha volt több két stadionnál.¹ Szélességét Pausanias nyomán hozzávetőleg meg lehet állapítani. Mint alább látni fogjuk, az indulóhely szélességét 400 lábra teszi, így feltehető, hogy a pálya szélessége megütötte az egy stadiont.

Régen nagyobbak voltak a pályák s csak egyszer futották körül, Olympiában azonban tizenkétszer kellett megkerülni a teljes korú lovaknak² s így az egész táv ezek részére — ha a pályát két stadionnak vesszük — 4614·5 m volt, míg a kettős fogatok és a csikók ennek a kétharmadát, vagyis 3076·32 métert futottak.

S most hadd elevenedjék meg előttünk az olympiai hippodromos Pausanias leírásában :

«Ha az ember kimegy a stadionból, ott, ahol a görög versenyrírák ülnek, átellenben van a lóversenyter és az indulóhely. Ez alakra hasonlít a hajó elejéhez, az orra pedig a versenypályára néz. Ahol a mellső része csatlakozik Agnaptos csarnokához,³ ott szélesebb lesz. Az orránál egy gerendára ércből való delphint tettek. Az indulóhely kétoldala szélesebb négyszáz lábnál, benne pedig színek⁴ épültek. Ezeket sorshúzás útján kapják az indulók. A versenykocsi vagy a versenylovak előtt gerenda helyett⁵ kötél feszül. Minden egyes olympiára oltárt emelnek nyers téglából — a külseje ki van meszelve — az indulóhely előtt, körülbelül az orránál. Az oltáron kifeszített szárnyakkal ércből való sas ül. Ezt az oltáron elhelyezett szerkezetet egy pályaszolga mozgatja. Amikor ő elindítja, a sas felszáll, úgyhogy a nézők előtt láthatóvá válik, a delphin pedig a földre esik.⁶ Most mindkét oldalon először az Agnaptos-csarnoknál enged a kötél és az itt levő lovak futnak ki először. Ha most ezek elértek azokig, amelyeknek a sorshúzás útján a második szín jutott, akkor a kötél a második színnél is leesik, így történik ez valamennyi ló előtt, míg az indulóhely orránál egyvonalba nem jutottak ; most nyílik aztán alkalom a kocsis tudományának és a lovak gyorsaságának a megmutatására. Eredetileg Kleiotas csinálta ezt az indulóhelyet és oly sokat tartott e felől a találmánya felől, hogy Athénben levő szobrán még a felirat is hirdette : «Kleioitas, Aristokles fia készítet engem, az, aki Olympiában legelőször feltalálta a löndítőhelyet».

¹ Boett. i. m. 122. l.

² V. ö. Pindaros II. ol. 55, III. ol. 33. és pyth. V. 33.

³ Így nevezték az épületet építómesteréről. (V. ö. Paus. V. 15, 6.) Keletkezésének idejét teljes homály fűdi, az ásatások alkalmával nem találtak belőle semmit sem.

⁴ A mai boxok.

⁵ V. ö. fentebb (38. l.) a futók indulóhelyét.

⁶ A Statius Thebais-ában leírt versenynél trombitával (tubával) indítanak. VI. 404—405.

Kleitas után állítólag Aristeides eszközölt valami ügyes újítást e szerkezetén.¹

Az indulóhellyel szemben levő fordulóban volt Hippodameia szobra; a művész a királyleányt kezében a Pelopsnak szánt győzelmszalaggal ábrázolta;² a pálya másik végén pedig egy kis kerek, oltár-alakú oszlop állt, az ú. n. Taraxippos,³ amely a kocsisok réme volt. A győztes fogat az ú. n. győzelmi kapun hagyta el a pályát.

Látszatra a baloldaltól induló kocsik hátrányban voltak, mert míg Hippodameia szobra és a delphin között az egyenesbe átkerülhettek, a jobbról induló kocsik már messze előttük járhattak, de épen az imént olvastuk Pausaniásnál, hogy a verseny csak akkor kezdődött, amikor a kocsik már valamennyien felfejlődtek s egyvonalba jutottak.

Van olyan feltevés is, hogy csak a jobboldali színekből indultak, a baloldaliak pedig arra szolgáltak, hogy a verseny után lehűtsék bennük a habzó lovakat.⁴

A cél egyvonalban volt Hippodameia szobrával, ott ültek a bírák is. Aik versenyközben szerencsétlenül jártak, azokat az indulóhelyhez közel levő kapun át vitték ki a pályáról.

Palaestra és gymnasium.

Homeros eposzaiban már virágzó atlétikai élet bizonyítékait találjuk. Hősei versenyeket rendeznek, ezeken futnak,⁵ ugnak,⁶ diszkoszt vetnek,⁷ birkóznak,⁸ de egyéb testedző-ágnak (ökölvívás,⁹ versenyhajtás,¹⁰ nyíllövészet¹¹) is szívesen hódolnak. Nemcsak az előkelőbbje, de még a közvitézek¹² is így verik el az unalmat Trója előtt. A Patroklos emlékére rendezett játékoknál Achilleus a népet a földre ülteti,¹³ a phaiakoknál Odysseus tiszteletére rendezett verseny a piactéren megy végbe,¹⁴ gőgös kérői pedig ithakai házának ajól döngölt

¹ Paus. VI. 20, 10—14.

² Paus. VI. 20, 19.

³ L. alább 168—70. ln.

⁴ Wagner i. m. 81. l.

⁵ Ilias. XXIII. 740—797. Od. VII. 120—130.

⁶ Od. VII. 103.

⁷ II. XXIII. 826—849. Od. VII. 186—198. A gerelyvetés a Patroklos-féle játékoknál elmarad, a díjat így is megkapja Agamemnon u. o. 893—97., de másutt is van róla említés, így II. II. 774. Od. IV. 626.

⁸ II. XXIII. 700—739. Od. VII. 103.

⁹ II. XXIII. 653—699. Od. VII. 103.

¹⁰ U. o. 262—565.

¹¹ U. o. 850—83.

¹² II. II. 773.

¹³ U. o. XXIII. 257—58.

¹⁴ Od. VII. 109.

udvarán» vetnek diszkoszt és gerelyt.¹ A Patroklos-féle játékoknál is nagy volt a nézőközönség, a phaiaikoknál pedig szinte megszámlálhatatlan,² de azért még sehol sincs nyoma valami állandó jellegű berendezésnek, testedző intézménynek. Pedig a versenyek mindenfelé divatosak.³ Ám Odysseus fiának az a mondása, hogy: «Ithakában nincsenek sem tágas futópályák,⁴ sem rétek», mégis gondolkodóba ejtethet bennünket, mert ebből a negatívumból arra lehet következtetni, hogy másutt voltak ilyen pályák, sőt talán állandó jellegűek is.

Feltűnik nekünk e futópályák emlegetése, mert Spártában régtől fogva, de még a Kr. u. II. században is ugyanezen szóval jelölték meg azt a helyet, ahol az ifjak futógyakorlataikat végezték.⁵

«A spártaiak — olvassuk a kérdéses helyen — Dromos-nak nevezik azt a helyet, ahol napjainkban is gyakorolják magukat a futásban.»

Alább azt találjuk, hogy e dromos területén több gymnasium is volt. Ezt a szót, valamint a palaestrát is hiába keressük a homerosi költeményekben, már pedig, ha akár a trójai háború idején, vagy akár csak a Kr. e. VIII. században is, tehát abban a korban, amelyben a két eposz már végleges formát kapott,⁶ lettek volna ilyen intézmények, valamiképen bizonyára megemlítette volna őket a költő.

De mi is volt a palaestra és a gymnasium?

Minden forrásunk megegyezik abban, hogy a palaestra eredetileg birkózóhely volt, hiszen a nevét is a görög pale-tól kapta, ami birkózást jelent, vagy a palaio igétől, amely annyit tesz, mint birkózni.⁷ Régen bizonyára a szabadban birkóztak, egy-egy térségen, mezőn, réten, de idők folytán, ahogy a küzdők olajjal kezdték magukat bekenni, homokkal bedörzsölni, ahogy divatba jött a mezítelenül való birkózás, szükségessé vált, hogy olyan helyről is gondoskódjanak, ahol az eszközöket (olaj, vakarókés), de meg a ruhájokat is megőrizhették.

¹ Od. IV. 626. és XVII. 168.

² Myrioi-nak mondja a költő, ami nála még nem tízezret jelent, hanem «rengeteg sok» értelemben használja.

³ Od. VII. 160. Az ilyesmire a mi atlétikánkban is tudunk példát. Az atléták legnagyobb része — olvassuk a 32 évvel ezelőtti viszonyokról — országutakon, mezőn, parkokban trenirozott egyedül... Szokolai Alajos az ipolysági rétekről ment ki külföldre, hogy végigverje a kontinens legjobb sprinterjeit. (Dr. Gerentsér László: *Athletika*. Budapest, 1910. 10. l.)

⁴ Od. IV. 605. görögül: dromol eures.

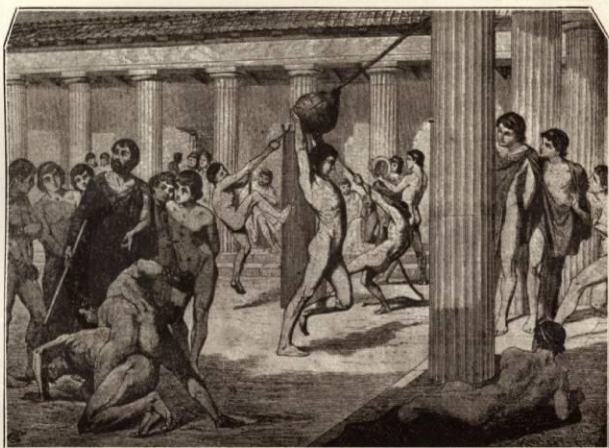
⁵ Paus. III. 14, 6. Így említi már Livius is: «Mivel Nabis király a polgárok közül egyeseket gyanúsna tartott, minden csapatát kivezényelte arra a mezőre, amelyet ők dromosnak neveznek». (XXXIV. 27, 5.) Dromosnak neveztek Krétában a gymnasiumot is. V. ö. Suidas lexikonában a dromos szónál.

⁶ V. ö. Christ i. m. 55. l.

⁷ V. ö. Isidorus i. m. XVIII. 23. «A birkózás színhelyét palaestrának hívják.»

A további fejlődés az lehetett, hogy élősövényvel, majd kerítéssel vették körül a birkózóhelyet, hogy a hivatlanokat távoltartsák.

A palaestra minden valószínűség szerint magánintézet volt,¹ mégpedig kisebb gyermekek részére. Vezetője vagy tulajdonosa az ú. n. paidotribes volt. Egykorú ábrázolásokon mindenütt ott látjuk a gyermekek mellett, kezében villaalakú vesszejével, hogy ellenőrizze gyakorlataikat s hogy — ha a szükség úgy kívánta — közéjük is csördíthessen. Később a vesszőt felváltotta a pálmaág.²

22. A spártai ifjúság gymnastikai gyakorlatai.

A paidotribes — a meztelen gyerekek között is mindig felöltözve járt és segédje előtt is — már ahol volt ilyen — bőrkötény volt. Némelykor a nagyobb gyermekek is segítségére voltak munkájában.

A gymnasium a gymnos = meztelen szóból származott. Isidorus meghatározása szerint :

«A gymnasium onnan kapta a nevét, hogy az ifjak meztelenül edzették magukat a mezőn, ahol csak szemérmes részeiken takarták be magukat.»³

¹ V. ö. K. Schneider i. m. 30. l.

² Muzik-Perschinka i. m. 147, 1—2.

³ I. m. VIII. 6, 17.

A gymnasium a nagyobb gyermekek, ifjak és a felnőttek testgyakorlóléhelye,¹ amely — a palaestrával szemben — állami intézmény. Nem találunk egységes eljárást arra nézve, hogy a gyermek mikor léphetett át ide a palaestrából, éppen ezért azt kell hinnünk, hogy ez helyenként és időnként változott. Athénben a gyermek 15 éves korában ephebos (serdült) lett s ugyanekkor a palaestrából a gymnasiumba került.²

Palaestrája a kisebb helyeknek is volt, gymnasiuma csak a városoknak, viszont nem is tartották igazi városnak az olyan helyet, amely gymnasium nélkül szükölködött.

Megmondja ezt Pausanias is, amikor leírja a phokisi Panopeus-t:³

«Chaironeiá-tól húsz stadionnyira van Panopeus, a phokisiak városa, ha ugyan valaki városnak nevezi az olyanokat is, amelyekben nincs sem tanácsház, sem gymnasium, sem színház» stb.

23. Görög vázakép. Paidotribes.

Viszont nagy városokban, mint pl. Athénben is több ilyen intézmény is volt. A gymnasiumok nagy területeket igényeltek, hiszen időnként folytán szerves részök lett a palaestra, ahol tovább is a birkózásban edzették magukat, aztán a futópályák,⁴ dobóhelyek, öltöző, fürdő, mosakodó helyiségek, de még egyéb helyiségek is, ahol retorikai, filozófiai előadásokat hallgathattak az ifjak. Némely helyen víz közelében épültek,⁵ hogy gyakorlatok után mindjárt meg is lehessen fürödni ;

¹ Igen jellemző, hogy Angliában ma is gymnasiumnak nevezik a tornatermet. V. ö. Misángyi Ottó : Tanulmányút Angliában. Testnevelés 1928. I. 26. l.

² Fináczy : Az ókori nevelés tört. 93. l.

³ Paus. X. 4, 1.

⁴ Még fedett pálya is volt rossz idő esetére. Vitruvius : De architectura V. 11.

⁵ Igy Korinthosban (Paus. II. 4, 5.) a Lerna forrás közelében, Athénben az Akadémia a Kephisos mellett, ugyanott a Lykeion az Ilissos partján, az elisi a Peneios mentén stb. V. ö. Platon : Törvények 761. c.

valamelyik istenség temploma közelébe építettek,¹ de akárhányszor a gymnasium területén volt egy-egy isten szentélye, illetőleg külön kihasított szent területe, ú. n. temenos-a. Athénben pl. az Akadémia Pallas Athenenek volt szentelve, a Lykeion Apollonnak, de azért a főisteniség mellett más isteneknek is volt ott oltárak, sőt némelykor templomuk is, Hermes és Herakles pedig egy gymnasiumból sem hiányzott.² A falakat festmények,³ reliefek díszítették, művészies szobrok gyönyörködtették a nézőt.

A gymnasiumok valójában a perzsa háborúkat követő nagy nemzeti fellendülés idején szaporodtak el, de valószínű, hogy keletkezésük felnyúlik a Kr. e. VI. századig. Lukianos a Kr. u. II. század szellemes írója «Anacharsis vagy a testgyakorlásról» című ragyogó dialogusában bemutatja a barbár, de egyébként királyi vérből való skytha Anacharsist,

24. Paidotribes pálmaággal.

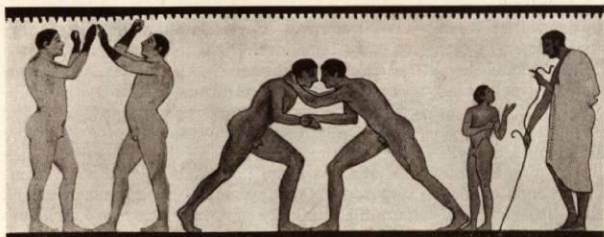
aki beutazza Görögországot, hogy megismerje a művelt görög nép életét, intézményeit. Utazása során eljut Athénbe is, ahol Solon, a híres törvényhozó vezetésével megtekinti az egyik gymnasiumot is. Hiábavaló a bölc minden igyekezete, vendégét nem igen tudja meggyőzni az ifjaktól látott testedző gyakorlatok észszerűségéről. Ehhez a látogatáshoz szellemes megjegyzéseket fűz Dio Chrysostomos :

«Anacharsis Görögországba jött, hogy lássa a szokásokat és az embereket. Úgy nyilatkozott, hogy Görögország minden államában van kijelölt hely, ahol napközben esztelenkednek ; a gymnasiumról mondta ezt. Mihelyt odajönnek, levetkőznek, megkenik magukat varázsszerrel ; véleménye szerint ez hajtja őket az esztelen-

¹ Paus. II. 4, 5.

² Paus. IV. 32, 1.

³ Paus. IX. 22, 3.

25. A gymnastes vezet a gyakorlatokat.

(Cornetoi falfestmény részlete. Etrusk. Stackelberg aquarellje az ú. n. kis frizről. Strassburg.)

kedésre, mert egyesek tüstént futnak, mások meg földhöz vágják egymást, ezek feltartják kezeiket és harcolnak senkifia ellen,¹ azok meg püföltetik magukat . . . Pedig mit lehet rólatok mondani? Hiszen, amikor összejöttök, öklöztök, kiabáltok, dobáltok, ugráltok, ugyan micsoda varázsszert használnátok! . . . Ne higgyétek, hogy én azt mondom, hogy ilyenre nincs szükség az államokban; nagyon is szükség van ezekre a tömeg satnyasága és szórakozása miatt; a legjobbak között is vannak, akiknek szükségük van az életben valami időtöltésre és gyönyörködésre. De komolyan kell ezeket végezni, szabad emberekhez illő magatartással . . . Ha valamelyik kocsis kiesik a kocsból, szörnyű és rettenetes csapásnak tartjátok, de ha ti kiestek az illendőségből és a tisztességből, azt semmibe sem veszíték?»²

Dio Chrysostomosnak az élvezetvágyó Alexandria ifjúságához intézett ez a dörgedelmes szózata azt is mutatja, hogy a gymnasiumokban nemcsak a testet, de a lelket is igyekeztek nevelni. A gymnasium a sophistika és a retorika erősödésével lassanként már philosophiai viták színhelye lesz, már nemcsak azok járnak ide, akik testüket akarják edzeni, akik az olympiai, vagy valamelyik más játék koszorúja után sóvárognak, de már a szellemi gymnastika is vonzza az ifjúságot. Kiváló államférfiak, nagyhirű írók, művészek, bölcselők is szívesen ellátogatnak oda, beszélgetnek, sétálnak, hűsölnek az árnyékban, gyönyörködnek

¹ Célzás az ú. n. árnyékharcra. Erről l. alább 106. és 233. l.

² Dio Chrysostomos XXXII. 44—46. Itt meg kell említenünk, hogy Dio Chrysostomos a Kr. u. I. század közepén született s halála körülbelül összeesett Lukianos születésének időpontjával, ez a beszéde tehát nem Lukianos említett munkájára való célzás! Anacharsis történeti személy volt s Herodotos szerint (IV. 76.) testvére, Saulios, épen azért ölette meg, mert hazájába való visszatérte után meg akarta honosítani a görög istenek tiszteletét.

az ifjúságban, előadásokat tartanak, vagy hallgatnak.¹ Így lesz lassan a gymnasium a testi és szellemi kultúra központja, ahol a testnek, a léleknek egyaránt megadják a magáét.

Hosszúra nyúlnék fejtegetésünk, ha ez intézmények fejlődését, szervezetét, részeit tökéletesen be akarnók mutatni, túl is lépniénk vele munkánk kereteit, menjünk inkább Olympiába és Pausanias kalauzolásával tekintsük meg a Kladeos partján épült gymnasiumot és palaestrát.

Forrásunk itt elég szűkszavú, mindössze ennyit mond :

26. Olympia.

Gymnasium és palaestra.

Pelopion.

Prytaneion.

Heraion.

(Adler és Fürstenau rekonstrukciója.)

«A Prytaneion a gymnasiummal szemben levő kijárat mellett van. Ebben a gymnasiumban vannak a futópályák és az atléták részére a palaestrák.»²

«Az olympiai gymnasiumban tartják a gyakorlataikat, akik pentatlonban mérkőznek és a versenyfutók. Szabad ég alatt van

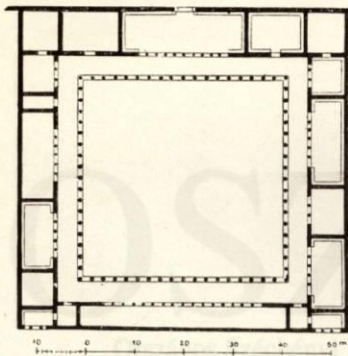
¹ Amikor Aristippos, a sokratikus bölcselelő (Kr. e. IV. sz.) Rhodosnál hajótörést szenvedett, a parton geometriai alakzatokat látott a homokban, amire felkiáltott : «Jól reméltem, emberek nyomait látom». Onnan egyenesen a gymnasiumba ment, ott philosophiai vitát rendezett az ifjakkal és ezért úgy őt, mint kíséretét ellátták ruhával meg egyéb szükséges dolgokkal is. Vitruvius i. m. VII. könyv. Előszó.

² Paus. V. 15, 8.

egy kőből készített alapzat; eredetileg az árkádiaiak győzelmi emléke volt rajta. Van még egy kisebb bekerített rész baloldalt, ahogy bemegy az ember a gymnasiumba, ott vannak az atléták palaestrái is. A gymnasium keleti csarnokának falához simulnak az atlétáknak a Lips-szél (vagyis délnyugat) és nyugat felé néző lakásai.»¹

Édeskevés ez, mindössze annyi újat tudunk meg belőle, hogy az atléták lakásai a gymnasium tőszomszédságában voltak és a Kladeos folyóra néztek.

A mult században végzett ásások már több adattal szolgálnak.

27. Az olympiai palaestra alaprajza.

Igy mindenekelőtt ezek révén ismerjük a gymnasium méreteit: hossza (északról-délre) 220, szélessége 120 m. Ugyancsak megtudtuk azt is, hogy az épület nem volt köröskörül zárt, hanem nyitott terület, amelyet északról és délről oszlopcsarnokok szegélyeztek.

Vitruvius római építésmérnök és író a Kr. e. I. században «Az építőművészetről szóló tíz könyv» című munkájában részletes rajzát adja egy korabeli palaestrának is.² Tudnunk kell azonban, hogy ebben a korban már meglehetősen azonos jelentésű volt a két szó: a palaestra és a gymnasium, így Vitruvius tulajdonképpen egy gymnasiumot ismertet művében.

Ha megállapításait az olympiai testgyakorló intézményekkel összehasonlítjuk, feltűnik, hogy az olympiai palaestrában nem volt más fürdőberendezés, mint egy 1.38 m mély medence az északkeleti sarkon levő szobában,³ ezen túl azonban minden megvolt benne, amit Vitruvius lényegesnek tartott. Az udvart dór oszlopsor szegélyezte, előtte pedig — Vitruvius leírásának megfelelően — még egy ión oszlopsor húzódott. A palaestra egy-egy oldalának hossza 66 m volt. Ez az épület aránylag elég jó állapotban maradt meg és így meglehetősen helyre lehetett állítani.

A gymnasiumot csak részben ásták ki, t. i. a keleti részén húzódó

¹ Paus. VI. 21, 2.

² I. m. V. 11.

³ Boetticher i. m. 368. l.

dórrendszerű, kéthajós 211-5 m hosszú¹ csarnokot, amely a futás és a dobószámok céljaira készülhetett.² A Pausaniástól említett atlétalakásokból eddig nem került napfényre semmi sem, de rendkívül becses adatok lehetnek még a földtakaró alatt, így a győztes jegyzékek, amelyekből bizonyára ki lehetne egészíteni hiányos adatainkat.³

Most pedig, végezetül, vándoroljunk át kalauzunkkal az elisi gymnasiumba, ahol az olympiai versenyzők⁴ csiszolják formájukat :

«Elisben említésreméltó a régi gymnasium; az atlétáknak ebben kell eleget tenni mindazon követelményeknek, amelyeket Olympiába való érkezésük előtt a régi szokásnak megfelelően, velük szemben támasztanak. A falon belül a futópályák között, magas platánfák állnak. Ezt az egész bekerített helyet Xystos-nak nevezik, mivel Herakles Amphitritron fia, akinek ez volt a gyakorlóhelye, naponként kicsóggálta az ott kinőtt akanthosokat.⁵ A futók vetélkedésének a céljaira van egy elkülönített futópálya, azt a bennszülöttek eszent-nek nevezik, aztán van egy külön, amelyen a futók és a pentatlosok⁶ szaladgálnak. A gymnasiumban van az ú. n. plethrion is,⁷ itt korosztályok, vagy eredményeik szerint eresztik össze a versenyzőket a hellénbírák.⁸ Itt a birkózásra eresztik őket össze. A gymnasiumban az istenek számára állított oltárok is vannak, így az idai Heraklesnek, akinek parastates a mellékes neve,⁹ Erosnak és annak, akit az elisiek és az atheniek

¹ V. ö. Wilhelm Dörpfeld térképét : Olympia in römischer Zeit. Berlin, 1914.

² Láng Nándor : Ókori Lexikon. II. 264.

³ Boetticher i. m. 374. l. Paus. VI. 6, 3.

⁴ Ennél a szónál is álljunk meg pár pillanatra. Az igazat megvallva, nem emlékszem olyan helyre, ahol az olympiai jelöltekre valami külön szómegjelölés volna, mindenütt vagy agonistái, vagy athletái (tehát versenyzők, athléták) a nevük. De ha már volna is valami külön szó, az csak az olympiakos, vagy olympikos lehetne. Hazánkban van egy szó (lehet, hogy külföldön is), amellyel az olympia indulóit jelölik : az *olimpikon*. Nem tudom, ki használta először, nem tudom, ki csinálta, de az bizonyos, hogy mulatságos tévedésbe esett, mert az *olimpikon*, vagy eredeti görög alakjában *olympikon* nem más, mint az olympikos melléknév semleges neme. Tehát a mi jelöltjeink, a mi reménységeink semlegesnemek volnának? ! Ha már mindenáron görög szóval akarjuk őket jelölni, hát akkor nevezzük őket *olimpikosz*-nak, ami az olympikos görög szó hímnemű alakja. (Ezekután ha női versenyzőt is kiküldünk, annak a neve lesz olimpiké, mert így hangzik a melléknév nőnemű alakja.) V. ö. Dr. Mező : Testnevelés 1928. évf. 524—5. ln. és dr. Finály Gábor u. o. 813. l.

⁵ Pausanias tehát a xyo elsimft ígéből származtatja a szót. Vitruvius szerint a Xystos fedett volt. V. ö. alább 71. l.

⁶ A pentatlos szó a pentatlon-versenyzőt jelenti. V. ö. alább 126. l.

⁷ Lukianos is említi : De morte Peregrini, 31. feje.

⁸ A. m. a görögség versenybírái. V. ö. fentebb 20. és alább 54. l. A szó legtöbbször többesszámú alakban fordul elő.

⁹ Magyarul : segítő.

egyformán Anterosnak¹ neveznek, aztán Demeternek és leányának. Achilleusnak nincsen oltára, de egy jóslat alapján van üres síremléke. Ahogy megkezdődik az ünnepség, egy megbeszélte napon, amikor már leáldozóban van a nap, az elisi asszonyok Achilleusnak szóló egyéb tiszteletadások mellett szertartások kíséretében, panszokodva verik mellüket.

A gymnasiumnak van egy kisebb elkerített része is, ez hozzá-simul a nagyobbikhoz és alakja után tetragonosnak² nevezik. Az atléták részére vannak itt palaestrák is, de ott nem birkózásra engedik össze az atlétákat, hanem az aránylag puha szijakkal való csapásokra. Ott van elhelyezve az egyik azok közül a képek közül, amelyek — a smyrnai Sosandros-ra és az elisi Polyktor-ra kimért büntetésből³ — Zeus tiszteletére készültek. Van egy harmadik elkerített része is a gymnasiumnak, ennek puha talajáról Maltho a neve és az epehosoknak áll rendelkezésére a versenyjátékok tartama alatt. A Maltho egyik szögletében Heraklesnek van egy mellszobra és az egyik palaestrában Eros és az úgynevezett Anterost ábrázoló dombormű. Eros pálmaágat tart a kezében, Anteros pedig igyekszik tőle ezt elvenni. A Maltho bejáratánál mindkét oldalon van egy-egy ökölvívó gyermeknek a szobra; az elisiek nomophylax-a⁴ azt mondta, hogy ez a Pharos szigeten túlvévő Alexandriából való, Sarapion⁵ a neve; amikor Elisbe érkezett, ott nagy gabonahiány volt s ez adott nekik gabonát; ezért érte őt ott ez a tisztesség. Olympiában való megkoszorúztatásának és az elisiekkel szemben való jótéteményének az időpontja a 217. ol.⁶ Ebben a gymnasiumban van egy tanácsház is az elisiek részére, ott rögtönzött előadásokat és másféle előadásokat is tartanak. Ennek — alapítója után — Lalicmion a neve. Köröskörül pajzsok vannak felakasztva, csak a szemnek készültek, nem a harc céljaira. Akik a gymnasiumból a fürdők felé tartanak, azoknak az útjuk a Csendes-utcán vezet át Artemis Philomeirax szentélye mellett.⁷

Az elisi gymnasium — mint láttuk — az egyszerűbbek közül való, hiszen csak futópályák vannak benne, ezek között platánfák, aztán néhány szobor, üres síremlék (ú. n. kenotaphion) és egy birkózóhely, amelynek forrásunk a plethrion nevet adja. Ez a szó — mint ismeretes —

¹ Eros testvére a Viszontszerelem.

² A. m. négyszögű.

³ V. ö. alább 221. sk. ln.

⁴ V. ö. alább 54. l.

⁵ Tehát a szobor Sarapiont gyermekkorában ábrázolja, mint ökölvívót. Iul. Afr. szerint egy ugyancsak Alexandriából való Sarapion a 204. olympián (Kr. u. 37-ben) a stadionfutásban győzött. (Schoene. I. 214.)

⁶ Kr. u. 89.

⁷ Paus. VI. 23. 1—6.

jelenti a stadion hatodrészét, de 876 m²-nyi területet is.¹ Itt ez utóbbi értelmében használja Pausanias. Ez aránylag elég tágas birkózótérrel mentek végbe az olympiai birkózóverseny előkészületei. Fürdőről itt nincs említés, de a közöltük részletből megtudjuk, hogy a közelben voltak fürdők,² mégpedig nem lehetetlen, hogy az ott elfolyó Ladon, vagy Peneios vizében.³

Az a körülmény, hogy a tanácsház is a gymnasiumban volt, ennek állami jellegére mutat. Az itt tartott szabadelőadások pedig szintén megmutatják, mily szerencsésen olvadt össze az ó-görög világban a testi és szellemi kultúra.

A nőknek — amennyire tudjuk — nem volt külön testgyakorlóhelyük, de például Spártában ugyanúgy edzették testüket, mint a férfiak.

«Miként a férfiaknak, úgy a leányoknak is vannak testgyakorlataik»,

mondja Nikolacs Damaskenos, a Kr. e. I. században.⁴

Spártában a leányok együtt végezték gyakorlataikat az ifjakkal,⁵ sőt, ha igazak Propertius szavai, talán épen meztelenül.⁶ Mondanunk sem kell, hogy az eddig ismertetett templomok, épületek, versenypályák stb. hosszú évszázadokon át létesültek. Olympia és a játékok kezdettől fogva Zeus fenségét hirdették.

A versenyrendezés.

A szenthely felett való felügyelet és a játékok rendezése miatt hosszú ideig tartó viszály dúlt az elisiek és a szomszéd pisaiak között, míg aztán az 50. olympias táján, tehát kb. Kr. e. 576 körül, az elisiek maguknak biztosították a versenyrendezés jogát, amikor pedig Spárta feldúlta és lerombolta Pisát (Kr. e. 455.), egyidőre megszabadultak az izzága szomszédától.

Spárta és Elis a II. messenei háború óta szoros baráti viszonyba

¹ V. ö. Ókori Lexikon. II. 1231—32.

² Paus. VI. 23, 8.

³ Paus. VI. 22, 5. Strabonból megtudjuk, hogy a Peneios a gymnasium mellett folyt el. J. m. VIII. 3. A gymnasium keletkezésének idejéről nagy általánosságban ezt mondja: «Ezt az elisiek sokkal később csinálták, mint ahogy birtokukba jutottak azok a vidékek, amelyek Nestoré voltak». Strabo itt a tryphilliai Pylosra gondol, míg mások a messenei Pylost tartották Nestor városának.

⁴ Ex Nicolai Damasceni historiis. Tauchnitz-féle kiadás. 1829. 314. l. Az eredetiben levő «gymnasia» jelentette a testgyakorló helyet és a testgyakorlatokat egyaránt. Nem hinnék, hogy itt testgyakorlóhely értelmében használta volna az író.

⁵ V. ö. Euripides: Andromache 596—600. Philostratos: Gymnastikos 27. f. Fináczy i. m. 62. l.

⁶ Prop. III. 14. V. ö. alább 212. l.

kerültek és Spárta hosszú időn át kétségtelen befolyást gyakorolt úgy a szent országra, mint a játékokra. Ezek tekintélyének emelkedése sok tekintetben a hatalmas szövetséges pártfogásának eredménye. A jó viszony megmarad egész a peloponnesosi háborúig, ám ekkor Athén érdekkörébe kerül Elis is, 420-ban pedig már 100 évre szövetséget köt Athénnel, Argossal és Mantinciával — Spárta ellen. Ettől fogva a két régi szövetséges között állandóak a surlódások.

Iphitos még maga rendezte a versenyt, ugyanúgy utódai is. Csak a 25. olympia alkalmával (Kr. e. 680.) bízzák a rendezést két — sors-húzás útján kijelölt — elisi polgárra.¹ A 95. olympián² (Kr. e. 400.) számuk már kilencre emelkedik, s már hellanodikai, a görögség bírái a hivatalos nevék.³ Közülök háromra rábizzák a lóversenyek, háromra a pentatlon rendezését, a másik három pedig a többi verseny lebonyolításáról gondoskodik. Nyolc évvel később még egy bírát választanak s a 103. olympián (Kr. e. 368.) Elis törzsei számának megfelelően már tizenketten tevékenykednek. Pausanias idejében ismét tizen vannak.⁴

Kisorsolásuk kb. egy évvel a játékok kezdete előtt történt. Ezután tíz hónapon át az Elis piacán épült Hellanodikeon-ban a legapróbb részletekig megtanulják teendőiket,⁵ mégpedig az ú. n. nomophylax-októl.⁶ Tíz hónapig a Hellanodikeonban laktak, ez alatt az idő alatt csak a verseny ügyeivel foglalkoztak. A hasadó hajnal már a gymnasiumban találta őket.⁷

Ők jegyezték fel a Leukoma nevű könyvbe a beérkezett jelentkezéseket⁸ (nevezéseket) s ugyancsak nekik kellett ellenőrizni, nem jelentkezett-e valaki jogosulatlanul; ugyanis a játékokon csak szabadszületésű, görög származású, feddhetetlen jellemű egyének vehettek részt⁹, tehát a helotákat, perioikosokat, rabszolgákat, vagy akiknek lelkét bűn terhelte, nem engedték oda. Még az idegen uralkodók száрма-

¹ Paus. V. 9, 4. Görög nevék: agonothetes.

² Itt Schubart véleményét fogadom el, aki — szemben a többi kiadóval — 95. olympiást ír a codexekben hagyományozott szöveg helyett. (I. 365. l.)

³ Érdekes, hogy Pollux nyolc nevet is tud a versenyrendezőkre, de a hellanodikai-t nem említi. (III. 30. l.) Egyébként a hellanodikai név is mutatja, hogy az olympia panhellen ünnep, az egész görögség ünnepe volt. V. ö. Pöhlmann I. m. 40. l.

⁴ Paus. V. 9, 6.

⁵ Paus. VI. 24, 3.

⁶ Magyarul talán szabályőrök. (Paus. VI. 24, 3.) A sporttörténelem örök kárára a tőlük őrzött olympiai versenyszabályok még csak töredékesen sem maradtak ránk. Egyszeribe mennyi vitás kérdés megoldódnék, ha valahonnan előkerülnének.

⁷ Paus. VI. 24, 1.

⁸ V. ö. Dio Cassius LXXIX, 10. és Suetonius (a Neronia alkalmával) Nero 21. f.

⁹ V. ö. Themistios XXI.

zását is megvizsgálták, vajjon görög vér folyik-e ereikben. Erre vonatkozólag jellemző adatot beszél el Herodotos (V. 22.). Egy alkalommal jelentkezett az olimpiára Amyntas makedoniai király fia, Alexandros (Nagy Sándor nagybátyja, Perdikkas testvére), de vissza akarták utasítani, mégpedig azzal az ürüggyel, hogy nem görög származású.

«Hogy pedig Perdikkas ivadékai görögök — írja Herodotos —, mint ahogy ők maguk is mondják, azt történetesen magam is tudom s a következőkben ki is fogom mutatni, hogy görögök, azonfelül elismerték ezt a hellénbírák is, akik az olympiai verseny ügyeit intézik. Ugyanis, amikor Alexandros jelentkezett a versenyre és emiatt oda (t. i. Olympiába) jött, versenyfutó görög ellenfelei ki akarták őt rekeszteni, kijelentvén, hogy nem barbár versenyzők részére van a verseny, hanem görögöknek. Ám Alexandros bebizonyította, hogy argosi származású, erre hellénnek nyilvánították, a stadionfutásban indult s az első előfutamba került.»¹

Ugyancsak az ő kötelességük volt annak az ellenőrzése is, nem jelentkezett-e olyan versenyző, akit vallássértéssel (asebeia), az istenbéke (ekecheiria) megsértésével, vagy vérbűn elkövetésével vádoltak; az ilyeneket könyörtelenül kizárták a játékokból.²

A hellénbírák állapították meg az egyes versenyek győzteseit. Szigorúan ügyeltek a szabályok, a hagyomány megőzésére. Az aszypalaiai Kleomedesnek a 71. olimpián (496-ban Kr. e.) megsemmisítették az ökölviadalban elért győzelmét, mert küzdelem közben megölte ellenfelét.³ A spártai Lichast elfogták és megvesszőztették a 90. olimpián (Kr. e. 420-ban), mert — hazája ki lévén zárva a játékokból,⁴ fogatát a thebai nép neve alatt indította, de amikor győzött, a pályára lépett, kocsisa fejére győzelmi szalagot tett, jelezvén ezzel, hogy a fogat az övé.⁵ Hozzájuk fordult oltalomért, akit megtámadtak,⁶ ők rótták ki a birságot, ha valaki megsértette a szabályokat.⁷ Még Theagenest, az ókor egyik legnevesebb atlétáját is megbüntették, mert a 75. olimpián (Kr. e.

¹ Némelyek, így irodalmunkban Geréb József is a *συνηξιμιας* olv. *synexepipte* kifejezést úgy értelmezik, hogy a győzteszel egyidőben ért a célba. Ám ez nyilvánvalóan téves magyarázat, itt a sorsolásról van szó. V. ö. Baehr Herodotos kiadásában i. h. Mindebből világosan kitetszik az is, hogy az ókori olympia — legalább is hanyatlásáig — mai értelemben vett arisztokratikus jellegű úri sport volt, de egyben a legszigorúbb «amateursport» is: a győzelem külső jelének, a koszorúnak anyagi értéke nem volt, erkölcsi értéke annál inkább felbecsülhetetlen. (V. ö. alább 178 sk. ln.)

² V. ö. Thuk. V. 49.

³ Paus. VI. 9, 6.

⁴ V. ö. alább a köv. lapon.

⁵ Paus. VI. 2, 2.

⁶ V. ö. Paus. V. 21, 14.

⁷ Paus. V. 21, 4.

480-ban) azzal a kifogással, hogy az ökölviadalban igen kifáradt, nem indult a pankrationban. Ezért egy talentomnyi bírságot mértek rá, amit aztán a következő olimpián meg is kellett fizetnie.¹ Ők torolták meg a vesztegetést,² valamint az istenbéke ellen elkövetett vétkeket is. A 90. olimpiáról pl. kizárták a lakedaimoniakat, mert ezek az istenbéke kihirdetése után megtámadták a szomszédos Phyrkon erősséget és Lepreonba ezer fegyveres katonát küldtek. Ez utóbbi dolog miatt még kétezer mina³ pénzbüntetést is mértek rájuk, vagyis minden katonájuk után két minát.

A hellénbírák adták át a győzteseknek az előzetes jutalmat, a pálmaágat,⁴ tőlük kapták a győzelmi fejszalagot, a koszorút, ők vezették a győztesek jegyzékét is.⁵

28. Hellénbíró.

Nagy tiszteletben részesültek, méltóságukat külsejük is elárulta; a versenyek idején bíborruhában, fejükön babékoszorúval végezték előkelő tisztüket. A rend fenntartásában az ú. n. alytai, továbbá a rabduchoi (vesszősök) mastigophoroi (korbácsolók) segédkeztek nekik. Az atlétát, de még az oktatóját, a gymnastest is megkorbácsoltathatták, ha nem engedelmeskedett nekik.⁶

Döntésüket meg lehetett felebezni az ú. n. bule-hez,⁷ az olympiai tanácshoz, de az ilyesmi legfeljebb annyi eredménnyel járt, hogy a hibás bíróra pénzbüntetést róttak ki, de határozatán nem változtattak.

Az egyptomiak egy alkalommal kétségbevonták részrehajlatlan-

¹ Paus. VI. 6, 4—6.

² L. alább 221. ln.

³ Thukydides. V. 49. Rendkívül súlyos büntetés volt ez, mintegy 200.000 aranykoronát tett ki. Ezért a pénzért ekkoriban mintegy 6600 ökröt lehetett venni Athénben. V. ö. Schwarz Gyula: Herodotos és Anytos psephismája. Budapest, 1899. 21. l.

⁴ Paus. VIII. 48, 2.

⁵ Paus. VI. 8, 1. A győztesek nevét a kisebb versenyeken is feljegyezték. H. G. Wells szerint az előkelő vendégeket is (?). V. ö. A világtörténet alapvonalai. Budapest, 1925. 162. l. Némelykor a győzelmi listán valamennyi versenyző nevét felsorolták. V. ö. Plutarchos: Agesilaos 21. f.

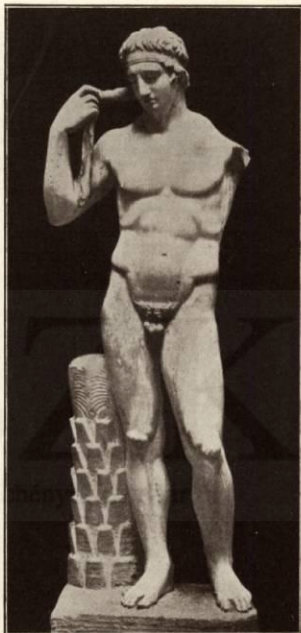
⁶ Philostratos 54. f.

⁷ Ennek a tagjait — úgylátszik — életfogytiglan választották az elisi polgárok közül. Nagy lehetett a tekintélye, legalább is erre mutat a feliratokban található sok szép jelzője (lampra = fényes, lampratate = fényességes, hiera = szent.) Dittenberger-Purgold 486, 11; 449, 12; 451, 3.

ságukat. Az elisiek követséget küldtek hozzájuk, mert tudták róluk, hogy igen okos emberek és kíváncsiak voltak, van-e valami kiválóbb, igazságosabb intézményük, mint az ő olympiai játékok. Dicsekedve emlegették, hogy az olympia a világ legigazságosabb és legszebb intézménye. Erre az egyiptomiak megkérdezték tőlük, résztvesznek-e a versenyen az elisiek, az ő honfitársaik is. Amikor pedig azt válaszolták, hogy mint minden görögnek, nekik is szabad ott versenyezni, az egyiptomiak nem hallgatták el abbéli véleményüket, hogy baj lehet ott az igazsággal, lehetetlen, hogy elfogulatlanok tudjanak lenni honfitársaikkal szemben is, épen ezért nem is hiszik, hogy nem igazságtalanok az idegenekkel szemben. Ha igazságosak akarnak lenni — fejezték be a vitát —, akkor ők csak azt tanácsolhatják, hogy csupán idegenek részére rendezzék a versenyt és elisi ne vegyen részt benne.¹

Érdekes tyanaí Apolloniosnak róluk való véleménye is. Életrajzírója, Philostratos szerint kifogásolta, hogy tíz bírót jelölnek ki az elisiek és azokat is sorsolás útján:

«Nem dicsérjük ezt a rájuk vonatkozó törvényt. Ugyanis sorsolásra bízzák kiválasztásukat, amiben nincs semmi észszerűség, mert hiszen sorsolás útján a leghitványabb embert is kiválaszthatják. Ám ha a származás szerint, vagy szavazás útján választanák a férfiakat, akkor nem tévednének? Perzse, hogy nem! Mivel ugyanis a tízes szám megváltozhatatlan, ha több érdemes ember lenne, némelyek elesnének ettől a megtiszteltetéstől, ha pedig nem lenne tíz érdemes, senkivel sem történnék igazságtalan-

29. Farnese-Diadumenos.
(London, British Museum.)

¹ Herodotos II. 160.

ság. Így helyesebben tennék az elisiek, ha időnként más lenne a számuk, de mindig érdemesek kerülnének oda.»¹

Ugyancsak életrajzírójának tanúsága szerint más alkalommal megint dicsérően nyilatkozott róluk :

«Amikor jelen volt az ünnepségeknél, dicsérte az elisieket, hogy jól és tetszetősen végzik dolgukat. Nekik maguknak is az a véleményük, hogy őket épúgy megbírálják, mint a versenyzőket és ezért lelkiismeretesen rajta voltak, hogy akarva se, véletlenül se kövessenek el valami hibát.

Amikor pedig barátai megkérdezték, hogy a versenyek rendezését illetőleg mi a véleménye az elisiekről, ezt válaszolta :

Hogy bölcsek-e, nem tudom, de bizonyos, hogy sophisták».²

Bakchylides, a Metapontum-ból való Alexidamos-nak a pythián, a gyermekbirkózásban aratott győzelmével kapcsolatban, határozottan megvádolja az elisi bírákat, hogy megelőzően az olympián csalárdul ütötték el a gyermeket a győzelemtől :

«Őt sohase látta a nap
A földre lebukni a harc dicső napján.
Hiszen, hogy az isteni hős
Pelopsnak a szent mezején,
Ahol szeliden foly az Alpheus, ha csalárdul
S igaztalanul nem ítélnék,
Homlokán szelid olajfa,
Kékelő galyaiból
Fűzött koszorút viz ünökben dús honába.
Mint le a földre dobott
Két gyermeket ott a mezőn,
Birkózva művésziesen,
De tőle egy isten avagy
Mert emberi elme téved is
Hajh! elragadá a magasztos pályabért.»³

A maguk költségén végezték munkájukat, de Nero örömében, hogy tizesfogatával győzelmet aratott, a római polgárjoggal együtt nagy pénzüsszeget is adott nekik.⁴

Régebben a lovasversenyekben maguk is résztvehettek, de Troilosnak a 102. olympián (Kr. e. 372.) aratott győzelme után ezt megtiltották.⁵

Dio Chrysostomos egyik beszédéből kiderül, hogy gyakran megkörnyékezték őket egy-egy versenyző érdekében :

«Azt mondják róluk (t. i. az elisi bírákról), hogy addig fel sem bontják azokat a leveleket, amelyeket valamelyik atléta párt-

¹ Philostratos : Tyanai Apoll. III. 30, 3.

² Philostratos : Tyanai Apollonios élete. IV. 39. f.

³ Bakchylides XI. 22—36. (Hegedüs J. ford.)

⁴ Suetonius Nero. 24. f.

⁵ Paus. VI. 1, 4—5.

fogása érdekében írtak, míg az illető nem versenyzett és ez sohasem hozott rájuk veszedelmet, ellenkezőleg megbecsülést és dicsőséget, úgy hogy méltónak tartják őket a versenyrendezésre.»¹

Az csak természetes, hogy voltak köztük kiérdemesült olympiai győzők is. Ilyen volt pl. Euanoridas a 132. ol. (Kr. e. 252.) gyermekbirkózás győztese² és talán Paraballon is, az egyik olympia diaulos versenyében megkoszorúzott futó.³

A játékokra az olympiai Zeus nevében az ő hírnökei, az ú. n. spondophoroi hívták meg a görögséget,⁴ ugyancsak ezek hirdették ki az istenbékét, amelynek értelmében a játékok idején a szent hónapban⁵ (az ú. n. hieromenián) görög embernek tilos volt fegyvert fogni. Ez idő alatt elült a harci zaj, mindenki nyugodtan utazhatott Görögországszerte, hogy résztvehessen a szent játékokon, ünnepeken. A tilalom áthágóit mindannyiszor pénzbírsággal sújtották.⁶

Mint említettük, Elis semleges terület volt, erre való tekintettel még fallal sem vették körül a várost.⁷ Ha valamely sereg mégis át akart

¹ Dio Chrysost. XXXI. 110. (Arnim.)

² Paus. VI. 8. 1.

³ Paus. VI. 6. 3.

⁴ Számuk három volt, tisztük igen terhes lehetett.

⁵ Martin Vogt német tudós szerint három hónapig tartott a szent fegyverszünet. (Der Sport in Altertum. Geschichte des Sports stb. IV. 144.) Így mondja Pálffy is Philostratoshoz írt jegyzetében. (45. l.) Sehol sem találok nyomát és nem is valószínű, hogy ily soká tartott volna. A játékok 5—6 napig tartottak, 24 nap meg bizonyára elég volt az oda-vissza való utazásra. Schröder szerint a fegyverszünet annyi ideig tartott: «Amennyi az oda-vissza való utazáshoz szükséges volt.» (20. l.) A versenyzők a játékokat megelőzően 30 napot az elisi gymnasiumban töltöttek. (L. alább 235. l.) Ezek részére nem lett volna elég az egy hónapi fegyverszünet, így lehetséges volna, hogy miattuk az ekecheiria tovább, talán három hónapig is érvényben volt. Érdekes, hogy a legkiválóbb szakmunkák: a Pauly-Wissowa-féle realencyclopaedia, aztán Stengel (i. m. 172. l.) nem szólnak az ekecheiria tartamáról. Mosso-Karafiáth: A nevelés reformja című munka szerint a fegyverszünet a versenyek hónapjára terjedt ki (79. l.), ugyanígy vélekedik Boetticher (i. m. 85. l.), irodalmunkban pedig az Ókori Lexikon. I. 618. és Wagner (i. m. 34. l.); a németek egyik legkiválóbb sportírójának, Carl Diem-nek a véleménye szerint az istenbéke a játékok befejezése után még három hétig tarthatott. (Der Olympische Gedanke. Leipzig, é. n. 5. l.) Lambros az első modern olympia alkalmával megjelent pompás albumban azt írja, hogy a fegyverszünet a szent hónap alatt volt érvényben és még néhány napig előtte s utána. I. m. 4. l. Itt említjük meg, hogy két-két istenbéke között eltelt idő görög neve metekecheirion volt.

⁶ Pénzbírsággal sújtották és kizárták az istentiszteletből az olyanokat is, akik a játékokra érkező idegeneket bántalmazták vagy kirabolták. Dittenberger-Purgold 13.

⁷ Xenophon: Hellenika III. 2, 27. de Kr. e. 312-ben a már föntebb (34. l.) említett Telesphoros fallal vette körül a várost, de azt még ebben az évben lerombolta Ptolemaios, Antigonos vezére. Diodorus Sic. XIX. 87, 2—3.

vonulni Elis földjén, a határon való átlépésekor átadta fegyvereit s csak a határ elhagyása után kapta azokat vissza.¹ Ellenséges támadás esetén minden görög állam kötelességének tartotta, hogy védelmére siessen.² Ám a peloponnesosi háborúban elkövette azt a végzetes hibát, hogy Athénnel szövetségre lépett évszázados barátja Spárta ellen. Keserves árat fizetett ezért: a spártaiak, ahogy otthon rendet teremtettek, 401-ben majd a következő évben is rátörtek és Agis vezetése alatt kíméletlen pusztítást vittek véghez Elisben, még a szent területen is dúlt a harc.³ Később ugyan megbékült Spártával, de ettől kezdve gyakran megesett, hogy ellenség nyomult területére.⁴

Az olympia időpontja.

A praenestei születésű, de görög nyelven író Aelianus: Poikile historie (Tarka történet) c. munkájában kedves kis történetet olvasunk arról, hogy akarta valaki haragjában szolgáját megbüntetni.

«Egy chiosi férfiú, amikor megharagudott szolgájára, így szólt hozzá: «Én téged nem a malomba⁵ teszlek, hanem Olympiába foglak vinni». Valószínűleg azt tartotta, hogy sokkal keservesebb büntetés ez annak, ha Olympiában mint nézőt perzseli a napsugár, mint hogyha malomba dugja őrleni.»⁶

Lukianos is említi, hogy a versenyek idején Olympiában perzselő hőség (pnigos) uralkodik.⁷

Egyik adat sem mondja meg pontosan, mikor volt a kérdéses olympia, de mindkettő a meleg nyárta utal. Összhangban van velük Herodotosnak a thermopylaei csatával kapcsolatos tudósítása is. Leonidasnak 300 spártai katonájával együtt eredetileg 4000 nehéz-fegyverzetű embere volt s bár ez a szám a boiotiaiak, phokisiak, lokrisiak segédcapataival együtt 7000-re emelkedett, Leonidas mégis erősítést kért hazájából. Ám nem kapott semmit, mivel két ünnep is a küszöbön volt: a spártai Karneia, meg az olympia is.⁸ Herodotos vonatkozó helye szó szerint ezt mondja:

«Leonidast és embereit útnak indították Spártából . . . ezután pedig, mivel a Karneia már egész közel volt, az volt a szándékuk, hogyha megtartották az ünnepet, őrséget hagynak hátra Spártában

¹ Strabon i. m. VIII. 33.

² Strabon u. o.

³ Paus. III. 8, 3—5. Thuk. V. 31. Xenophon: Hellenika III. 2, 26.

⁴ Így például: sokáig háborúskodtak az árkádiaiakkal 364-ben. Mind-ebből nyilvánvaló, hogy téves Schrödernek az az állítása, hogy Elis a IV. szá-adtól kezdve szent terület. (I. m. 20. l.)

⁵ A kézimalomról van szó, amelyet rendszerint rabszolgák hajtottak.

⁶ Aelianus XIV. 18.

⁷ Herodotus sive Aetion 8. f. V. ö. még Epiktetos Diss. I. 19, 21.

⁸ Pöhlmann: Grundriss der gr. Geschichte. 90—91. ln.

és minden erejükkel segítségökre mennek, az volt a szándéka a többi szövetségesnek is, hogy ők is ezenmód fognak cselekedni; ugyanis úgy volt, hogy éppen összeesik az olympias ezekkel az eseményekkel». ¹

Már most tudnunk kell, hogy a Karneia a spártaiaknak, ² de a többi peloponnesosi dóroknak is ósrégi ünnepe volt, amelyen kilenc napon át a városon kívül sátrak alatt táboroztak. Az ünnep a rekkenő hőség idejére, az attikai időszámítás szerint Metageitnion hónapra (tehát a Julianus naptár szerint augusztusra ³ esett, mégpedig annak 7—15. napjára, úgyhogy az olympiai esztendőben az ünnep utolsó öt napja egybeesett az olympiával. Geréb József számítása szerint ⁴ ez évben (Kr. e. 480-ban) augusztus 19-én volt az ünnep utolsó napja, tehát az olympiáé is.

A csata után az arkadiai szökevényektől megkérdezik a perzsák, hogy mit csinálnak a görögök. «Az olympiai játékot tartják — felelik azok — és nézik a gymnastikai és lovasmérkőzéseket.» ⁵ Mivel pedig a thermopylaei szoros a tudósok egybehangzó megállapítása szerint augusztus hónap második felében, ⁶ Pöhlmann szerint pedig augusztus végén ⁷ esett el, az ezévi olympiai játékokat is erre az időre kell tennünk.

De tudós számítások ⁸ hitelt érdemlően kiderítették, hogy az olympia a Kr. e. 428., 420., 216. és 44. évben is a mi augusztusunknak megfelelő időben ment végbe.

Abban megegyeznek az ókori adatok, hogy a játékok az elisi év első hónapjában, a szent hónapban zajlottak le mindig, mégpedig régebben, amíg a verseny egynapos volt, tizennegyedikén, a teleholdat követő napon, 468 óta pedig — ekkor emelték fel a versenynapok számát ⁹ — a hónap 11—15., vagy néhány pindarosi skholion állítása szerint 11—16. napjai közé eső időben. ¹⁰ «Öt napon rendezték e versenyeket, tizenegyedikétől tizenhatodikáig» — mondja az egyik, ¹¹ Pindaros 5. ol. 14. verséhez írt ú. n. régibb skholion — ugyanígy olvasható az egyik fiatalabb skholionban is.

¹ Herodotos. VII. 206.

² A nyájvédő Apollon engesztelésére tartották. Paus. III. 13, 3—5. Thuk. V. 54. szerint a Karneios a dórok szent hónapja.

³ V. ö. Unger: Griechische Zeitrechnung 730. I. és Philologus 1888. 529. I. Zsoldos Benő: Thukydides. (Budapest, 1888.) 333. I.

⁴ Geréb József: Herodotos. 395. I.

⁵ Herodotos VIII. 26. V. ö. alább 205. I.

⁶ Kempf József: Ókori Lex. II. 1013. Gyomlay i. m. 221. Unger: Philologus 1874. 232. I.

⁷ I. m. 91. I.

⁸ Mommsen: Über die Zeit der Olympien 1891. 71. sk. In. Nissen: Rheinisches Museum 1885. 349. sk. In.

⁹ L. alább 67. I.

¹⁰ Unger: Griechische Zeitrechnung 773. I. L. alább 69. I.

¹¹ Közli őket Unger i. m. 773. I.

A legújabb időkig az volt az általános hiedelem, hogy a játékokat a nyári napfordulatot követő első újholdkor rendezték, úgyhogy ezek hol az attikai év első hónapjára, Metageitnionra, hol az utolsó ú. n. Skirophorionra, vagyis a juliánusi naptár szerint június utoljára, vagy július elejére estek.¹ Unger az olympia időpontjára vonatkozó adatoknak az egyptomi időszámítással való egybevetése után kétségtelenül megállapította, hogy nem a napfordulatot követő első újholdkor, hanem a második idején folytak le az ünnepségek, tehát négy héttel később, mint ahogy eddig gondolták, a mi időszámításunk szerint legkésőbb augusztus 24-én, némelykor július végső napjaiban² kezdődtek.

Nissen a kérdéssel való foglalkozása során arra a megállapításra jutott, hogy a páratlan számú játékok augusztus elején voltak, a párosak pedig szeptemberben,³ Boetticher június végére, vagy július elejére tette a játékok idejét.⁴

Itt említjük meg, hogy az olympias négy holdévből, azaz 1417 naphól, 10 óra és negyven percből állt.⁵

A versenyszámok gyarapodása.

Említettük, hogy Kr. e. 776-ban jegyezték fel először az olympiai győztesnek a nevét. Hány olympiát rendeztek addig, milyen versenyszámokban mérköztek, mindegyik olyan kérdés, amelyre ma már nem lehet feleletet adni. A 776. évvel oszlani kezd a homály, amely eddig az olympiai játékokat takarja. Az olympia eredetileg csak egyetlen versenyszámból, a stadionfutásból állt⁶ és helyi ünnep volt, de már a harmadik játékon a messenei Androklosé a babér,⁷ a hatodikon az achaiai Dymeből való Oibotas győz, aztán a tizenkettediken Boiotia, a tizenharmadikon pedig már Korinthos büszkélkedik a koszorúval. Az érdeklődés egyre nő, bizonyára erre vezethető vissza, hogy a tizennegyedikén már a stadiontáv kétszeresén az ú. n. diaulostávon is mérköznek, a következőn pedig már a hosszútávfutók is megjelennek.

Tanulságosnak gondoljuk, ha a következőkben táblázatos kimutatást adunk arról, mikor vezették be az egyes versenyszámokat és egyben feltüntetjük az első győztes nevét, hazáját s a forrásul szolgáló fontosabb irodalmi adatokat is.

¹ Irodalmunkban Wagner i. m. 34. l.

² Unger: Der Olympiadenmonat. Philologus 1874. 227. sk. ln.

³ I. m. 349. sk. ln.

⁴ I. m. 80. l.

⁵ Unger i. m. 730. l.

⁶ Eusebios I. 194. (Schoene.) Paus. IV. 4, 5. és V. 8, 6. Philostr.: Gymnast. 12. f.

⁷ Az első tizenegy játékon hétszer győznek a messeneiek, aztán alig találkozní nevökkel.

Hivatali olympiá?	Időszámi- tásunk sze- rint	Versen- szám	Irodalmi adat	A győztes neve és ha- zája	Megjegyzés
1.	Kr. e. 776.	Stadionfutás	Paus. V. 8. 6. Euseb. I. 192. és 194. Phlegon. I. töredék	Koroibos (Elis)	
14.	Kr. e. 724.	Diaulos (ket- tős stad.)	Paus. V. 8. 6. Euseb. I.196.	Hypenos (Pisa)	
15.	Kr. e. 720.	Dolichos (hosszútáv)	Paus. V. 8. 6. Euseb. I. 196. Dion. Hal. VII. 72.	Akanthos (Spárta)	
18.	Kr. e. 708.	Pentatlon	Paus. V. 8. 7. Euseb. I.196.	Lampis (Spárta)	
18.	Kr. e. 708.	Birkózás	Paus. V. 8. 7. Euseb. I.196.	Eurybatos (Spárta)	
23.	Kr. e. 688.	Ökölviadal	Paus. V. 8. 7. Euseb. I.196.	Onomastos (Smyrna)	Ő készítette el az ökölvívás szabá- lyait (Euseb. I. h.)
25.	Kr. e. 680.	Négyesfogat- ok versenye kifejlett lo- vakkal	Paus. V. 8. 7.	Pagondas (Theba)	Eusebiosnál Pagon a neve (I. 196.)
33.	Kr. e. 648.	Lóverseny	Paus. V. 8. 8.	Krauxidas (Krannon, Thessália)	Eusebiosnál Kraxil- las a neve (I. 198.) A lóversenyt a 178. olympián (Kr. e. 68.) megszüntetik, a 199-en (Kr. u. 17.) újra felveszik. Ez a folyamat többször megismétlődik. V. ö. Euseb. V. 100. és 101. (Karst)
33.	Kr. e. 648.	Pankration	Paus. V. 8. 8.	Lygdamis (Syrakusa)	
37.	Kr. e. 632.	Gyermek- futóverseny	Paus. V. 8. 9. Eus. I. 200.	Polyneikes (Elis)	Philostratos szerint ezt a 46-ik olym- pián rendezték elő- ször, de állítása té- ves. (13. f.)
37.	Kr. e. 632.	Gyermek- birkózás	Paus. V. 8. 9. Eus. I. 200.	Hipposthenes (Spárta)	
38.	Kr. e. 628.	Gyermek- pentatlon	Paus. V. 9. 1. Eus. I. 200.	Eutelidas (Spárta)	Csak egyszer ren- dezték meg. V. ö. alább 161. és 209. ln.
41.	Kr. e. 616.	Gyermek- ökölvíadal	Paus. V. 8. 9. Eus. I. 200.	Philetas (Sybaris)	Eusebiosnál Philo- tas a neve, egy fel- íraton (CIA. II. 978.) Philytas.
65.	Kr. e. 520.	Fegyveres- futás	Paus. V. 8. 10. Euseb. I. 202.	Damaretos (He- raia, Arkadia)	

Hátszám o ymnia 9	Időszámításunk szerint	Versenyszám	Irodalmi adat	A győztes neve és hazája	Megjegyzés
70.	Kr. e. 500.	Kettősfogatok versenye öszvérekkel	Paus. V. 9, 1.	Thersias (Thessalia)	A 84. olimpián (Kr. e. 444.) megszűntették (Paus. V. 9, 1.) Boeckh, Krause és mások is ezt a versenyt a 71. olimpiára teszik. V. ö. Hitzig-Bl. I. m. II, 1. 313. l.
71.	Kr. e. 496.	Kancák futóversenye	Paus. V. 9, 1.	Pataikos (Dyme)	A 84. olimpián megszüntették (Paus. V. 9, 1.)
93.	Kr. e. 408.	Kettősfogatok versenye fejlett lovakkal	Paus. V. 8, 10. Euseb. I. 204.	Euagoras (Elis)	
96.	Kr. e. 408.	Trombitások versenye	Euseb. I. 204.	Timaíos (Elis)	
96.	Kr. e. 408.	Kikiáltók versenye	Euseb. I. 206.	Krates (Elis)	
99.	Kr. e. 384.	Négyesfogatok csikókkal	Paus. V. 8, 10	Sybariades (Spárta)	Eusebiosnál Eurybatos a neve (I. 206.)
128.	Kr. e. 268.	Kettősfogatok csikókkal	Paus. V. 8, 11.	Belistiche (Makedonia)	Eusebiosnál Phillistachos a neve V. 97 (Karst), de még más három alakban is előfordul. Förster I. m. II. 6.
131.	Kr. e. 256.	Csikók futóversenye	Paus. V. 8, 11.	Tlepolemos (Lykia)	Eusebios szerint Hippokrates, Thessalos fia nyerte versenyt V. ö. Karst V. 97.
145.	Kr. e. 200.	Gyermekpankraton ¹	Paus. V. 8, 11.	Phaidimos (Troas)	Euseb. szerint Alexandriából való I. 210.

Mint kimutatásunkból is kitetszik, a 33. olimpián (Kr. e. 648-ban) már valamennyi főbb versenyszámot folyik a küzdelem s a továbbiakban már csak abban mutatkozik a gyarapodás, hogy a meglévő versenyszámok kereteit bővítik, azaz versenyeket rendeznek a gyermekek, illetőleg az öszvérek, csikók részére is, egy számban a rövidtávú futók fegyverzettel megterhelten is mérkőznek s a négyesfogatok mellett a kettősfogatok is megjelennek a porondon.

Amennyire a ránk maradt adatok mutatják, a peloponnesosiak után legelőször Athén küldi el versenyzőit és Pantakles a 21. és 22. olimpián (Kr. e. 696—92.) már haza is viszi a stadiontávon aratott

¹ Corsini szerint e versenyszámot «visszautasították», vagyis csak egyszer rendezték meg. I. m. 19. l. Erre nem találni adatot.

győzelmével a koszorút.¹ Az anyaországon kívül lakó görögök közül a smyrnai Onomastos szerepel először eredményesen;² az egyideig híres krotóniak közül legelőször Daippos nevű ökölvívójuk³ arat győzelmet, mégpedig a 27-ik olimpián (Kr. e. 672.) míg első futógyőzelmüket majdnem száz évvel későbbben (48. ol. Kr. e. 588.) aratják.⁴ Afrika első győzelme a 74. olimpiára (Kr. e. 484.) esik, amikor is a kyrenei Mnaseas lesz első a fegyveresfutásban,⁵ a rhodosiaké — világ-híres ökölvívójuk Diagoras révén — a 79. ol.-ra (Kr. e. 464.).⁶

Az ünnepségek és versenyszámok sorrendje.

«Tehát az emberek nemtörődömségükben ugyancsak jól kifizetnek téged; hiszen már senkisé ism áldoz neked, meg se koszorúznak, hacsak valaki úgy melleleg nem az olympia alkalmával, de még az ilyen is abban a tudatban teszi, hogy nem valami mulhatalatlanul szükséges dolgot cselekszik, hanem valamiféle régi szokást követ.»

Lukianos szavai ezek,⁷ amelyekkel — a Kr. u. II. században — Zeust, a villámszóró istent gúnyolja. Az istenekben való hit már rég megrendült s Olympiában is már mellékes a szertartás.

Régen a játékok kezdetén, de még jódarabig hanyatlásuk idején is, a vallásos szertartás fénypontja volt az olympiai ünnepségeknek; ezek az elisi zárandoklattal kezdődtek.

A fővárosból, Elisből Olympiába, a Pencios folyó völgyén és a Phloe hegyen át vezetett a legrövidebb út, az ú. n. Hegyi-út. Ennél hosszabb, de kényelmesebb volt az észak-déli irányban húzódó Szent-út.⁸ Ezen át vonult a zárandoklat az ünnepségek színhelyére. A versenybírákon kívül résztvettek benne a rendre felügyelő poroszlok (alytarchai stb.), de bizonyára maguk a versenyzők, a díszes versenyfogatok s a mindenünnen érkező nézők is.⁹ Elis és Pisatis régi határánál, a Piera forrásánál megállapodtak, ott a hellénbírák az előírásnak megfelelően egy disznót áldoztak, majd a szent vízben megtisztáltok.¹⁰ Utána felkerekedtek s ezen a napon már csak az Elistől 180 stadionnyira (18·6 km)

¹ Eusebios I. 196.

² V. ö. föntebb 63. l. (Táblázat.)

³ Phlegon 4. töredéke.

⁴ Eusebios I. 200.

⁵ Paus. VI. 13, 7.

⁶ Pindaros 7. ol. dala.

⁷ Timon című dialogusában a 4. f.

⁸ Boetticher i. m. 19. l. Paus. V. 25, 7.

⁹ Lambros i. m. 25. l.

¹⁰ Paus. V. 16, 8. A Hera tiszteletére rendezett női versenyek vezetői, a «tizenhatok» ugyanezt a szertartást végezték versenyek előtt. Paus. u. o. V. ö. alább 212. l.

eső Letrinoi-ig mentek.¹ Ott megháltak s másnap érkeztek meg Olympiába. Az Altisba a Leonidaion-nal szemben lévő kapun át vonultak be.²

Az olympiai zarándok Madáchunk Évajaként «látatni volt ott s látni is talán». A felvonulás alkalmával a tőlük telhető legnagyobb pompát fejtették ki az államok hivatalos küldöttségei az ú. n. teoriák, de a magánosok is.³ Az istenbéke miatt nem jelenhettek meg ragyogó fegyverzetükben, a magukkal hozott kincsekkel mutatták hát be gazdagságukat,⁴ hódolatukat az égiek iránt. Ide hordták értékeiket, drágaságait, hogy felajánlják isteneiknek, elsősorban Zeusnak, ide hozták leg-tökéletesebb állataikat, hogy feláldozhassák jámborságuk, istenfélelmük bizonyítékaként, itt jelent meg — ugyancsak az isten tiszteletére — a tökéletes ifjú, az erőteljű duzzadó, ügyességével kiváló férfi, hogy össze-merje képességeit testvéreivel, itt mutatta be a tulajdonos szélesebb lovait, délceg csikait. De nagy számban jöttek ide kereskedők is, még a legtávolabbra eső vidékekről is, hogy új üzleti összeköttetéseket teremtsenek.⁵

Kleisthenes, Sikyon dúsgazdag tyrannusa (Kr. e. 596—565.) pedig itt keresett férjet leányának. Ahhoz akarta adni, akit Görögországban a legkiválóbbnak talál, ezért Olympiában kihirdette, hogy hatvan napon belül jöjjen hozzá minden görög ifjú, aki méltónak tartja magát, hogy veje legyen. Szép számmal sereglettek össze nála s számukra futópályát és birkózóhelyet (dromon kai palaistren) is létesített. Egy évig tartott a próba s végül is az athéni Alkmaeonidák családjából való Megaklest választotta vejének.⁶

Ha hinni lehet Dio Chrysostomos-nak, a játékokat nagy számmal heresték fel feslett nők is,⁷ de Olympiában a szent területre nem lépkedtek, sem ők, sem más nő.⁸

¹ Paus. VI. 22, 8. Letrinoi régebben város volt. Pausanias idejében már csak néhány házból és Artemis Alpheia templomából állt.

² A neve: pompike esodos. Ezen csak a zarándoklat mehetett be, Paus. V. 19, 2. és 7. L. főntebb a 36. ln. Az út hossza Elistől Olympiáig kb. 55 km volt. V. ő. főntebb 12. l. 6. j.

³ De azért visszatetszést keltett, ha valakiről tudták, hogy anyagi eréjén felül költekezett. Így járt maga Themistokles is, (Plutarchos: Themistokles 5.) Viszont, amikor egy alkalommal Hiero, Syrakusa királya szokatlanul díszes sátrat állíttatott, éppen Themistokles indítványozta, hogy rombolják le a sátrat és lovait tiítsák el az indulástól. U. o. 25. f.

⁴ Zeuxisről, a híres festőről (Kr. e. 436—396 között virágzott) feljegyezték, hogy igen nagy vagyont szerzett és ennek fitogtatása céljából Olympiában olyan köpenyben jelent meg, amelynek kockáira aranyból szőtték be nevét. Plinius: Naturalis Hist. XXXV. 36, 3. V. ő. Dionysiusról alább a 197. ln.

⁵ Dio Chrysost. XXVII.

⁶ Herod. VI. 126—130.

⁷ Dio Chrysost. LX. 4. (Arnim II. 208.)

⁸ L. alább 210—11. ln.

Az első napon előbb az olympiai Zeusnak mutattak be fényes áldozatot, aztán következett az eskütétel, ami Pausanias szerint így ment végbe :

«A Bouleuterion-ban¹ van Zeus szobrai közül az, amely főképen a nem egyenes úton járó emberek megrémítésére készült, ennek Horkios² a mellékes neve s mindegyik kezében villámot tart. Egy vadkan kivágott belső részein állva ennél szoktak esküt tenni az atléták, atyjuk, testvéreik, de még az oktatójuk is, hogy semmi komisszátot sem követnek el az olympiai versenyen. Ezenfelül az atléták még arra is megesküsznek, hogy tíz hónapon át egyfolytában a legpontosabban elvégezték minden (előírt) gyakorlatot.

De esküt tesznek azok is, akik a gyermekeket és a versenyre küldött eskikókat megvizsgálják, hogy az igazságnak megfelelően, ajándékok elfogadása nélkül hozzák meg döntésüket s hogy az alkalmasra, de a másakra vonatkozólag is mindent titokban tartanak. Nem jutott eszembe megkérdezni, mi szokott történni a vadkannal az atléták esküje után ; a régieknél különben az volt a szokás, hogy ember nem ette meg azt az áldozati állatot, amelyen állva valaki esküt tett . . .

A Horkios lábánál van egy érc tábla, rajta költői felirat, amely félelmet akar kelteni az eskütevőkben.»³

Valószínűleg ezután következett a versenyzők párosítása, előfutamokba való sorsolása, a kocsiszíneknek — ugyancsak sorshúzás útján — a versenyző fogatok részére való kijelölése.

Közben bealkonyodott ; kiki felkereste régi barátait,⁴ a versenyzők pedig szívzorongva hallgatták velük jött oktatójuk vagy régebbi olympiai győztesek tanácsait, vitatkozó csoportok latolgatták az esélyeket.

Régebben a versenyek egy napig tartottak, ám a 77. olympián (Kr. e. 472.) már annyira összetorlódtak a versenyszámok, illetőleg oly soká tartottak a lovasversenyek, de különösen a pentatlon, hogy a pankration belenyult az éjtszakába.⁵ Ekkor a versenynapok számát háromra, az ünnepélyekkel együtt pedig ötre emelik fel.

A versenyek sorrendjét illetőleg Pausaniasnál csak sovány adatokat találunk. A káriai Keramosból (Kis-Ázsia) való Politesről áradozó dicsérettel említi,⁶ hogy előbb megnyerte a hosszútávfutást, aztán kis szünettel a legrövidebbet, a stadiont s ráadásul még a diaulost is. Polites e bámulatos eredményt a 212. olympián (Kr. u. 69.) érte el,⁷

¹ L. föntebb 35. 1.

² A. m. esküvédő.

³ Paus. V. 24, 9—11.

⁴ Isokrates, Panegyrikos. 43. f.

⁵ Paus. V. 9, 3.

⁶ Paus. VI. 13, 3—4.

⁷ Euseb. I. 216. (Sch.)

erre az időre minden aggodalom nélkül elfogadható, hogy a futószámokat a Pausaniástól közölt sorrendben bonyolították le, de a Kr. e. IV. század elején,¹ de még a Kr. u. I. században² is a stadionfutással kezdték a versenyeket.³

Ugyancsak Pausaniástól tudjuk azt is, hogy a birkózás, ökölviadal és pankration egyazon napon került eldöntésre.⁴

Pausaniasnak egy romlott állapotban ránk maradt helyén ezt találjuk :

«A versenyeknek napjainkban az a rendje, hogy a pentatlonért, meg a lovasversenyekért szokásos áldozatok később mennek végbe, mint a többi verseny».⁵

Ebből annyi derülne ki, hogy a pentatlon és a lovasszámok voltak az utolsók, persze Pausanias korában, ahogy az író hangsúlyozza is. Xenophon-nak a 104. olimpiára (Kr. e. 364.) vonatkozó tudósításából meg azt látjuk, hogy a lovasversenyek megelőzték a pentatlon.⁶

A mult század végén az egykoron híres egyiptomi városban, Oxyrhynchos-ban, a rengeteg s a tudományok szempontjából rendkívül értékes papyrus-leletek közt előkerült egy olyan is, amely a Kr. u. III. századból származott s a 75—78. és 81—83. olimpiára, (tehát 480—468. és 456—48. Kr. e.) vonatkozó győztesjegyzéket tartalmazza. Ezekben a következő sorrend található :

1. stadion,	8. gyermek- stadionfutás,
2. diaulos,	9. « birkózás,
3. dolichos,	10. « ökölvívás,
4. pentatlon,	11. fegyveresfutás,
5. birkózás,	12. kocsiverseny,
6. ökölvívás,	13. löverseny.
7. pankration,	

Carl Robert német tudós ezek beosztását így képzei : az első napon az 1—3., a másodikon a 4., a harmadikon az 5. és 7., a negyediken a 8—11. és az ötödiken a 11—13. szám került eldöntésre.⁷

Holwerda⁸ és vele Boetticher⁹ a rendelkezésre álló adatokból ezt

¹ Platon : Törvények. VIII. 833. A.

² Plutarchos : Quaest. conv. II. 5, 639. A. «A versenyszámok közül melyik versenyről mondhatná valaki, hogy az volt az első : vagy a stadionfutás mint Olimpiában...» Épen e rendkívül érdekes részletnél maradt ránk romlott állapotban az eredeti szöveg.

³ Delphiben is a futás volt az első szám. V. ö. Sophokles : Elektra 684 v.

⁴ Paus. VI. 15, 5. és Aelianus i. m. IV. 15.

⁵ Paus. V. 9, 3.

⁶ L. alább 152—3. ln.

⁷ V. ö. Hermes XXX. évf. 143 sk. l.

⁸ Archaeologische Zeitung. XXXVIII. 169.

⁹ I. m. 129—133. ln. Ugyanígy Stengel is. V. ö. Iwan Müller V. 3, 182. l.

a sorrendet állapítja meg: az első nap az imént vázolt áldozatoké és eskütételé, a másodikon a gyermekek versenyeit bonyolították le (a lovaszámokat is), a harmadikon előbb a futószámokat (dolichos, stadion, diaulos sorrendben), azután a birkózást, ökölvívást és a pankrationt s végül a negyediken a lovasszámokat, pentatlont s utolsónak a fegyveresfutást. Az ötödik nap ismét az ünnepségeké.¹

Unger vizsgálatai során arra az eredményre jutott, hogy a játékok hat napon át tartottak. Így állítják ezt a már fentebb² ismertetett skholionok, két másik³ meg azt mondja, hogy a játékok utolsó napja a szent hónap tizenhatodikára esik. Lukianosnak Demosthenes dicsérete című munkájából kiderül, hogy a birkózás a hosszútávfutás után következett.⁴ Ugyancsak egy pindaros skholionból azt látni, hogy az áldozatok az ünnepségek közepén mentek végbe.⁵ Mindezekből, valamint Pausanias és Plutarchos imént ismertetett tudósításaiból Unger így állapította meg az ünnepségek és versenyek sorrendjét:

- 11-én gyermekversenyek,
- 12 « lóversenyek,
- 13 « pentatlon,
- 14 « nagy áldozat és körmenetek,
- 15 « futószámok,
- 16 « a birkózás, ökölvívás, pankration.⁶

Irodalmunkban Wagner József a Holwerda-Boetticher-féle beosztást tette magáévá.⁷ Unger okoskodása tetszetős, de mégsem tudjuk elfogadni. Pindaros határozottan ötnaposnak mondja az olimpiát⁸ s az ókorból egyetlen adat sem szól a hatnapos játékok mellett, viszont egy skholion, amely Unger szemében döntő fontosságú,⁹ előbb öt napról beszél s csak azután mondja — s ez számítási hiba is lehet — hogy a játékok tizenegyedikétől tizenhatodikáig tartottak.

Nem találjuk az alapját Kárpáti Kelemen állításának, hogy a versenyek minden fájában naponként gyönyörködhetett a sokaság, mégpedig délelőtt a stadionban, délután a hippodromos padsoirain.¹⁰

A verseny kezdetén a már fentebb említett alagúton vonultak

¹ Téves Pálfynak az az adata, hogy az ünnepségek két, ill. három napig tartottak s így az egész olympia 7 sőt 8 napig. I. m. 43. l. 8. j.

² V. ö. 61. l.

³ Skhol. vet. 3, 33—35.

⁴ Demosthenis encomium. 3. f.

⁵ Skhol. vet. 3, 33.

⁶ I. m. 772. l.

⁷ I. m. 39. l.

⁸ Pempamerois hamillais = ötnapos küzdelmekben. Ol. V. 6.

⁹ L. fentebb 61. ln.

¹⁰ Olympia multja és jelene. «A görög földön» című emlékkönyvben. 50. l.

be díszes menetben a hellénbírák és a versenyzők.¹ Az alagút előtt volt egy oltár, ezen nem szoktak áldozni az elisiek senkinek sem, hanem rajta versenyeztek a kikiáltók és a trombitások,² hogy eldöntsék, ki működik közre az ünnepegeknél.³ Philostratos az ókor egyik legérdekesebb egyéniségének, a varázsló, csodatevő tyanai Apolloniosnak életrajzában elmondja, hogyan bocsátották el az elisiek versenyzőiket a játékokra. Apollonios egy alkalommal Afrikában jártában e szókkal fordult kísérőjéhez:⁴

«Emberek, el kell nektek mondanom az olympiai felhívást. Az olympiai felhívás pedig ilyenformán hangzik: Az elisiek, amikor küszöbön az olympia, atlétáikat harminc napon át gyakoroltatják Elisben, (majd) egybegyűjtik őket és így szólnak hozzájuk:

Menjete a delphi atléta a pythiára, a korinthusi az isthmiára⁵ a stadionba s legyetek olyan férfiak, akik gőzöni tudnak.

Amikor pedig Olympiába mennek, így beszélnek az atlétákhoz: ha eleget dolgoztatok ahhoz, hogy Olympiába mehessetek, ha nem követtetek el semmi könnyelmű, semmi becstelen dolgot, menjetek bátran. De akik nem így készültetek, menjetek ahova akartok».

Boetticher Olympiáról írt gyönyörű munkájában közli a most idéztük hely egy részét, de olyanformán, mintha a felhívást — az első napon szokásos eskü alkalmával — a bírák intézték volna az egybegyűlt versenyzőkhöz. Nos erről szó sincs! Az összefüggésből tisztán kiderül, hogy még otthon Elisben hangzott el a szigorú figyelmeztetés. Boetticher tévedése a Richter-Takács-féle könyv révén eljutott hozzánk is.⁶ Bintznél is megtalálható e kisiklás, csak hogy⁷ szerinte a futás előtt hangzott el ez a figyelmeztetés.

¹ Paus. VI. 20, 8. Dr. Oroszlán Zoltán szerint a közönség is itt ment be a stadionba. (Urania előadásában.) Ennek seholsem találjuk nyomát.

² Paus. V. 22, 1. Az utóbbiak versenyét említi Lukianos is: De morte Peregrini 32.

³ Némelyikök nagy hírnévre tett szert, így a megarai Herodoros tíz egymásután való olympián (113—122. ol. = Kr. e. 328—292) győzött a trombitások között. Képes volt egyidőben két trombitát is fújni. Azért nehéz is volt hozzá közelíteni, amikor trombitált, oly nagy hangot vágott. Ezzel a művészetével jelentékeny segítségére volt (Kr. e. 303-ban) Demetrios Poliorketesnek, amikor Argost ostromolta. Termetre is óriás: 3½ vagy 4 rőf magas volt. (192,27 cm.) V. ö. Athenaios: Sophisták lakomája. X. 7, p. 414. és Pollux IV. 89.

⁴ Philostr.: Tyanai Apollonius élete. V. 43. Apollonius a Kr. u. I. században élt. Philostr. kb. száz évvel később írta meg életrajzát.

⁵ Paus. egy adata kissé ellentmond e helynek, ő ugyanis azt állítja, hogy az elisiek — átok következtében — nem vesznek részt az isthmián. V. 2, 2.

⁶ I. m. 131—32. ln.

⁷ Gvmnastik der Hellenen. 147. l.

«A görög atlétikai kultúra nélkül nem érthető a görög művészeti kultúra sem.»

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei II. 286. l.

II. A VERSENYSZÁMOK.

A futás.

Kétségtelenül a legősibb és legtermészetesebb fajtája a testgyakorlásnak, amelyhez az ókori költőként csak fűrgeségre van szükség, bátorság nem is kell hozzá.¹ A görögök nagyra értékelték a futásban való kiválóságot, a háborúban pedig a hős elengedhetetlen erényének tartották. A Trója ostromára hadrakelt sereg legnagyobb vitézének, Achilleusnak gyorsaságát öt jelzővel is magasztalta a háború költő-krónikása: Homeros. Amikor a perzsa áradat Görögországra zúdult, a görögség a mainál jóval nehezebb fegyverzetében nyolc stadionnyi távolságból, tehát mintegy másfél km-ről megállás nélkül való rohammal támadt az ellenségre.² Elképzelhető-e másképp e rendkívüli teljesítmény, minthogy e nép minden egyes tagja derekasan gyakorolta magát a futásban.

Már a Kr. e. VIII—X. században is voltak futópályáik,³ később pedig a gymnasiumok belsejében, vagy azok közelében⁴ épült stadionok szolgálták a gyakorlás céljaira; hogy pedig télen se szüneteljen a munka, idők folytán fedett futópályákat is építettek. Ilyenre céloz már a Kr. e. IV. században Platon, amikor ezt mondja Euthydemosról és társáról:

«Bementek és körülsétáltak a fedett futópályán.»⁵

Krisztus születése táján Vitruvius római építész-író már határozott formában beszél a fedett pályáról:

«Ezt az oszlopcsarnokot xystosnak nevezik a görögök, mivel az atléták télvíz idején fedett stadionokban gyakorolják magukat. A xystosokat — úgy látszik — úgy kell építeni, hogy a két oszlopcsarnok között legyenek fák és platáncsoportok és ezekben, a fák között végezzék a sétákat... A xystos és a kettős oszlopcsarnok közelében sétahelyeket kell kijelölni a szabad ég

¹ Statius: Thebais VI. 551.

² Herodotos VI. 112.

³ Görög nevők dromoi eures (Odysseia IV. 605.).

⁴ Mint pl. Olympiában, Delosban, Messeneben, Prieneben stb.

⁵ Euthydemos 273. A. (katastegos dromos).

alatt; ezeket a görögök paradromidesnek nevezik, a mieink xystusoknak; télen, ha szépen süt a nap, ide kijönnek a xystusból az atléták és itt gyakorolják magukat.

Majd megint később:

«A xystos görög szó jó széles oszlopcsarnokot jelent, amelyben az atléták télvíz idején gyakorolják magukat. A mieink (t. i. a rómaiak) azonban a fedetlen sétahelyeket nevezik xystusoknak, azokat, amelyeket a görögök paradromidesnek mondanak».¹

Pollux a Kr. u. II. században a városok nevezetességei között szintén felemlíti a fedett pályát.²

Szokásos futótávjaik nagyjában megegyeztek a mieinkkel, de férfiak részére a legrövidebb a stadiontáv (tehát Olympiában 192·27 m) volt.³ Föltűnő ez, különösen ha összehasonlítjuk a mai viszonyokkal: a modern atlétikában 100 m a legklasszikusabb táv, de 60 m-en is rendeznek versenyeket.⁴ Ám a gyorsfutásban elért legújabb eredmények a görögöknek adnak igazat; ezek ugyanis azt mutatják, hogy az emberi szervezet számára a legnagyobb sebesség kifejtésére a 200 m-es táv a legalkalmasabb, egyben ez az a legmagasabb határ, amelyen túl már csökken a sebesség. A 100 m-es síkfutás világrekordja 10·4 mp. s — szinte hihetetlenül hangzik — a 220 yardosé, épen a kétszerese (Paddock, 1921. 20·8 mp.), noha a táv 1¼ m-rel hosszabb a százás kétszeresénél, a 200 m-nél.⁵ A görög már tisztában lehetett az emberi szervezet teljesítőképességével, amikor a legrövidebb távnak a mai körülbelül 200 yardos távot vette.

A görög középtáv a stadion kétszerese, az ú. n. diaulos (Olympiában 385 m) volt; ez megközelíti a mi 400 m-esünket, míg leghosszabb futószámuk az ú. n. dolichos, amelynek nagysága 7—24 stadion (tehát 1346—4614·5 m) között váltakozott.⁶ E háromon kívül Olympiában még csak egy futószám volt, a fegyveresfutás.⁷

Más versenyekben egyéb futószámok is divatoztak, így Athenben a panathenaeán a fáklyafutás, amely némelyek szerint egyéni verseny volt, mások szerint a mi stafétafutásunkkal egyezett. Szórványosan rendeztek versenyt a négyszeres stadiontávon is (769 m). Ennek

¹ De architectura V. 11, 3. és VI. 10.

² Onomastikon IX. 43. (dromos xystos). V. ö. Karl Schneider: Die griechischen Gymnasien 56—58 ln.

³ Pausanias szerint ez a legrövidebb és a leggyorsabb futás. (VI. 13, 3.)

⁴ A párizsi (1900) és a st. louis-i (1904) modern olympián e távon még világbajnokság is volt.

⁵ Ha a futó tovább is bírná ebben az iramban, a 300 méteres rekord 31·2, a 400 méteres pedig 41·6 mp. volna!

⁶ Bizonyára itt a magyarázata annak a körülménynek, hogy az első három modern olympián 4000 méternél hosszabb futóversenyt nem rendeztek.

⁷ L. erről alább 176. l.

a görög neve hippiosdromos, azaz lófutás.¹ Nevét onnan kapta, hogy távja azonos volt a lóversenypálya hosszával. A stadionnál hosszabb távoknál a forduláskor egy oszlopot kellett megkerülni.²

Úgy látszik, az előnyversenyt is ismerték.³ Schröder Brunó a Louvre sarkophag-jának rajzán gátfutókat lát. Merész állítás ez, amelyet semmi adat sem támogat. A kérdéses rajzon ábrázolt gyermekek egy kis alacsony padot ugrálnak át.⁴ Ennél többet nem lehet a rajzról leolvasni.

Már gyermekkorukban gyakorolták magukat a futásban, mégpedig nem rugalmas pályán, mint napjainkban, hanem mély homokban, amelyben a lépés nem lehetett biztos, sőt a süppedő anyag szinte visszafogta a lábat.⁵

Az indulásnál a felállás rendjét, akárcsak ma a starthelyeket, sorshúzással állapították meg.⁶ A futók még néhány próbálépést tettek, aztán odaálltak az indulóhelyre, az ú. n. balbisre «líhegve a futásvágytól és a kürtjelet nehezen és alig várva».⁷ Az egyik helyen kürtjellel indítottak, a másikon vezényszóval,⁸ másutt megint

30. Gátfutók (?)

(Schröder szerint, Paris, Louvre.)

¹ Feliratokból tudjuk, hogy ez a futózám ott volt a panathenaeán,

Athene istennő tiszteletére minden olympias 3. évében Athénben tartott versenyjáték műsorán is. V. ö. CIA II. 966, 23—24. és II. 968, 8.

² Görög neve: en kampte. V. ö. a Lederlinus-Hemsterhuis-féle Pollux kiadásban. 342. l. 79. j.

³ «Az előre engedett futó üldözöbe vételét — ez csak erősebb küzdelmekben szokásos — prodosiának (előnynek) nevezik.» Pollux. III. 30, 2.

⁴ I. m. 106. l. Schröder viszont tagadja (110. l.), hogy a magasugrást ismerték a görögök. V. ö. alább 126. l.

⁵ Lukianos: Anacharsis. 27.

⁶ Heliodoros: Aithiopia. IV. 3. — A XVII. és XVIII. századbéli íróink igen kedvelték e munkát, amely az aithiopiai királyleánynak s a híres atlétának, Theagenesnek (l. alább 117. l.) szerelmi története kapcsán a delphi játékokat is részletesen ismerteti s e romantikus regényt többen is — köztük Gyöngyösink is Charikliájában — átdolgozták. V. ö. Pintér Jenő: A magy. irod. történetének kézikönyve. Bpest, 1921. I. 128—29. 208. ln.

⁷ Heliodoros. i. h. Ha hinni lehet Plutarchosnak: aki előbb indult (τὸς προσηναριστάμενος; olv. tous proexanistamenous), azt megvesszőzték. Themistokles 11. f. — Wagner e helyet úgy magyarázza, hogy azokat vesszőzték meg, akik a jelentkezőkor a kellesnél korábban léptek elő. (I. m. 71. l.) Nem hinném, hogy ez a magyarázat a helyes.

⁸ Apite: Induljatok!

a futók előtt kifeszített kötél¹ vagy sorompó² lebocsátásával adták meg a jelet az indulásra. E pillanatban törzsük előredőlt, térdük lehajolt s egyik — némely ábrázolás tanúsága szerint mindkét — kezüket előretartották.³ Nyomai vannak annak is, hogy induláskor az egyik kezükkel a földre támaszkodtak,⁴ sőt egy Kr. e. VI. századból való síremléken térdelő helyzetben ábrázol a művész egy futó-atlétát, amiből, ha más adat is mellette szólna, arra lehetne következtetni, hogy a mi mai kengurustartunk nem volt ismeretlen a görögök előtt.

A futókat, akárcsak ma is, hangos kiabálással buzdították a nézők.⁵

Hosszabb távolságnál a pályán többször oda-és visszafutottak (tehát nem körben, mint ma!), némelykor, különösen ha nem stadionban, hanem rögtönzött pályán, szabad térségen rendezték a versenyt, célozlopot tűzték ki, még pedig vagy karót, vagy jól látható követ, sziklát.⁶

Célbírói tévedés az ókorban is előfordulhatott. A 96. olympián (Kr. e. 396) a stadionfutásban a három versenybíró közül kettő az elisi Eupolemost látta győztesnek, a harmadik az ambrakiai Leont. Leon panaszt emelt a másik kettő ellen s azzal vádolta őket, hogy megvesztegettették magukat, de nem ért célt, ahogy nem is ér-

31. Pihenő Hermes.⁷

(Másolat Lysippos után. Nápoly, Museo Nazionale.)

hetett, mert akit már egyszer győztesnek hirdettek ki, azt többé nem fosztották meg győzelmétől, legfeljebb a helytelenül ítélkező bírót bün-

¹ Görög neve: hysplengx. Pollux i. m. III. 30, 2.

² Hom.: Ilias XXIII. 758.

³ Schröder i. m. 21. á. és 21. b. kép.

⁴ Schröder i. m. 23. á.

⁵ Dio Chrysostomos XXVIII. beszéd 1. — Hom. Ilias XXIII. 766—67.

⁶ Hom.: Ilias XXIII. 757. Statius: Thebais VI. 351—354. Itt az indulóhelyet kopasz tölgyfa, a célt egy határkö jelezte.

⁷ Elevenségtől lüktető alkotás, az ókor egyik legszebb ércszobra. A hosszú, vékony lábak valósággal sprintertípussá avatják. Hermes különben kitűnő futó volt. V. ö. fentebb 26. l.

tették meg. A görögöknél nem lehetett versenyt nyerni — a zöld asztalnál!

A stadionfutás eredetét Philostratos így magyarázza: Az elisiek törvénytábla áldozataik alkalmával a szent tárgyakat az oltárra tették, de a tüzet még nem gyújtották meg; a futók elmentek az oltártól egy stadionnyi távolságra, a pap — kezében fáklyával — az oltár elé állt s most kezdődött a versenyfutás. A győztes abban a kitüntetésben részesült, hogy ő gyújthatta meg az áldozatot és egyben olympiai győztesként távozott az áldozatról.¹

32. Panathenaei vázakép. Stadionfutók. (München.)

Stadionfutásra legjobbnak tartották a középtermet, vagy ennél kissé magasabbat; a túl magas termetről az volt a véleményük, hogy, miként a növényvilágban, a futásban is akadálya a szilárdságnak.²

A futókat így jellemezték: fürgék, gyorsak, gyors lábúak, sebesek, szaporalábúak.³

A stadionfutók⁴ mozgása, ahogy a műemlékek mutatják, meglehetősen egyezik a mai sprinterekével; ők is magasan emelték combjukat és erős karmunkát végeztek, ahogy Philostratos mondja, szinte megszárnasodtak karjaik által,⁵ a kézfejet felvitték az ajk magassá-

¹ Philostratos: *Gymnastikos* 5. f.

² U. o. 33. fej.

³ Pollux III. 30, 4.

⁴ Görög nevük: *Stadiodromos*.

⁵ I. m. 32. f. V. ö. ezzel Aristoteles szavait: «A futók gyorsabban futnak, ha mozgatják kezöket». De *animalium inessu* 3. f. és *Problemata* V. 8.

gáig, de kezüket nem szorították ökölbe, mint a mai sprinterek közül a legtöbb, hanem nyitott tenyérrel, nyitott ajakkal futottak.¹ A másik feltűnő különbség a testtartásban mutatkozik: az ábrázolásokon az előredülést nem igen látjuk, a most szokásos 65—70°-nyi elhajlással szemben² majdnem függőleges a test tengelye.

Lépéseik hosszáról nem tudunk semmit, épúgy a versenyközben való lélegzetbeosztásukról sem.³ de elképzelhetetlenül erős tüdejüknek kellett volna lenni, ha a stadiont — Isidorusként⁴ — egy szuszra végig tudták volna futni.

Időt még nem mértek a görögök és így elért eredményeiknek a maiakkal való összehasonlítására nincs alap. Valóság és költői nagyítás vegyülhet el Antipatrosz Sidonios (Kr. sz. e. I. században) költőnek egy Aries nevű — egyébként ismeretlen — futóra írt epigrammájában, amikor azt mondja róla, hogy csak az indulóvonalon, vagy a célban lehetett látni, a stadion közepén sohasem.⁵

«Tarsos, te kilikai város, a stadionfutó Aries, Menekles fia, nem hozza szégyenbe Perseust, a te alapítót; oly szárnyasak a gyermek lábai, neki még maga Perseus sem tudná futás közben a hátát mutatni. Vagy az indulóvonalon, vagy a célban lehetett látni az ifjút, a stadion közepén sohasem».

Az első tizenhárom olimpián csupán csak stadionfutást rendeztek.⁶ A legelső győztes, akinek a nevét is ismerjük, az elisi Koroibos volt:

«Amióta megvan a folytonosság az olimpiai feljegyzésekben — írja Pausanias — először a versenyfutásban tűztek ki díjat és győzött az elisi Koroibos. Szobra nincs Olympiában, de sírja megvan Elis határában.⁷

Egy adatunk szerint a legelső olimpiai győztes foglalkozására nézve szakács volt.⁸

¹ Ugyanezt láttuk 1927 nyarán Budapesten, a kiváló német sprintertől, Körnigtől is. Példájára már nálunk is így fut néhány atlétánk.

² V. ö. Déván i. m. 115. l. Vadas Iván szerint ez a szög 47—50 fokos! Atlétikai tréningutasítások. Bpest, 1924. 6. füzet. 8. l.

³ Az Iliasban van mégis valami adat: a már említett versenyfutásban Odysseus ugyancsak «önti a lélekzetet» az előtte járó Aias fejére. Ilias XXIII. 765.

⁴ L. főntebb 36. l., továbbá Finály Henrik i. m. 119. l.

⁵ Jacobs II. 16. XXXIX. Anth. Pal. IX. 557. Ugyanez a gondolat megvan Lukianosznál is. Timon című dialogusában Plutos ezt mondja magáról: «Amikor menekülni kell, szárnyasnak fogsz látni és az álmoknál is sokkal gyorsabbnak; amikor pedig leesik a sorompó, engem máris győztesnek hirdetnek ki, miután végigfutottam a stadiont a nélkül, hogy *néha* láttak is volna a nézők.» Timon 20. f.

⁶ V. ö. Paus. IV. 4, 5.

⁷ Paus. V. 8, 6. és VIII. 26, 4.

⁸ Athenaios IX. 382. B.

A stadionfutásban — Pausanias tanúsága szerint¹ — négy-négy versenyzőből álló előfutamokat tartottak, csak a győztesek jutottak tovább, de ezek aztán számukra való tekintet nélkül azonnal döntőt futottak. Középfutam nem volt. Strabon említést tesz egy olympiai versenyről, ahol a döntőben legalább nyolcan futottak, így tehát az előfutamokban legalább 32 futó vett részt. A döntőben az első hét helyet krotoni (Alsó-Itália) futók foglalták el.

Úgy tetszik — írja Strabon Krotonról szóló ismertetésében² — a város nagy gondot fordított a háborús gyakorlatokra és a versenyzésre,³ legalább is az egyik olympiai versenyben, a stadionfutásban a többi megelőzve, hét férfi — valamennyi krotoni — volt elől, úgyhogy úgy tetszik, joggal lehetett mondani, hogy a krotoniak közül az utolsó is előbbre volt a többi görögnél⁴ s úgy mondják, onnan keletkezett az a közmondás is: «Egészségesebb Krotonnál», mert a hely maga is üdvösen előmozdította az egészséget és a jó közérzetet, amit atlétáinak nagy száma is igazol.»⁵

Strabon nem közli, melyik olympián érték el a krotoniak ezt a ritka szép eredményt, de mi valószínűnek tartjuk, hogy a Kr. e. való 588—480 között, mert a közbeeső versenyek közül tizenhárom ők nyerték a stadionfutást.⁶

A gyermekstadionfutásnak egyik győzteséről, a miletosi Polymnestorról az a hagyomány, hogy hazájában kecskepásztor volt és futásban el tudta fogni a nyulat.⁷

A stadiontáv kétszeresét diaulosnak⁸ hívták. Ennél a stadiontáv célvonaláról indultak s a pályán oda- és visszafutottak.

¹ Paus. VI. 13. 4. (L. alább 220. l.)

² Geographika VI. 12. (262.)

³ Így fordítom az eredeti athlesisz szavát, ami tulajdonképpen küzdést jelent.

⁴ Majdnem ugyanígy szerepeltek az 1926. évi angol bajnokságban a német futók, amikor is a 100 méteres futás döntőjében a hat futó közül öt közülök került ki.

⁵ Cicero említi, hogy a krotoniak egy alkalommal meghívták Zeuxist, a Kr. e. V. század híres festőjét, hogy megmutassák neki, mily sok ifjú van náluk, aki kitűnik férfias szépségével. (De inventione II. 1, 2.)

⁶ Egyébként is erre az időszakra esik a krotoni atletika virágkora. Milon és Phayllos (l. alább 95., illetőleg 127. sk. l.-n) is ekkor jeleskednek. Kroton a lokrisiaktól — Sagrasnál — szenvedett szörnyű vereség után régi jelentőségét többé nem tudta visszanyerni és Dío Chrysostomos a Kr. u. I. században már mint teljesen tönkrement helyről beszél róla. (XXXIII. beszéd. 25.)

⁷ Jul. Africanus: Eusebiosnál a 46. ol.-hoz (Schoene I. 200. l.) Philostratos őt tartja az első gyermekgyőztesnek a stadionfutásban. V. ő. 13. f. Pausanias szerint az első gyermekgyőzelem a 37. ol.-ra esik (Kr. e. 632.) és nem Polymnestor, hanem Polyneikes nevéhez fűződik. V. ő. V. 8, 9.

⁸ Az aulos szót a stadion értelmében használták. Athenaios a szó jelenté-

Platon Állam-ában a hatalmas emberek igazmondásáról ezeket mondja :

«Nem úgy tesznek-e ezek a hatalmas, igazságtalan emberek, mint azok a futók, akik felfelé jól futnak, de lefelé már nem».¹

E hely alapján Karl Friedrich Hermann, a görög régiségtnak kiváló bűvara (1804—55), arra a következtetésre jutott, hogy itt egyrészt a diaulos-futásról van szó, másrészt, hogy a pálya a célig emelkedő volt, hogy a futók még nagyobb erő kifejtésre kényszerüljenek. Ám e magyarázat kétségtelenül helytelen. Platon itt a rossz futókra gondol, akik a diaulosban csak a féltávot bírják.²

E helyből az is megállapítható, hogy a táv első felén «fölfelé», a másikon «lefelé» futottak.³

A diaulos volt az olympián a középtáv. Erről a futószámról nem sokat tudunk, mert irodalmi, de művészeti adataink is fogyatékosan ismertetik. E távra Philostratos szerint azt tartották alkalmasnak, aki erősebb volt a stadionfutónál, de könnyebb a fegyveresfutónál.⁴

A stadionfutók közül sokan sikerrel szerepeltek a diaulos-távon is. Így Chionis, a híres távolugró hétszer győzött Olympiában a futásban, ebből négyszer a stadion-távon, háromszor pedig a diauloson;⁵

De arra is volt eset, hogy egy-egy versenyző egyszón olympián a rövid- és középtávon mindhárom futószámban (stadion, diaulos, fegyveresfutás⁶) diadalmaskodott. Az ilyenek a triastes (háromszoros) megtisztelő címet adták. Ezt a dicsőséget első ízben a Pelleneből való Phanas szerezte meg⁷ Kr. e. 512-ben a 67. olympián. A második e nemben a krotóni Astylos, aki a 75. olympián (Kr. e. 480) győzött mindhárom számban, de előzőleg már a 73. és 74. olympián is megnyerte a stadionfutást és a diaulost s még a 76.-on is győzött a fegyveresfutásban. Nyolc győzelmével felülmúlta Chionist is és így az oxyrhynchosi papyruson ránk maradt győzteslistán méltán van ott neve mögött

sét így magyarázza : «Minden egyes irányban húzódó alakzatot (skhema) aulosnak nevezünk». (V. 189.) Tehát diaulos = dis + aulos = két stadion. Azt, aki ezen a távon futott, diaulodromosnak nevezték.

¹ Politeia X. 613. B—C.

² Karl Fr. Hermann: Lehrbuch der griechischen Antiquitäten. 2. kiad. Heidelberg, 1870. (Gottesdienstl. Altertümer 30. §.) V. ö. Simon József Sándor: Platon Állama. Bpest, 1905. 812. l.

³ A fölfelé és lefelé kifejezések nem jelentenek szükségképen nivóbeli különbséget. A magyar falvakban máig is beszélnek alvégről, felvégről, de ez nem épen azt jelenti, hogy az alvég mélyebben esik a felvégnél. Szendrey Zsigmond tanártársam, a kitűnő ethnographus véleménye szerint a falunak a folyóhoz, vagy az állomáshoz, az erdőhöz közelebb eső része az alvég.

⁴ Philostr. Gymnastikos. 33. f.

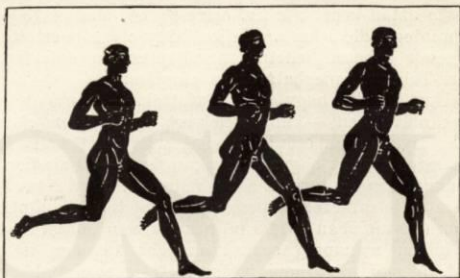
⁵ Paus. III. 14. 3. Chionisról, mint távolugróról, l. alább 127. sk. ln.

⁶ Erről l. alább 176. l.

⁷ Jul. Afr. a 67. ol.-hoz.

ez a dicsérő jelző: legderekabb (kratistos), amit nem lehetetlen, hogy a hellénbíráktól kapott.¹ Ilyen bámulatos futótehetség volt a rhodosi Leonidas is: négy egymásután következő olimpián (154—157. ol. Kr. e. 164—152) volt triastes és így tizenkétszer ékesítette olympiai koszorú a fejét.² A triastes címmel büszkélkedhetett még az elisi Hekatomnos (177. ol. = Kr. e. 72.),³ a xanthosi Hermogenes, aki három olimpián (215—17. Kr. u. 81—89) nyolcszor aratott győzelmet. Kortársai megtiszteltetésből a «ló» (hippos) melléknevet adták neki.⁴

Nagy volt a tekintélye annak is, aki mind a négy nagy versenyen (olympiai, nemeai, isthmosi, pythoi) győzedelmeskedett. Az ilyennek periodonikes (körgyőztes) volt a megtisztelő címe. A Kos szigetéről való Philinos 24 nagy versenyben aratott győzelmet és pedig ötször

33. Görög vázákép. Hosszútávfutók. (London.)

az olimpián (128—130. ol. = Kr. e. 268—60), négy-négyszer a pythói és nemeai és tizenegyszer az isthmosi játékokon, még pedig a stadion-távon és a diaulosban. Ezek szerint négyszeres körgyőztes volt.⁵

¹ Pausanias (VI. 13, 1.) nem tud valamennyi győzelméről. V. ö. Robert i. m. 142. és 164. l. A 74. és 75. olimpián aratott győzelmei alkalmával megtagadta hazáját és syrakusainak hirdette ki magát, honfitársai meg bosszúból eltávolították Herának Lakinionban (Dél-Itáliában) levő templomából az ott felállított szobrát.

² Paus. VI. 13, 4.

³ Phlegon 12. töredék. Jul. Afr. csak a stadiógyőzelmét említi. Schoene I. 212.

⁴ Paus. VI. 13, 3. A modern olympiai játékokon a futásban nem értek el ilyen eredményeket, de az amerikai Hahn és Lightbody két olimpián (1900 és 1906) szintén négy-négy győzelmet aratott a helyből-ugrásokban; már ami a győzelmek számát illeti, az ókori atléták eredményeivel is vetekszik az amerikai Ewrynek négy olimpián (1900—1908) elért tíz győzelme.

⁵ Paus. VI. 17, 2.

A távfutás eredetét Philostratos¹ a háborúra vezette vissza. Árkádiában háború esetén hírnököket szoktak volt szétküldeni Hel- lasba és ezeknek megtiltották, hogy lóra üljenek. Ám sietős lévén az útjuk, kénytelenek voltak rövid néhány nap alatt nagy vidékeket bejárni, ilyenformán kengyelfutók lettek és a 15. olympián (Kr. e. 720.) bevezetett hosszútávfutás, az ú. n. dolichos, épen ennek a nehéz és fontos szolgálatnak békebeli mása akart lenni. Az olympiai távfutás mintájára idővel minden nagy játékon helyet kapott e szám, Delphi- ben pedig még gyermektávfutást is rendeztek.²

A dolichos-táv helyenként különböző volt: 7—24 stadion között váltakozott.³ Képtelenség és érthetetlen is Pindaros német fordítójá- nak, C. F. Schnitzernek ez az állítása:

«Hosszútávfutás kétszeres futás a futópályán háromszor oda és vissza aztán ismét a célig, összesen 140 stadion (3½ mérföld, vagy mintegy 26·25 km)».⁴ Vajjon hány olvasója értette ezt meg? Ugyancsak nehezen lehetne megállapítani a dolichostáv hosz- szát Richter-Takácsék meghatározása alapján:

«Úgy látszik, hogy addig futottak — mondják egyébként értékes művükben — míg a felvert por egészen el nem lepte őket».⁵ Ilyenformán esős időben igen soká kellett volna futniok . . .

Philostratos szerint a gyakorlatok során 8—10 stadiont szoktak futni.⁶ Valószínűtlennek tartjuk azt a feltevést, hogy a táv nagyságát esetről-esetre a jelentkezők képességeihez mérten állapították meg.⁷ A 24 stadion (Olympiában 4614·5 m) nekünk nem tetszik nagy teljesít- ménynek, hiszen manapság sokkal nagyobb távokon is rendeznek versenyeket. A mai marathoni futást illetőleg sokan abban a téves hitben vannak, hogy az újkor atlétikája ezt is az ó-görögöktől vette át. Szó sincs róla! Ilyen nagy távon ők sohasem rendeztek versenyeket.⁸ De azért e futószám eredete a görög történelemben gyökeredzik. Kr. e. 490-ben Marathon mezején a görögség legyőzte a tiszerte erősebb

¹ Gymnastikos 4. f.

² Paus. X. 7. 5.

³ Henricus Stephanusnak, a XVI. század kiváló filológusának véleménye szerint: «Bizonyos futótáv 12, vagy némelyek szerint 24 stadium». Lederlinus-Hemsterhuis-féle Pollux kiadás. I. 342. l. 68. j. Suidas szerint is 24 stad.

⁴ Prof. Dr. C. F. Schnitzer: Pindars Siegesgesänge. Berlin, Schöneberg é. n. 98. l.

⁵ «I. m. 37. l. Furcsa ismeretekre vall ez a mondat is . . .» A küzdelem hason- lít az olympiai játékokon szokásos hármas küzdelemhez. (Stadion: a célhoz futás, diaulos: a célhoz vissza és dolichos: megfutása a pályának két ízben.) Szabó András: Platon válogatott művei. Székelyudvarhely, 1908. 84. l.

⁶ I. m. 11. f.

⁷ Pauly-Wissowa IX. félkötet. 1282. l.

⁸ Pausanias határozottan megmondja, hogy a dolichos a leghosszabb és legtöbb kitartást igénylő futás. (VI. 13, 3.)

perzsa hadat; e fölött való örömében az egyik görög vitéz¹ megállás nélkül elfutott a több mint 4 km-re fekvő² athéni piacig, ott csak ez az egyetlen szó jött ki az ajkán: «Győztünk» s holtan rogyott össze.³ Ennek a szomorú véget ért vitéz futónak emlékét őrzi a marathoni futás.⁴

Az ütközet előtt az athéniak Pheidippides nevű honfitársukat segítségért küldötték a spártaiakhoz. Pheidippides foglalkozására nézve futár (görögül: hemorodromos) volt és a kb. 230 km-nyi távolságot két nap alatt tette meg,⁵ tehát a napi átlagteljesítménye 115 km volt.

A görög gyermek már a gymnasiumban gyakorolta magát a távfutásban.

«Abban is gyakoroljuk őket, hogy futni tudjanak — mondja Solon Anacharsisnak — amikor rászoktatjuk őket, hogy nagy távolságokat rövid idő alatt könnyen megtegyenek».⁶

A versenyeken a dolichos-futásban a pálya felső végéről, tehát a stadiontáv célvonaláról indultak. A hosszútávra azt tartották alkalmasnak, akinek erős volt a válla, nyaka, lába pedig könnyű és sovány. Ahogy a műemlékeken látjuk, a távfutók, akárcsak ma is, mérsékelten emelték combjukat, alsó lábszárukat laposan vitték előre s felsőtestük alig hajlott el a merőlegestől. A tempót illetőleg azt olvassuk Philostratosnál, hogy a táv túlnyomó részében «szinte lépésben mennek,

¹ A Hasznos Mulatságok «Sebes futók a régieknél» című cikkének írója (1918. II. 263—4. ln.) a nevét is tudja: szerinte Hamonius-nak hívták...

² A távolságot a mai napig sem határozták meg pontosan. A Nemzetközi Athl. Szöv. 1927-ben Stankovits Szilárdot bízta meg a kérdés tisztázásával; a MASz. elnöke ez ügyben Athenbe fordult felvilágosításért; a görögök a Nemzetközi Athl. Szövetségnek Amsterdamban 1928 júl. havában tartott kongresszusán feleltek a kérdésre. Hitelesen, térképekkel igazolták, hogy a Marathontól Athénig terjedő távolság mindössze 36·750 kilométert tesz ki. V. ö. Pesti Hírlap, 1928 júl. 24—25. l.

³ Plutarchos: De gloria Atheniensium című retorikai munkájában 3. f.

⁴ Helytelen volt tehát, amikor a Ludovika Akadémia 1925. évi feledhetlenül szép júniusi ünnepségén a «Sportok története» során bemutatták az ó-görögök marathoni futását is.

⁵ Herodotos VI. 106. Plinius a távolságot 1140 stadiumra becsüli. (Naturalis Historia VII. 20.) A római stadium 185 m volt. Philonidesről és a spártai Anisistról, Nagy Sándor futáiról szintén azt olvassuk Pliniusnál (u. o.), hogy egy nap alatt elfutottak Elisből az 1200 stadiumnyira, tehát 222 km-re fekvő Sikyonba. Solinus, a Kr. u. III. vagy IV. századbéli latin író Philippidesnek nevezi az elsőt és az említett távolságot 1240 stadiumra, tehát mintegy 230 km-re teszi. (Collectanea rerum memorabilium = Említésreméltó dolgok gyűjteménye. I. 98.) Nincs ezen semmi csodálni való; az újkorban jobb teljesítményről is tudunk: C. Rovell 1882-ben 16 óra 48'10" alatt 120 angol mértföldet, vagyis 193 km-t futott meg, ami 24 órára átszámítva kb. 250 km-nek felel meg. (Silberer Viktor i. m. 100. l.)

⁶ Lukianos: Anacharsis 27. f.

előre tartják kezeiket s azért kell vállaiknak erősebbnek lenni». Ahogy a célhoz közeledtek, karmunkájuk azonos lett a stadionfutókéval.¹ Ebből arra lehetne következtetni, hogy erejüket a táv végső részére tartogatták és ott döntötték el az elsőséget.

Ám az ókor legtöbbet emlegetett futójának, a spártai Ladasnak aligha ez volt a taktikája. Az argosi Apollon-templomban állított szobra feliratának tanúsága szerint:

Ladás a stadionba' futott-e, repült-e, ki tudja?
Róla csak egy bizonyos: isteni, ritka csoda.²

Ford.: Csengeri János.

Pausanias is gyorsaságát dicséri, amikor azt mondja róla: «Lábai gyorsaságával felülmulta kortársait».³ Egy másik epigramma meg így magasztalta:

«Lada minő voltál, mikoron célodra siettél,
Lábhegyeden hordván lelked egész erejét:
Olynak képze Müron, kifejezván minden ízedben
Melly igen élesztett a koszorúi arca;
Teljes bizodalom derűjében tündököl arca;
Nézd, minden lihegés bért keres ajka felett
Itten iramlík az érc: nincsen maradása talapján
Ó a szellőnél gyorsb futamású szobor.

Ford.: Szabó István.⁴

Feltűnő az epigramma második sorának az a tudósítása, hogy Ladas lábújjhegyen futott, mert, mint köztudomású, manapság a távfutásban «nagy hiba a lábújjhegyen való futás».⁵

Solinus így magasztalja a kiváló futót:

«Hogy azonban áttérjünk a gyorsaságbeli dicsőségre, a gyor-

¹ Philostratos: *Gymnastikos* 32. f.

² Anth. Pal XVI. 53.

³ Paus. III. 21, 1. és II. 19, 7.

⁴ Anth. Pal. XVI. 54. Megj. Athenaeum: 1839, II. félév, 231. l. Itt említjük meg, hogy volt egy másik Ladas is, aki a stadionfutásban győzött a 125. olympián. (Kr. e. 280) V. ö. Paus. III. 21, 1. és X. 23, 14. Ez utóbbi Aigionból való volt. Epigrammánk nem vonatkozhatik erre a Ladasra, mert hiszen kiderül belőle, hogy Myron remek szobra ihlette a költőt, már pedig Myron tevékenysége a Kr. e. V. század első felére esik. — Az epigramm két utolsó sora azt akarja mondani, hogy a szobor oly megkapó hűséggel ábrázolta a futást, hogy a nézőben szinte azt a benyomást keltette, mintha el akarna futni talapzatáról.

⁵ V. ö. Vadas Iván: *Hosszútávfutás* 9. l. Déván i. m. 165—6. ln. Meglepően jó magyarázatát adta a lábújjhegyen való futásnak Misángyi Ottó, amikor ez adatot közöltem vele: szerinte Ladas a homok miatt futhatott lábújjhegyen. Ugyancsak tetszett az a közlése is, hogy Ladas példájával szokta főiskolai tanítványainak megmagyarázni, hogyan kell a versenyben finiselni.

saság első koszorúját egy bizonyos Ladas nyerte el, aki úgy futott a puszta homokon, hogy a süppedékes homokban lábnyomainak semmi jele sem maradt». ¹

Ladas a 85. olympián (Kr. e. 440.) megnyerte a dolichosfutást, de a kimerültségtől összetörtten vitték haza és otthon rövidesen meghalt. ² Szerencsétlen sorsa Myront, az ókor híres szobrászát egyik leg szebb alkotására ihlette. A szobor eredetileg az Altist ékesítette, de később valamelyik római hadvezér Rómába vitette és ott idővel nyomtalanul eltűnt. ³ Az Orchomenosba vívő úton még Pausanias idejében is megvolt az a Ladas-nevet viselő stadion, amelyben a híres futó szokta volt magát gyakorolni. ⁴

Ladason kívül még néhány kiváló távfutóról beszélnek adataink. A thebai Lasthenes a 94. olympián (Kr. e. 404) valamelyik futószám-ban koszorút nyert, mivel azonban a hagyomány szerint Koroneiából Thebáig, tehát kb. 30 km távolságon versenyt futott egy lóval és le is győzte, ⁵ valószínű, hogy említett olympiai győzelmét a dolichos-futásban érte el. Nincs ezen semmi csodálni való, de egyébként is hazánkban is tudunk ilyenféle derekas teljesítményről. A mult század derekán «Újabbkori kengyelfutó» címmel a Vasárnapi Ujság a következő hírt közölte :

«Harasztin (Bácsm.) egy paraszt dicsekvék lovainak gyors futásával, a másik fogadni akart, hogy ő is tud úgy futni. Fogadtak. A lovakat befogta az egyik és elindítá, a másik pedig a maga lábain futott utánuk s mindig velük érve a fogadást megnyerte». ⁶

Lasthenesről és az imént említett Philonidesről másutt megint azt olvassuk, hogy a thrákiai sebesfolyású Hebrust is megelőzték ; hihetetlen gyorsaságuk miatt azt tartotta róluk a szóbeszéd, hogy nem is futottak, de repültek. ⁷

A 113. olympián az argosi Ageos nyerte el a koszorút a távfutásban. Hogy az örömhírt minél hamarabb közölhesse honfitársaival, még aznap hazafutott 100 km-nyire levő szülővárosába. ⁸

¹ Solinus : Collectanea I. 96.

² Paus. III. 21, 1.

³ Hitzig-Bluémner : Pausanias I. 2. 576. l.

⁴ Paus. VIII. 12, 5. Ladas sorsa eszünkbe juttatja az 1908. évi londoni olympia marathón futójának, az olasz Dorandonak a szerencsétlenségét; ez, mint ismeretes, közvetlenül a cél előtt esett össze, noha addig első volt.

⁵ Diodorus Siculus IV. 11. Statius is említést tesz egy Dymas nevű hősről, aki a sebes lovakat is megelőzte a futásban. I. m. 558—59. v.

⁶ Vasárnapi Ujság. 1860, 82. l.

⁷ V. ö. Wynmann : Colymbetes 97. l. (Dr. Karl Wassmannsdorf-féle kiadás. Heidelberg, 1889.)

⁸ Jul. Afr. a 113. ol.-hoz. (Schoene I. 206. l.)

Még ennél is csodálatosabb teljesítményről értesít bennünket az egyik epidaurosi felirat:¹

«Drymos, Theodoros fia az olympiai versenyt még aznap jelentette itt, ahogy befutott az isten híres ligetébe; derékségének bizonyítéka ez; hazám pedig a lovas Argos».

Epidauros Elistől légvonalban 140 km-re van s ráadásul még az arkádiai hegyeken kellett átvágni Drymosnak.

34. Atlétatorzó.

Saint-Colombe-les-Viennesből.
(Márvány, Budapest, Szépművészeti
Múzeum.)

Az akriai (Lakoniában) Nikokles — Pausanias tudósítása szerint — két olympián öt győzelmet aratott a futásban. Igen valószínű Förster megállapítása, hogy az egyik játékon a kettős stadionban, fegyveres- és hosszútávfutásban győzött, a másikon pedig ugyancsak ezek közül két számban.² Az időpontot nem ismerjük.

Ugyancsak ilyen sokoldalú futó volt a káriai Polites is, aki a 212. olympián (Kr. u. 69) megnyerte a hosszútávfutást, majd egészen csekély pihenés után a stadionfutást is és ráadásul még a diaulosban is győzelmet aratott.³

Hogy mily nagyra értékelték a görögök a futásban aratott diadalt, mutatja az a körülmény, hogy a görög agonistika évszázadokra kiterjedő élete során a stadionfutás győzteséről nevezték el az olympiát. Nézzük csak meg valamelyik ókori történetírónak, teszem azt halikarnasossi Dionysiosnak munkáját: minden olympiasnál megmondja, ki volt az olympián a stadiogyőztes is. Így pl.:

¹ A Fraenkel szerkesztette Corpus Inscriptionum Graecarum Peloponnesi et Insularum Vicinarum (Berlin, 1902) I. kötetében 1349. számú. Fraenkel ezt az epidaurosi Asklepieionban talált feliratot úgy értelmezi, hogy Drymos a játékok kihirdetése alkalmával történetesen Elisben tartózkodott s hogy megelőzze a hírral a spondophoroit (l. fentebb 22. l.), a maga jószántából hazafutott Epidaurosba s így a megtett útja még Ageos-ét is felülmultha. Hivatalos hírnök nem lehetett, mert hiszen a spondophoroi testületnek csak elisi polgár lehetett tagja.

² Förster i. m. II. 24, 1.

³ Paus. VI. 13, 3.

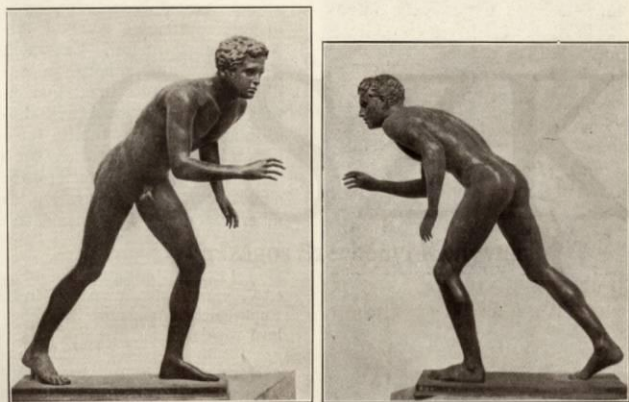
«Lucius Tarquinius elfoglalta a trónt a 61. olympias negyedik évében, amelyen a stadionban a korkyrai Agatharchos győzött».¹

Szépművészeti Múzeumunkban van egy atléta-torzó,² amelyről a fej és a végtagok teljesen hiányoznak. Hekler Antal véleménye szerint a szobor «ugrásra készülő atlétát ábrázolt, aki kissé guggolva karjait lendületre ferdén előrenyújtotta».³ Heklerrel szemben Schröder Brunó⁴ azt állítja, hogy a szobor futót ábrázolt.

A torzó görög eredetű után készült római másolat.

A birkózás.

Herakles, az olympiai játékok alapítója, legyőzhetetlen birkózóként élt a görög nép képzeletében. A nápolyi Nemzeti Múzeum egyik dísze,

35—36. Herculanumi birkózók. (Lysippos után. Nápoly, Museo Nazionale.)

az ú. n. farnesei Herakles, a Kr. e. II. században élt Glykon szobrász műve is mutatja, hogy ereje messze felülmúlta a közönséges emberekéét,

¹ Antiquitatum Romanarum IV. 41.

² Antik plasztikai gyűjtemény, II. terem 2.

³ Ismertette Heckler a Jahrbuch des kais. deutschen archaeologischen Instituts 1916. évfolyamában. (95. sk. ln.)

⁴ I. m. 180. l.

hiszen karja, melle, lába valósággal duzzad az izomhegyektől. Szörnyetegeket, óriásokat győzött le, köztük a híres Antaiost is, Poseidonnak és a megszemélyesített földnek, Gaiának gyermekét, aki megrögzött birkózó lehetett, mert mindenkit birokra kényszerített. Senki sem tudta

37. Farnesei Herakles.

(Glykon másolata Lysippos bronzszobra nyomán Nápoly, Museo Nazionale.)

emlékére ugyanott versenyjátékokat rendezett. Ez alkalommal Theseussal birkózott, de nem bírtak egymással s a nézőközönség ezt kiáltotta Theseus felé: «Ez a második Herakles». Phot. Bibl. cod. CXC. 151. a. V. ö. alább Titorosról 98. l.

² Paus. I. 39. 3. Még Pausanias korában is Kerkyon palaestrája volt a neve annak a helynek Attikában (az Eleusisből Megarába vivő út mentén), ahol a szörnyeteg birkózásra szokta kényszeríteni az idegeneket. (U. o.)

legyőzni; ha a földhöz csapta is valamelyik ellenfele, anyjával, a Földdel való érintkezéstől menten új erőre kapott. Herakles sokáig küzdött vele, végül is a levegőbe emelte és ott megfojtotta.¹

Egy másik ilyen szörnyetgről is tudott a görög mondvilág, t. i. Kerkyonról. Ez is Poseidon tengeristen fia volt s akárcsak mostohatestvére, ez is megölte mindenkit, aki vele birokra mert menni. Ezt meg Theseus, az attikai hős, a «második Herakles» ölte meg; győzelmét főként ügyességének köszönhette. Theseus találta fel a birkózás művészetét s később ő alkotta meg annak elméletét is; azelőtt csak a nagy termetre és az erőre építették a birkózást.³

¹ E küzdelmet ábrázolja a Kr. e. V. század híres vázafestőjének, Euphroniosnak a párizsi Louvreből levő vázája.

² Photiosnál megtalálni a magyarázatát, miért nevezték így Theseust. Az elisi Menedemos volt az, aki Heraklesnek megmutatta, hogyan kell Augias istállóját kitisztítani. Menedemos az Augias ellen indított harcban elesett. Herakles Lepreonban temette el barátját és

Ismét más hagyomány Palaistrára, Hermesnek, a testedző helyek és intézmények védőjének leányára vezette vissza a birkózás fel-találását.¹

A görög mondavilág — mint látjuk — át meg át volt szöve birkózó mozzanatokkal s már magában véve ez a körülmény is bizonyítéka e testedző-ág nagy népszerűségének. Ha Homeros költészete a való világot tükrözi vissza, megállapíthatjuk, hogy a birkózás a trójai háború idején, tehát a Kr. e. XII. században épügy divatban volt, mint ahogy ott volt másfélvezer múltán az utolsó olympia műsorán is, de népszerűségére vall az a körülmény is, hogy bár a pentatlonnak is egyik részét tette, külön versenyszámként is szerepelt, mégpedig valamennyi versenyen.

Philostratos tudósításaiból kitetszik, hogy a magas termetet jobbnak tartották a birkózás szempontjából, mint a közepeset, bár ugyanő alacsony s a mellett mégis kiváló birkózóról is tud; ilyen volt a kilikai Marion; ennek tiszteletére sokfelé állítottak szobrot.² De a rátermettséggel is hosszú időt, szorgalmat igényelt a gymnastika ez ágának elsajátítása.

A birkózás görög neve pale, a kisebb gyermekek testedző intézményéé meg palaistra. Ez arra mutat, hogy a hely — legalább eredetileg — a birkózás céljait szolgálta. Idők folytán a gymnasiumnak, tehát a nagyobbak gyakorlóhelyének egyik része lett, mégpedig az, ahol a birkózást üzték.³ Az egyes fogásoknak (görögül palaismata) külön nevük volt.

38. Birkózók.

(Hieronymus Mercurialis könyvéből
110. l., P. Ligorius rajza.)

¹ Hermesen kívül Heraklest és Theseust tisztelték Görögország-szerte a gymnasiumokban, de még a barbároknál is. Paus. IV. 32, 1.

² Philostr. Gymnastikos 35—36. fejj. E kiváló birkózóról egyebütt nem találni adatot.

³ V. ö. Schneider i. m. 28. l.

«Én az oktatók és felügyelők szokásaként megmondom azoknak a fogásoknak a nevét, te pedig engedelmesen hajtsd végre azokat» — mondja Palaistra istennő egy ifjúnak.¹

A napjainkban szokásos fogások közül akárhányat ismertek már az ókorban is, így náluk is megvolt a mai csuklófogás, a hátsó alsófogás, művészeti ábrázolásokon felismerhető a csipődobás, de még a hid is. Ennek a létezését még irodalmi adat is támogatja.² Számtalan mű-

kifejezés maradt ránk, amelynek valódi értelmét már nem is tudjuk, mint ahogy azt sem ismerjük, miben állt pl. a szicíliai-módi birkózás, amelyet Orikadmos, a «birkózás törvényhozója» talált fel.³

Ismerték a cselezést is.⁴ Ennek egyik leggyakoribb fajtája volt elugrani az ellenfél elől, hogy az lendülete erejétől a földre essék. De olyan fogásaik is voltak, amelyeket a mai görög-római birkózás a tiltottak közé soroz. Így náluk megengedett dolog volt a gáncsolás, szabad volt az ellenfélbe belerúgni,⁵ torkát szorongatni,⁶ orrát, ajkát megragadni, az ellenfélre ütést mérni.⁷ De még cifrább fogásról is értesítenek forrásaink: a messenei vagy zanklei Leontiskos (Kr. e. V. században) ellenfelein nem tudott győzedelmeskedni birkózótudományával, de újjukat törte és így szerezte meg két ízben is Olympiában és egyszer a pythián is a koszorút.⁸ A rhodosi Kleitostratos, a 147. ol. (Kr. e. 192.) győztese is különös fogással győzött: ellenfele nyakát hátrafesztette, aztán egy taszítással a földre

39. Görög vázákép. Birkózás.

A képen látható fogás, az ún. rebour ma a tilosak közé tartozik: a támadó legalább egyik térdének a szőnyegen kell lenni, mert különben a fogás életveszélyes.

¹ Lukianos: Lucius 8.

² Philostr. *Gymnast.* 36. feje.

³ Aelianus XI. 1.

⁴ Heliodoros: *Aithiopika* X. 31.

⁵ A Patroklos emlékére rendezett birkózás közben Odysseus két ízben is úgy viszi le Telamonfi Aiaszt a földre, hogy térdhajlásába rúg, úgyhogy annak «megrogytak tagjai s hátraesett». *Ilias* XXIII. 726—27.

⁶ «Solon — kezdi Lukianos Anacharsisát — miért teszik ezt ezek az ifjak? Némelyek átfogják egymást és gáncsolják, mások meg fojtogatják, forgatják egymást.» I. feje.

⁷ Heliodoros: *Aithiopika* X. 31.

⁸ Paus. VI. 4, 3.

40. Kr. e. V. századbeli vázákép. Ökölvívás és birkózás a gymnasiumban.

Az egyik birkózó a manapság tilos fogást, az ú. n. cravatte-t, nyakcsavart alkalmazza. Ezt az életveszélyes fogást még a szabadstílusú birkózás is tiltja.

lökte.¹ Mindebből nyilvánvaló, hogy a mai birkózás nem azonos a görögökével, sem a rómaiakéval — ezek szinte teljesen görög mintára alkották meg testedző-testnevelő rendszerüket,² de a nélkül, hogy mintaképüket csak meg is közelítették volna — így helytelen is görög-rómainak nevezni, különösen ha még tudjuk is, hogy a mai birkózásnak jórészt a franciák (Rigal, Doublie, Christol) az alapvetői.³ Az ókori birkózáshoz inkább az Amerikában közkedvelt szabadstílusú birkózás, az ú. n. catch as catch can⁴ áll közelebb.

Teljesen téves tehát Schröder Brunónak az a megállapítása, hogy csak az övön felül volt szabad fogást alkalmazni,⁵ de különben is a — legrégibb idők kivételével — mezitelenül birkóztak s így öv sem volt rajtuk.

Számtalan adat szól a mellett, hogy az érvényes győzelemhez háromszor kellett földre dobni az ellenfelet. Lukillios, a Kr. u. I. századból való költő egyik epigrammájában így gúnyolja Milont:⁶

«Egykor egyedül jött el a szent versenyre Milon, a birkózó,
a versenybíró pedig tüstént előszólitotta, hogy megkoszorúzza.

¹ Jul. Afr. a 147. ol.-nál (210. l. Schoene). A fogás neve trachelidzein. Fejen találta tehát a szöveget a mi Mátyus Istvánunk, amikor a görög birkózást dulakodásnak nevezte. (Ó- és új diatetica. Pozsony, 1793. VI. 59. l.)

² V. ö. Friedländer: Sittengeschichte. II. 150. sk. ln.

³ V. ö. Dr. Rudolf Gasch: Volkstümliche Wettübungen. Leipzig, 1906. 150. l. Theodor Siebert: Der Kraftsport. Leipzig, 1907. 15. l.

⁴ Magyarul annyit jelent: fogd, ahol éred.

⁵ I. m. 125. l.

⁶ L. alább 95. lap.

Ám, ahogy előlépett, csipőjére esett, azok pedig (a nézők) kiabálni kezdtek, hogy ne koszorúzzák meg ezt, ha egymaga lévén is esett. Ő pedig felkelt és a középben odakiáltotta nekik: «Még nincs három, csak egyszer feküdtem, egyébiránt ezután dobjon valaki.»¹

Platon Euthydemos című dialógusában egy vita kapcsán ezt olvassuk:

41. Olajöntő atléta.
(München, Glyptothek.)

«S mert még harmadszor is le akarta gyűrni, miként a birkózásban (szokásos), Euthydemos nekitámadt az ifjúnak.»²

De Phaidrosában is van egy idevágó érdekes hely:

«... (az ideák) haláluk után, mert szárnyaik vannak és mert könnyűek, a három — valósággal olympiai — birkózásból egyet megnyernek; ennél nagyobb jót nem adhat az embernek sem az emberi bölcsesség, sem az isteni ihlettség.»³

Ugyanígy Aristidessophista (Kr. u. 129–189.) Athent magasztaló beszédében is:

«És ismét végigpróbáltad az önkényuralom szenvedéseit, amikor, mint ahogy a birkózók küzdenek, harmadszor is odahajóztál.»⁴

Suidas, a Kr. u. X. századbeli író híres lexikonában ezt találjuk a triachthenai szónál: «Ezt a szót használják a birkózók e helyett: háromszor esni».

Hesychios (a középkor elején) rendkívül értékes irodalom-

történeti munkájában, az ú. n. Onomatologosában az apotriaksai birkózási műszőről ezt mondja: «Apotriaksai: háromszor megverni!»

Seneca római író (Kr. u. II. sz.) De beneficiis (A Jótéteményekről) című művében: «A birkózó, akit háromszor dobtak, elvesztette a pálmát». (V. könyv. 3.)⁵

¹ Jacobs: Görög Anth. II. 321.

² Platon: Euthyd. 277. C—D.

³ Plat. Phaidros. 256. B. (XXXVII.)

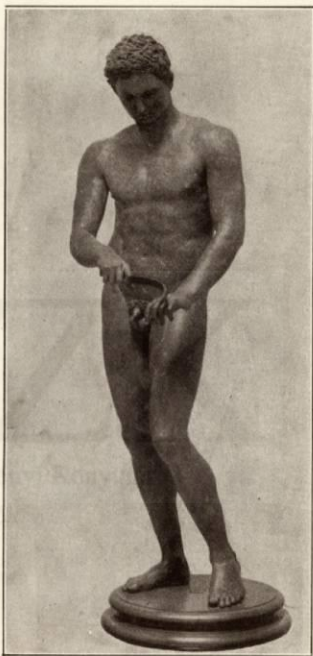
⁴ Aristides: Hyper ton tettaron p. 235. (Jebbes.)

⁵ L. alább 116. ln.

Boetticher szerint az ellenfelet úgy kellett dobni, hogy vállával érintse a földet.¹ Ennek nyomát nem találjuk ókori forrásainkban, de különben is így alighanem igensoká elhuzódott volna a birkózás, mert hiszen ismételtelen megtörténhetett, hogy az ellenfelek kétszer dobták egymást s így csak az ötödik összecsapás hozhatta meg a döntést, már pedig tudjuk, hogy e versenyágnak a 18. olympián történt bevezetése után még 236 éven át egy napon bonyolították le az összes számokat. Valószínűbbnek látszik az a feltevés, hogy esésnek számított az is, ha valaki egyik vállával, mellével, térdével érintette a földet, míg ellenfele állva maradt.² Odysseus és Aias az imént említett küzdelmük alkalmával eldöntetlenül mérköztek, az olympián eldöntetlen mérkőzésnek nincs nyoma.

A birkózók gyakorlataik, versenyeik előtt olajjal kenték be testüket, hogy bőrük puha legyen s fel ne repedjen.³ Aztán homokkal szórták be testüket, hogy csuszamlós ne legyen, de meg azért is, hogy az izzadást csökkentsék.

A birkózás befejeztével a testüket belepó port, homokot külön erre a célra — fémből vagy csontból — készült vakarókéssel, az ú. n. stlengissel tisztították le. Ezt a tisztálkodást ábrázolja Lysipposnak, az ókor legtermékenyebb szobrászának Apoxyomenos (magyarul: Tisztálkodó) néven ismert világhíres szobra. Eredetije elveszett, másolata a Vatikánban van.⁴

42. Atléta a vakarókéssel (Bécs).

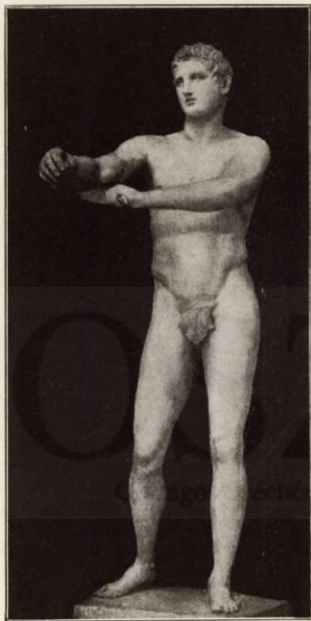
¹ I. m. 98. l.

² Harbott: Olympia, 141. l. Schröder i. m. 123. l. Ennek megfelelő falusi népünk birkózása: itt is az a vesztes, akit «födhöz vágnak».

³ Lukianos Anacharsis. 24. f.

⁴ Lysippos a Kr. e. IV. században élt. Apoxyomenosa egyidőben Tiberius

A birkózás a gyakorlatok során a palaestrákban és a gymnasiu-
mokban ment végbe. Amabban, mint említettük, a gyermekek dolgoz-
tak, ebben az ifjak és felnőttek. A birkózás céljaira homokkal szórtak
tele egy kis darab területet¹ vagy pedig felásták és porhanyóvá tették

43. Lysippos Apoxyomenos-a.
(Római másolat. Róma, Vatikán.)

a földet.² Lukianos Anacharsisá-
nak tanúsága szerint ez a terü-
let a gymnasium udvarán, tehát
a szabad ég alatt volt. Olympiá-
ban és általában a játékokon a
stadion puha homokján birkóz-
tak.³

Erő, lélekjelenlét, nyugodt-
ság, ügyesség egyaránt kelléke
volt a birkózóképességnek. Pusztán az erő ritkán volt elég a
győzelemhez. Az elisi Aristodemost, a 98. ol. (Kr. e. 388) bir-
kózóversenyének győztesét így magasztalja Simonides egyik
epigrammájában :

«A pythián kétszer, a
nemeán kétszer, Olympiá-
ban is megkoszorúztak a
birkózásban engem, az elisi
Aristodemost, Thrasis fiát
s nem testem kiterjedése
révén győztem, hanem mű-
vészetemmel».⁴

A birkózás különösképen
alkalmas volt a leleményesség,
fürgesség bemutatására; a pilla-

császár tulajdonában volt. V. ö.
Springer-Michaelis i. m. 335. l. Előtte
Polykleitos is készített egy ugyan-
ilyen tárgyú szobrot. Ez is elveszett.

¹ Ennek a neve konisterion.

Néha sárban is viaskodtak. (Lukianos Anach. 1. fej.)

² Ennek a neve skamma (ásás). Ritsch meghatározása szerint : «Skamma...
a gymnasiumokban kerek térség, amelyen belül küzdtek a birkózók, ezt a ho-
mokba húzott kis árok vette körül, hogy megjelölje a határt, amelyen túl egyik
sem hátrálhat az ellenfelek közül». I. m. 544. l.

³ Télen bizonyára a fentebb (71. l.) ismertetett fedett pályán gyakorolták
magukat.

⁴ Anth. Pal. I. 64. p. 139. (Jacobs.)

natonként változó helyzetek, plasztikus mozdulatok ugyancsak gyönyörködtették a görög néző szemét-lelkét.

De hálásak is voltak a szép teljesítményekért. Az aigeirai Kratinos — mellesleg kora legszebb gyermeke volt — a 126. olympián (Kr. e. 276 művészetével valamennyi ellenfelén diadalmaskodott. Az elisiek — hálából a nyújtott gyönyörűségért — tanítójának, Eutychidesnek is megengedték, hogy szobrát felállíthassa.¹

Néha a szerencse is hozzásegíthetett a győzelemhez. Megesett, hogy páratlan számú versenyző jelentkezett a birkózásra. Ilyenkor az egyik — sorshúzás útján — veszteglő,² ú. n. ephedros lett. Nagy előnyt jelentett ez, mert az ilyen szerencsekedvelte versenyző küzdelem nélkül jutott tovább, viszont győzelmét kevesebbre értékelték, mint azét, aki minden fordulóban mérkőzött, úgyannaira, hogy a bírák, akik a győztesek jegyzékét vezették, mindig feljegyezték, ha a győztes előzetesen veszteglő volt. A görögök is különbséget tettek az állásból való birkózás (görögül: ἑρθητός πάλη olv. orthios pale) és a fekvő helyzetben végzett (görögül: ἐπι τοῦ ἐδάφους olv. epi tou edaphous) között. Oreibasios Kr. u. IV. századbéli híres orvos szerint az előbbi hasznos a fejnek, a mellnek, erősíti az idegeket, míg a fekvő helyzetben való birkózás a csipőnek a térdeknek, a szívnek, a beteg belsőrészeknek, de kellemetlen a fejnek.³

A súlycsoportok szerint való versenyzésnek nincs nyoma, legfőlebb Pausanias egy helyéből lehetne ilyesmire következtetni. Az elisi gymnasium leírása közben említi, hogy van benne ú. n. plethrion is, azaz olyan hely, ahol a bírák az olympia előtt a birkózókat koruk és a gyakorlatok során mutatott ügyességük alapján összeállítják.⁴ Párosításról itt nem lehet szó, mert hiszen, mint tudjuk, az sorsolás útján történt, mégpedig az olympia megnyitása után.

Athenaios egyik adata szerint néhanapján nők is birokra keltek, mégpedig férfiakkal is.

«Chios szigetén — mondja — nagy élvezetszámba megy eljárni a gyakorlóterekre és futópályákra és nézni a leányoknak ifjakkal való birkózását.»⁵

Apollodorosnál meg azt olvassuk, hogy a férfias természetű Ata-

¹ Paus. VI. 3, 6.

² Nálunk az ilyen — ellenfél nélkül maradt — versenyzőt erővesztőnek nevezik. Ám e szó rossz! Miért veszít erőt az, aki egy fordulóban nem kap ellenfelet? De az is lehet, hogy aki e szót alkotta, műveltető értelműnek gondolta; e szerint a szó annyit jelentene: erővesztető, csakhogy így meg nyelvtanilag is torzszülöttnek kell minősíteni. Az ephedros szó azt jelenti, hogy akinek nem jutott ellenfél, ülve nézte végig a fordulót; magyarul kuksoló vagy még inkább veszteg ülő, veszteglő. (Szerlemhegyi-Szabó i. m. 17. l.)

³ Oreibasios: Collectiones medicae VI. 28, 4.

⁴ Paus. VI. 23, 2. V. ö. 51. l.

⁵ Sophisták lakomája. XIII. 20. (566. e.)

lante a Pelias emlékére rendezett verseny alkalmával Peleussal birkózott és le is győzte.¹

Ugyanílyen — vegyespáros — mérkőzést ábrázol az egyik müncheni múzeumban látható kancsófüdő füle is.²

A képzőművészet egyébként is bőségesen merített témát a birkózásból s hol kezdetlegesebb, hol tökéletesebb alkotásokkal őrizte meg e kedvelt testedző-ág egy-egy jelenetét. Aspendos város (Kis-Ázsiában) pénzein is ábrázolt birkózókat,³ ugyanígy Laodicea (Sziíában) is, ahogy Pollux magyarárója (Tiberius Hemsterhuis) megjegyzi: «Talán azért, mert a laodiceabeliek is meg az aspendosiaiak is sok kiváló birkózót nevelhettek és küldhettek küzdelembe».⁴

44. Aspendosi pénz.
Birkózók.

A görög birkózás alkalmas volt a testi és lelki derékség kifejlesztésére.⁵ Jól mondja róla Jaeger: «Ez a legtökéletesebb, legsokoldalúbb, legösszhangzatosabb gyakorlat, valóságos mikrokosmosa a gymnastikának».⁶

Most pedig hadd mutatunk be néhány kiváló birkózót.

A spártai Hipposthenes, miután megnyerte a 37. olimpián (Kr. e. 632.) első ízben megrendezett gyermek-birkózóversenyt, felnőtt korában is ötször megszerezte a koszorút (39—43. olimpián Kr. e. 624—08.)⁷ Csodálatos képességeit örökölte fia, Hetoimokles, akit ugyancsak ötször hirdettek ki győztesnek Olimpiában.⁸

A pellenéi Chairon is négy olimpiai koszorúval dicsekedhetett (106—109. ol. Kr. e. 356—344.), de honfitársai gyűlölettel emlegették nevét, mivel Nagy Sándortól elfogadta szülővárosának, Pellenenek tyrannusává való kinevezetését.⁹

Az Alexandriából való Isidoros, a 177. olimpia (Kr. e. 72.) birkózógyőztese, mert soha, egyetlen versenyében sem esett, kortársaitól az aptotos (legyőzetlen) jelzõt kapta.

A következõ olimpián honfitársa, Straton (vagy Stratonikos), győzött úgy a birkózásban, mint a pankrationban. Straton, ahogy

¹ Apollodoros: Bibliotheké 392.

² Schrödernél is látható ilyen: 64. kép.

³ Pollux: Onomastikon. IX. 6. (84.)

⁴ Lederlinus-Hemsterhuis-féle kiadás. II. 1065. l. Ám ez aligha vonatkozhatik olimpiai eredményekre, legalább is a reánk maradt adatok nem tudnak e két város fiainak a birkózásban aratott babéraitól.

⁵ «Ez a sport — mondja az Országos Testnevelési Tanács «A görög római birkózás» c. kiadványa is a mai birkózásról — az ifjúságot a mellett, hogy szép, egészséges testet biztosít számára, még kiváló jellemtulajdonságokkal is felruhazza». 3. l.

⁶ Die Gymnastik der Hellenen. I. kiad. (1850.) 98. lap.

⁷ Jul. Afr. a 37. ol.-hoz (Schoene 200. l.) és Paus. III. 13, 9.

⁸ Paus. III. 13, 9. Győzelmeinek időpontját nem tudjuk.

⁹ Paus. VII. 27, 7.

Aelianusnál olvassuk, előkelő családból származott; kínzó májbjaj gyötörte s hogy ettől megszabaduljon, az atletika művelésére adta magát. Csakugyan elmúlt betegsége s ráadásul még oly tökelyre is vitte, hogy háromszor aratott olympiai győzelmet.¹

Stratonon kívül mindössze hat olyan atlétáról tudunk, akiknek egyazon olympián a birkózásban is meg a pankrationban is sikerült győzelmet aratni.²

Milon.

A birkózók, de talán az ókor valamennyi versenyzője között is Milon tett szert a legnagyobb hírnévre.³ A futóiról több mint egy évszázadon át világhíres Krotonban született és ifjúkorában az ókor egyik legnagyobb bölcselőjének, Pythagorasnak volt a tanítványa. Strabonnál a következőket találjuk e kapcsolatrol:

«Növelte a város dicsőségét⁴ a pythagoreusok nagy száma és Milon, aki a legkiválóbb lett az atléták között. Tanítványa Pythagorasnak, aki hosszabb ideig tartózkodott e városban. Mesélik, hogy a philosophusok egy közös étkezése alkalmával egy oszlop megingott, Milon alábujt, megmentette valamennyit s magát is kihúzta.⁵

Már gyermekkorában koszorút nyert Olympiában a birkózásban s mint férfi ugyanott ötször megismételte győzelmét. Julius Africanus ez öt közül első győzelmének időpontját a 62. olympiára teszi⁶ (Kr. e. 532.), a többiét nem említi, így hát csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani. Rutgers⁷ német tudós a 60. olympián gondolja a gyermekkorában aratott győzelmét, a többit a 62—66.-on. Ugyancsak Africanus tudósítása szerint hatszor győzött a pythián,⁸ Isthmosban tizszer és Nemeában kilencszer. E szerint Milon hatszoros körgyőztes lehetett és közel három évtizeden át aratott babérokot.⁹ Ellenfeleit úgy szokta

¹ A 179. olympián t. i. csak egyik számban (hogy melyikben, nem tudjuk) vett részt és ott győzött is. V. ö. Paus. V. 21, 9—10.

² Paus. V. 21, 10. Ezekről lásd alább 120. lap.

³ Lukianos: Herodotos 8. és Pro Imaginibus 19. fej.; Strabon VI. 12. (262.) Herodotos III. 137. szerint még a perza királyig is eljutott híre-neve. L. alább 97. l. Gyomlay Gyula A görögök története c. művében tollhibából öklözőnek mondja Milont. (163. lap.)

⁴ T. i. Krotonét.

⁵ Strabon VI. 12. (262.)

⁶ Eusebiosnál I. 202. (Schoene.)

⁷ Sexti Julii Africani Olympiaden anagraphe c. munkájában. Leyden, 1862. 23. lap.

⁸ Pausanias állítja, hogy gyermekkorában a pythián is aratott egy győzelmet, de az időpontot nem említi. Paus. VI. 14, 5.

⁹ Teljesítményeit csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha meggondoljuk, hogy az újkori olympiai játékokon csak két birkózó akadt, aki két egymásután

legyőzni, hogy hatalmas súlyával a földre nyomta őket. Hetedik olympiai győzelmétől honfitársa, a nálánál jóval fiatalabb Timasitheos üttötte el, mégpedig olyképen, hogy nem engedte fogáshoz jutni, ügyesen elugrott előle és ezáltal úgy kifárasztotta a híres bajnokot, hogy az nem volt képes őt legyőzni.¹

Óriási erejéről csodás dolgokat mesélnek ókori forrásaink, így pl. a kezébe szorított almát senki sem tudta onnan kivenni, csak — kedvese,² de az almán a legkisebb horpadás sem látszott.³ Más alkalommal olajjal bekent diszkoszra állt s jókat mulatott azokon, akik reá rohantak, de a diszkoszról letaszítani nem tudták. Azt is megtette, hogy homlokára — fejszalag vagy koszorú módjára — húrt feszített, aztán visszatartotta lélegzetét, fejébe szorította a vért s megdagadt ereivel szétszakította a húrt. Máskor megint összeszorította újjait és kisújját senki sem tudta kinyitni.⁴ Olympiában egyszer nagy tapsot kapott, ahogy fölemelt és a stadionon végigvitt egy bikát.⁵ Athenaios pedig a «Sophisták lakomája» c. munkájában elmondja, hogy a bika négyéves volt s hogy Milon a mutatvány után levágta és még aznap egészen el is fogyasztotta.⁶ Ugyanott egy régi írásra⁷ való hivatkozással azt is közli, hogy a hatalmas ember naponta megevett «hús minányi (8·68 kg) húst, ugyanannyi kenyeret és megivott három chous-nyi (9·8 liter) bort».

Quintilianus római írónál meg azt olvassuk róla, hogy egy borjút szokott emelgetni és azt bika korában is felemelte.⁸

Cicero az öregkoráról írt munkájában egy eset kapcsán nem a leg-hizelgőbben nyilatkozik Milonról.

«Lehet-e fonákabb beszéd — mondja — mint a krotoni Miloné. Ez öregkorában, midőn a futópályán (in curriculo) atlétákat látott, ahogy gyakorolták magukat, állítólag reá tekintett izmaira és könnyek között így szólt: «Bezzeg ezek már halottak».⁹

való olympián győzelmet tudott aratni, és pedig Värre (Finnország) 1912 és 1920-ban a könnyűsúlyban és Westergreen (Svédország) 1920 és 1924-ben a kis-, ill. a nagyközépsúlyban. V. ö. Nemzeti Sport, 1928 jan. 24. 9. lap.

¹ Paus. VI. 14, 5.

² Aelianus: *Variae Historiae*. II. 24.

³ Paus. VI. 14, 6.

⁴ Paus. VI. 14, 6—7.

⁵ Lukianos: *Charon* 8. fej. Cicero ez esettel kapcsolatban ezt mondja: «Vajjon ezt a testi erőt kívánod-e magadnak, vagy Pythagoras eszt?» *Cato maior* IX. 27.

⁶ I. m. X. 412.

⁷ A Hieropolisból való Theodorosnak azóta elveszett a versenyekről (*Peri agonon*) c. munkájára. Ugyancsak egy másik író (*Phylarchos*) nyomán elmondja, hogy egy alkalommal megevett egy Zeus oltára előtt fekvő ökröt. U. o. X. 413.

⁸ *Institutiones oratoriae*. (A szónoklás törvényei.) I. 9.

⁹ Hiányos gondolat e helyett: «Szeretnék veletek versenyre kelni, de bezzeg az én izmaim már halottak».

Nem annyira ezek — teszi hozzá Cicero megrovóan — mint te magad, te haszontalan; mert nem önmagad által tettél szert hírnévre, hanem testi erőd és izmaid révén.»¹

Solinus azt is tudja, mi volt a titka erejének:

«A crotoni Milon az emberin túl is sok mindent véghezvitt: azt is mesélik róla, hogy pusztá kezének ütésével leterített egy bikát és azt még azon a napon, amelyen feláldozta, egyedül, minden nehézség nélkül elfogyasztotta. Erre nézve semmi kétség, mert még megvan erről tanuskodó sírfelirata. Valamennyi versenyében győzött; kétségkívül azért, mert a hagyomány szerint alectoriával élt, azzal a kristályszerű, babalakú kővel, amely a kakasok gyomrában található s — mint mondják — alkalmas szer a küzdők részére. Milon hajdanában Tarquinius idejében virágzott.»²

Milon családot is talált; leányát Demokedes, a krotoni származású híres orvos vette el. Demokedes hosszabb ideig volt udvari orvosa I. Darius királynak.³ Amikor a perzsák Görögországra törtek, ő is velük tartott, de megszökött tőlük s visszatért Krotonba. A perzsák később utána mentek, el is akarták fogni, de a krotoniak nem engedték. Demokedes megüzente velük Dariusnak, hogy nőül veszi Milon leányát. Herodotos szerint sok pénzt áldozott, hogy a házasság létrejöjjön, hogy a király lássa, milyen nagy az ő tekintélye hazájában; Milon nevét, mint említettük, jól ismerte Darius.⁴

45. Kődobó. (Bologna. Bronz.)

¹ Cicero: Cato maior. X. 33.

² Solinus: Collectanea I. 76—77. (Mommsen.) V. ö. még Plinius N. H. XXVII. 144. Ezt a varázsszert csak Milonnal kapcsolatban említik forrásaink. Váry R. i. m. 264.

³ Photios szerint ő volt az első görög orvos, aki barbároknál tevékenykedett. Bibl. cod. CCXLIV. 376 a. (Diodorus Sic. alapján!)

⁴ Her. III. 136—37.

Phayllost, a híres pentatlost, Milon tanította az atletikára.¹ Honfitársai a Sybaris ellen viselt háborújuk során (510 Kr. e.) hadvezérüknek választották s ekkor, ahogy Diodorus Siculus történetíró meséli,² oroszlánbőrbe bujt s buzogánnyal kezében haladt serege élén, mint Herakles, akihez hasonlítani szokták.

Hanem egyszer maga is elismerte, hogy más illet meg a Herakles név, nem őt. A dolog így esett meg :

«Milon — beszéli Aelianus³ —, aki nagyon büszke volt testi erejére, összejött Titormos pásztorral. Amikor meglátta a hatalmas testű Titormost, ki akarta próbálni annak erejét. Titormos váltig erősítette, hogy ő bizony cseppet sem erős. Lement az Euenos folyóhoz, levetette ruháját, egy nagy követ fogott, először testéhez emelte, aztán elengedte s ezt kétszer-háromszor megtette, ezután pedig felemelte térdéig s végre felemelte vállára s mintegy 8 orgyia távolságra⁴ elvitte és eldobta. A krotoni Milon alig tudta megmozdítani a követ.

Titormos második versenye ez volt. A nyájhoz ment és a közepére állva elkapta lábánál a legnagyobb s legvadabb bikát ; az menekülni akart, de nem tudott. Aztán egy másik mellé ment, a másik kezével annak is elkapta a lábát s ugyanúgy tartotta azt is. Amikor Milon ezt meglátta, az ég felé emelte kezeit s így szólt : «Ó Zeus, vajjon nem egy második Heraklest adtál nekünk?» Innen keletkezett a közmondás : Ez a második Herakles». ⁵

A hagyomány szerint a földijétől, Dameastól készített ércszobrát a maga vállán vitte az Altisba.⁶ A szoborra Simonides, a híres epigrammaköltő készítette a feliratot :

«Szép Milon szép szobra ez itt, aki Pisa porondján
Hét ízben győzött s földet a térde nem ért».⁷

¹ Jaeger : Die Gymnastik der Hellenen, 1881. 296. lap.

² Bibliotheker c. munkájában. XII. könyv, 9. fej.

³ I. m. XII. 22.

⁴ 1 orgyia = 1.78 m, tehát 14.24 méternyire.

⁵ Az aitoliai Alexandros nyomán Athenaios is említi az esetet. X. 412. Egyébként Theseust is második Herakles-nek nevezték. V. ö. főntebb 86. l. 2. j. Titormoshoz és Milonhoz fogható erős ember lehetett a XVIII. században az angol Thomas Topham, akiről azt olvassuk Depping híres munkájában, hogy 800 font (232 kg) súlyú hengert föl tudott emelni. (Die Körperkraft². 79. lap.)

⁶ Paus. VI. 14. 6.

⁷ Ponorí Thewrewk Emil fordítása. Görög anthologiabeli epigrammák. Budapest, 1891. 147. lap. Lukianos Charon című dialogusában ügyesen alkalmazta Milonra (csekély változtatással) Homerosnak Aiasról írt sorait (Ilias III. 226—27.) ilyképen :

«Hát ki e tagbaszakadt, markos, delitermetű hős ott,
Vállával s fejével mindannyi között kimagaslik». (8. f.)

Amily csodálatos volt az élete, oly különös halállal mult ki. Strabon ezt így mondja el :

46. Pierre Puget (1622—94). Milon halála.
(Márvány. Páris, Louvre.)

«Állítólag egy alkalommal sűrű erdőben járt, meglehetősen letért az útról s rábukkant egy nagy fatörzsrre, amelybe ékek vol-

tak verve; kezeit, lábait beledugta a hasadékba, egészen szét akarta repeszteni, de csak annyira telt erejéből, hogy kiestek az ékek, a fa részei meg tüstént összecaptak, ő pedig mintegy hurokba beleszorult s a vadállatok martaléka lett». ¹

Érdemes elolvasni, mit tartott szobráról és cselekedeteiről tyanai Apollonios. Philostratos ezt így írja meg:

«Megmagyarázta (t. i. Apollonios) Milon ércszobrát és az ábrázolás értelmét is. Milon a látszat szerint diszkoszon áll és lábait összeszeszi; baljában almát tart, a jobbján pedig újjai ki vannak nyújtva és mintha össze volnának kötve.

Olympiában és Árkádiában azt tartja a szóbeszéd, hogy ez az atléta legyőzhetetlen volt és nem lehetett elmozdítani arról a helyről, ahol egyszer megállt; újjai erejét megmutatta azzal, hogy az almát markába szorította, de még sem lehetett azokat egymástól elszakítani, ha valaki mindjárt csak eggyel próbálkozott is, annyira egymáshoz simultak kinyújtott újjai. Azt a szalagot, amellyel homlokát átkötötte, a józanság jelének tartották. Okosan gondolták ki mindezt — mondá Apollonios — de azért mégis csak az az okosabb dolog, ami igazabb. Hogy megértsétek a Milon-szobor értelmét, a krotoniak ezt az atlétát Hera papjává tették, de mit is magyarázzam, hogy mit jelent a fejdísz, ha eszetekbe hoztam, hogy ő papi ember volt. A gránátalma az egyetlen gyümölcs, amely Herának van szentelve, a lábai alatt levő diszkosz pedig az, amelyre mintegy pajzsra állva, a pap Herához könyörög; ezt jelképezi a jobbjá is; az pedig a régi szobrászat sajátja, hogy az újjak nem állanak széjjel». ²

Apollonios többször megfordult Olympiában, jól ismert ott mindent, de ez a magyarázata mégis a valószínűtlenség határán jár. Tudunkkal sehol másutt nincs arról szó, hogy Milon pap is volt.

Az ökölvívás.

«Lehet-e valami brutálisabb és barmabb dolgot képzelni, mint amikor az emberek mulatságból, játékból verik agyba-főbe egymást, kiütik egymásnak a szemét s összetörik oldalbordáikat. Pedig azok az érdeemes úriemberek a tér közepén azt szándékoznak egymással művelni. S az a gazdagon öltözött, finom úri s lóhátas közönség (e mulatságra a belépti díj legnagyobb) nemcsak hogy eltűri azt, hanem még fizet is érte s megtapsol minden szerencsés bökést, sőt nagy fogadási összegeket tesz fel rá, hogy vajjon

¹ Strabon f. VI. 12. (262.) Ugyanezt megírja Gellius is (Noct. Att. XV. 16. fej.), de kissé kuszáltan.

² Philostratos: A tyanai Apollonios élete. IV. 28.

Jeant vagy Jackkot viszik-e ki a térről véresen, félholtan, szem nélkül.

Ha valamely más nemzetnél a pórnép ivásközben összepöröl s haragjában tettelegességre vetemedik — ez barbárság, embertelenség; hanem, mikor ezek a dúsgazdag kényurak, «a civilizáció ezen aranyserlegéből szörpölő basái» magukat a világ első nemzetének nevezik s azt követelik, hogy mindegyikük külön-külön egy-egy souverain legyen, két nyomorult szegény ördöggel halálra döngettetik egymást, sőt fizetik, tapsolják, bátorítják őket s arra fogadnak, hogy melyiknek szeme folyik ki hamarább — ez mulatság.

Pfuj, Albion, szégyeneld magad és pirulj! Valamint bizonyára pirulni is fog, ha megtudja, hogy egy «Magyarország és a Nagyvilág» hogy nyilatkozik lordjairól.»

Igy ír Balázs Sándor a Magyarország és a Nagyvilág című lap felelős szerkesztője a boxolásról a «Visszaemlékezések londoni napjaimra; angol mulatságok» című cikkében.¹

Pedig e «boxirozás»² vagy «ököllel tusakodás»³ csak halvány mása az ókori ökölvívásnak, amelynél az ellenfelek nemcsak hogy véresre verték egymást, de akárhányszor a felismerhetetlenségig szétmarcangolt arccal hagyták el a küzdőteret. Korunk öklészei⁴ bélelt boxkeztyűkkel mérkőznek, előre meghatározzák, hogy hány menetben mérkőznek egymással, közben minden menet után szünetet tartanak, ledörzsöltetik, letöröltetik, felfrissíthetik magukat; az ókorban mindez máskép volt, a mérkőzés sokkal nehezebb körülmények között ment végbe, mint napjainkban. Régen — a homerosi költemények festette korban — még csak cserzetlen bikabőrszijat kötöttek (görög neve: himas) az alsó karra, de már ekkor is fájdalmat okozó⁵ volt a neve az ökölharcnak⁶ és a Patroklos emlékére rendezett játékok során az ökölharcból félholtan viszik ki társai Euryalost, miközben egyre-másra köpi a vért.⁷

Homeros a himas alkalmazásának módjáról nem tudósít bennünket, Pausanias azonban elmondja, hogyan kötötték fel:

¹ 1866 okt. 28. 674. l.

² U. o.

³ Így nevezte majdnem száz évvel ezelőtt Ponori Thewrewk József a boxolást. (Honbarát, 1834. 23. lap.)

⁴ Ez a szó halhatatlan Széchenyink alkotása. V. ö. Összes munkái. Zichy-féle kiadás. II. 688. lap. Száz évvel ezelőtt Mátyus Nep. János «kézkacolás»-nak nevezte az ökölvíviadalt. V. ö. i. m. 375. lap.

⁵ Hom. Ilias. XXIII. 653.

⁶ Görög neve régebben pyx (Hom. II. III. 237.), pygmachie (Hom. II. XXIII. 653, 665.), később pygmes cheironomia (Heliodoros: Aithiopia. IV. A. 8.), pygme (Julius Africanus, Pausanias stb.), bár ugyanez a szó Homerosnál is megvan. (II. XXIII. 669.)

⁷ Ilias. XXIII. 697.

«... Akkoriban még nem volt az ökölvívóknak mindkét kézfejükön éles szíj (himas oxys), hanem még pusztá szíjjal küzdöttek, amelyet úgy kötöttek fel öklükre, hogy az újjak meztelenül maradtak; a nyersbőrből való szíjak vékonyak voltak s valami régi mód szerint voltak összefűzve, ezek neve melichai».¹

A mai boxkeztyű egyik őse a görög strophion. Philostratos szerint egy darab szíj volt ez, amelynek a vége hurkot alkotott, a hüvelykújj szabadon maradt, a másik négy ujjat beledugták a hurokba s ezt az újtöveken megszorították, de csak annyira, hogy ne akadályozza a kéznek öklöbe való szorítását.² E szíjak hossza kb. két embermagasságot tett ki s ha nem voltak használatban, mint ahogy a művészeti ábrázolások is mutatják, gúzsba, a mai «nyolcas»-ra gombolyítva, falra akasztották.³

Mindezek inkább azt a célt szolgálják, hogy védjék az öklöt, mintsem, hogy súlyos sebet ejtsenek az ellenfelel s ahogy a vázaképek is mutatják, az V. századig divatban is maradnak.

Ahogy felüti a fejét a hivatásos atlétika — miként Hieronymus Mercurialis⁴ mondja: a hibás gymnastica⁵ (vitiosa gymnastica) — kemény bőrből keztyűszerű eszközt készítenek és erre még ugyancsak kemény bőrből karikákat erősítenek, most már az ütés erejének növelése céljából. Ezek hatása már szörnyűsége. A császárság korában még tovább mennek: ércbüttyöket szerelnek a szíjazatra; ennek a neve a sok apró büttyök után myrmex (hangya). Még később érclapokat erősítenek az alkarra, markukban pedig ércből vagy kőből való labdát szorítanak.⁶ Pörölyként hulltak az ilyképen felszerelt atléták csapásai, nyomukban kiserkedt a vér, cafatokra tépődött a hús. Ütéseiket a legérzékenyebb részek: a fej, fül, szem, orr, áll s a fogak felé irányították.⁷ Sóhaj, nyő-

¹ Paus. VIII. 40, 3.

² Philostr. Gymn. 10. f.

³ Pauly-Wissowa. V. 1319. lap.

⁴ Hieronymus Mercurialis (1530—1606.) «De arte gymnastica libri sex» (A gimnastikai művészetről szóló hat könyv) c. elsőizben 1573-ban megjelent munkájában az ókori gimnastikát az egészségre való hatása szempontjából ismerteti. Hatalmas, az ókori írók tökéletes ismeretén alapuló munkája sok kiadást ért és a sporttörténelem kutatójára ma is nélkülözhetetlen. Mercurialis a magyar művelődéstörténelemben is bekapcsolódik, amennyiben e szép metszetekkel díszített könyvét a mi I. Miksa királyunkkal azonos II. Miksa császárnak ajánlta. V. ö. dr. Siklóssy László: A magyar sport ezer éve. (Budapest, 1927. I. 139.)

⁵ I. m. 68. lap.

⁶ H. Mercurialis i. m. 107. lap.

⁷ Hier. Merc. szerint az ütések néha a váll, néha pedig a karok ellen is irányultak. I. m. 107. lap. A Társalkodó (1847. 78. szám. 309. lap) így tudja: «A... fölkészült öklökkel a vívók elleneiket arcban, vagy a test más részeiben igyekvénnek megütni, mellyek, ha hibásan mellőztettek, veszélyes sérülések, vagy halál indokaivá is lettek. A halántékok (vakszemek) mint a test leggyöngébb részei, fülvértek által voltak fődve».

gés járt a csapások nyomában s miként egy festett vázán látható kezdetleges ábrázolás is mutatja,¹ cseppekben folyt róluk az izzadság. Bátorság, ügyesség, leleményesség, gyors áttekintés nem egyszer ravasz cselegés szerezte meg a győzelmet.

A küzdelem a stadion homokján ment végbe, a mai elkülönített helynek, az ú. n. «ring»-nek, aztán a súlycsoportokra való beosztásnak semmi nyomát sem találni.²

Némelyik atléta valósággal a művészetig fejlesztette képességeit. Nagy dicsőségszámba ment, ha valaki úgy győzedelmeskedett, hogy ellenfelétől egyetlen sebet sem kapott. Így győzött a gyermekek verse-

47. Ökölvívó keztyűk ércbüttyökkel.
(Hieronymus Mercurialis könyvéből.)

nyében három ellenfelével szemben is az elisi Hippomachos.³ Nagyba vették, ha valaki mind a négy nagy versenyen győzelmet tudott aratni,⁴ különösen, ha még sebesülés nélkül is (atraumatistos!). Ilyen körgyőztes (periodonikes) volt a 135. olympias (Kr. e. 240—36) idején az alexandriai Kleoxenos.⁵ Még nagyobb volt a tekintélye az olyan ökölvívónak, aki úgy szerezte meg a győzelmet, hogy ellenfelének egyetlen ütést sem adott, de maga sem kapott tőle. Ezzel a taktikával olyképpen érte el a győzelmet, hogy ellenfele csapásai elől állandóan ügyesen kitért mindaddig, amíg az holtrafáradtan fel nem adta a küzdelmet. Ilyképen versenyezett és mindannyiszor győzött is a Káriából (Kis-Ázsia) való Melankommos a Kr. u. I. században. Titus császár nagyon

¹ Depping : Körperkraft. 33. lap. Panofka : Bilder antiken Lebens, I. 2.

² Pálffy György : Philostratos. 12. I. 1. j.

³ Paus. VI. 12, 6. A győzelem időpontjára nincs adat.

⁴ V. ö. fentebb 79. lap.

⁵ Euseb. I. 208. (Sch.)

kedvelte, de nagy tekintélyére mutat az a körülmény is, hogy az ókor egyértelműen a legnagyobb dicséret hangján emlegeti erejét, kitartását s főleg nemes lelkét, Dio Chrysostomos, a Kr. u. I. századbéli «aranszájú» rhetor pedig két beszédben¹ is magasztalja művészetét.

Dio Chrysostomos sohase látta Melankomast, bár kortársak voltak. Ám oly sokat hallott a kiváló atlétáról, hogy vándorlásai közben elhatározta, hogy felkeresi őt szülővárosában. Tudta, hogy a stadionban (ill. ahogy az író mondja: Herakles exedrájában) találja, egyenesen oda tartott hát kísérőjével. De hiába kereste fel, a nagyhírű versenyző három nappal korábban — egészen fiatalon — kilehelte lelkét. Helyette ott találta Jatroklest, aki mindig kiállt Melankomas ellen, de sohase tudta legyőzni. Dio beszédbbe elegyedett egy nézővel, hogy egyet-mást hallhasson az elköltözött ökölvívóról:

«Miben különbözött — kérdé — ettől (t. i. Jatroklestől) s a többiektől? Talán termet vagy bátorság dolgában?

Az pedig így válaszolt:

«Jó ember! Nemcsak versenytársai, de valamennyi férfi között ő volt a legbátrabb, a legnagyobb, de a legszebb is. Ha magánember maradt volna és egyáltalában semmit sem tett volna, csupán szépsége miatt is igen híres lett volna. Ha valahova ment, mindenki figyelmét magára vonta, azokét is, akik nem ismerték. Amikor levetkőzött (t. i. a küzdelemre), nem volt senki, aki mást nézett volna rajta kívül, még ha még annyi ifjú, férfi edzette is ott magát. Bár a szépség kicsapongásokra szokta vezetni még azokat is, akik belőle módjával kaptak, ő ilyen létére is mértékletesebb volt. Noha megvetette a szépséget, mégis megőrizte azt még ebben a nehéz foglalkozásban is. Ökölvívásban versenyzett ugyan, de azért oly egészséges volt, mint akármelyik futó; annyira begyakorolta magát s annyira bírta a fáradalmakat, hogy képes volt két napon át egyfolytában előretartott kezekkel állni és senki sem látta, hogy kezét leeresztette volna vagy hogy pihenőt tartott volna, mint ahogy az szokásos. Versenytársait már előbb reakényszerítette a küzdelem feladására, mint ahogy akár ő kapott volna tőlük ütést vagy adott volna nekik. Mert nem az ütésben vagy a sebesülésben látta a bátorságot, hanem abban, hogy amikor nem bírták a fáradalmakat, vissza akartak lépni. Amióta versenyezni kezdett a pythián, első volt azok között, akiket ismer-

¹ XXVIII. és XXIX. Az ilyesmire az újkorban is van példa. A Pesti Hírnök 1860 jún. 10-i számában olvassuk, hogy két angol öklöző, «Heenan és Sayers... körutazást tesznek a vidéken s roppant magas árak mellett mutatványokat adnak az öklözés nemes művészetéből. Művészeti mutatványuk alkalmával még *dicsbeszéd*ek is olvastatnak fel tiszteletükre. Mindenütt nagy tetszést és sok pénzt aratnak ökleikkel. Hiába! a tömeg előtt még ma is becsebb a láb és ököl, mint a fő».

tünk és sohasem győzték le;¹ sok és értékes koszorút szerzett, pedig ellenfelei sem hitványak nem voltak, sem kevés számmal. Még nem volt férfisorban, amikor legyőzte atyját, a Káriából való Melankomast, aki pedig igen híres ember volt s egyebütt, de Olympiában is diadalmaskodott.² S bár ilyen ember volt, mégis nyomorúságosan halt meg, ő, aki az atlétikával járó fáradaalmakból oly nagy mértékben kivette a részét, az élet örömeibe pedig nem kóstolt bele...»³

Nem volt olyan híresebb város vagy nép, ahol nem fordult volna meg, mondja róla 29. beszédében :

«Gyakran egész nap versenyzett a legmelegebb napon s bár gyorsabban győzhetett volna ütéssel, nem akart, mert azon a nézetten volt, hogy ütéssel a leghitványabb is legyőzheti a legderekabbat is, ha a sors úgy akarja, de az a legigazibb győzelem, amikor ellenfelét — a nélkül, hogy megsebesítette volna — kényyszeríti a verseny feladására, mert nem a sebe, de önmaga győzi le önmagát.»

Dio Chrysostomos — Melankomással kapcsolatban — érdekes párhuzamot von az atlétika és a háborúskodás között :

«Nagyon csodálkozhatik bárkifia Melankomason, hogy bár külsejére olyan (szép) volt, mégis bátorságával is kitűnt. Véleménye szerint lelke harcra kelt testével és az volt a törekvése, hogy annak révén legyen híresebb. Annak tudatában, hogy a bátorságot kívánó dolgok között a legszebb, de egyúttal a legfáradtságosabb is az atlétika (az eredetiben athlesis), erre adta magát. Hadi-tettekre egyrészt nem volt alkalma, másrészt a reájuk való készülés is könnyebb, de azt is mondhatnám, hogy kevesebb az értéke is. A háborúban csak a bátorság megmutatására van alkalom, de az atlétika bátorságot és erőt is meg józanságot is szerez, hanem a legnehezebbet választotta, ugyanis az ökölvívást üzte».

Híre-neve még századok mulva is visszacseng. Themistios Euphrades, a Kr. u. IV. századból való sophista így beszél róla :

«Volt a mi őseink között egy ökölvívó : Melankomas, igen szép és igen nagy és művészetét illetőleg igen híres. A hagyomány szerint Titus császár igen szerette őt ; ez soha senkit sem sebesített meg, még csak nem is ütött, csupán állásával, azáltal, hogy karjait előre tartotta, győzte le valamennyi ellenfelét ; elmentek úgy, hogy örültek a kíméletnek, ha a mérkőzésben vereséget szenvedtek is».⁴

¹ Erre itt a görög műkifejezés : aleiptos.

² Förster szerint a 206. olympián, Kr. u. 45-ben i. m. II. 15. lap.

³ XXVIII. beszéd.

⁴ Them. X. beszéd. Deppingnél (35. lap) látható egy ókori ökölvívó szobra, a kéztartás emlékeztet Melankomaséra.

Talán kelleténél tovább időztünk Melankomasnál, de példája jellemzően mutatja, hogy a testi és lelki derékséget még a hanyatlás korában is nagyra becsülték.

De hadd mutassunk be néhány kiváló olympiai győzöt is. A Karystosból (Euboia szigetén) való Glaukos, Milon kortársa még gyermekkorban volt, amikor egyszer szántás közben leesett az ekevasa az ekéjéről. Nyomban visszaerősítette az ekébe, mégpedig mivel nem volt kéznél más eszköz, öklét használta kalapács gyanánt.¹ Atyja, Demylos véletlenül szemtanuja volt e jelenetnek s ennek hatása alatt elvitte a legközelebbi olympiára (65. ol. = Kr. e. 520), hogy ott a gyermekek ökölvívóversenyében is megmutathassa öklének erejét. Bár megfelelő gyakorlat nélkül állt ki, ellenfeleit sorra legyőzte, de amikor az utolsóval került szembe, már oly sok sebtől vérzett, hogy mindenki azt hitte, hogy feladja a küzdelmet. Ekkor atyja odakiáltott neki: «Csak úgy, fiam, mint az ekével!» Erre keményebb ütést mért ellenfelére és azonnal meg is szerezte vele a koszorút.² Utána sok győzelmet aratott: körgyőztes lett, de ezenkívül is 7—7 győzelmet aratott az isthmián és a nemeán. Diadalainak emlékére később gyermeke állította fel szobrát Olympiában. A szobor mint árnyékharcost ábrázolta az ókor e nagyhírű³ ökölvívóját, mivel karmunkája a legkiválóbb volt kortársaié között. Halála után egy szigeten temették el a karystosiak és ennek a szigetnek még Pausanias korában is «Glaukos szigete» volt a neve.

Euthymos a Locri Epizephyriából (Alsó-Itália) való legendás hírű ökölvívó három olympián győzedelmeskedett. Első diadalát a 74. olympián (Kr. e. 484) aratta, a következőn azonban a nagy Theagenessel szemben alulmaradt. Ám Theagenes annyira kimerült a vele folytatott viaskodásban, hogy szándéka ellenére nem mert kiállni a pankrationmérkőzésre és így azt ellenfél nélkül (akoniti)⁴ nyerte a Mantineiából való Dromeus. A hellénbírák annyira felháborodtak Theagenes eljárásán, hogy súlyos pénzbírságra ítélték: egy talentomot⁵ (6063·89 aranykorona) kellett fizetnie visszalépése miatt és egy talentomot pedig Euthymosnak, mivel úgy vélekedtek, hogy ellene csak irigységből állt ki. Theagenes a következő olympián lefizette az istenségnek járó bírságot, de Euthymossal abban állapodott meg, hogy többé nem lép fel ellene, viszont ennek fejében nem fizeti meg az egytalentomnyi kár-

¹ Paus. VI. 10, 1—3.

² Philostratos szerint oktatója, Tisias kiáltott feléje: «Azt az ekeütést neki!» Gymnast. 20. f.

³ Lukianos ismételtlen együtt emlegeti nevét Milonéval és Polydamaséval (l. alább 118. lap) így Herodotos-ában 8. f., aztán Pro Imaginibus 19. f. — Simonides dicsőítő költeményt írt róla. V. ö. Bergk: Poetae lyrici Graeci. 2. kiadás. Leipzig, 1853. 8. töredék, 872. l.

⁴ Erről bővebben alább 121. l.

⁵ Akkoriban egy talentomért kb. 100 ökröt lehetett vásárolni. V. ö. Gyomlay l. m. 265. l.

téritést. Így is lett. Euthymos nagy ellenfelétől megszabadulva nemcsak ezen, de még a következő (77. = Kr. e. 472) olympián is diadal-maskodott.

Amikor hazafelé tartott Itáliába, érdekes kalandja támadt. Trója pusztulása után Odysseus — bolyongása közben — eljutott a délitáiai Temesába is. Ott egyik matrózát agyonverték, mert ittasságában egy leánnyal szemben erőszakoskodott. Ám a matróz bosszuló szelleme kegyetlenül pusztítani kezdte a temesabelieket és azok már-már ki akartak onnan vándorolni, amikor a delphi jóda azt tanácsolta nekik, hogy engeszteljék meg a bosszúálló szellemet, a herost olyképen, hogy szenteljenek neki egy elkülönített területet, építsenek tiszteletére templomot és évenként áldozzanak fel egy temesai hajadont. Így is cselekedtek s többé nem reszkettek a szellemtől. Amikor Euthymos váro-

48. Szobortalp Olympiában. — Euthymos szobrának felirata.
(Márvány. Olympia, Múzeum.)

sukba érkezett, ép akkor akartak megint egy hajadont feláldozni. Euthymosnak kedve támadt a hajadon megtekintésére s ahogy megpillantotta, beléseretett, az pedig megesküdött, hogy neje lesz, ha megmenti. Euthymos megvárta a szellemet, legyőzte, kiűzte az országból és így megszabadította tőle a temesabelieket, utána pedig nőül vette a megmentett hajadont.¹

Euthymos olympiai szobrát műremeknek mondja Pausanias; alkotója a samosi Pythagoras volt. Ennek a talpa napfényre került az olympiai ásatások folyamán, 1878 március 5-én; rajta a következő két epigramma olvasható:

«A lokri Euthymos, Astykle's fia háromszor győzött az

¹ Mindezt így beszéli el Pausanias VI. 6, 4—10. — Plinius meg Kallimachos költőre való hivatkozással, mint csodás dolgot meséli róla, hogy a Loeriben és Olympiában állított szobrát egyazon napon érte villámcsapás. Nat. Hist. VII. 48. 1.

olympián, ezt a szobrot pedig azért állította, hogy csodálják az emberek.»

«A Locri Epizephyriából való Euthymos ajánlta fel s a samosi Pythagoras készítette.»¹

Ugyancsak Pausanias említi azt is, hogy látott egy képet, — ez csak másolata volt egy régebb képnek — amely egyebeken kívül Temesa városát és a szellemet ábrázolta.²

De más győzőkkel kapcsolatban is tudnak a görögök ily csodás dolgokat mesélni.

Az Astypalaiából való Kleomedes a 71. olympián (Kr. e. 496) győzött ugyan az ökölvívásban, de mert ellenfelét, az epidaurosi Iklost küzdelem közben megölte, a bírák megsemmisítették győzelmét. Kleomedes emiatt való fájdalomában megőrült és amikor hazájába érkezett, egy iskolát reádöntött az épen benne levő mintegy hatvan gyermekre. Amikor üldözőbe vették, Athene templomába menekült, ott elbujt egy ládába és üldözői bármennyire erőlködtek is, nem tudták kinyitni a láda tetejét. Végre összetörték a ládát alkotó deszkákat, de Kleomedest nem találták ott. Erre tanácsért küldtek Delphibe és a Pythia azt válaszolta nekik, hogy tiszteljék Kleomedest áldozatokkal, mert ő a legújabb heros s többé már nem halandó.³

Ugyancsak herosként tisztelték honfitársai a Krétából való Diognoszt, az egyik olympia ökölvívó győztesét. A küzdelem hevében ez is megölte Herakles nevű ellenfelét, úgy hogy a koszorút nem kapta meg s az elisiek még ki is üzték a szent területről.⁴

Hogy mily nagy értéke volt az ökölvívásban elért győzelemnek, mutatja Pausaniasnak az az érdekes megjegyzése, hogy a sicíliai Naxos városnak az ő korában már a nyomain is eltűntek, de hogy a neve fennmaradt, azt annak köszönheti, hogy szülőtte volt Tisandros, aki négyszer nyert koszorút az olympián a férfiak ökölvívó versenyében és ugyanannyiszor a pythián is.⁵

Görögország leghíresebb ökölvívói Arkádiából, Elisből, Aiginából, de különösen Rhodos szigetéről kerültek ki. Közöttük is legnagyobb hírré tett szert Diagoras.⁶ A 79. olympián (Kr. e. 464) megnyerte az

¹ Dittenberger-Purgold i. m. 247—48. ln. 144. szám.

² U. o. VI. 6, 11.

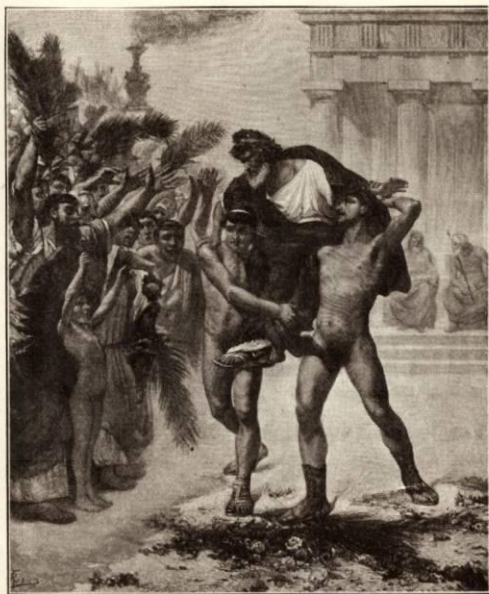
³ Paus. VI. 9, 6—8. A görögök ősidőktől fogva herosok-ként (félistenként) tisztelték egyes kiváló embereket, mint pl. városlapítókat, törvényhozókat, a perzsa háborúk hőseit, a haza szabadítóit (Harmodios és Aristogeiton), költőket, (Aiskhylos, Sophokles) és olympiai győzőket is. V. ö. Friedländer i. m. III. 150.

⁴ Photios: Bibliotheca cod. CXC. 151 a.

⁵ Paus. VI. 13, 8. Olympiai győzelmei — Rutgers feltevése szerint — a 60—63. olympiára (Kr. e. 540—528.) esnek. I. m. 22. lap.

⁶ Nevét Pindaros halhatatlanná tette a győzelmére írt hetedik olympiai dalával. V. ö. alább 213. l. — Családja győzelmeiről l. alább 190. l.

ökölvívó versenyt, körgyőztes lett és mindezt még számtalan más győzelemmel is tetézte. Öreg korában a 83. olimpiára (Kr. e. 448.)¹ elkísérte két fiát, Akusilaost és Damagetost. Amikor amaz győzött az ökölvívásban, ez pedig a pankrationban, örömben vállukra kapták atyjukat és a nézők örömrivalgása között hordozták körül a stadionban. Virá-

49. Diagorast vállukon körülhordozzák fiai.

gokkal szórták tele a boldog aggastyánt de egyszerre csak — ahogy Cicerónál² olvassuk — odalépett hozzá egy spártai és így szólt hozzá :

«Halj meg, Diagoras, hiszen csak nem akarsz az égbe jutni».

¹ Förster ez esetet a 86. ol.-ra (Kr. e. 436) teszi, Robert az oxyrhynchosi papyrus alapján a 83.-ra. V. ö. Hermes XXXV. (1900). 171., 182. ln.

² Tusculanae disputationes. I. 46, 111.

«Nagyba és talán túlságosan nagyba veszik az ilyesmit a görögök — vagy akkoriban még inkább ilyennek vették — és az, aki Diagorasnak ezt mondta, mert végtelen nagy dolognak tartotta, hogy három olympiai győző kerül ki egyetlen családból, azon a nézetten volt, hogy céltalan, ha ő (t. i. Diagoras) gondolkodik azon, hogy kitegye-e magát továbbra is a szerencse szeszélyeinek!»

Gellius szerint Diagoras ott a helyszínen ki is szenvedett.¹

Eldöntetlen mérkőzés ismeretlen volt az ókori fogalmak szerint. Ha valaki fel akarta adni a küzdelmet, ennek jelül — kinyújtott

50. Görög vázakép.

Az ökölvívó megadja magát.

mutatóujjal — feltartotta a kezét (görögül a neve: apeipein vagy apagoreuein). Megesett, hogy az ellenfelek egyenlő erejűek voltak, ilyenkor a klimaxnak nevezett módszerrel siettették a döntést. Ez abban állt, hogy a küzdőfelek megállapodtak, hogy felváltva ütnek egymásra és az ütések ellen nem védekeznek. Ilyen mérkőzésről tudósít Pausanias is. A szembenálló felek az epi-

damnosi Kreugas és a syrakusai Damoxenos. Mérkőzésük az egyik nemeán ment végbe. Előbb Kreugas ütött Damoxenos fejére. Ez kibírta és egyben felszólította Kreugast, hogy tartsa fel kezeit. Amikor ez teljesítette óhaját, kinyújtott ujjával oldalába vágott, körmeivel felszakította oldalát és kifordította beleit. A szerencsétlen atléta azonnal kilehelte lelkét, de a bírák nyomban kikergették a versenytérrel a győztes Damoxenost, mert véleményük szerint túllépte a megállapodást, amennyiben nem *egy* ütést mért ellenfelére. A győzelmet Kreugasnak ítélték és Argosban szobrot emeltek emlékének, amely Pausanias idejében még látható volt Apollon Lykios templomában.²

Ritkaságszámba ment az olyan ökölvívó, aki küzdelmeinek valami emlékét ne viselte volna. Az egyiknek örökre belapult az orra, a másiknak kipotyogtak a fogai; volt olyan, aki elveszítette félszemét; a legtöbbnek forradásos volt az arca, dagadtak a fülei. Ilyen típust látunk azon a bronzszobron, amely 1884-ben Rómában, a Via Nazionale mellett egy épülő színház földmunkálatai közben került napvilágra. Az ismeretlen művész nyers realizmussal mutatja be a szikladarabon ülő ökölvívót, mégpedig valószínűleg közvetlenül győzelme után.³ Nyitott

¹ Gellius i. m. III. 15. 3.

² Paus. VIII. 40, 3—4. Wagner József véleménye szerint ez a küzdelem pankration volt. I. m. 74. lap.

³ Erre mutat, hogy arcán szivárgó vércseppek látszanak. V. ö. Gohl Ödön: A római régiséggyűjtemények a Pasteiner-féle «Római világ»-ban (Budapest, 1899). 282. lap. Mosso-Karafiáth: Az ifjúság testi nevelése (Budapest, 1910). 115. lap.

szája az erős küzdelemmel járó zihálást érzékelteti; jobbvállán át öntelten néz a közönség felé, amely tapsorkánnal hálálja meg a nyújtott gyönyörűséget; arca, füle dagadt; orra belapult a kapott ütésektől, nézése vad, a küzdelem közben használt caestusát még nem húzta le, kezzeit combján pihenteti... (l. 53. kép.). Az ilyenek szolgálhattak mintaképekül azoknak a csipős epigrammáknak, amelyeknek készítésében különösen a Nero császár idején tevékenykedő Lukillos (latinosan: Lucilius) volt nagy mester. Ime néhány példa belőlük:

Húsz év multával megtért a honába
Odysseus
S ráismert, látván, Argos, a hű
kutya őt.
Rád, Stratophon, sosem ismer ebed,
de a földieid sem,
Bár négy éve csupán forgatod
ökleidet.
Hogyha te kívánnád meglátni tükör-
ben az arcod,
«Nem vagyok én Stratophon!»
esküvel állítanád.
Ford.: Csengeri János.

Androleost, a 210. ol. (Kr. u. 61) valószínű ökölvívó győztesét meg így teszi csúffá:

Minden ökölversenyt, bárhol rendezte a hellen,
Végig küzdém én egymagam,
Androlecs.
Fél fülem ott hagytam Pisába,¹
Plataia² terén meg
Fél szememet; félholt voltam a
Delphi-síkon.

Damotelés, az atyám, h'rü! adta a városi népnek,
Holtan vagy bénán,³ csak haza kapja fiát.⁴

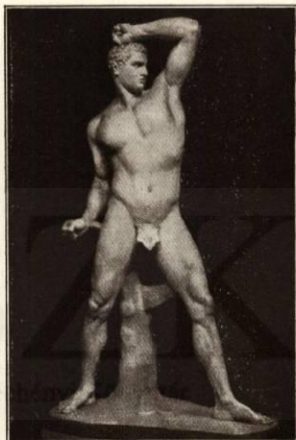
Ford.: Csengeri János.

¹ A. m. Olympiában.

² Célzás az Eleutheria (a. m. Szabadság) nevű játékra, amelyet a perzsa igtától való felszabadulás örömeiben rendszeresítettek Zeus Eleutherios tiszteletére. V. ö. Strabon IX. 412.

³ Tréfás célzás arra a görög szokásra, hogy csata után az elesetteket hirdető útján szokták elkérni az ellenségtől a hozzátartozók, hogy eltemethessék őket. Androleost tehát úgy tünteti fel, mintha csatában vett volna részt. V. ö. Bintlz i. m. 109. l. 1. j.

⁴ Anth. Pal. XI. 81.

51. Canova (1757—1822): Kreugas.
(Márvány. Róma, Vatikán.)

Az ismeretlen Kleombrotos is megkapta a magáét :

Kleombrotos asszonyt vett, meg-
válva ökölviadaltól
S most neki harcos anyó adja ki
ütlegeit.

Jobban, mint Isthmos, Némeia,
Olympia síkja :

A stadionnál most otthona rette-
netesb ;

Mert ha kifűtta magát, egy egész
versenyre valót kap,

Hogy tegye már dolgát s újra
kikap, ha tevő.¹

Ford. : Csengeri János.

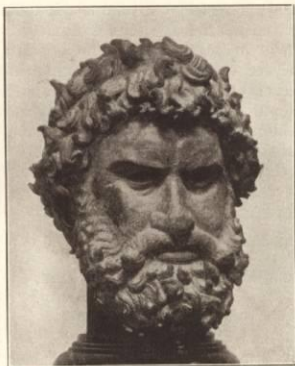
Apollophanest pedig — ne-
vén kívül róla sem tudunk
semmit — a következő epi-
gramma tette halhatatlanná :

«Szita lett a fejed, Apollo-

53. Ökölvívó.

(Róma, Museo Nazionale delle Terme.)

52. Ökölvívó feje.

(Bronz. Athén, Nemzeti Múzeum.)

phanes, vagy molyette könyv-
széle.

A myrmexvágta ferde és
egyenes lyukakat valóban a
lyrikusok lydiai és phrygiai
hangjegyeinek lehetne tartani.
Most már bátran öklözz ! Ha
meg is sebesítenek a fejedén,
ezek, amelyek megvannak, meg-
maradnak, többet meg úgy sem
kaphatsz». ²

De a képzőművészet is
megtérőfálta az ökölvívókat, mint
ahogy egy Párisban levő kis
bronz-karikatúra is mutatja.
(l. 54. k.)

Az ökölvívást, Philostrato-
s szerint, ³ a lakoniaiak talál-
ták fel ; tőlük került át a Bithy-
niában lakó barbár bebryxekhez ;

¹ Anth. Pal. XI. 79.

² Anth. Pal. XI. 78.

³ Philostr. *Gymnast.* 9. f.

ezeknek királya, Amykos, az országába érkező argonautákat ökölvíadalra hívta ki. Polydeukes (Pollux) állt ki ellene, legyőzte és egy fához kötözte. Ezt a jelenetet ábrázolja az ú. n. Ficoroni-féle bronzcista, amely a római Museo Kircheriano egyik ékessége.¹ Polydeukes egyébként is kitűnő ökölvívó volt, Homeros is annak nevezi,² és a Herakles rendezte olympiai verseny alkalmával is ő győzött az ökölvívásban.³

A lakoniaiak idővel felhagytak úgy az ökölvívással, mint a pankrationnal, mivel áttaláltak résztvenni az olyan versenyben, amelyben előfordulhat, hogy az egyik fél kénytelen megadni magát, hogy megmeneküljön a súlyosabb sebektől vagy esetleg a haláltól is. Féltek, hogy az ilyesmi gyáva színben tünteti fel Spártát.⁴

Az ökölvívás szabályait az első olympiai győztes, a smyrnai Onomastos állította össze.⁵

Apollont tartották e versenynem védőjének, Delphiben mint pyktest, ökölvívót is tisztelték. Oly kiváló volt e versenyágban, hogy a Zeustól Olympiában rendezett verseny alkalmával még Arest is legyőzte.⁶

Hogy oly nagyon kedvelték a görögök az ökölvívást, annak magyarázata abban rejlik, hogy aesthetikai érzéküket, szüntelenül a «szép»-et kereső lelküket erősen gyönyörködtették a pillanatonként változó mozdulatok, a küzdelem hevében előállt plasztikus helyzetek; de azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ókor háborúiban sokkal gyakrabban került a sor közelharcra, mint napjainkban s a fegyverevesztett harcos még mindig jó hasznát vehette ökölvívókészségének. A lakedaimoniakról például tudjuk is, hogy sisakot nem hordtak az ütközetben és a fejükre irányított ütéseket öklükkel védték ki.⁷

54. Ökölvívó karikatúrája.
(Paris. Bronz.)

¹ Ókori Lexikon. I. 580. lap. E mérkőzésben, bár győzött, Polydeukes is sebeket kapott. V. ö. Lukianos VIII. 26.

² Ilias. III. 237: pyx agathos = kitűnő ökölvívó.

³ V. ö. Paus. V. 8, 4. Tulajdonképpen reá is gondol Philostratos, amikor a lakoniaiakat mondja az ökölvívás feltalálóinak, hiszen Polydeukes is Amyklaiában, Lakoniában született.

⁴ Philostr. Gymnast. 9. f. V. ö. alább 116. lap Seneca szavait.

⁵ Eus. I. 196. Még Philostratos korában is ezek voltak érvényben. (Gymnast. 12. f.)

⁶ Paus. V. 7, 10. Ugyanekkor Hermest a futásban hagyta maga mögött.

⁷ Philostr. Gymnast. 9. f.

A pankration.

«A birkózásból és ökölvívásból a gyakorlatok egy harmadik fajtát alkották meg s ezt a testgyakorlók egyértelműen pankrationnek nevezték.»

Hieronimus Mercurialis e megállapítása¹ helyes: a pankration tényleg e két testedző-ág egyesítése, mégis azzal a különbséggel, hogy az ökölvívók felszerelését itt nem használhatták, mert hiszen a birkózásban akadályozhatta volna a versenyzőket.

A hőskor még nem ismerte e versenyt, ² Homeros költeményeiben még nyoma sincs. Hol, mikor keletkezett, nem lehet megállapítani; ³

55. Panathenaei vázákép. Pankration.

az első történeti bizonyosság az, hogy az olympia műsorán Kr. e. 648-ban jelenik meg először. A birkózás, mint fentebb láttuk, a maihoz képest vad viaskodás volt, de az ütést tiltották a szabályok. Ám a küzdelem hevében bizonyára gyakran megesett, hogy a felzigatott és ökölvívásban is esetleg jártas birkózó öklét is használta. ⁴ Ennek a szabálytalanságnak gyakori ismétlődése vezethetett arra a gondolatra, hogy kel-

¹ I. m. 109. 1.

² V. ö. Lukianos: *Verae historiae*. II. 22., de Dio Chrysostomos szerint a Poseidontól és Heliostól rendezett első isthmosi verseny műsorán ott szerepelt, csakhogy akkor még pammachia (összküzdelem) lehetett a neve, mivel a győztes Heraklest pammachos-nak említi. V. ö. alább 204. lap.

³ Pindaros skholiastája szerint (ad Nem. III. 27.) némelyek Theseusnak a Minotaurus-sal vívott harcában látják az első pankratonszerű küzdelmet. V. ö. Aristoteles 466. számú fragmentumát a Heitz-féle kiadásban.

⁴ Mint ahogy ez manapság is megésik a hivatásos birkózók (professzionisták) mérkőzésein.

lene teremteni egy olyan új versenynemet, ahol az ütés is meg a birkózás és ökölvívás minden faja, fogása is megengedett dolog. De az sem lehetetlen, hogy ennek a megalkotásánál is a háború volt a minta: miként ott minden elképzelhető módon le lehetett gázolni az ellenséget, úgy ennek a másaként alkothattak egy olyan versenyt, ahol — fegyver, sőt bármely eszköz nélkül ugyan — minden elképzelhető fogást megpróbálhattak, hogy az ellenfelet harc képtelenné tegyék. Valóban a pankrationban a test minden része viaskodott: kezek, lábak, könyökök, térdek, nyak, fej, hát, sőt Spártában még a fogak is beavatkozhattak a küzdelembe s amin ma már elszörnyűködünk, még az ellenfél szemét is ki lehetett tolni.¹ Egy ilyen jelenetet még a képzőművészet is megőrizte az ú. n. hannoveri pankratiaszta csoportozat egyik alakjában.² A pankrationban szabad volt gáncsolni; a lábat, orrot, fület elkapni; újjakat, kart kicsavarni;³ fojtogatni; ha egyszer a pankratiaszta ellenfelét le tudta vinni a földre, reá ülhett; fejére, fülére, arcára a legkíméletlenebb csapásokat mérhette; rúghatta⁴ ahol érte, sőt rá is táposhatott. Csak természetes, hogy e küzdelem közben a legszörnyűbb sérülések estek, sőt arra is volt példa, hogy az egyik versenyző a helyszínen kilehelte lelkét.⁵

56. Pankratiaszta. (Paris, Louvre.)

¹ Paus. III. 14, 10.

² V. ö. K. Kütthmann: Provinzialmuseum Hannover. Katalog der antiken Sculpturen 27, 10. szám. Schröder i. m. 95. kép és 195. l.

³ Ily módon győzött három olimpián is (104—106. = Kr. e. 364—356.) a síkyoni Sostratos. Ezenkívül a másik három nemzeti játékon összesen 14 győzelmet aratott. Fogásáról rajta ragadt a «karcsvaró» név. (Görögül: akrochersites.) Paus. VI. 4, 1—2.

⁴ A rugás egyik különös fajtája lehetett az ú. n. apopternidzein. Fel-találója egy kilikiai pankratiaszta volt, akiről annyit tudunk, hogy kicsi termete miatt halter-nek csúfolták s hogy sokfelé volt szobra. V. ö. Philostratos: Heroikos 8. f.

⁵ Barcza József és Soós József Gellius-kommentárában ezt találtuk: «A pankratiaszták oly vívók, akik a küzdelem mindkét nemében gyakorlottak voltak, úgy a birkózásban, mint az ökölharcban, azaz a buzogánnyal és a hatal-

A pankrationt — mintahogy Lukianos Anacharsisának 1. fejezetéből kitetszik — a gymnasiumokban is gyakorolták és — igaz, hogy későn — a gyermekversenyek közé is felvették. A nézőközönség lelkesedhetett érte s mert általában kevesen mertek benne résztvenni, rossz néven vették s mint Theagenes¹ esetében is, rendkívül súlyos bírsággal sujtották, ha valaki visszalépett a küzdelemtől. A 201. olimpián (Kr. u. 25.) pedig megtörtént, hogy az alexandriai Sarapion egy nappal versenye előtt megszökött. Gyávaságáért ezt is érzékeny büntetéssel sujtották.²

Aki a küzdelmet fel akarta adni, feltartotta egyik kezét, mutatóujját pedig kinyújtotta vagy pedig megveregette ellenfele vállát.³ A spártaiak ezt szégyenletesnek tartották és épen e miatt nem vettek részt sem az ökölvívó versenyekben, sem a pankrationban. E felfogásukat L. Annaeus Seneca részletesebben indokolja meg, mint Philostratos.⁴

«A lacedaemoniak tiltják, hogy övéik a pankrationban vagy ökölvíadalban versenyezzenek, mert ezekben a legyőzetés elismerése lealacsonyít. A futó előbb éri el a vonalat: gyorsaságával előzte meg a másikat, nem győzni akarásával. A birkózó, akit háromszor dobtak, elvesztette a pálmát, de magától nem adta át. Mivel a lacedaemoniak sokat adnak arra, hogy polgáraik győzhetetlenek legyenek, távol szokták őket tartani azoktól a küzdelemtől, amelyekben nem a bíró és nem a kimenetel avat valakit győztesé, hanem annak a hangja, aki meghátrál, aki elhatározza, hogy megadja magát.»⁵

A pankration első olimpiai győztese a syrakusai Lygdamis volt (33. ol. = Kr. e. 648); Eusebiosnál ezt olvassuk róla:

«Hozzákapcsolták (t. i. a játékhoz) a pankrationt és győzött a tagbaszakadt syrakusai Lygdamis, aki a stadiont kilépte és csak hatszáz lépést tett.»⁶

Lygdamisnak tehát ugyanakkorák voltak a lépései, mint Heraklesnek. Szülővárosában síremléke is volt az ú. n. kőbányáknál. Érdekes Solinusnak róla szóló tudósítása:

«... hallottunk olyanokról, akik összenőtt csontokkal szület-

mas bőrkeztüükkel való küzdelemben és verekedésben». (A. Gellius: Attikai éjszakák. I. 588. l.) Jó, hogy az ókorban nem ismerték még az ágyút, mert Barczák még azt is felvonultatták volna a pankrationban...

¹ L. főntebb 106. lap.

² Paus. V. 21, 18.

³ Luk'anos: Anacharsis I. f.

⁴ V. ö. főntebb 113. l.

⁵ Seneca: De beneficiis. V. 3. f.

⁶ Euseb. I. 198. l. (Sch.) Ugyanezt mondja Gellius is. I. 1, 2. és Pausanias is tud róla V. 8, 8.

tek; az ilyenek nem szoktak izzadni, sem szomjazni; állítólag ilyen volt a syrakusai Lygdamis is, aki a 33. olympián a pancratióban az olympiai versenyen elnyerte a koszorút; megállapították róla, hogy csontjaiban nem volt velő.¹

A pankration szabályait az akarnaniai Leukaros, a 83. ol. (Kr. e. 448) valószínű pankrationgyőztese alkotta meg.²

A nagy Theagenesről, a már ismertett ökölvívőről sok csodás dolgot olvasunk ókori forrásainkban. Pausanias elmondja, hogy kilencéves korában az iskolából hazamenet, az egyik istennek a piactéren álló szobrát vállára vette és hazavitte. Ez a csínyje majdhogynem az életébe került. Egy élteőbb, tekintélyesebb ember mentette meg a tömeg dühétől és az ő felszólítására a szobrot vissza is vitte helyére. Ám e cselekedetének híre futott egész Görögországban és egyszerre nagy nevet szerzett neki.³

Versenyeredményei szinte egyedülállóak voltak az ókorban. Olympiában egyszer győzött az ökölvívásban és egyszer (76. ol. = 476. Kr. e.) a pankrationban,⁴ a pythián háromszor az ökölvívásban, a nemeán kilencszer, az isthimán tízszer, részben a pankrationban, részben az ökölviadalban. Thessáliában egy alkalommal a hosszútávfutásban is megpróbálkozott és itt is győzedelmeskedett. Összesen ezernégyyszázszor ékesítette fejét a koszorú.⁵

Öregkoráról, illetőleg egy halála után történt érdekes eseményről ezeket olvassuk Dio Chrysostomosnál:

„... Amikor a versenyzést abbahagyta és hazament hazájába, bár teste törődött volt, a közügyek intézése tekintetében senki mögött sem maradt el, hanem szinte a legkiválóbb volt. Valószínűleg ebből kifolyólag a közügyek intézése közben valakivel ellenséges viszonyba jutott. Amíg Theagenes életben volt, az illető csak agyarkodott reá, de amikor meghalt, igen esztelen és istentelen dolgot követett el; ugyanis a város közepén álló szobrát éjjel megkorbácsolta. Ekkor, akár véletlenségből, akár mert valamelyik istenség megharagudott reá, elmozdult (a szobor) talapzatáról, utána esett a korbácsnak és megölte a férfit.⁶ De volt egy törvény, amely úgy rendelkezett, hogy a tengerbe kell dobni azt

¹ Collectanea I. 74 (Mommsen).

² Aristoteles 466. sz. töredéke (Heitz). V. ö. Müller i. m. II. 182.

³ Paus. VI. 11, 2—3. Delphiben állított szobra feliratának tanúsága szerint Theogenes volt a neve. Másutt mindenütt Theagenest találunk. V. ö. Friedländer i. m. III. 151.

⁴ Dio Chrysostomos szerint háromszor győzött Olympiában XXXI. 95. (A).

⁵ Paus VI. 11, 5.

⁶ Mily csodálatos egyezés! a mi *Kinizsi* Pálunkkal is történt ilyen eset. Halála után egy janicsár elment a sírjához és tehetetlen dühében bosszúképen rásütötte pisztolyát a keresztre. Ám a golyó visszapattant a köről, homlokon találta a törököt és megölte. V. ö. Tóth Béla: A magyar anekdotakincs. Bpest, 1898 I. 178. l.

az élettelen dolgot, amely ráesik valakire és megöli ; az illető rokonai törvényt ülnek a szobron és a tengerbe dobják.

Amikor — mint mondják — igen nagy dögvész ütött ki és a thasosiak semmiképen sem tudták megszüntetni, végre is a jósdához fordultak és az Isten azt válaszolta, hogy vissza kell hozni a száműzötteket. Amikor pedig nem tudták megfejteti, ismét az istenséghez fordultak és az így oldotta meg a rejtélyt :

Megfeledkeztetek Theagenesről, aki a fővényben fekszik, aki azelőtt a legkiválóbb ezerbajnok¹ volt. Ebből a válaszból nyilvánvaló lett, hogy előbb nem a menekültek érdekében hangzott el a jóslat és hogy az egész dögvész nem valami más okból történt.²

Ettől kezdve mintha csak isten lett volna, úgy áldoztak a thasosiak a kiváló atlétának. Szobrát sokfelé felállították és azt tartották, hogy meggyógyítja a lázbetegeket.³ Az Altisban emelt szobrát az aiginai Glaukias készítette.⁴

A skotussai Polydamas (vagy Pulydamas) csak egyszer győzött Olympiában (93. ol. = 408 Kr. e.), de kortársai között kétségtelenül a legnagyobbnak tartották.⁵ Bátorságáról, szörnyű erejéről csodával határos dolgokat mesélnek adataink. Egy alkalommal Thrákiában, az erdőben pusztá kézzel megfojtott egy oroszánt csak azért, mert utánozni akarta Heraklest, aki a hagyomány szerint szintén legyőzött egy oroszánt Nemeában. Máskor bement a nyáj középedé, hátsó lábánál elkapta a legvadabb bikát, amely hosszas kapálódzás után csak patája hátrahagyása árán tudta magát kiszabadítani.⁶

Dariusz perzsa király is oly sokat hallott cselekedeteiről, hogy meghívta udvarába, Susába. Az úgynevezett halhatatlanok közül három

¹ Az eredetiben myriaethlos (μυριάεθλος) van, ami szó szerint tízezerszeres bajnok. Ám a myrioi (μυριοί) határozatlan számnév értelmében is használatos volt és annyit is jelentett: rengeteg, igen sok. Hosszas töprengés után az ezer-mester mintájára ezer-bajnok-nak fordítottam.

² Dio Chrysostomos XXXI. 95—97 (A).

³ Lukianos: Deorum concilium 12. f. Az olympiai győzők közül akárhányat herosként (félistenként) tiszteltek. A herosisztelet keletkezésének oka, miként Kleomedes, Diognetos és Oibotas (l. alább 191. l.) esetében látni, valami igazságtalanság, amely a győztes atlétát érte; Theagenes esetében szobrával történt igazságtalanság. Érdekes, hogy mindegyikök a Kr. előtt való V. században élt. Az is csodálatos, hogy tiszteletök nem sírjukhoz, hanem szobrukhoz fűződött. V. ö. Roscher i. m. I. 2527—28.

⁴ Paus. VI. 11, 8—9.

⁵ Paus. VI. 5. l. Lukianos munkáiban: Quomodo historia conscribenda sit 35. Pro imaginibus 19. Herodotos 8. f. stb.

⁶ Ugyanezt megtette Keras, a 120. ol. (Kr. e. 300.) birkózó győztese is, míg Titormos, a Milonnál is erősebb pásztor egyszerre két bikát is lefogott ilyenképen. V. ö. föntebb 98. l. és Euseb. I. 208. l.

vitézét állította vele szembe, de ő fegyvertelenül is mind a hármát agyonverte.

Nagy ereje okozta vesztét is. Nyár idején barátaival borozgatni ment egy barlangba. Hogyan-hogyan se, a barlang teteje megingott, társai még idejében kimenekültek, de ő bízva erejében bennmaradt s abban a hiszemben, hogy fel tudja tartani a leomló tetőt, kifeszítette kezeit, de hasztalan, a rája eső szikladarabok agyonzúzták.¹

Polydamas szobrainak is gyógyítóerőt tulajdonítottak a görögök.² Olympiai szobrát Lysippos készítette.

Kiváló pankratiaszta volt a thebai Kleitomachos is. Az isthmián egy napon győzött a birkózásban, ökölviadalban és pankrationban is és az utóbbiban a 141. olympián (Kr. e. 216) is megszerezte a koszorút. A következő olympián részt akart venni az ökölviadalban is és megkérte a bírakat, hogy méltányosságból változtassák meg a versenyszámok sorrendjét olyképen, hogy a pankration előbb kerüljön eldöntésre, mint az ökölvívás. Kérését azzal indokolta, hogy a pankrationbeli ellenfele, Kapros, már győzött a birkózásban és ha neki most ökölviadalra kell kiállni, hátrányban lesz ellenfelével szemben, mivel ökölharc közben sebeket is kaphat. Óhaját — bár szokatlan volt — teljesítették, de vállalkozása csak félsikerrel járt, amennyiben a pankrationban vereséget szenvedett, de az ökölviadalban legyőzte ellenfelét, Aristonikost, akit IV. Ptolemaios, Egyiptom királya épen a vele való találkozásra készítettett elő és küldött Olympiába.

Okulást lehet meríteni a mérkőzés lefolyásából, amelyet Polybios örökített meg számunkra:

«... Mivel ezt (t. i. Kleitomachost) ellenállhatatlannak tartották az atletikában s mert híre-neve elterjedt az egész világon, állítólag Ptolemaios király attól a becsvágytól vezéreltetve, hogy megtépázza dicsőségét, nagy buzgalommal előkészíttette Aristonikos ökölvívót és elküldte a versenyre abban a hiszemben, hogy képességei bőségesen elegendők lesznek a küzdelemre. Midőn az említett férfiú Görögországba jött és Olympiában kiállt Kleitomachos ellen, az ottani szokásként sokan integettek feléje, buzdították és örültek, ahogy látták, hogy volt valakinek mersze kiállani Kleitomachos ellen. Ahogy előlépett s méltó ellenfélnek mutatkozott, sőt még alapos sebet is ejtett rajta, taps hangzott fel, a tömeg nekivadult s bátorságra buzdította Aristonikost. A hagyomány szerint Kleitomachos felhasználta az alkalmat, hátralépett, kissé kifújta magát, majd a nézők felé fordult s megkérdezte tőlük, mit akarnak elérni azzal, hogy buzdítják Aristonikost és szinte vele együtt erőlködnek, hogy csak kitelik tőlük; vajjon nem tudják, hogy ő becsületesen versenyez? vagy talán nem tudják, hogy

¹ Euseb. I. 204. és Paus. VI. 5, 7—9.

² Lukianos: Deorum conc. 12. f.

Kleitomachos Görögország dicsőségéért harcol, Aristonikos pedig Ptolemaios királyért? vajjon azt akarják, hogy egy görög ember legyőzése árán inkább egyiptomi vigye el az olympiai koszorút, mintsem egy thebait, boiotiait hirdessenek ki győztesnek az ökölvívásban. Ahogy ezeket elmondta Kleitomachos, — így mondják — annyira átalakult a nézőközönség hangulata, hogy inkább az ő megváltozása mint Kleitomachos győzte le Aristonikost». ¹

Szobrát atyja, Hermokrates állíttatta fel az Altisban. ²

Kleitomachos a pankrationban az elisi Kapros győzte le, miután megelőzően már a birkózásban is megszerezte a győzelmet, mégpedig az ugyancsak nagy hírű olympiai győző, az elisi Paionios ellenében. ³

Nagy dicsőség számba ment az ilyen győzelem, a boldog atlétát «csodás», «csodagyőztes» ⁴ megtisztelő címekkel ékesítették és nyilván tartották, mint Herakles után első, második stb. győztest, mivel Herakles is egyazon napon diadalmaskodott a birkózásban és pankrationban. ⁵ A több, mint egy évezreden át tartó olympiai játékok során mindössze heten büszkélkedhettek e szép teljesítménnyel, mégpedig időrendben:

1. Kapros a 142. olympián (Kr. e. 212);
2. a rhodosi Aristomenes (156. ol. = Kr. e. 156);
3. a magnesiái Protophanes (172. ol. = Kr. e. 92);
4. az alexandriai Straton (178. ol. = Kr. e. 68).
5. az alexandriai Marion (182. ol. = Kr. e. 52).
6. a káriai Aristeas (198. ol. = Kr. u. 13).
7. a kilikai Nikostratos (204. ol. = Kr. u. 37). ⁶

Nikostratos győzelme után a hellénbírák titkos parancsa értelmében többé senkit sem részesítettek a szép címben, sőt a szabályok ellenére még azt is megakadályozták, hogy valaki mindkét számban győzelmet arathasson. A 232. olympián (Kr. u. 149) egy Sokrates nevű atléta valahogyan mégis résztvett mindkét számban és győzött is. Ám a bírák utólagos határozattal elvitták tőle egyik győzelmét és így elesett az óhajtott címtől. A 250. olympián (Kr. u. 221) Aurelios Ailix, az előző olympia birkózószámának győztese jelentkezett mindkét számra, de a bírák a birkózást egyszerűen elejtették, nehogy oly kellemtelen helyzetbe kerüljenek, mint Sokrates esetében. ⁷

¹ Polybios: *Historiae* XXVII. 7, b.

² Paus. VI. 15, 3—5.

³ Paionios a 141. olympián (Kr. e. 216.) megnyerte a birkózást és a pythián mint gyermek az ökölvívást, felnőtt korában pedig ugyanott a birkózást és ökölvívást egyazon napon. Paus. VI. 15, 10. Kaprosnak két szobra is volt Olympiában. Paus. VI. 15, 10.

⁴ Görögül: paradoxos, paradoxonikes.

⁵ Paus. V. 8, 4.

⁶ Paus. V. 21, 9—10. és Eusebios a kérdéses olympiánál.

⁷ V. ö. Förster i. m. II. 15, 19, 21. l. Dio Cassius (LXXIX, 10.) szerint az elisiek irigységből tették ezt.

A pankrationküzdelem akárhányszor valósággal életre-halálra ment. Arrhachion¹ már két olympián (52—53 = Kr. e. 576—68) győzött és a harmadikon (54. ol. = 564) ismét versenyre kelt a koszorúért. Már utolsó ellenfelével viaskodott. Ez az — egyébként ismeretlen nevű — atléta küzdelem közben valahogyan lábai közé tudta őt szorítani és egyben fojtogatni kezdte. Másképp nem tudott védekezni, megragadta ellenfele lábujját s ki is csavarta, úgyhogy az fájdalomában feladta a küzdelmet. Ám ugyanekkor már elszállt a lélek Arrhachionból is. Az igazságos bírák a meghalt hőst nyilvánították győztesnek és megkoszorúzták holttestét.²

Jellemző, amit ez esettel kapcsolatban Philostratosnál olvashatni. Arrhachion kevéssel halála előtt szörnyű helyzetében fel akarta adni a versenyt, de oktatója, Eryxias, odakiáltotta neki :

«... Mily szép halotti dísz, ha valaki nem tágitott Olympiában». ³ Erre tovább folytatta az iszonyú küzdelmet, hogy néhány pillanat mulva kilehelje lelkét.

Nem csoda, ha az ökölvívásra és a pankrationra mindig kevesen jelentkeztek. Arra is volt eset, hogy csak egyetlenegy versenyző akadt. Ám az ilyen esetekben is kiadták a koszorút. Az ilyképen aratott győzelem neve akoniti = homok nélkül, Suidas szerint küzdelem nélkül, úgy hogy még por sem éri...

Hesychios akonetinek mondja, ami meg annyit jelent : küzdelem nélkül. ⁴ Akoniti-győzelmet arathatott valaki akkor is, ha ellenfele visszalépett, mint pl. Theagenes esetében, ⁵ amikor is így jutott koszorúhoz a mantineai Dromeus; továbbá, ha az ellenfél megkésve vagy egyáltalában nem jelent meg, mint Herakleides esetében ⁶ a 218. olympián (Kr. u. 93). Akonitigyőzelmet Olympián kívül Delphiben is el lehetett érni; Pausanias említést is tesz ilyenről, ⁷ míg Heliodoros a legked-

¹ Nevét sokféleképen hagyományozták. Eusebiosnál Archion, az armeniai fordításában Arelion (Karst i. m. V. 93. l.), Philostratosnak Dahremberg-féle kiadásában (Paris, 1858) Aristion stb.

² Paus. VIII. 40, 1—2.

³ Philostr. Gymnast. 21. f.

⁴ Ión dialektusban e. h. aponeti. Egyéb hasonló jelentésű kifejezések : anidroti (izzadság nélkül), amacheti († arc nélkül), anaimakti (vér nélkül), anaímoti (vér nélkül). V. ö. Henrich i. m. 79. Latinban : impulverea, ut dici solet incruentaque victoria, azaz portalan, mint mondani szokás, vértelen győzelem. Gellius V. 6, 21. Plinius az athéni Dioxipposnak a 111. olympián (Kr. e. 336) a pankrationban aratott akoniti győzelmét latinul «citra pulveris iactum»-nak nevezi. Nat. Hist. XXXV. 40, 14.

⁵ L. főntebb 106. l., vagy megszökött, mint Sarapion. V. ö. főntebb 116. l.

⁶ L. alább 183. l.

⁷ Paus. VI. 7, 4. Így győzött egy alkalommal Dorieus, Diagoras fia is a pythián a pankrationban.

veltebb ókori regényíró Aithiopikájában azt állítja, hogy Delphiben nem adtak koszorút küzdelem nélkül.¹

Adataink arra mutatnak, hogy csak az ökölvívásban és a pankrationban² lehetett aratni ilyen győzelmet, de úgy látszik, az önálló birkózásban is, legalább is erre mutat Lukillosnak Milonra írt epigrammája.³

57. Agakles pankratiaszta síremléke.
(Márvány. Athén, Nemzeti Múzeum.)

Az akonitiról Horatius is említést tesz legelső epistolájában:

«Van-é a falvak és keresztutaknak
Oly birkózója, ki Olympia
Porondján megvetné a koszorút,
Ha kilátása volna a babérra
Fáradtság nélkül, portól mentesen.»⁴

— de az eredetiben levő «pugnax» = harcos, küzdő talán inkább ökölvívót jelent, mint birkózót.

Hogy milyen nagy értéke volt a pankrationgyőzelemnek, mutatja az is, hogy pl. Thukydides, amikor a kilencvenedik olimpiát (Kr. e. 420) említi,⁵ a pankrationgyőzelemmel jelöli meg, holott tudjuk, hogy a stadionfutás győzteséről szokták az egyes játékokat elnevezni.⁶

¹ I. m. IV. 2.

² Paus. V. 21, 14. VI. 7, 4. VI. 11, 4.

³ L. főntebb 89. l. Jacobs, a Görög anthologia kiváló kiadója ezt a megjegyzést fűzi a költeményhez, illetőleg «az egyedül» szóhoz: «Egyedül jött, mivel talán senki sem mert vele megmérkőzni. Akiket így koszorúztak meg, azokról azt mondták, hogy 'akoniti kapták a pálmát.» Ad II. 321.

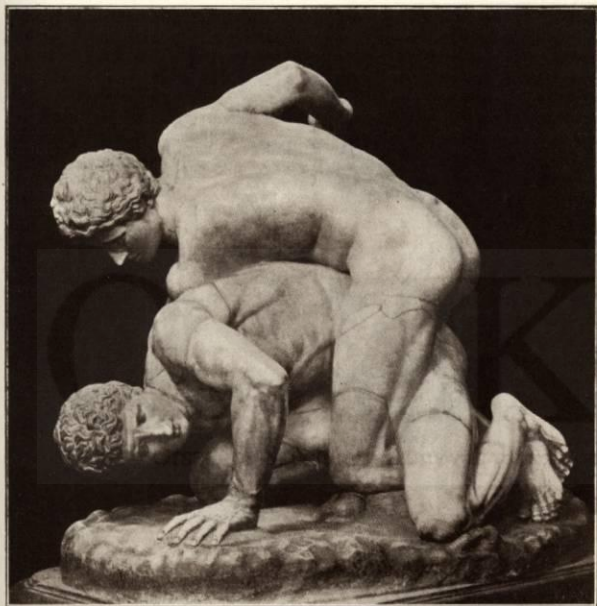
⁴ Epist. I. 1, 49—51. (Csengeri János ford.)

⁵ Thuk. V. 49.

⁶ Körte szerint (i. m. 231. l.) Thukydides azért említi a pankrationgyőztest, mert akkor még nem volt győzteslista és így nem is tudhatta Thukydides, hogy ki volt a 90. olimpiának a stadionfutó-győztese, vagyis az, akiről a kérdéses olimpiát elnevezték (ú. n. eponymos). De Magne:ában (a Mai ndros mellett) előkerült egy felirat (Dittenberger: Sylloge 256.), amely a 104. olimpiát szintén a pankrationgyőztesrel, a messenei Agesidamossal jelöli meg. Ez a felirat a Kr. e. 200 után való időből származik, mert hangsúlyozza, hogy Agesidamos a férfiak pankration-ját nyerte (a gyermekek pankration-viadalát t. i. a 145. olimpián,

Antikyrában a gymnasiumban szobrot állítottak földijüknek, Xenodamosnak, a 211. ol. (Kr. u. 65) pankrationgyőztesének.¹

A képzőművészet bőségesen választott tárgyat e versenyágból. A küzdelemnek majdnem minden részletét megörökítették. Elég, ha

58. Pankratiaszták. (Firenze. Uffizi.)

Kr. e. 200-ban vezették be, ha a felirat régebről való lenne, nem emelné ki, hogy a férfiak pankrationjában győzött Agesidamos, már pedig Kr. e. 200-ban már Körte megállapítása szerint is voltak győzteslisták (az elsőt az elisi Hippias készítette a Kr. e. V. század végén) és így a felirat készítője tudhatta, hogy kiről (melyik futóról) neveztek el az olimpiát. Thukydides — nézetünk szerint — azért jelölte meg az évet a pankration-győztesel, mert az mindig igen népszerű volt Görögországban.

¹ Paus. X. 36, 9.

utalunk Agakles pankratiaszta sirkövére,¹ amelyen a küzdőállásban látni az atlétát; egy római reliefre,² egy basreliefre;³ vázaképekre,⁴ ahol már a küzdelem javában folyik s végül a híres firenzei küzdőkre,⁵ ahol a mérkőzés végső pillanatait drámai erővel mutatja be az ismeretlen művész. Igen szép és szemléltető a Hieronymus Mercurialis könyvében látható metszet is.

PANCRATIUM VOLV TATORIVM

59. Pankratiaszták küzdelve.
(Hieronymus Mercurialis könyvéből
106. l. P. Ligorius rajza.)

A pentatlon.

Tetőpontjára hágott az érdeklődés és az izgalom a verseny negyedik napján; ekkor került eldöntésre a pentatlon és — ezt megelőzően — a hippodromosban ezen a napon zajlottak le a lóversenyek.⁶

A pentatlon a sport történelmében az első összetett verseny. A görög testi kultúra irányítói hamarosan reagálhattak, hogy egy-egy testedzőág művelése, de még a benne elért még oly kiváló eredmények sem vezetnek el szükségképpen a megkívánt testi töké-

¹ V. ö. 57. kép.

² Schröder 96. kép.

³ Depping i. m. 20. l.

⁴ Schröder 94. kép. Bogeng i. m. IV. 160. l. 138. á.

⁵ A szobor eredetije a Kr. e. 3. században a pergamoni iskolában

keletkezett. A torzókat (fejüket) a Niobidákról egészítették ki. Hekler i. m. 67—8. ln. Kiváló műtörténészünk, továbbá az Ókori Lexikon is (784. á.) birkózókat lát bennük; valószínűbb, hogy pankratiasztákat vésett remekbe a művész. Ezen a nézetem van az »Estia» athéni lap kiadásában, 1896-ban megjelent Olympiakoi agones c. album cikkírója (43. l.), valamint Sp. P. Lambros is. I. m. 17. l.

⁶ Itt eltérünk az időrendi tárgyalástól, amikor a pentatlont előbb ismertetjük, de helyesebbnek tartottuk, ha előbb végezzük a mai értelemben vett embersportokkal és csak azután térünk át a lovasversenyekre. De egyébként is egyik-másik író a pentatlont a harmadik (v. ö. Harbott 169. l.), sőt Robert (l. fentebb 68. l.) a második nap versenyei közé sorozza. A fegyveresfutást azonban meghagytuk a maga helyén, mert mint utolsó szám jelképezte a versenyek végét, az istenbéke megszűnését is. V. ö. Philostratos Gymnastikos 7. fej.

letességhez, mert pl. akár a futás, akár a birkózás vagy dobás a testnek csak egyes részeit foglalkoztatja. Ez a tapasztalat adhatta a gondolatot egy összetett versenynek, a pentatlonnak a létesítésére. Öt számból (futás, ugrás, diszkoszvetés, gerelyvetés és birkózás) állt,¹ a könnyű és nehéz atletika számai egyesültek benne.² Erőt, ügyességet, gyorsaságot, szívósságot egyaránt megkívántak e szerencsésen összeválogatott gyakorlatok. Érdekes Aristoteles meghatározása :

«Aki lábait valamiképen előre tudja dobni, gyorsan és kintartóan mozgatni, az futó; aki szoritani tud és azt állja is, az birkózó; aki csapásával távol tud tartani, az ökölvívó; aki mindkettőhöz ért, az pankratiaszta s aki mindehhez, az pentatlos».³

*Amikor az ifjú megtanulta az iskolában az ötösversenyt egyes fajait, lélekben bizonyára ott volt azon a nagy versenyen, amelynek győzteseit ezek szemeláltára koszorúzták meg. Ez a gondolat dobogtatta meg szívét, acélozta meg izmait, Jeszítelte meg inait a tornaiskola porondján is.*⁴

A pentatlon értékét eléggé igazolja az a körülmény, hogy lebonyolításával három versenybíró is megbíztak.⁵

¹ Némely későbbi keletű és épen ezért egyesek szerint kevésbé megbízható forrásunk a pentatlon gerelyvető száma helyett az ökölvívást említi, így pl. Phavorinus a középkorban híres görög szótárában a pentathlos és pentathlon szó alatt, továbbá Pindaros XIII. olympiai dalához, aztán Philostratos Heroikos és Aristides Panathenaios c. munkájához a középkorban írt magyarázatok, az ú. n. skholionok. Photios egyházatya pedig a Kr. u. IX. században az ugrás helyett a pankrationt említi, de hozzáteszi: «Némelyek a pankration helyett az ugrást sorozzák oda». (Bibliotheca cod. CCXLVI. 409 a.) Nem valószínű, hogy e két szám közül akármelyik is része lett volna az olympiai pentatlonnak, mert különben valamelyik egykorú forrásunk, ha más nem, hát Pausanias megemlítette volna ezt.

² Szellemes Achilles Statius Lusitanus egyik epigrammájának szójátéka (pentathlon-pantathlon). «Az ötösküzdalem-összküzdalem s csakis ez az.» V. ö. Hieronymus Mercurialis 1601-i kiadásában a 10-ik számozatlan lapon.

³ Aristoteles Rhetorika I. 5.

⁴ Fináczy i. m. 82. lap.

⁵ Paus. V. 9, 5.

A PENTATLONSZÁMOK.

1. A futás.

Ókori forrásaink kivétel nélkül a pentatlon számai közé sorozzák a futást, de egyik sem mondja meg, mekkora volt a táv. Így csak feltevés, hogy a stadiontávon ment végbe a verseny.¹ Arról sincs sehol említés, hogy vajjon itt is előfutamok voltak-e, mint a stadionfutásban vagy pedig egyszerre döntőt futottak-e. A futópályán egyszerre huszan is versenyezhettek² és így az egyfutamban való indításnak nem lehetett akadálya, mert hiszen, mint a kutatások valószínűvé teszik, a pentatlon részvevőinek száma nem igen érte el a huszat.³

2. Az ugrás.

A görög gymnasiumokban a távolugráson kívül a mélyugrást,⁴ a rohammal, valamint a helyből való magasugrást is gyakorolták,⁵ de arra is tanították az ifjakat, hogy szükség esetén árkot vagy más akadályt is át tudjanak ugrani, ilyenkor ugrás közben markukban ólomgolyót szorítottak.⁶

Schröder Bruno minap megjelent könyvében azt állítja, hogy az ókorban nem volt magasugrás.⁷ Megcáfolja őt Lukianos Anacharsisa, amelyben mindjárt az elején ezt olvashatni:

«Mások megint valamennyien egyebüzt sürgőldönek, felugranak,

60. Vörösalakú csésze.
Akadályugrás (?)⁸ (Paris, Louvre.)

¹ V. ö. Krause : *Gymnastik*. I. 345. l.

² L. főntebb 39. l. Henrich tehát téved, amikor azt mondja, hogy mérsékelt közökkel fel lehetett állítani nyolc futót. I. m. 73. l.

³ V. ö. Marquardt : *Zum Pentathlon der Hellenen*. Güstrow, 1886. 17. l. Itt említjük meg, hogy munkánkban mindenütt pentatlonnak mondjuk a pentatlonversenyzőt, mert így nevezte a görög is s utána a latin is, csakhogy usvégzettel pentathlusnak vagy pedig quinquertio-nak. (V. ö. alább 152. l. 4. j.) A nálunk divatos görög képzővel alkotott pentatlista, vagy pláne pentatlonista szónak az ókorban semmi nyoma, de még ezeknél rövidebb is a pentatlon szó.

⁴ Seneca 15. levele.

⁵ V. ö. Hieronymus *Mercurialis* 118—19. ln. *Mercurialis a saltare, saltatio* szavakat ugrás értelmében is használja, mint ahogy azt a magyarországi latin-ságban is megtalálhatni. V. ö. Bartal Antal : *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*. Lipse-Budapest, 1901. 588. l.

⁶ Lukianos : *Anacharsis* 27. f.

⁷ I. m. 110. l.

⁸ Schröder ez alakokban gátfutókat lát. V. ö. főntebb 73. l.

mintha futnának és ugyanott maradnak és miközben együttesen ugrálnak, rugdossák a levegőt». ¹

Ám ha e hely nem elég bizonyíték, ott vannak a művészeti ábrázolások, amelyek közül az egyikben egy olyan férfiút is látunk, aki szaltóval ugrik magasat, de utalunk a bikajátékra is, amely egykor Kreta szigeten igen divatos volt; e játék közben bikákat ugrottak át nemcsak a férfiak, de még a nők is. ² De hivatkozhatunk a sporttörténetírókra is, akik mind más véleményen vannak, mint Schröder. ³

Annyi bizonyos, hogy adataink szerint a versenyeken csak a távolugrás fordult elő. ⁴

Az ókorból kevés számszerű eredmény maradt reánk, de épen a távolugrásban tudunk két olyan teljesítményről is, amelynek maig sem sikerült kielégítő magyarázatát adni; az egyik a spártai Chionis, a másik a krotoni Phayllos nevéhez fűződik.

Chionis — Pausanias tanúsága szerint — hétszer győzött az olympián: négyszer a stadionfutásban, háromszor a diaulosban, ⁵ mégpedig a 28—31. olympián, vagyis a Kr. sz. e. 668—656. évek közé eső versenyeken, ⁶ de egyebütt is töméntelen díjat nyert, mint ahogy ezt az Olympiában és Spártában felállított — azonos szűvegű — emlékoszlop is hirdette. ⁷

61. Görög vázákép. Magasugrás szaltóval.

¹ I. m. 4. f. Itt helyből magasugrást lát Bintz (40. l.) és Lukianos latin fordítója, Dindorf is. (Páris, 1840.) 551. l.

² Springer-Michaelis: Handbuch der Kunstgeschichte. I. 228. és 242. á.

³ Csak néhányat említünk: Hieronymus Mercurialis 118—119. l., Bintz 40. l., Jaeger 1. kiad. 94. l., Boetticher 107. l., Hachtmann 63. l., Richter-Takács 35. l., E. Szamba 65. l.

⁴ Már itt hangsúlyozzuk, hogy hármasugrásnak, rúdugrásnak semmi nyoma.

⁵ Paus. III. 14, 3. L. főttebb 78. ln.

⁶ Paus. IV. 23, 4, 10., VIII. 39, 3. Julius Africanus szerint Chionis néven csak háromszor győzött a stadionfutásban. Euseb. I. 198. l. Első győzelme alkalomával Charmis-nek mondja a nevét.

⁷ Paus. VI. 13, 3.

Ugyancsak Julius Africanusnál ezt is olvashatni Chionisról:

«A spártai Chionis győzött a stadionfutásban, akinek egyik ugrása 52 láb volt».¹

Mivel egy olympiai láb 32·04 cm,² Chionis ugrása mai mértékben 16·66 méternek felel meg.

A krotoni Phayllosról Pausaniásból³ tudjuk, hogy olympiai koszorút egyszer sem nyert,⁴ a pythián kétszer győzött a pentatlonban, egyszer a stadionfutásban. Az egyik pentatlongyőzelme alkalmával a 70. olympias idején, Kr. e. 498-ban, világraszóló eredményt ért el a távolugrásban,⁵ ahogy egy görög epigramma mondja:

«Ötven s öt láb hosszú ugrott távolba Phayllos,
S öt híján százra szálla a diszkosza is.»⁶

Ez epigramma szerzőjét nem ismerjük s még csak megközelítően sem tudjuk megmondani, milyen időből való.

De Phayllos ugrásáról megemlékezik Zenobios sophista is a Kr. u. II. században, vagyis az ugrás megtörténte után kereken hatszáz évre,⁷ aztán Eustathios, Homeros magyarázója is a Kr. u. XII. században;⁸ tehát úgy ezek, mint a többi adat is igen távol esik Phayllos korától. Az ókori írók közül egyik sem tud ez ugrásokról.

Phayllos ugrása — ha delphi lábat veszünk alapul — 16·31 méternek felel meg.⁹

Vajjon van-e valóság ez adatok mögött? Önkéntelenül is eszünkbe

¹ Euseb. a 29. ol.-hoz a Scaliger-féle kiadás szerint.

² 600 ol. láb = 1 stadion, vagyis 192·27 m, tehát ennek hatszázadrésze = 32·04 cm.

³ Paus. X. 9, 2. Nevét Phaülos-nak írja. Herodotos (VIII. 47.) meg Pausanias is nagy dicsérettel említi róla, hogy ő volt az egyetlen az alsóitáliai görögök közül, aki maga felszerelte hajón, krotoni legénységével a Xerxestől szorongatott hazájának segítségére sietett s Salamisnál résztvett a dicsőséges küzdelemben. Nevét még évszázadok múlva is tisztelettel emlegették a görögök. Delphiben szobra is volt, az ásatások folyamán töredékekben elő is került a talapzata. V. ö. Hitzig-Bl. Pausanias, III. 659.

⁴ Egy skholiasta szerint (Aristophanes: Acharn. 215.) olympiai győző is volt, de e győzelmének sehol másutt nincs nyoma, Corsini is az olympiai győzők közt említi (l. m. 189. l.).

⁵ Az 1924. évi párisi olympián is a pentatlon-távolugrás közben ért el világrekordot (776·5 cmt) az amerikai Le Gendre.

⁶ Anth. Graeca III. 28. Jacobs II. 851. Suidas idézi a Phayllos szónál.

⁷ VI. 23.

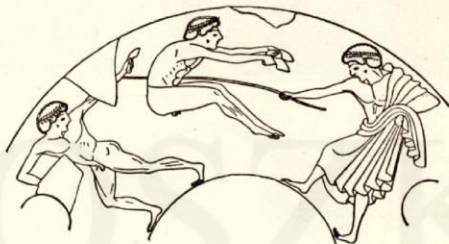
⁸ Ad. Hom. Od. VIII. p. 1591. (56.) Szerinte az epigramma Phayllos szobrának a felirata volt.

⁹ Ugyanis a delphi stadion hossza 178 m volt és így ennek hatszázadrésze = 29·66 cm. Két évvel ezelőtt Phayllos ugrását — tévesen — 16·94 méternek vettem egy cikkemben. V. ö. Testnevelés-Sport 1926 júniusi szám, 168. l.

jut Aesopus meséje a rhodosi távolugróról. Egy ember elutazott hazájából s amikor visszatért, sok mindenféle cselekedetével kérkedett, így azzal is, hogy Rhodosban akkorát ugrott, amekkorát kortársai közül senki sem tudott ugrani. Azt is mondta, hogy erre tanui az odavalósiak. Erre a jelenlevők közül valaki így válaszolt: «Hadd el! ha ez igaz, nincs szükséged tanukra, itt van Rhodos, itt ugorjál».¹

Ez a két hihetetlen eredmény szemet szűrt már a mult század-beli philologusoknak és sportembereknek is.²

Egyesek a *halterek* használatának tulajdonították e megfoghatatlan eredményeket. A halterek leggyakrabban ólomból készültek, de voltak olyanok is, amelyek vasból vagy kőből valók voltak.³ Nagyságuk a sze-

62. Vörösalakos csésze. Távolugrás a paidotribes vezetésével. (Boston.)

rint, hogy gyermek használta-e őket vagy felnőtt, különböző volt; találtak 12 centiméter hosszútól 29-ig, aztán 1·48 kilogrammtól 4.629-ig mindenféle súlyúakat. Pausanias leírása szerint:

«Felét teszik egy hosszúkás és nem egészen kerekded körnek és úgy vannak készítve, hogy az ujjakat át lehet rajtuk dugni, akárcsak a pajzs fogantyúján».⁴

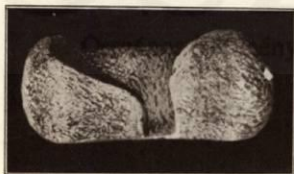
¹ Aesopus XIV. meséje. Nálunk is van az ilyesmire példa. Nagybudafalvi kisbudafalvi báthonyi bethlen Vermes Lajos már a nyolcvanas években egy lapban is közzétette, hogy 8 métert ugrott távolba. Kortársai sem előneveit, sem ezt az eredményét nem vették készpénznek. (Zuber Ferenc szíves közlése.)

² Már Faber is «fabula»-nak, mesének mondja (Agonisticon 114. l.) Chionis ugrását, némelyik kódex «β'», vagyis 52 helyett «β'»-nak, azaz 22-lábnak írja és így az ugrás már csak 7·05 m maradna, de mint a következőkben kifejtjük, mi még ezt is soknak tartjuk az ókorban.

³ L. erről részletesen H. Jüthner pompás könyvét: Über antike Turngeräthe. 3—18. ln.

⁴ Paus. V. 26, 3. Voltak belül üres halterek is. Pollux: Onomastikon. III. 30, 9.

Philostratos négyféle tyпуст említ : hosszút, gömbalakút, könnyűt, nehéz-
 zet.¹ Ugyancsak tőle tudjuk meg azt is, hogy a haltereket a pentatlosok
 találták fel, mégpedig ugrásuk megkönnyítésére.² Használatuk nem volt
 könnyű és ahogy vázakép is mutatja,³ az ugrók ezt külön is gyakorolták.
 Fogásuk is különböző volt : némelyiket átmarkolták, a másikon lyuk
 vagy lyukak voltak, hogy az újjakat rajtuk átdughassák és úgy szorit-

63—67. Lendítőök. (Halterek.)

hassák markukba. Mercurialis szerint néha még a fejükre, nyakukra,
 sőt a lábukra is kötöttek súlyokat, mint ahogy könnyvében Ligorius
 képén ez látható is.⁴

¹ I. m. 55. f.

² U. o. Aristoteles is úgy nyilatkozik, hogy a pentatlos nagyobbat ugrik
 halterrel, mint anélkül. *Problemata* V. 3. és *De animalium incesso* III.

³ Schröder i. m. 27. á.

⁴ I. m. 119—120. l.

Helyből, rohammal egyaránt ugrottak a görögök. Némelyik ábrázoláson az atléta vízszintesen vagy kissé magasabbra is tartja lendítőt,¹ s vagy mindkét lábán áll vagy egyikén;² az ilyen valószínűleg helyből-ugrót mutat, de van olyan vázakep is,³ amelyen roham közben látni a — mindkét kezében lendítőt tartó — alakot. Ám akár helyből, akár rohammal ugrottak, az elugrás után a lendítőket erős lendülettel előre vitték⁴ és a leesés előtt ismét hátrarántották,⁵ hogy szilárdan meg tudjanak állni, mert érvénytelen volt az ugrás, ha valaki hátraesett vagy ha lábai előre csúsztak, de még akkor is, ha a lábnyomok nem eléggé látszóttak a homokban.⁶

Angliában és Németországban próbaugrásokat eszközöltek a talált halterekkel egyenlő súlyú lendítőkkel, de lényegesebb különbséget — a lendítőkkel és a lendítők nélkül végzett ugrások között — nem találtak.⁷ Ebből is nyilvánvaló, hogy a lendítők használatával nem lehet magyarázatát adni Phayllos és Chionis ugrásainak.⁸

Dr. Krause Henrik még ma is sok tekintetben értékes munkájában mélyugrásra gondolt: «Ilyen távolság csak a mélyugrásban képzelhető

¹ A következőkben így fogjuk nevezni a haltereket. Irodalmunkban sokféleképpen próbálkoztak a halter magyarításával. Ime néhány mutatóba: K. Mátyus István: Ó- és új-diaeteticájában ón gojóbis-nak (VI. köt. 57. l.), A. Molnár Sámuel (egykoron ev. ref. lyceumi tanár Losoncon) meg «segítő terhek»-nek nevezte. Itt közben érdemes elolvasni, amit a távolugrásról ír: «... A napnak hátralévő részét az ifjaknak az ugrálásban tett gyakorlati előmeneteleikbeli ügyességök végezte, amely muzsika hangok kísérete mellett szokott végbe menni. Az e végre előállott ifjak segítő terheket tartottak kezökben, melyek a közvélemény szerint könnyebbé tették nekik az ugrást. Ezen nemében a játékoknak az szokott a nyertes lenni, ki leghosszabb tért birt elugrani». (Olympiai játékok. Hasznos Mulatságok, 1836. II. 180. sk. In.) Molnár Lajos: Athletikai gyakorlatok című, pompás munkájában (Budapest, 1879.) «markolók»-nak (43. l.), Szemző Lajos: A testgyakorlás története (Budapest, 1902.) súlyzók-nak mondja (19. l.). Közbevetőleg megemlítem, hogy nála Phayllos Frilosz-ra magyarosította a nevét. (19. l.) «A Nemzeti Sport» szorítódugó nevet ad neki. (1926 augusztus 13. 7. l.)

Mint érdekességet hadd említsem meg azt is, hogy a németeknél, ahol a Phayllos-Chionis-kérdésnek óriási irodalma támadt, éveken át vitatkoztak még azon is, hogy a haltereknek van-e egyszáma, aztán azon is, hogy a szó milyen nemű. V. ö. Neue Jahrbücher für die Turnkunst, 1860. 5. l.

² Jüthner 13. á.

³ Jüthner 12. á.

⁴ Jüthner 14. á.

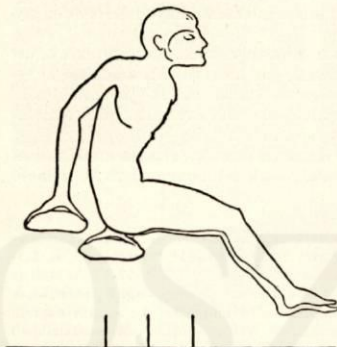
⁵ Jüthner 15. á.

⁶ Philostratos I. m. 55. f.

⁷ Bintz. I. m. 43. l.

⁸ Epiktetos szavaiból kiviláglik, hogy a lendítők némelyik atlétának hasznára voltak, némelyiknek nem. Diss. I. 4, 13.

el, mégpedig lendítők segítségével». ¹ Volt, aki amellett kardoskodott, hogy a görög távolugrás azonos volt a mi mai hármasugrásunkkal (Lion, Lange, Wassmannsdorf); ² volt, aki azt vitatta, hogy rúddal ugrottak távolságot. Az egyik magyarázat szerint, miként a magasugrók, a távolugrók is szaltóval ugrottak és így voltak képesek a rendkívüli teljesítményekre. Más magyarázat szerint az elugróhely (a batir) rugalmas volt és jóval magasabb is volt a pálya szintjénél, így erre kell visszavezetni a feltűnő eredményeket.

68. Görög vázakép. Ugrás lendítőekkel.
(British Museum, London.)

Az ugrásokat a homokba húzott vonalakkal jelölték. (Kezdetleges ábrázolásukat l. képünkön.)

Amikor Wassmannsdorf megkérdezte Boeckh Ágoston-tól, a berlini egyetem híres tanárától, mi a véleménye Phayllosék ugrásáról, a tudós philologus előbb egy homerosi közhellyel válaszolt: «Amilyenek a mai emberek...» — majd pedig hozzátette: — «Ha én öregember létemre gyakorolt nélkül is képes vagyok 6—10 lábat ugrani, hát akkor az ugrásban gyakorlott ókori görög ifjú, hogyne lett volna képes öt-szörte nagyobb ugrásra.» ³

Bintz szerint ez adatok megítélésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni az ó- és az újkori tornászat közt meglévő különbséget: egészen más teljesítményekre voltak képesek azok, akik gyermekkoruktól fogva csupán csak testük edzésének éltek, akik csak kevés számú gyakorlatot

¹ Gymnastik u. Agonistik. Leipzig, 1841. 882. l. Szellemesen jegyzi meg erre Wassmannsdorf: «Kár, hogy ezt nem mondja meg, hogy milyen messze ugrottak halter nélkül». Neue Jahrbücher für die Turnkunst, 1860. 6. l. Krause állítását semmi adat sem támogatja, még csak egy vázakép sem!

² W. L. Meyer elfogadja a hármasugrást magyarázatul, ha az 55 lépésbe beszámíthatja a nekifutáshoz szükséges 20 lépésnyi távolságot is. (V. ö. Deutsche Turnzeitung, 1864. 36—59. lk.) A hármasugrás-teória még mindig kísért, ennek a híve Fr. Fedde, de elgondolása teljes képtelenség. (V. ö. Euler: Encyclopädisches Handbuch des gesammten Turnwesens. Wien-Leipzig, 1894. I. 414. l.) Legújabbban Hueppe professzor is ezt a feltevést tartja az egyetlen elfogadhatónak (v. ö. R. Harbott: Olympia. 150. l.), nálunk Pálffy György. (I. m. 43 l.)

³ Deutsche Turnzeitung, 1860. 6. l.

végeztek és azokban a legnagyobb tökéletesség fejleszthették képességeiket, mint a mai «tornászok», akik nappalukat az íróasztal mögött vagy munkahelyükön töltik és csak este jutnak hozzá, hogy testüket kinyújtóztassák és akkor is egész tömeggyakorlatot végeznek és egyik szerről a másikra mennek.¹

Jaeger professzor, a Gymnastik der Hellenen. c. kitünő munka szerzője a korabeli tornászok ugrásait gyerekjátéknak mondja az ó-görögökével szemben.²

Boetticher Adolf, Olympia egyik legalaposabb ismerője is elfogadja a hagyomány valóságát. Semmi szükség sincs rá — mondja — hogy itt valami tévedésre vagy hamisításra gondoljunk.³

Irodalmunkban Ruby József eperjesi gymnasiumi tanár ötvenegy évvel ezelőtt így írt e kérdésről:

«Nem foghatjuk föl, hogyan ugorhatott Phayllos haltereivel 55 lábnyi hosszúságra, amikor korunk legügyesebb tornászai az ugrópózna segítségével ezen távolságnak csak harmadát képesek megtenni».⁴

Wagner József derék doktori értekezésében⁵ szintén valónak fogadja el a két kiváló görög ifjú ugrásait.

Már most *arra a kérdésre, lehetségesnek tartjuk-e az eredményeket, halározott nemmel kell felelnünk.*⁶ Az ókorban a futószámoknál — megfelelő eszköz hiányában — időt nem mértek s — amint látni fogjuk — a dobószámok, a magas- és mély-, valamint a helyből való ugrá-

¹ I. m. 44. l.

² Első kiadásában (megjelent 1850-ben) 95. l., a 2. kiadásban 30 lapon át tárgyalja e kérdést. (233—63.)

³ Olympia. 110. lap. Meisl Willy is elhiszi e nagy ugrásokat. V. ö. Der grenzenlose Rekord. «Uhu» 1924. decemberi szám. 20. l.

⁴ A hellen gymnastica. Eperjes, 1877. 12. l. Ebben igaza van Rubynak, mert a rúddal való távolugrás világrekordja, akkor, illetőleg még két év múlva is csak 6-75 cm volt (J. V. Witherbee, New-York), de viszont elkerülte figyelmét, hogy a távolugrásban már túl voltak a 7 méteren (J. Lane Írország, 1874. 7-045). V. ö. Silberer: Handbuch der Athletik. Wien, 1885. I. kiadás 182. l. és 2. kiadás 233. l.

⁵ Ó-görög sportélet. 103. lap.

⁶ Így vélekedik a most megjelent Bogeng-féle nagy német sporttörténelmi munka is... «A mesében való kedvtelés a régi bajnokok képességeit a mérhetetlenbe is szívesen megnövesztette» (IV. 134.), továbbá Schröder Brunó is, amikor ezt mondja: «A magyarázat bizonyára az 50 + 5 és a 100—5 számokkal való játékból rejlik és nincs is semmi értelme, hogy az ember törje a fejét egy ismeretlen és névtelen versfaragónak ilyen kitalálásán, különösen, amikor a szórványos adat is, amely arról az 52-lábról szól, amelyet állítólag Chionis ugrott, a legnagyobb valószínűség szerint romlott». (I. m. 114. l.) Georg Hirth, a Das gesammte Turnwesen c. pompás munka kiadója is a mesék világába utalja ez ugrásokat. I. kiad. 1865. 793. l.

sok számszerű adatai egyáltalában nem maradtak ránk, de ha a kevés hagyományozott eredményt a mai sporteredményekkel összevetjük, azonnal szembeszökő lesz, hogy míg más sportágakban elért teljesítményeik messze elmaradnak a XIX—XX. századbeliéktől, a távolugrásban olyan eredményekről tudósítanak a reánk maradt adatok, amelyeknek a fele is elérhetetlennek látszik a modern sportemberek előtt,¹ hiszen még a nyolcméteres távolugrás is — bár az amerikai Hubbard és legújabban Cator már két centiméternyire megközelítette — egyelőre csak «*pium desiderium*». Már pedig a görög atléták-nak nem volt pehelykönnyű «szöges»-ük, sem a mienkhez fogható rugalmas, remekbe épített pályájuk.

Tehát a két ókori távolugró világrekorder mesés eredménye kérdőjelként mered elénk. Kétségbevonhatatlanul megeáfolni nem tudjuk, de elfogadni sem! De azért valami magyarázatát lehet adni a kérdésnek. A görög ember igazságérzete nem engedte, hogy olyan versenyző, akinek egy ugrása esetleg — ahogy mondani szokás — kicsúszott, de a többi gyenge volt, megnyerhesse a versenyt egy ellenfelével szemben, akinek minden ugrása jó volt, bár kisebb a másik — szerencsével vagy véletlenül elért — legjobb eredményénél. Ezért a részvevők ugrásainak eredményét összeadták (feltevésem szerint mindenki hármat ugrott)² és akinek az ugrásai a legjobb összeredményt adták, az lett a győztes.³ *E szerint Phayllos három ugrásának összeredménye 16·31 m, az általa tehát 5·44 m, míg Chionis 16·66 m, egy-egy ugrása tehát átlag 5·55 m.*⁴

Ha ezeket az átlagokat a egyéb rendelkezésünkre álló ókori atlétikai adatainkat összehasonlítjuk a ma érvényes világrekordokkal, kiderül, hogy e nagy ugrásokra vonatkozó feltevéseink a valószínűség határán jár.

¹ Pedig náluk a távolugrás — legalább a gymnastika és agonistika virágkora óta — nem is volt külön versenyág, hanem csak mint a pentatlon egyik részét gyakorolták. Így kétszeresen is csodálatosak lennének eredményeik, ha valóban megtörténtek volna.

² Ha adatok bizonyítják, hogy a stadionfutásban — négy-négy futóval — előfutamokat tartottak (v. ö. 77. l.), hogy a birkózásban az érvényes győzelemhez háromszor kellett földre vinni az ellenfelet (89. l.), hogy a gerellyel háromszor dobtak (v. ö. Pauly-Wissowa. I. 1184. l.), joggal feltehető, hogy a legjellegzetesebb pentatlonszámban, a távolugrásban is több ugrásra volt kíváncsi a közönség is, de meg az igazságos bírák is.

³ A feltételeztük eljárásra, hogy t. i. csak az összeredményt hirdették vagy jegyezték fel, de a részleteredményeket nem, van példa a modern atlétikában is az északi népeknél divatos kétkézes dobásoknál; ezeknél is csak az összeredményt tartják nyilván, de a bal-, illetőleg jobbkézzel külön-külön elért eredményeket nem.

⁴ E hypothesisemet 1926 tavaszán közöltem a magyar atletika két szaktekintélyével: Zuber Ferencsel, az Országos Testnevelési Tanács alelnökével és Misángyi Ottóval, a Magyar Athletikai Szövetség országos szakfelügyelőjével. Mindkettő habozás nélkül elfogadta és helyesnek találta.

Phayllos 5·44 méteres távolugró-átlag a mai 7·89 méteres világrekordunknak¹ a 69%-a, Phayllosnak az epigrammában említett 28·17 méteres diszkoszvető eredménye² a mai 48·20 méteres világrekordnak³ 58%-a és a következtetés útján megállapított ókori 46·22 méteres gerelyvető eredmény⁴ a mai 69·88 méteres gerelyvető világrekordnak⁵ 66%-a.

A görögök nem ásták föl az egész homokpályát (vagy ha úgy tetszik, «ugrólyuk»-at), mint ahogy azt mi tesszük, hanem az elugró helytől lemérték egy akkora távolságot, amelyet mindenki át szokott ugrani és csak onnantól kezdve ásták fel porhanyóra a földet, mégpedig — ahogy Eustathios thessalonikei érseknek, a XII. században élt tudós Homeros magyarázóinak imént említett adatából⁶ megtudjuk — 50 lábnyi távolsáig. Phayllos és Chionis túlugrottak az ásáson és épen innen származott az a közmondás: «Túl ugrott az ásáson», amelyet mindannyiszor használt a görög, ha azt akarta mondani, hogy valaki valami rendkívüli dolgot vitt véghez.⁷ Hogy aztán mi történt a kemény földre ugró atléta bokájával, arról nem beszél a közmondás...

A legjellegzetesebb pentatlonszám a távolugrás lehetett; erre mutat az a körülmény, hogy a pentatlongyőztest, legtöbbször lendítőkkel ábrázolták.⁸

A távolugrást még Pausanias korában is fuvolaszóval kísérték.⁹ Philostratos szerint ilyképen akarták lelkesíteni az ugrókat.¹⁰

Mindenesetre megörülének az ókori testedzés kutatói, ha előkerülne valami adat, amely véglegesen világosságot derítene Chionis és Phayllos ugrásaira: az ókori agonistika e sokat vitatott kérdésére.

¹ De Hart Hubbard, Egyes. Áll. 1925. VI. 13. Chicago.

² L. fentebb 128. l.

³ L. C. Houser, Egyes. Áll. 1926. IV. 3. Palo Alto.

⁴ L. alább, 150. l.

⁵ E. Pentillä, Finnország 1927. X. 8. Viborg.

⁶ Ad Homeri Od. VIII. p. 1591. (56.) V. ö. fentebb 128. l.

⁷ Suidas lexikonában a Phayllos szónál ezt mondja: «Az ásáson, a mértéken túl. Azokról mondják, akik valami nagy dolgot visznek véghez; ez a szókép a pentatlosoktól való; állítólag a krotóni pentathlos, Phayllos mondta, aki — ötven lábnyi lévén azelőtt az ásás — először ugrotta át ugrásaival». T. III. p. 586. Polluxnál is: «Aki a mértéket túllépi, azokról mondják a közmondásban beszélők: átugrani az ásáson». I. m. III. 30. 5. (151.) Nem lehetetlen, hogy a két nagy ugrást ennek a közmondásnak a megmagyarázására találták fel. Használták az ókorban ezt a közmondást is: «Jobb ugrónak lenni a pentatlonnál». (V. ö. Libanios sophistánál: «Aristideshez, a táncosok érdekében» c. beszédében. III. 373. (Reiske.)

⁸ V. ö. Paus. V. 27, 12. és VI. 3, 10.

⁹ Paus. V. 17, 10. Irónk szerint e szokás annak a győzelemnek emlékét őrizte, amelyet Apollon — a Zeustól Olympiában rendezett játékok során — Hermes és Ares fölött (a futásban, ill. az ökölvívásban) aratott. (A fuvolájáték tudvalevőleg Apollon dicsőségét hirdette.)

¹⁰ Philostr. Gymnastikos 55. fej.

Diszkoszvetés.

A futás mellett bizonyára a legrégebbi testedző ág lehetett, eredete visszanyúlik a mondák bűbájós világába.¹ A hagyomány szerint maga Apollo is szívesen dobálta a diszkoszt, hiszen szeretett barátja, Hyacinthus, épen az ő diszkosztától találva lehelte ki lelkét.² Halotti játékokon, versenyeken mindenütt rendeztek diszkoszvetést előbb önálló számként, később — s egész a görög testedzés letünéseig — a pentatlon részeként.

Diszkosz gyanánt a legrégebbi időkben követ használtak; ködiszkossal dobnak az Odysseus tiszteletére rendezett phaiákversenyen,³ de még Pindaros is ilyenről tesz említést a 74. olympián (Kr. e. 484) győztes Agesidamos tiszteletére írt dalában.⁴ Tudunk fából, ólomból, vasból készült diszkoszokról is.⁵ Alakjuk rendszerint kerek, de lenese-alakúak is voltak használatban. Az ókori atletikai szerek közül ezekből maradt reánk legtöbb; így egyet őriznek Olympiában (v. ö. 73—74. képünet), kettőt Athénben, egyet Berlinben, (alább 78. k.) kettőt Londonban, egyet a bécsi Hofmuseumban⁶ s így egyrészt ezek, másrészt a sokféle művészeti ábrázolás, de aztán az irodalmi adatok is eléggé pontosan tájékoztatnak a diszkosz és a diszkoszvetés felől.

Vastagsága kb. 14 mm, átmérője 21 cm, súlya két kg körül volt,⁷ de találtak ennél könnyebbet is, nehezebbet is, úgyhogy a leletek 1.353 és 4.758 kg között váltakoznak.⁸ Pausanias egy adatából arra lehet következtetni, — ami különben valószínű is — hogy a gyermekek könnyebb diszkosszal dobtak.⁹

¹ Pausanias szerint Perseus találta fel. II. 16, 3.

² Lukianos: Dialogus Mercurii et Apollinis (Decrum dial. 14.) és De saltatione 45. f.

³ Odysseia, VIII. 190.

⁴ Pind. X. olympiai dal 72. Ugyanígy I. isthmosi dalában is 25. v.

⁵ Az utóbbiak neve «solos». V. ö. Ilias. XXIII. 826.

⁶ V. ö. Chryssafis i. m. 28. l. Jüthner i. m. 24. l.

⁷ V. ö. Schäffer: Philologische Anzeiger. XIV. évf. 226. l. Jüthner i. m. 24—25. ln.

⁸ V. ö. Jüthner i. m. 25. l. Költői nagyítást kell látnunk Homerosnak Eetion diszkoszára vonatkozó szavaiban. Achilleus ugyanis azzal csalogatja a diszkoszvetésre a hősöket, hogy díjul tűzi ki Eetion-nak, Hektor nagyerejű apósának a diszkoszt, amely — mint mondja — oly súlyos, annyi vasat tartalmaz, hogy aki megnyeri, annak a cseléségének öt évig nem kell a városba menni vasért, mert belőle telni fog a szükségletekre. S Polypoites mégis oly messze dobta, mint pásztor a farkósbotját. V. ö. Ilias. XXIII. 833—50. Mint érdekességet megemlítjük még azt is, hogy a legkisebb és legnagyobb lendítő súlya majdnem hajszálpontosságnyira egyezik a legkisebb és legnagyobb diszkoszéval. (V. ö. 129. l.)

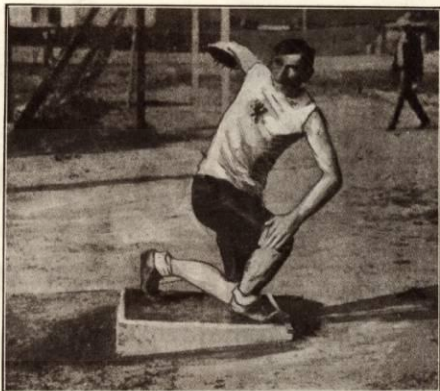
⁹ Paus. I. 35, 5. A halott Aias térdkalácsáról ezt mondja: «A pentatlonküzdő gyermek diszkoszával voltak körülbelül egyformák azok a csontjai, ame-

Lehet, hogy a gyakorlatok közben a gymnasiumokban különféle diszkoszt használtak, Olympiában a verseny céljaira három diszkosz állt rendelkezésre. Ezeket a sikyoniak kincsházájában őrizték. «Ebben a kincsházában három diszkosz van eltéve, ezeket viszik a pentatlonküzdelemhez» — olvassuk Pausaniasnál.¹

Általában tévesnek tartják azt az ókori írók magyarázataiban (az ú. n. skholionokban) található tudósítást, hogy könnyebb kezelhetőség kedvéért szíjat szoktak átfűzni a diszkosz közepén.²

Lukianos így írja le:

«A gymnasiumban pedig láttál egy másik érből való, kerek

69. Ó-görög (ú. n. hellén) diszkoszvetés.
(Mudin István 1906, Athén.)

eszközt, amely hasonlít egy olyan kicsiny pajzshoz, amelynek nincs sem markolója, sem szíja; próbát is tettél vele, ahogy ott feküdt a közepén s azt találtad, hogy súlyos és simasága miatt nehezen lehet megfogni; tehát ezt magasra dobják a levegőbe és messzire és versenyeznek abban, ki dobja legtávolab és ki dobja

lyeket az orvosok térdkalácsnak neveznek». V. ö. még Jüthner Antike Turngeräthe. 26. l.

¹ Paus. VI. 19, 4.

² Pauly-Wissowa i. h. Hieronymus Mercurialis 126. l. Jüthner Antike Turngeräthe. 20—22. ln.

túl a többit. Ez a gyakorlat erőssé teszi vállait és feszítőerőt kölesönöz a tagoknak.¹

Philostratos «Imagines» c. munkájában² leír egy festményt, amely Hyacinthus halálát ábrázolta, közben értékes adatokat szolgáltat a

diszkoszvetőhelyre és magára a diszkoszvetés módjára vonatkozólag is. A leírás minket érdeklő része így hangzik :

«Jácint volt az ifjú haja... Vér folyt a fejéből, ahogy ráesett a diszkosz. Nagy hiba volt ez és nem lehet egész bizonyossággal Apollonra fogni. De mivel nem a régék bölcselői vagyunk — de arra sem hajlunk, hogy kétségbe vonjuk azokat — csak a festmények szemlélői vagyunk, nézzük meg hát a festményt s mindenekelőtt a diszkoszvetőhelyet. A vetőhely egy kis összehordott domb s csak egy álló ember részére való.³ Ez tartja a test hátulját és a jobb lábát; a vetőhely elülső részét lejtősre csinálják, ez támasztja a másik lábát, amelynek segíteni kell és a jobbkézzel egyszerre kell mozgásba jönnie. A diszkoszvetőnek ez az állása : elfordítja a fejét, mégpedig jobbra, annyira, hogy láthassa a maga oldalát, aztán mintha csak alulról emelne valamit, úgy dob, miközben egész jobboldalát beleadja.

Apollon is körülbelül így dobott, másképen nem is tudott volna. Amikor pedig a diszkosz ráesett az ifjúra, az a diszkosz-

70. Diszkoszvetés előtt...
(Róma, Vatikán.)

tól találva elterült. Spártai ifjú volt;⁴ lábszára egyenes, futásban is

¹ Lukianos Anacharsis 27. fej.

² Christ szerint (l. m. 757. l.) ez III. Philostratos munkája, tehát nem a Gymnastikos szerzőjé. Ebben a művészettörténeti szempontból is nagyrértékű munkában egy nápolyi festménygyűjteményt mutat be az író.

³ V. ö. 69. képünket.

⁴ T. i. Hyacinthus.

gyakorlott, karját már épen felemelte s mutatja szép tagjait.¹ Apollon elfordítja arcát, még a vetőhelyen van és a földre néz. Azt hihetné az ember, hogy megdermedt, annyira hatalmába kerítette az ijedség».

Egyéb forrásaink nyomán a diszkoszvetés menetét így vázolhatjuk:

Ereje kímélése szempontjából a versenyző vagy vállán, vagy baljában vitte diszkoszát a dobóhelyül szolgáló emelkedett helyre, a balbisra.² Ott megállt, kezét és diszkoszát bedörzsölte földdel vagy homokkal, hogy egykönnyen ki ne csúszsék;³ tekintetét végigjártatta a pályán, mintha csak kereste volna a távolságot, ameddig hajítani akart. Majd áttette diszkoszát jobbába s kipróbálta, hogy annak melyik oldala felel meg jobban újjainak, alkarjának;⁴ az erre következő lendületvételnél előrevitte az arc elé az ajak magasságáig s ebben a helyzetben balkezevel is érintette, mégpedig alulról. Az elvetést megelőző pillanatot utóérhetetlen realizmussal örökítette meg Myron «Diskobolos»-a⁵. Az atléta testsúlya a jobblában nyugszik, lábujjai mintha csak

71. Myron Diskobolos-ának márvány másolata.

(Róma, Museo Nazionale delle Terme.)

¹ T. i. a festményen.

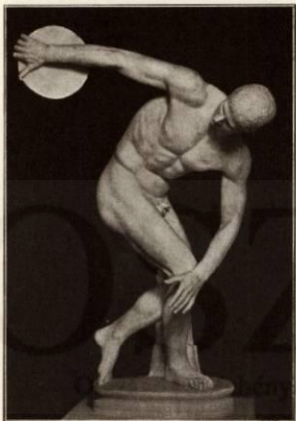
² Némelyek szerint az indulóhelyül szolgáló kőszárvról (l. fentebb 38. l.) dobtak. V. ö. Pauly-Wissowa a diskobolia szónál.

³ Statius: Thebais. VI. 670-71.

⁴ U. o. 672.

⁵ Myron a Kr. e. V. század első felében virágzott és főleg bronzból alkotta remekműveit: isteneket, hősöket, győztes atlétákat, állatokat ábrázoló szobrai. Delphi, de különösen Olympia tömegtelen sok, Myrontól származó atlétaszoborral büszkélkedett: volt ott ökölvívó-, birkózó-, pankratiasita-, pentatlongyőztes, de a nagy művész legkedveltebb témája a diszkoszvetés lehetett, mert a hagyomány szerint ezt a motívumot kilenc változatban is feldolgozta. Az eredeti bronzszobor nem maradt reánk, de van néhány utánzata, így a Vatikánban, a British Múzeumban s másutt is, összesen 16. Legjobb az a márványkópia, amelyet 1871-

a földre kapaszkodnának, a balláb könnyedén behajlik — csupán csak a lábujjhegyek érintik a földet — hogy a következő pillanatban előrejőjön és a dobás erejétől nekilendült testnek megadja a szilárd támasztékot. A diszkoszvető fiatal, izmos, erőteljes, majdnem sovány alakú atléta. A dobást megelőző lendítőmozdulatokat már elvégezte, most jobbkarját hátravágta; ez a mozdulat a törzs jobboldalát is magával rántotta, úgyhogy a baloldali rész lefelé hajlik, a balkar az egyensúly biztosítása végett a szilárd helyzetben levő jobbtérdre támaszkodik. Most következnek a jobbkar előrehozása, de a művész az ezt megelőző két ellentétes irányú mozgás nyugvópontján mutatja az atlétát, ahogy erejét a végsőkig megfeszíti abban a helyzetben, amely csak egy pillanatra tarthat és éppen ezt rögzítette meg oly bámulatot keltő plaszticitással.¹

72. Diszkoszvető.

(Kiegészített gipszmásolat Myron eredetije után.)

A versenyen nem mérték le minden dobást, hanem, mint ma is a nagyobb versenyeken, mindenkinek volt egy dobásjelzője (görögül: *τέρμα*, olv. «terma») vagy Homerosnál: *σημα*, olv. «sema».) A dobás nagyságát a balbistól a leesés helyéig mért távolság adta. Ahol a diszkosz

ben Rómában az Esquilinuson találtak. Most is Rómában van, az ú. n. Palazzo Lancelotti-ban, de a közönség számára hozzáférhetetlen. A Diskobolos is valószínűleg egy olympiai győzött ábrázolt s valamelyik római

hadvezér hadizsákmányként vihette magával Rómába.

Ugyancsak Rómába került s ott nyomtalanul eltűnt az a híres szobra is, amely Ladast, az olympiai győzelme után kimult hosszútávfutót mutatta halála pillanatában. V. ö. 13. l. Lukianos így írja le Myron Diskobolcsát: «De talán csak nem a diszkoszvetőt gondolod, aki az eldobás helyzetének megfelelően meggömbösi magát s elfordul a diszkosztartó oldala felé, egyik térdé kissé behajlik s azt sejteti, hogy a dobással együtt fel fog egyenesedni! Nem ezt gondoltam — felelé — mivel ez a Diskobolos, amelyről te említést teszel, egyike Myron munkáinak». Philopseudes 18. fej.

¹ A szabadkai Achilles Sport-Egylet 1889. évi tavaszi versenykiírásában ezt olvassuk: «Korong- (discus-) dobás. Nyílt verseny. Myron-féle állásból». Kerékpársport, 1889. 30. l. 2 ½ kilogrammos diszkoszt használtak. U. o. 118. l.

először földet ért, ott helyezték el a dobásjelzőt is; ha valaki újabb dobásainál javított, jelzőjét előbbre vitték a diszkosz újabb leesési helyéhez. Tehát a diszkoszjelző állandóan tájékoztatta a közönséget a felől, hogy — miként ma mondanók: — ki vezetett a versenyben. Néha csak a földre húzott barázdákkal vagy földre szúrt nyillal¹ jelezték az elért eredményeket, máskor kövekkel, karókkal.

Némelyik forrásunk szerint a diszkosszal célba is dobtak,² de teljességgel tarthatatlan és alaptalan az a vélemény, hogy a diszkoszt nem dobták, hanem gurították.³

A diszkoszvetést a gyógygymnastika szempontjából is értékelték: vérbőség és szédülés ellen gyakran ajánlták az ókori orvosok.⁴

Diszkoszvetés közben elég gyakran történt szerencsétlenség. Így mindjárt az első pentatlonmérkőzés alkalmával Peleus agyondobta mostohatestvérét, egyben versenytársát, Phokost, mégpedig szántszándékkal;⁵ Perseus nagyatyját, Akrisioszt;⁶ Oxylos, Aitolia, később Elis királya, testvérét, Thermioszt (vagy egy Alkidokos nevű ifjút),⁷ Apollon pedig Hyacinthust.⁸ Ezzel a mythossal bizonyára azt akarták jelképezni a görögök, hogy a diszkoszvetésnél óvatosnak kell lenni, mert különben könnyen baj történik.

A hőskorban — úgy látszik — csak egyszer dobhatott mindenki, de az Odysseia egy helyéből, a phaiák versenyből arra is lehet következtetni, hogy több dobást is megengedtek. Amikor Odysseus túldobja vendéglátóit diszkoszával, mivel előtte felbosszantották, kérkedve fordul oda ellenfeleihez:

«Ezt hozzátok be, fiatal emberek! De úgy gondolom, utána dobok én még egy akkorát vagy nagyobbat is».⁹

Phayllos, az imént említett kiváló távolugró, a pentatlon diszkosz-

¹ Statius: Thebais. VI. 703. Lactantius Placidus e helyhez ezt a megjegyzést fűzi: «Az volt ugyanis a szokás, hogy a leeső diszkosz helyét földre szúrt nyillal jelölték».

² Richter-Takács: A görögök és rómaiak játékaí c. munkában is így találjuk: «A diszkoszvetés a stadionban történt, ahol ki volt jelölve a dobás célpontja, ha azt eltalálniok sikerült, nyertesek lettek». (39. l.)

³ Déván István kitűnő könyvében meg ezt olvashatjuk: «... a régi görögök... dobták avagy gurították-e, ezt teljes biztonsággal nem tudjuk». A modern atletika. Bpest, 1922. 250. l.

⁴ Hieronymus Merc. i. m. 122, 257—58. In. Depping: Die Körperkraft. 373. l.

⁵ Paus. II. 29, 9.

⁶ Paus. II. 16, 3.

⁷ Paus. V. 3, 6.

⁸ A monda más változata szerint Boreas vagy Zephyros (a megszemélyesített északi, ill. nyugati szél) is szerette az ifjút és féltékenységében szántszándékkal dobta agyon diszkoszával. (V. ö. Ovidius: Metamm. X. 184. sk.)

⁹ Od. VIII. 202—03.

vető számában 95 láb = 28·17 m eredménnyel győzött. Kiváló teljesítménynek számíthatott ez, mert különben az epigrammairó (l. 128. lap) aligha emlékezett volna meg róla.¹ Kár, hogy nem tudjuk, milyen súlyos volt Phayllos diszkosza, mert csak ennek az adatnak a birtokában lehetne dobását igazán értékelni, illetőleg a mai eredményekkel összevetni.²

P. Papinius Statius, a Kr. u. első században élt költő «Thebais» c. epikus költeményében említi, hogy a pisai Phlegyas diszkoszával át szokta dobni az Alpheios folyót.

«A diszkoszvetés volt a kedves játéka — mondja róla — nemcsak akkor, amidőn az ősi dicsőség szentélyét (Olympiát) felkereste, de felváltva mindkét partjáról át szokta dobni az Alpheios-t és pedig ott, ahol legszélesebb volt és sohasem esett diszkosza a folyóba.»³

Ám az Alpheios szélessége Olympiánál a nyári szárazság idején is eléri az 50—60 métert és Boetticher véleménye szerint az ókorban sem lehetett keskenyebb (i. m. 114 lap), úgyhogy Statiusnak adatát nem fogadhatjuk el valóságosnak.⁴

Fölötte érdekes, amit ugyanitt Phlegyas diszkoszvető «stílusá»-ról mond a költő :

«Földre nyomja mindkét térdét, összeszedi erejét, feje fölött meglöbálja a diszkoszt és a felhők közé ereszti». (Tulajdonképen: rejti.)⁵

Majd utána versenytársának, Hippomedonnak dobásáról :

¹ Hogy nem értek el oly eredményeket, mint korunk atlétaí, annak oka egyrészt technikai különbségekben rejlik (nem ismerték a fordulatot, az ú. n. «berántás»-t s az egyes szakemberektől, atlétáktól még mindig jónak tartott «váltás»-t), másrészt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a diszkoszvetés nem szerepelt külön versenyszámként, hanem csak mint a pentatlon része. (V. ö. Wagner i. m. 102—103. ln.)

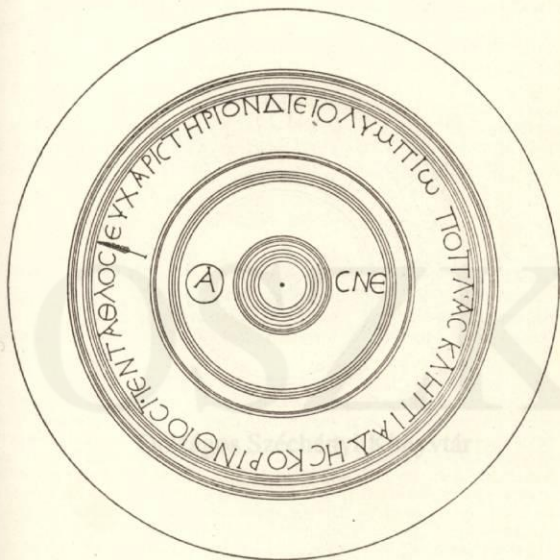
² Chryssafis véleménye szerint nagyság-, de súly tekintetében sem volt nagyobb különbség az ókori meg a mostani diszkosz között. I. m. 30. l.

³ Statius : Thebais VI. 673—77.

⁴ Még kevesebb hitellel számíthat Philostratos Heroikos-ában (II. 5. f.) olvasható az az adat, amely szerint a Trója falai alatt szerepelt herosok 100 rőfnyire, tehát kb. 48 méterre is eldobták a diszkoszt. Ennek az adatnak, valamint az egész munkának az elbírálásánál tekintetbe kell venni, hogy szerzője azért írta, hogy kortársai előtt a régi, már hitelétvesztette heroskultuszt régi fényében ragyogtassa és őket ahhoz visszavezesse. A kérdéses hely így hangzik: «... nagyobbra dobja a diszkoszt, mint amennyire ember képes, mert felvágja a felhők közé diszkoszá-t s 100 rőfön is túldob, ámbár ez, mint ahogy látod, kétszerese az olympiainak». E szerint a diszkoszvetés olympiai «rekord»-ja 24 méter 3 cm volt.

⁵ Statius : Thebais VI. 680—81. Ez a dobásmód az olasz Pighi stílusát juttatja eszünkbe.

«Megkezdi a jobbával megszokott küzdelmet s miközben magasra feltartja (t. i. jobbát), merev oldalát s erős újjait próbára teszi és pusztító forgószélként megcsóválja (diszkoszát) s maga is nyomon követi». (T. i. néhány lépést tesz utána a lendület erejétől.)¹

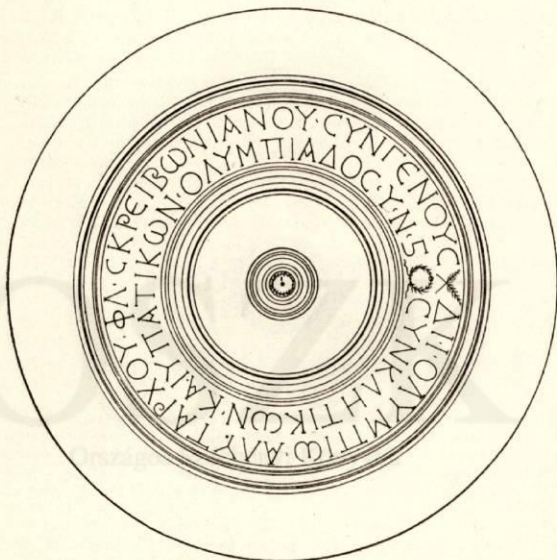

73. Bronzdiszkosz. — Poplios Asklepiades pentatlos fogadalmi ajándéka.

¹ Itt nem lehetetlen, hogy fordulatról van szó. Az eredetiben ez van :
 «Erigit adsuetum dextrae certamen et alte
 sustentans rigidumque latus fortesque lacertos
 consulit ac vasto contorquet turbine et ipse
 prosequitur . . . » VI. 707—10.

(A szöveget a köv. kiadás szerint idézem : T. Papinii Statii opera ex recensione et cum notis Frederici Gronovii. Venetiis, 1712.) A VI. 694. sorban lévő «Latus omne redibat» (oldala egészen visszafordult) mondathoz ezt jegyezte meg Lactantius Placidus : «Dobás közben írja le (t. i. a költő a versenyzőt), ugyanis az

A diszkosz gyakran szerepelt fogadalmi ajándék gyanánt. Pentatlongyőztesek gyakran felajánlták diszkoszukat az istenségnek. Egy ilyen példány igen jó állapotban került elő az olympiai ásatások közben, 1879 november 3-án. Az első oldalán a győztesre és győzelmének időpontjára vonatkozó adat olvasható :

74. Bronzdiszkosz. — Phlabios Skreibonianos alytarches felirata.
Poplios Asklepiades diszkoszának hátlapján.

«A korinthosi Poplios Asklepiades pentathlos hálaajándékul az olympiai Zeusnak, a 255. olympiason.»

Érdekes a hátlapon levő felirat. Ezt az alytarches vésette rá. Szól pedig ilyképen :

a szokása a diszkosszal küzdőknek, hogy nem tudnak másképp dobni, csakis teljesen elcsavart testtel.

«Az olympiai Zeusnak, amidőn Phlabios Skreibonianos, senatorok és consulok rokona volt az alytarches, a 456. ol. idején.»¹

Nem egyszer szerződést is véstek a diszkoszra.² Atlétaalakokkal is díszítették.³ A berlini múzeumban is őriznek egy ilyen diszkoszt; ennek egyik oldalán lendítővel ugró atlétát, a másikon gerelyvetőt látunk.

Faber véleménye szerint kiki a maga diszkosztát használhatta a versenyeken.⁴

Hogy a diszkosz meg ne rongálódjék, használaton kívül egy bőrből készült, fojtópánttal ellátott tasakban tartották, amelyet aztán szegre szoktak akasztani.⁵

Úgy látszik, kiváló diszkoszvető lehetett az ifjú, akinek siremlékére diszkoszt vésett a művész. A töredékesen ránk maradt emléken az ifjú baljával tartja a diszkoszt, ennek lapján pedig mosolygó profilja látható. E kedves műemléket az athéni múzeumban őrzik.

Bybon köve.

Olympiában az ásatások során találtak egy tojásdad alakú, barnaszínű homokkövet, amelynek magassága 33, szélessége 68, vastagsága pedig 39 cm-t tett ki. A rája vésett s belülről kifelé csigavonalban haladó felirat ezt mondja: «Bybon félkézzel fején át túldobta Ophoias dobását».⁶ A szakértők véleménye szerint az írás jóval a VI. század

¹ E felirat kapcsán két érdekes körülményt lehet megállapítani: az alytarches, aki régebben csak a poroszlók parancsnoka volt (v. ö. föntebb, 56. l.), idővel fontosabb hatáskört kapott, amennyiben ő lett a felügyelője a templom kincseinek is. Természetesen ezzel emelkedett a tekintélye is és már a Kr. u. első századtól kezdve az elisiek megtisztelésüként is adományozzák ezt a címet, mint ahogy ezt az Olympiában napfényre került feliratok egész sora (Dittenberger-Purgold 433., 6., 437., 10. stb.) igazolja. A másik, ami feltűnik, hogy a diszkosz lapján levő időbeli adatok nem egyeznek egymással: az első lapon a 255. olympiáról (Kr. u. 241.) van szó, a másikon a 456. olympiáról. Tudnunk kell, hogy a rendelkezésünkre álló adatok szerint összesen 293 olympiát rendeztek, ha tehát itt a 456. olympiáról történik említés, az csak úgy magyarázható, hogy Phlabios Skreibonianos elmosódott hagyományok alapján a 255. olympiát már 456-nak vette, vagyis annak a nézetnek akart nyomatékot adni, hogy a játékok nem Kr. e. 776-ban kezdődtek, hanem 201 olympias-sal, vagyis 804 évvel korábban, Kr. e. 1580-ban. V. ö. Dittenberger-Purgold i. m. 351—354. l.

² Igy Iphitos és Lykurgos szerződését is. (Paus. V. 20, 1.)

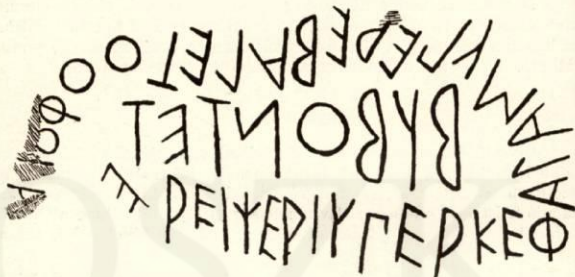
³ De az ilyenek aligha voltak használatban.

⁴ I. m. 114. l.

⁵ Ebből is tanulhatnának valamit szertárosaink!

⁶ Igy olvassa Bötticher 110. lap. Más magyarázat szerint: «Bybon, Pholasia, engem félkezével a fején keresztúldobott». V. ö. Hittrich Ödön: Görög régiségek. Bpest, 1912. 95. l. Wilamowitz-Möllendorff: Lectiones epigraphicae. Göttingae 1885—86. 12. l., Dittenberger-Purgold i. m. 727—28. ln.

előtt való időre mutat. Vannak, akik úgy vélekednek, hogy ezt az esetben nagy követ diszkoszként használták.¹ Azonban tudjuk, hogy Homeros hősei már jól ismerték a diszkoszvetést, hiszen már távolságmeghatározásra is használták az átlagdobást, mint ahogy a «diszkoszdobásnyira» kifejezésük mutatja;² már volt vasból és kőből való — mai fogalmak szerint való — diszkoszuk³ is; Olympiában is már a 18. olympián (Kr. e. 708) bevezették a pentatlont, tehát ott is ismerték már a diszkoszt, nincs hát reá semmi szükség, hogy Bybon követ diszkosz-nak tekintsük. De egyéb aggályunk is van ez eszközzel szemben! Súlya 143·5 kg,⁴ már pedig az ilyen súllyal aligha lehetett volna érvényre

75. Bybon követének felirata. (Olympia, Múzeum.)

juttatni a diszkoszvető mozdulataiban megkívánt s megcsodált aesthetikai szépségeket.

Bybon követének a dolgát mi a következőképen gondoljuk: Ha Bötticher olvasása a helyes, akkor itt nyilvánvalóan versenyről van szó. Ámde Bybon vagy Ophoias nevével sehol sem találkozunk és forrásaink sem tudnak kődobóversenyről, így hát ez a verseny a történeti időket megelőző korban eshetett meg, amikor talán ilyen mérkőzéseket is rendeztek. De az is lehetséges, hogy Bybon az Olympiában összesereglett nézőknek — mint mondani szokás, versenyen kívül — bemutatta óriás erejét⁵ és utána a nagy követ felajánlta az istenségnek,

¹ Így Wagner József az Ó-görög sportélet c. pompás bölcsészeti doktori értekezés szerzője is e felé a nézet felé hajlik. (51. lap.)

² Ilias XXIII. 431, 523. Így beszélünk mi is lőtávolságról.

³ Ilias XXIII. 826.

⁴ Chryssafis i. m. 27. l.

⁵ Volt az ilyesmire később is példa. A barkai Amésinas, a 80. olympián a birkózás győztese hazájában, a legelőn bírokra kelt egy bikával és ugyanezt bemutatta az olympián is. V. ö. Jul. Afr. a 80. olympiáról. V. ö. Milon esetét a

mint ahogy különben is szokásban volt azoknak a szerekeknek a felajánlása, amelyekkel a győzelmet elérték.¹ Kár, hogy nincs rajta a kövön a dobás nagysága is, mert érdekes összehasonlításra adna alkalmat. Tudomásunk van ugyanis a legújabb időkben néhány Bybon-szerű teljesítményről. Így a Schweizerische Turnzeitungnak az 1905. évi interlakeni alpesi szövetségi ünnepélyről szóló tudósításában olvasható, hogy az ú. n. «Unspunnen»-követ, amelynek súlya 168 font (94·08 kg) volt, egy Hostetter nevű tornász versenyben 2·24 méternyire dobta, de versenyen kívül 3 méterre, mint ahogy 100 évvel ez előtt is annyira dobták egy ünnepségen.²

De a mi Toldi Miklósunk vagy Kinizsink is méltán hasonlítható Bybonhoz.

Ökölvívók.

Gerelyvetők.

Kettősfogat.

Diszkoszvetők.

76. Ókori versenyjátékok, modern elképzelésben.

(VII. német tornaünnepély. München, 1889.)

A gerelyvetés.

Eredete a háborúban gyökeredzik. A görögök legrégebb fegyverei között is ott szerepelt a hajtódárda, amelynek a hossza némelykor a 4—5 métert is elérte. Ha szünetelt a harc, a vitézek akárhányszor versenyre keltek, melyikük tudja messzebbre hajtani dárdáját. Ebből a kedvtelésből fejlődött ki a gerelyvetés. A gerely fenyő- vagy kőrisfából készült, hosszú érchegyben végződött és jóval rövidebb volt a dárdánál. Keos és Samos szigetén annyira kedvelték a gerelyvetést, hogy

bikával ugyancsak az olimpián. (Főntebb 96. lap.) A kődobásra vonatkozólag l. Titormos mutatványát. (Főntebb 98. lap.)

¹ V. ö. 144. l.

² V. ö. Dr. Rudolf Gasch: Volkstümliche Wettübungen. Leipzig, 1906. 169. lap.

külön gerelyvetőversenyeket is rendeztek.¹ A pentatlon-gerelyvetők egészen rövid gerelyt használtak, mint ahogy a neve is mutatja: apotomeus, ami annyit jelent, mint levágott.² Ez jóval könnyebb is volt a másik gerelynél és szintén érchegyben végződött, bár némelyik műemléken, mint pl. Polykleitosnak (Kr. e. 5. sz.) Doryphorosán, tompagerelyt is láthatni.³ Némelyik ábrázoláson egészen sima a gerely, máskor meg szíjból készült fogantyúfelét látunk rajta, amelyet a könnyebb kezelhetőség végett alkalmaztak. Az aiginai diszkoszon⁴ látható gerelynek vége felé volt a fogantyúja, de középfogantyúsat is használtak. A fogantyút (görög neve: ἀγκύλη olv. ankylé)⁵ közvetlen a hasz-

77. Polykleitos Doryphorosa.
(Bronzmásolat. Nápoly, Museo Nazionale.)

szobornak tartották. Eredetije elveszett; a másolatok közül legtökéletesebb a pompeji palaestrában 1787-ben talált szobor, amely most a nápolyi múzeum egyik díszé.

¹ L. 78. kép.

² Latin neve: amentum. V. ö. Silius Italicus: Punica XIII. 159. E helyhez Ernestus philológus ezt jegyezte meg: «Gyakran láttuk, hogy a gerelyre a dobás erejének növelése céljából alkalmaztak markolót. Aki ezt mellőzte, azt ielezte vele, hogy a maga erejéből is boldogul...»

³ Gerelyvető-győztesről beszél egy samosi felirat. V. ö. Dittenberger: Sylloge 673, 9. — A panathenaeán meg lóról rendeztek gerelyvető versenyt. V. ö. Dittenberger u. o. 668, 68.

⁴ V. ö. Pollux: Onomastikon III. 30, 6. Simonides egyik epigrammájában (fordítását l. alább 151. lap) akon a neve.

⁵ E remekmű az ifjú- és férfikor határán levő, középtermetű, tökéletes izomzatú atlétát mutat. Törzse a balcsípőben könnyedén behajlik, testsúlya a jobblábon nyugszik; ballába, mintha csak lépésre készülne, ugyancsak behajlik; jobbkarja tétlenül csüng alá, balja a balvállon fektetett csonka gerelyt tartja. Kissé jobbra pillant s előre hajlik. A részeknek egymáshoz meg az egészhez való tökéletes aránya miatt a régiek ezt a szobrot kánonnak, azaz zsinórmértéknek, mint-

nalát előtt erősítették a gerelyre; a dobásnál a mutató- vagy a mutató-és középsőujjat dugták bele. Merésznek kell tartanunk azt a feltevést, hogy a fogantyú alkalmazásának következtében a gerely kettős mozgást végzett: a hajítás irányában és hossz tengelye körül, miként a modern lőfegyverek lövedékei,¹ hogy ezáltal nagyobb biztonságot és erősebb lendületet nyerjen a dobás.

Dobóhelyül itt is az emelkedett balbis szolgált s aki dobásközben lelépett róla, annak a dobása érvénytelen lett.

Eltérők az adataink arra nézve, hogy a gerellyel célbadobtak-e vagy pedig távolba. Odysseus a phaiakoknál azzal kérkedik, hogy messzebbre dobja a gerelyt, mint amennyire más el tud lőni nyilával. (Od. VIII. 229.) Itt tehát nyilvánvalóan távolbadobásról van szó, viszont Pindaros többször említi a célt (görög neve: skopos), amelyet a gerellyel eltaláltak,² de ugyanő távolbadobást is említ.³ A görög testedzés évszázadokra terjedő élete folyamán mindkét fajta dobás előfordulhatott.

Háromszor dobtak

78. Aiginai diszkosz. Gerelyvető.
(Berlin. Bronz.)

¹ V. ö. Bogeng: Geschichte des Sports IV. 136. l. Bintz i. m. 64. l. és Pauly-Wissowa az akontion szónál. Jüthner: Antike Turngeräthe 52—54. l.

² Igy X. olympiai dalában: «Gerellyel Phrastor találta el a célt (71. sor.) V. ö. még XIII. ol. 93—95.

³ I. pythiai dalában 42—45. és Lukianos Anacharsisában: «Aztán a gerelynek távolba (ἄ; μακρῶς, olv. es mekos) való hajításában versenyeznek». (27. fej.) Pinder véleménye szerint a nagy versenyeken csak távolbadobás fordul elő. (V. ö. Über den Fünfkampf der Hellenen. 112. l.) Bötticher szerint a távolbadobó képességekről a diszkosz már tájékoztatott, ezért is, de meg mert vázaképeken gyakran láthatni térdelő gerelydobót, inkább azt hiszi, hogy a gerelydobás célbadobás volt. (I. m. 115. lap.) Ugyanígy vélekedik az ó-görög világnak hazánkban egyik legkiválóbb kutatója, Finácsy Ernő is. (Az ókori nevelés története. 82. lap.) Újabbán inkább a felé a vélemény felé hajlanak a tudósok, hogy a gerelyvetés célbadobás volt, mert ez jobban megfelelt a háborús szempontoknak is, de meg a távolbadobó képességről a diszkoszvetés úgys tájékoztatott. Pauly-Wissowa szerint egyesítése lehetett a távolba- és céldobásnak olyképen, hogy egy pontosan megjelölt irányban (talán sávon) mennél messzebbre kellett dobnia.

nekifutással¹ és akárcsak ma is, a határvonalon (terma) nem volt szabad túllépni. «Esküszöm, hogy nyelvem ércveretű gerelyként nem lépi át a határt» — mondja Pindaros hetedik nemei dalában. (71—73.)

A cél vagy faoszlop, vagy pajzs, vagy a földre rajzolt kör volt, ennek a kerületén belül kellett földbe fúródni a gerelynek.²

Ókori forrásaink nem közölnek számszerű eredményt. Azonban sikerült találnunk egy adatot, amelyből mégis megállapíthattuk a gerelyvetés átlagos eredményét. P. Papinius Statius Thebais című eposzában,³ a versenyfutásnál ezeket mondja:

«Céloszlop gyanánt szolgált az egyik részen egy leveletlen tölgyfa, amelynek már rég leszedték lombját, a másik felől egy kőszikla, amely perdöntője a földműveseknek; a két határ közt oly távolság van, mint amekkora a négyszeres dárdadobásé vagy a háromszoros nyíllövésé».

Itt nyilván a stadionfutásról van szó, a pálya pedig, amelynek hossza átlag 185 m szokott lenni, négy gerelydobás-hosszú volt, így egy dobás átlaga 46·22 m.⁴

Pentatlon-birkózás.

A pentatlon ötödik számát tevő birkózást már fentebb ismertettük, itt még csak azt jegyezzük meg, hogy a pentatlonban, a legnemesebb olympiai versenyben csak állóhelyzetben birkóztak s az önálló birkózószámokban megengedett mindenféle durva fogás itt nem fordult elő.⁵

Phythagoras egyik mondása szerint a pentatlonversenyző birtokában van valamennyi küzdelemhez megkívánt képességnek, de mind-egyikben gyengébb annál, aki csak egy versenyágban gyakorolja magát.⁶ Csak így érthető meg, hogy az ókori pentatlongyőztesek között mindössze egyről tudunk, aki a birkózásban is győzött, de ez is gyermekkorban volt, a spártai Eutelidas, az egyetlen gyermek-pentatlon győztese.⁷

¹ A berlini diszkosz gerelyvetője is roham közben van ábrázolva.

² Pauly-Wissowa I. 1184.

³ Oidippos fiainak, Eteoklesnek és Polyneikesnek a harcát énekl meg mintegy 10.000 versben, de közben (a VI. énekben) érdekesen írja le a rendezett versenyjátékokat is. Az itt idézett hely VI. 351—54.

⁴ V. ö. fentebb, 135. l.

⁵ Boetticher i. m. 115. l.

⁶ Photios: Bibl. cod. CCXLIX. 440 b. V. ö. alább 157. l. és Jaeger: Die Gymnastik... 1. kiad. 108. lap.

⁷ Jul. Afr. a 38. ol.-hoz, itt azonban Deutilidas a gyermek neve. (200. l. Schoene.)

A pentatlonszámok sorrendje.

Ifjaknak, férfiaknak legkedveltebb gyakorlata lett a pentatlon és Aristoteles méltán mondhatta, hogy a pentatlosok a legszebb emberek.¹ Népszerűségét mindvégig megtartotta s bár a stadionfutás győzteséről nevezték el az olimpiát, a pentathlonikes, a pentatlongyőztes vetekedett vele dicsőségben.

Hogy milyen sorrendben kerültek eldöntésre a pentatlon egyes számai, erre nézve csak szórványos adatokkal rendelkezünk. Maradt ugyan reánk két epigramma, amely határozott formában tudósít a dolgról, csak az a baj, hogy nem egyezőleg. Az egyik — szerzője Simonides, a Kr. e. V. századból való híres költő — ezt mondja :

«Isthmosban és Pythoban Diophon, Philon fia győzött ugrásban, futásban, diszkosz-gerelyvetésben és a birkózásban».²

A másik, egy ismeretlen költő műve pedig így adja a sorrendet :

«Ugrás meg diszkoszahajtás, gerely, erre futás még
És birkózás; . . . ám valamennyinek egy csak a vége».³

De nézzünk meg néhány adatot.

Lucilius (vagy Lukillos), a Kr. u. I. században élt költő egyik epigrammájával neveltségessé tesz egy anyamasszonykatonáját,⁴ amikor ezeket adja a szájába :

¹ Érdekes Aristoteles indokolása : « . . . mivel erő és gyorsaság kifejtésére egyaránt képesek. » Retorika I. 5. Hadd jegyezzük ide Jaegernek, a halhatatlan német professzornak egy gyönyörű gondolatát is : A pentatlon iskoláján átment ember olyan, mint a drágakő, amelyet az ötvösművész megtisztított a szennytől, a földtől s ragyogó aranyba foglalt. I. m.¹ 108. lap.

² Megboldogult tanárom, Pónori Thewrewk Emil az eredetét így fordította : «Isthmos- s Pythosban Diophon, a Philonfi nyere a Dárda-, futás-, ugrás-, diszkosz-, ökölvíadalt».

A kitűnő fordító itt több hibát is elkövetett : felcserélte a sorrendet és a görög pale-t birkózás helyett ökölvíadalmak vette; a Pythos is helyesen Pytho vagy Python. (Görög anthológiabeli epigrammák. Budapest, 1891. 146. lap.) Csengeri János meg így próbálta magyarítani :

Futva, ugorva, bírokba', gerelyt, diszkoszt kiröpítve
Isthmoson és Pythón nyert diadalt Diophon.

Ennek a fordításnak is az a hibája — miként a kiváló fordító maga is írja nekem —, hogy a «sorrend, sajnos, nem volt megtartható».

³ A diadal vagy talán a halál. Pónori Thewrewk Emil fordításában így hangzik :

«A szaladás-, ugrás-, diszkosz- meg dárdavetésnek —
És birkózásnak mindannyinak egy csak a vége».

Itt is felcserélve az eredetiben levő sorrend.

⁴ Anthologia Palatina XI. 84. (II. 346. l. Jacobs.) Érdekes tévedés van Jacobsnak ez epigrammához írt jegyzetében : «In pancratiastem, in omnibus quinquertii exercitiis mira facilitate et celebritate superatum», vagyis : «Egy

Versenyző nálam hamarabb nem hulla ki egy sem,
Lassabban se futott senki a stádionon;
Diszkoszom: az sem ért az övékéhez, lábaimat meg
Ugráshoz soha sem volt fölemelni erőm;
Béna különb dárdás: én az vagyok, akit először
Ötször-vesztesnek hirdete a híradó. Ford.: Csengeri János.

Philostratos így meséli el a történeti idők előtt lefolyt legelső pentatlonmérkőzést:

«Amikor az Argos hajó útrakelt . . . a diszkoszvetésben legkiválóbb volt Telamon, a gerelyvetésben Lynkeus, a futásban és ugrásban Boreas¹ fiai. Peleus pedig ezekben második volt, de a birkózásban valamennyit legyőzte. Amikor Lemnosban versenyeztek, a hagyomány szerint Jason Peleusnak kedvében akart járni s egyesítette az öt számot és így Peleus szerezte meg a győzelmet; kortársai közül őt tartották a legharcra-termettebbnek, egyrészt az ütközetekben mutatott kiválósága miatt, másrészt, mert állandóan gyakorolta magát a pentatlonban, amely annyiban harcias jellegű, amennyiben gerelyt is hajítanak benne».²

A régi szótáríróknál, az ú. n. lexikographusoknál is találunk adatokat a számok sorrendjére vonatkozólag, így Paulus Diaconus³ a pentatlon szónál:

«A régiek a quinquertiumot⁴ pentathlumnak nevezték. A gyakorlatnak ez a fajtája a következő öt képességből (artibus) áll: diszkoszdobás, futás, ugrás, gerelyvetés, birkózás!»

Phavorinus görög szótárában ugyancsak a pentatlon szónál ez a sorrend található:

«Ökölvívás, futás, ugrás, diszkoszvetés, birkózás». Ugyanott közli Simonides imént (151. l.) bemutatott epigrammáját is, majd hozzáteszi: «Mások ismét így: ugrás, birkózás, diszkosz, gerely és futás».

Főlsorakoztathatnánk még vagy féltucat egymástól eltérő adatot, de befejezzük Xenophon egy már fentebb⁵ idézett helyének ismertetésé-

pankratiasztára, akit a pentatlon minden számában csodálatos könnyedséggel és gyorsasággal győztek le». Biz ez a legyőzött atléta nem pankratiaszta volt, hanem pentatlos. (II. 2, 446. lap.) Ugyanilyen botlás olvasható Mátyus Diabeticájában is. (VI. 59. lap.) A köv. oldalon levő pentaplion szó — úgy látszik — pentatlon akar lenni, de érdekes, hogy ugyanabban az alakjában megtalálható a sajtóhibák megigazításánál is. (L. 785. lap.)

¹ V. ö. még 141. l.

² Philostr. 3. fej.

³ A Kr. u. VIII. században élt. Munkája Sextus Pompeius Festus Kr. u. II. vagy III. századbéli grammatikus szótárából való kivonat. Festus viszont M. Verrius Flaccus, Augustus korabeli grammatikusnak De verborum significatione (A szavak jelentéséről) c. nagy munkáját kivonatolta. V. ö. Hegedüs István: Ókori Lexikon I. 759. lap.

⁴ Ez a pentatlon latin fordítása; ebből az összetett szóból származott *quinque + exercitium* = öt gyakorlat.

⁵ 40. l.

vel. Amikor az elisiek az árkádiaiakkal viselt háborújuk során az ellenség üldözése közben a szent területre is behatoltak, a lóversenyt és a pentatlonnak a nagyobb pályát igénylő¹ számait már befejezték, a birkózásra jogosultak pedig nem a versenypályán, hanem a versenypálya meg az oltár között levő területen birkóztak.²

Ebből kitetszik, hogy a birkózás volt az utolsó szám. De erre mutat Herodotosnak és Pausaniasnak egy-egy alább következő³ tudósítása is. Hasonlítsuk most össze ez adatokat :

A forrás	Az egyes számok sorrendje				
Simonides... ..	ugrás	futás	diszkosz	gerely	birkózás
Ismeretlen epigram- mája	ugrás	diszkosz	gerely	futás	birkózás
Lucilius... ..	birkózás	futás	diszkosz	ugrás	gerely
Philostratos	diszkosz	gerely	futás	ugrás	birkózás
Paulus	diszkosz	futás	ugrás	gerely	birkózás
Phavorinus	ökölvívás	futás	ugrás	diszkosz	birkózás
Phavorinus	ugrás	birkózás	diszkosz	gerely	futás

Látjuk, hogy forrásaink között nincs kettő, amely ugyanarról a sorrendről tudósítana, de ez nem is csoda, hiszen pl. Philostratos fél-ezer évvel is később élt Simonidesnél, ennyi idő alatt pedig a pentatlonban is történetelt változás. A történelemből tudjuk, mily változáson ment át ezalatt az idő alatt pl. a gymnastikával rokon görög hadászat, az államalkotmány, mennyire megváltoztak a társadalmi és irodalmi állapotok, hát épen csak a testedzés formái lettek volna merevek, változhatatlanok? Nem fogadhatjuk el tehát azt a feltevést sem, hogy a pentatlon évszázadokon át ugyanazon kijegecesedett, megállapodott rendszer szerint került eldöntésre⁴ és így meddőnek is tartjuk egy ilyen állandó rendszer után való kutatást. Simonides, aki mindenfelé megfordult a játékokon, bizonyára ismerte töviről-hegyire a versenyrendezés módját is és ha a főtebb közölt sorrendet adja, azt aggodalom nélkül el is fogadhatjuk a maga korára nézve. Gottfried Hermannak az az ellenvetése, hogy a számok igazi sorrendje talán nem felelt volna meg a verstani követelményeknek, a költői alkotóerő félreismerése.⁵ Az igazi költőnek a versláb nem okozhat gondot !

Egyik forrásunk sem mondja, de lehet, hogy az első négy⁶ a maga idejében érvényes sorrendet adja, viszont a későbbiek is meríthettek

¹ Így fordítom a görög «dromika» szót. A dromos a. m. versenypálya.

² Xenophon : Hellenika VII. 4, 29.

³ V. ö. 157. l.

⁴ Henrich i. m. 11—12. ln.

⁵ V. ö. Henrich i. m. 19. l.

⁶ Mert a többi már az ókori gymnastika és agonistika pusztulása után élt.

olyan munkákból,¹ amelyek abban az időben készültek, amikor még életerős volt a gymnastika és az agonistika.

Philostratos *Gymnastikosa* III. fejezetében a diszkoszvetést és a birkózást a nehéz, a pentatlon másik három számát a könnyű gyakorlatok közé sorozza, de már az 55. fejezetben az ugrást igen nehéznek mondja. Feltételezzük, hogy a görög a testedzésben is megtartotta azt az elvet, hogy a könnyebbről kell áttérni a nehezebbre, másrészt *physiologiai szempontok* is ellene szólhattak két dobószám egymásután való megrendezésének, de meg ez a változatosság elvének a megsértése is lett volna, úgyhogy mindezek tekintetbevételével mi a legészszerűbb sorrendet így képzeljük:

Futás, gerelyvetés, ugrás, diszkoszvetés, birkózás.²

A pentatlongyőztes megállapításának módja.

Nyelvészek, szakemberek egyformán megpróbálkoztak e fogas kérdés megoldásával; ügyes következtetésekben, szellemes feltevésekben nincs hiány, de ma sem lehet tudni, ki találta közülük fején a szőget.

Kezdjük a legvalószínűtlebben! Az egyik német tudós, G. Hermann³ feltevése szerint csak az lehetett a győztes, aki mind az öt számban győzedelmeskedett. Így gyakran előfordulhatott volna, hogy egyáltalában nem lett volna egy-egy olympián pentatlongyőztes, hiszen aki egyetlen számban vereséget szenvedett, már el is esett a győzelemtől; de megtörténhetett volna az is, hogy más nyerte az első és más a második számot s máris csak *l'art pour l'art* lett volna értelme folytatni a küzdelmet. S vajjon hány olympiának kellett volna elmulni, amíg egy olyan versenyző akadt, aki valamennyi versenytársán felül tudott kerekedni!

A régi iskola e felfogásával joggal száll szembe Pinder⁴ német tudós, de a továbbiakban teljesen tarthatatlan az ő teóriája is. Szerinte a versenyszámok sorrendje ez volt: ugrás, gerelyvetés, futás, diszkoszvetés, birkózás. Az első két szám afféle előmérkőzés volt; ezeknek az eredménye alapján már csak négyen vehettek részt a futásban. Innen a negyedik ismét kiesett, úgyhogy a diszkoszvetésben már csak hárman indulhattak. Az utolsó megint kiesett és a megmaradt két versenyző a birkózásban döntötte el az elsőséget.

¹ Itt elsősorban az idők folytán elveszett szakmunkákra gondolunk.

² Az újabbkori tudósoktól elképzelt sorrendre nézve v. ö. alább 154. sk. ln. Itt említjük meg, hogy Faber nem tartja lehetségesnek, hogy egyazon napon került eldöntésre a pentatlon valamennyi száma. I. m. 107. lap.

³ *Dissertatio de Sogenis Aeginetae victoria quinquertii.* Leipzig, 1822. Ugyanezen a véleményen volt Pindaros két kiváló magyarázója és kiadója, Boeckh Ágcst (1785—1867.) berlini egyetemi tanár és Dissen L. (1784—1837.).

⁴ Pinder: *Über den Fünfkampf der Hellenen.* 7. sk. ln. és 77. lap.

Ez az elképzelés homlokegyenest ellenkezik a görög nép igazságérzetével, hiszen e szerint ahhoz, hogy valaki győzzön, teljesen elég volt, ha arra tudott vigyázni, hogy az ugrásban és a gerelyvetésben ne legyen az utolsó között (akik elmaradtak), a futásban és a diszkoszvetésben pedig ne legyen az utolsó. Tehát az utolsó számot, a birkózást kivéve egy számban sem kellett volna győznie és még az is előfordulhatott volna, hogy a döntőbe, a birkózásba két olyan versenyző került, aki közepes vagy éppen gyenge birkózó volt, mert hiszen a kiváló birkózók már a megelőző számokban kieshettek. Pinder hypothesisének érdekes az alapja: Pausanias említi, hogy a sykioniak kincsházában három diszkosz volt, amelyet a pentatlonban szoktak volt használni.¹ Már most ebből Pinder azt a következtetést vonta le, hogy a diszkoszvetésben a három diszkosznak megfelelően három atléta vett részt és ezek a főntebb vázolt kiesési rendszer szerint jutottak el odáig, továbbá, hogy a diszkoszvetés az utolsóelőtti szám lehetett.

Érdekes a már említett Bintznek a véleménye is. Szerinte a pentatlongyőzelem nem függhetett a számok többségében való győzelemtől, mert így megeshetett volna, hogy valaki megnyerte volna az első három számot és a további küzdelem már elveszthette volna az érdekességét.² Ezzel sem érhetünk egyet. Vegyük csak Milonnak, a kiváló birkózónak az esetét: ahányszor megjelent, a közönség előre tudhatta, hogy ő lesz a győztes, vajjon csökkentette-e ez a birkózás iránt való érdeklődést? A mi Darányink és Szepesünk évek óta egyeduralgó a súlydobásban, illetőleg gerelyvetésben; vesztek-e ezáltal e számok érdekességükben? Megeshetett volna — folytatja Bintz — hogy minden számban más győzött, vagy két ifjú két-két számban, ez esetben sem lehetett volna a győztest megállapítani. Végeredményben a kiesési rendszer szerint képzeli a megoldást. A számok sorrendjét úgy állapítja meg, mint Pinder: ugrás, gerelyvetés, futás, diszkoszvetés, birkózás. Az ugrásban — szerinte — mindenkitől megkívántak valami kisebbfajta teljesítményt, aki ezt nem érte el, már nem vehetett részt a további küzdelemben.³ Az utolsó számnak Xenophon már ismertetett adata alapján⁴ a birkózást, az utolsó előttinek a Pinder-féle okoskodás elfogadásával a diszkoszvetést veszi. A második és harmadik szám sorrendjének megállapításában ez a meggondolás vezette: valószínűtlen, hogy az ugrás után a vele rokon futás, a gerelyvetés után meg a diszkoszvetés, tehát két-két ugyanazon testrészt foglalkoztató szám következett volna. Már most a verseny lefolyását így gondolta: az ugrásban résztvett mindenki, a gerelyvetésben már csak az, aki a megkívánt legkisebb távolságot átugrotta, a futásban a négy legjobb gerelyvető, a diszkosz-

¹ Paus. VI. 19, 4. V. ö. főntebb 137. l.

² Gymnastik der Hellenen. 67. lap.

³ I. m. 45. és 68. lap. V. ö. Jaeger i. m. II. kiadás 256. lap.

⁴ Hellenika. VII. 4, 29.

ban a három legjobb futó és a birkózásban a két legjobb diszkoszvető és ennek a számnak a győztese lett a pentatlongyőztes.¹

Martin Vogt, a Bogeng-féle sporttörténelem egyik munkatársa így képzeli a dolgot: az ugrásban, gerely- és diszkoszvetésben bizonyos átlagteljesítményt követeltek, aki ezeknek megfelelt, tovább versenyzett, aki nem, elmaradt. A futásban bizonyos számú atléta ismét elmaradt és a megmaradtok a birkózásban döntötték el az elsőség kérdését.²

Stengel főleg Bakchylidesnek a phleiusi Automedes pentatlongyőzelmére írt dala alapján³ így állapította meg a sorrendet: ugrás, futás, diszkosz, gerely, birkózás.

S most nézzük, mit mondanak az ókori adatok.

Philostratosnak a Peleus-féle pentatlonra vonatkozó tudósítása szerint a birkózást megelőző négy szám mindegyikében más volt a győztes. Peleus pedig mindegyikben (!) második volt. A birkózásban Peleus valamennyit legyőzte s így ő lett a pentatlon győztese is. Ha e mithikus korban végbement küzdelmet történeti valóságnak és Philostratos leírását hitelesnek fogadhatnók el, akkor ebből mindössze annyit lehetne megállapítani, hogy akinek egy győzelme volt, jogot szerzett, hogy az utolsó számban, a birkózásban résztvehessen, de annak is megengedték ezt, aki a legjobb átlageredményeket (vagy ha úgy tetszik: helyezéseket!) érte el. A birkózás győztese lett a pentatlongyőztes. Csakhogy az a baj, hogy a küzdelem jóval a történeti világosságot megelőző korban esett meg, Philostratos tudósítása tehát legalább ezer évvel későbből való s így bajos akár az egyikre, akár a másikra hivatkozni. De egyébként is sokan kétségbevonják Philostratos munkájának, illetőleg adatainak megbízhatóságát,⁴ másrészt azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy e legelső pentatlonban mindössze öt hős indult

¹ I. m. 67—70.

² I. m. IV. 146. lap.

³ Bakchylides, IX. 33—38. Stengel i. m. 182. lap. A kérdéses hely Hegedüs István fordításában így hangzik:

Mert ötösversenye' kítűnt eme hős,
Mint hold a csillagok között,
Ha hó közepén tele fényre megnövekszik.
Számptalan hellén tömegéből e férfi
Szép alakja így kivált.
Mídon a korongja süvölve
Szállt s magasra dobta föl
Sötétszín orgonának ágát,
Hogy rivalgott hangos éljen népek ajakán.
S vajmi szép volt látni, birokra, ha szállt!
Mily játszi módon dobta le,
Mily büszke erővel az ellenét a földhöz».

(Hegedüs: Bakchylides 92—94. ln.) Automedes e győzelmét a nemeán aratta.

⁴ V. ö. Henrich i. m. 33. és 75. lap.

és így egyéniségükre való tekintetből is megtörténhetett, hogy mindannyian résztvehettek valamennyi számban!

Sok vitára adott alkalmat a 75. ol. (Kr. e. 480.) pentatlonversenye, amelyről Herodotosnál¹ ezt olvassuk:

«Amikor Tisamenos jóslatot kért Delphiben utódait illetőleg, a Pythia azt válaszolta, hogy őt igen nagy győzelmet fog aratni; ám ő félreértette a jóslatot s a testgyakorlásra adta magát, hogy győzelmet arathasson a versenyeken. A pentatlonra készült s csupán a birkózáson mult, hogy elesett az olympiai győzelemtől, amikor is az Androsból való Hieronymossal került össze».

Herodotos szavaiból mindössze annyi derül ki, hogy a birkózásban dőlt el, hogy Hieronymos nyerte a pentatlon s nem Tisamenos.

Ugyanerről a küzdelemről Pausanias² már többet tud:

«Az Imidák családjából való elisi Tisamenos azt a jóslatot kapta, hogy őt igen híres küzdelemben fog győzelmet aratni; ennek következtében Olympiában a pentatlonban gyakorolta magát, de vereséget szenvedett benne, jóllehet két számban első volt, ugyanis a futásban és az ugrásban legyőzte az androsi Hieronymost; ám ez a birkózásban legyőzte őt, így elesett a győzelemtől s megérté a jóslatot, hogy az isten, amikor tőle jóslatot kért, őt harcéri győzelmet adott neki.»

Itt önmagától felmerül a kérdés: mi volt az eredmény a két másik számban, a diszkosz- és gerelyvetésben? Ha itt is Tisamenos győzött volna, ahogy egyik-másik tudós (G. Hermann, Pinder, Henrich) gyanítja, akkor képtelenségnek kellene tartanunk, hogy négy győzelmével ne ő lett volna a pentatlongyőztes. Ez csak az esetben lett volna lehetséges, ha azoknak volna igazuk, akiknek a feltevése szerint a négy első szám csak afféle előmérkőzés volt annak az eldöntése céljából, hogy melyik két, legföljebb három versenyző vehet részt a döntő küzdelemben, a birkózásban.³ E szerint a győztest mindig a birkózás adta volna és így jelentőségében hihetetlenül felülmulta volna a másik négy számot. Ezt a feltevést semmi sem támogatja, nincs is csepp valószínűsége sem, hiszen megtörténhetett, hogy a legjobb birkózók az első négy számban mutatott gyengébb eredményeik alapján nem is juthattak el a birkózásig! De ne feledjük el azt sem, hogy az olympia műsorán önálló számként is ott szerepelt a birkózás és ebben az igazi birkózók vettek részt⁴ s így mi sem indokolta volna, hogy a pentatlonban is csak a bir-

¹ Herodotos IX. 33. (Baehr.)

² Paus. III. 11, 6.

³ Ez a véleménye Pinderen és Fedde-n kívül Henrichnek is. I. m. 59. lap.

⁴ V. ö. Pythagoras szavait: «A pentatlon-versenyző (görög neve pentathlos) birtokában van valamennyi küzdelemhez megkívánt képességnek, de mindegyikben gyengébb annál, aki csak egy versenyágban gyakorolja magát». Photios

közás eredménye döntse el, hogy ki az egész összetett verseny győztese. Ha ilyen nagy értéke volt a pentatlonbirkózásnak, akkor minek kellett még külön birkózószám is?

Sokkal nagyobb a valószínűsége annak a feltevésnek, hogy az említett két dobószámban Hieronymos győzött és így Tisamenos is meg 6 is 2—2 győzelemmel került a birkózásba, ahol aztán Hieronymos szerezte meg a koszorút.¹

Am bizonyító ereje — a tudósítás hiányos volta miatt — ennek az adatnak sínesen. A kérdés nyitját — véleményünk szerint — egyik forrásunk sem adja teljes bizonyossággal, de alighanem legközelebb járunk a valósághoz, ha a görög «apotriaksai» (ἀποτριάζει; ebből ἀποτριάζειν) szót kellő figyelemre méltatjuk. Ez a birkózási műszó annyit jelent: háromszor győzni.

A birkózásban csak az győzött, aki ellenfelét háromszor földre tudta dobni és az ilykép elért győzelem megjelölésére szolgált ez a műszó. Ezt aztán idővel — pars pro toto — használták a pentatlongyőzelem megjelölésére is. Így olvasható a már említett Pollux Onomastikonjában:²

«A pentatlonban a győzelmet apotriaksai-nak³ mondják.» Ez viszont annyit jelent, hogy a pentatlonban is három győzelmet kellett aratni az érvényes győzelemhez. S tényleg Photiosnál találunk is egy ilyen közlést:

«...Nem mintha a pentatlosok mindenben győznének, mert az öt közül három is elég a győzelemre».⁴
Plutarchosnál (Kr. u. I. században) is megvan ez az adat:

«Ezért, miként a pentatlosok, háromban kerekedik felül és győz».⁵

E szerint, aki három számban győzedelmeskedett, az már pentatlongyőztes lett.⁶ Nem állja meg a helyét az az ellenvetés, hogy ilyen-

egyháztatánál: Bibliotheca, cod. CCXLIX, 440b. V. ő. még Pinder i. m. 86. lap.

¹ Ezen a nézeten van irodalmunkban Wagner József i. m. 62. lap.

² Pollux III. 151.

³ Magyarul talán a kettőzés mintájára «hármazás»-nak mondhatnók. Az ötszörös győzelemre is volt szavuk: «pentetriadzein». V. ő. Lucillus főntebb (88—89. lap) közölt epigrammájának utolsó szavát, bár — az igazság kedvéért — itt e helyen az eredetiben szenvedő alakjában van az ige és azt jelenti: Ötször vereséget szenvedni. Ebből viszont az következik, hogyha ötször is lehetett vereséget szenvedni, tehát mindegyik számban, akkor nem volt kiesés, vagyis selejtezés, mint ahogy azt egyik-másik magyarázó gondolja.

⁴ Photios: Bibliotheca cod. CCXLVI. 409 a. (Aristidesnek Panathenai-kosa alapján. III. 399.)

⁵ Plutarchos: Symposiaka IX. 2, 2.

⁶ Ezt a nézetet vallotta megboldogult tanárom, Hegedüs István is. V. ő. Bakchylides kiadásában 190. lap, továbbá Jacobs Görög Anth. II. 2. rész. 446. lap.

formán megtörténhetett, hogy egy atléta megnyerte az első három számot s már nem is lett volna értelme a két utolsó szám megrendezésének.¹ A görög ember ugyanis nemcsak arra volt kíváncsi, ki lesz a győztes, őt maga a változatos küzdelem is gyönyörködtette és akkor is örömet végignézte a mérkőzéseket, ha már tudta is, hogy ki a pentatlongyőztes.

Hadd említsük meg még azt is, hogy Bakchylides IX. győzelmi dalának tanúsága szerint is a nemeai pentatlonban győztes, phleiusi Automedes, három számban aratott győzelmével (diszkosz, gerely, birkózás) nyeri el a koszorút.²

Wagner József azt hiszi, hogy két győzelemmel is lehetett valaki pentatlongyőztes, de csak az esetben, ha a többieknek csak egy-egy győzelmük volt.³

Ha két versenyzőnek egyformán két-két győzelme volt, akkor a birkózásban döntötték el az elsőség kérdését.

De vajjon hogy állapították meg a végső győztest, ha a birkózást megelőző mindegyik számban más és más volt a győztes? Vajjon ilyenkor is a birkózás volt a döntő, vagy tekintetbe vették az öt számban elért helyezéseket is? Őszintén meg kell mondanunk, hogy e kérdésre nem tudunk határozott választ adni. Boetticher véleménye szerint is a kérdés mindaddig felderítetlen marad, míg valamely ezután napfényre kerülő felirat világosságot nem derít a kérdésre.⁴ Kevesebbet lehet remélni attól a gondolatától, hogy az ókori írók valamely, eddig figyelmen kívül hagyott helye is tisztázhatja a kérdést. A classica philologia mai fejlettsége mellett erre alig van már kilátás! Hanem inkább lehetne eredményt remélni, ha előkerülne valamelyik abból a sok veszendőbe ment ókori munkából, amely a gymnastika rendszerét vagy a szent játékokat ismertette.⁵

¹ Henrich i. m. 61. lap.

² Bakchylides IX. 25—38.

³ I. m. 63. lap. Feltévesét lehetségesnek tartjuk, de a legkisebb adat sem támogatja.

⁴ I. m. 116. lap. Ugyanígy vélekedik Norman Gardiner a *Greek Athletic Sports and Festivals*. (Görög atl. sport és ünnepek) c. kitűnő munka szerzője is. (369—370.) Ez a munka, bár alig két évtizeddel ezelőtt jelent meg, a könyvpiacra a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Szukováthy Imre, a legbuzgóbb magyar sportkönyvgyűjtők egyike évek óta hiába keresetli az angol antiquariusknál.

⁵ Csak néhányat emlíünk ezek közül: Kallimachos, a híres elegiaköltő (Kr. e. III. sz.) »A versenyekről«, Timaios ugyancsak a Kr. e. III. században »Olimpiagyőztesek« címen írt egy munkát. Polemon, a tudós utazó a Kr. e. II. században a feliratokról, valamint a fogadalmi ajándékokról írt könyveket; az afrikai Istrosnak (Kr. e. II. sz.) ugyancsak a versenyekről készített munkája is sok érdekes adatot tartalmazhatott; a már említett Phlegon Az olympiai játékokról c. 16 könyvre terjedő történelmi művében részletesen tárgyalta az

Feltehető, hogy az évszázados gyakorlat kifejlesztett náluk valamely egyszerű számítási módot, amelynek az alkalmazása eleve lehetlenné tette, hogy valaki érdemtelenül juthatott volna a legszebb győzelemhez. Sportszempontról nagy kár, hogy ez nem maradt reánk, miként sajnálattal nélkülőzzük az egész ó görög atlétika rendszerét ismertető egykorú munkát is.

Egy bizonyos : a kiesési rendszert aligha tudta volna a görög összegegyeztetni a maga fejlett igazságérzetével. Tegyük fel, az első szám a kedvelt diszkoszvetés volt és a két leggyengébb kiesett a további küzdelemből. De hátha a többi számban éppen ezek diadalmaskodtak volna vagy pláne egyikük nyerte volna mind a négy számot ! Aztán a kiesettek hogyan tehettek volna tanúságot sokoldalúságukról ? Hiszen éppen ennek a bemutatására rendezték a pentatlon !

Legújabbban Lauri Pihkala, a finn atletikai sport és a Nemzetközi Atletikai Szövetség egyik kiemelkedő alakja próbálkozott a győztes-számítás módjának megoldásával. Az összes mythikus és történeti adatok tekintetbevételével azt a teóriát állította fel, hogy minden versenyző eredményét összehasonlították valamennyi ellenfelével (feltevése szerint mindenki végigküzdte mind az öt számot) és aki a legkevesebb veszteséget szenvedte, az győzött. Az 1924. évi párizsi olympia után több oldalról is megnyilvánult az az óhaj, hogy a pentatlon hagyják el az olympia műsoráról. A finnek ellene voltak ez indítványnak és Pihkala körlevelet intézett a világ valamennyi szövetségéhez, amelyben arra kéri őket, hogy a tőle javasolt számítási mód elfogadása mellett pártolják a Finn Atletikai Szövetségnek azt a javaslatát, amely a pentatlon további meghagyását célozza. Stankovits Szilárdhoz, a Magyar Atletikai Szövetség elnökéhez intézett kísérőleveléből vesszük a következőket :

«... Ez a kérdés a jövő hónapi prágai kongresszuson kerül eldöntésre. A párizsi kongresszus óta a helyzet annyiban megváltozott, hogy a klassz. pentatlon — akkor még archeológiai rejtély és technikai szőrnyszűlött — a látszat szerint azóta a régiségtan szempontjából érthető és technikailag kivihető rendszernek látszik. Mr. E. Normann Gardiner, az angliai Epsom Kollégium vezető archeológusa, a Journal of Hellenic Studies legutóbbi számában azt írja : Noha Pihkala kapitány által felvetett elmélet nem bizonyítható és új bizonyítékok hiányában ilyen is marad, előttem mégis oly praktikusnak látszik és annyira kifejti a fennforgó bizonyítékokat, hogy én meg vagyok győződve, hogy felfedezte a probléma helyes megoldását.¹

olympiai játékok történetét és közölte a győztesek jegyzékét is. A római Suetonius Tranquillus is írt a versenyjátékokról. V. ö. Székely István Suetonius fordításának (Budapest, 1897. Franklin) bevezetésében a IX. lapon.

¹ A javaslat és a levél eredetije a Magyar Atl. Szöv. irattárában található.

A Magyar Athletikai Szövetség a körlevelet tanulmányozás és javaslatétel céljából dr. Moldoványi István alelnöknek adta ki. Az ő előterjesztése alapján a szövetség ezekben foglalta össze véleményét:

«A MASz tanácsa a pentatlonnak javasolt formáját, a Lauri Pihkala úr indoklását mindenben elfogadva megokoltnak tartja és különösen indokolja a pentatlonnak javasolt átalakítását véleményünk szerint az, hogy az új lebonyolítási módszer kizárja, hogy valamely versenyző versenytársának előnyét saját eredményének lerontásával előmozdíthassa. A Magyar Athletikai Szövetség a javaslatot további tanulmányozásra és kísérletezésre alkalmasnak véli. Még csak azt bátorkodunk a Szövetség részéről megjegyezni, hogy a Szövetség tanácsa megfontolásra méltónak találja azt is, hogy az elsőbbség kérdésének eldöntésénél ne csak a győzelmek, hanem az eldöntetlenek is vétessenek valamilyen formában figyelembe . . . Javaslatunkat azzal indokoljuk, hogy a versenyzők fölényét nemcsak a veszteségek hiánya, hanem az eldöntetlenek száma is mutatja.»¹

A dolog történetéhez tartozik, hogy a Nemzetközi Athletikai Szövetség nem találta elfogadhatónak Pihkala számítási módját s a klasszikus pentatlon sem hagyta meg az olimpiai számok között.²

Kiváló pentatlosok.

Spárta dicsekedhetett a legkiválóbb pentatlosokkal. A legelső győztes, Lampis is spártai volt és Eutelidas személyében ugyancsak spártai nyerte az egyetlenegyszer (37. ol. — Kr. e. 632) megrendezett gyermek-pentatlon is.³ Eutelidasnak szobrot állítottak az Altisban s az övéhez közel volt az elisi Gorgos szobra is, aki egymásután négy olimpián győzelmeskedett a pentatlonban, ami Pausanias idejéig egyedülálló teljesítmény volt.⁴ Közben egy-egy győzelmet aratott a kettősstadionban és a fegyveresfutásban is. Csak az egyetlen spártai Philombrotos közelítette meg eredményét, ez tudniillik háromszor

¹ U. o.

² Dr. Moldoványi István megállapítása szerint a Pihkától javasolt számítási mód alapján a párisi olimpián a mi Somfaynk a pentatlonban holtversenyben első lett volna a finn Lehtonennel együtt.

Itt említjük meg azt is, hogy hazánkban — tudomásunk szerint — a palicsi Achilles Sport-Egyesület rendezte az első pentatlon (1889 aug. 11.), mégpedig eredeti «görög rendszerben és jelmezben». Győzött hat résztvevő közül Matkovics Miklós. (Kerékpársport, 1889. 149. és 186. lap.)

³ Lehet, hogy azért nem rendezték meg többé e számot, mert látták a spártaiak nagy fölényét, de az sem lehetetlen, hogy az ötösküzdelmet megerőltetőnek találták gyermekek részére. Pausanias az okot nem említi. V. 9, 1.

⁴ Paus. VI. 15, 9. Győzelmeinek időpontját nem ismerjük.

egymásután győzött (24—26. ol. = Kr. e. 684—76.) a pentatlonban.¹

A spártaiakon kívül kiváló pentatlosokat adott Elis, aztán Aigina, Sikyon is.

Ritka volt az olyan pentatlos, akinek ne lett volna egy-egy külön kedvenc versenyszáma is. Így a már említett Chionisnak és Phayllosnak a távolugrás² (utóbbinak a diszkosz is), Gorgosnak és az ugyancsak kétszeres pentatlongyőztes Kranaosnak a futás,³ a kis Eutelidasnak pedig a birkózás. A korinthosi Xenophon volt az első (a 79. olympián, Kr. e. 464-ben), aki a pentatlon mellett — egyazon versenyen — a futásban is győzött.⁴

¹ Eusebios, I. 198. (Sch.)

² Akárcsak Le Gendrenek, aki az 1924. évi párisi olympián világrekordot (776·5 cm) ugrott a pentatlon távolugrójában, ezzel az eredményével 22 cm-rel felülmulta az egyéni távolugrójában győztesét.

³ Pausaniasnál Granianos a neve. (II. 11, 8.) Förster véleménye szerint azonos Kranaossal. I. m. II. 19.

⁴ Pindaros XIII. olympiai dal 28—30. Förster tévesen mondja, hogy egyazon napon győzött, mivel már az előző olympia óta három napon folytak a versenyek, a futás és a pentatlon pedig nem esett egy napra. I. m. I. 16. l. Xenophonnak az atyja, Thessalos is győzött az olympián a futásban (69. ol. = 504. Kr. e.), de ugyanő, valamint Xenophon két nagybátyja is több győzelmet aratott a másik nemzeti játékokon is. V. ö. Pindaros u. o. 35—47. v.

Kettősfogat.

Négyesfogat.

Nézők.

79. Ókori versenyjátékok modern elképzelésben.

(VII. német tornaünnepély. München, 1889.)

LOVASVERSENYEK.

A kocsiverseny.

Ha az eddig ismertetett «gymnastikai» versenyeket nagy érdeklődés kísérte, a negyedik nap reggelén kezdődő lovasversenyek megbabonázták, lenyűgözték a hippodromost megtöltő nézők lelkét. Fejedelmek, de az előkelőbbek is ritkán álltak ki az olympiai porondra birkózni avagy futni a forró homokban, — ahogy ma mondanók: méltóságukon alulinak tartották ezt¹ — de valamiképen ők is szerephez akartak jutni, ők is ünnepeltetésben akartak részesülni. Ez az óhajuk vezetett előbb a már ősidőktől fogva kedvelt kocsi-, majd lóversenyeknek az olympiai játékok közé való felvételére.

Ahogy a görög mondta, ἀγὼν πλοῦτου olv. «agon ploutou», azaz a gazdagság, a vagyon versenye volt ez mindegyik; fényt, ragyogást, pompát árasztott valamennyi. Kocsi, szerszám, ló, drága portéka volt ez egytől-egyig, miből is telt volna minderre a vékonypézdű, közönséges embernek?

A 25. olympián (Kr. e. 680-ban) jelennek meg legelőbb a díszes-aranyos négyesfogatok s ettől fogva egyre szaporodnak az effajta számok, ami népszerűségüknek kétségtelen bizonyítéka.² Harminckét év múlva

¹ V. ö. Fülöp király megjegyzését, 192. l.

² Körte, német tudós, szép tanulmányában (Die Entstehung der Olympionikenliste, 229. l.) azt igyekszik bizonyítani, hogy a kocsiversenyek oly régiek Olympiában, mint maguk a játékok s hogy eredetileg csak kétfogatúak futottak épúgy, mint Homerosnál. A kétfogatúakat idővel kiszorították a fényesebb négyesfogatok s csak 408-ban kerültek vissza ismét a kétfogatúak. Archeológiai emlékekre alapított indokolása egészen elfogadhatatlan.

rendezik meg az első lóversenyt, a 70. olympián (Kr. e. 500-ban) már öszvérfogatok, a következőn kancafogatok is versenyeznek s 22 olympiával később (Kr. e. 408-ban) megkezdődnek a csikóversenyek¹ is.

Kocsiversenyt már Homeros hősei is rendeznek, mégpedig a Patroklos emlékére tartott játékok során. Itt még hadiszekereken versenyeznek a daliák. A haditechnika változásával a harcterekről eltűnik a hadiszekér, de továbbra is — hosszú évszázadokon át — megmarad a versenytereken. A versenykocsi (görög neve hol harma, hol meg tethrippon) legtöbbször négyküllős, de voltak nyolc-, sőt tizküllősek is. Fel-tűnő, hogy a kocsikerekek mindig alacsonyak voltak, pedig nagyobb kerekekkel nagyobb gyorsaságot tudtak volna elérni.² A fel- és leszállás hátul történt s a kocsinak ez a része nyitott volt; a kocsiderék félléllipsis alakú, pereme nagyjában egy magasságban volt az állóhelyzetben levő kocsis térdével. A rugókat még nem ismerték s így a kocsik elég dőcögősek lehettek. A két középső lovat egy hámba fogták, a két szélső pedig csak egy-egy istrágon húzott, amely a kocsi oldalára volt kötve. A lovakat vagy szöges bottal, az úgynevezett kentronnal, vagy zörgő pléhdarabokkal kirakott ostonnal nógatták gyorsabb futásra.

Régebben inkább a tulajdonos hajtotta lovait,³ az olympiai játékokon ez már ritkaságszámba ment: a tulajdonos egy-egy ügyes — leginkább hivatásos — kocsisra bizta fogatát. A győztesnek járó koszorút mindig a fogat tulajdonosa kapta, de neki jogában volt lemondani más javára. Így lett győztes a 63. olympián (Kr. e. 528) Peisistratos, akinek Kimon azért engedte át győzelmét, hogy a hatalmas kényúr őt száműzetéséből visszahívja.⁴

A győztes fogat kocsisának gyapjából való fejszalag járt.⁵ De egyébként is nagy volt a becsülete az ilyennek. Költők lantjukra vették, mint ahogy egy Konstantinos nevű kocsis szobrára irt felirat is mutatja:

«Hogy Konstantinos megtért a lakába Aisnek,⁶
Véle a jó kocsisok híre egész oda lett».⁷

— de sírköveken is nem egy relief hirdette az ilyen dicsőséget.

A Mausolos király emlékére állított síremlékről ránk maradt egy relief — most a British-Múzeumban őrzik — amely egy versenykocsist

¹ V. ö. fentebb a 63—64. lapon levő táblázatot.

² Viszont az is igaz, hogy a nagyobb kerekekkel könnyebben felborultak volna a fordulókban. Ha süllyesztették volna a kocsidereket, vagyis a tengelyt nem a kocsi alján helyezték volna el, hanem feljebb, nagyobb sebességet is értek volna el és egyszersmind csökkentették volna a felborulás veszedelmét.

³ De már akkor is divatban volt idegen lovakkal versenyezni. V. ö. Ilias XXIII. 295. és Pausanias V. 8, 3.

⁴ Célját el is érte. V. ö. Herodotos VI. 103.

⁵ Thukydides V. 50, 4. V. ö. fentebb Lichas esetét. (55. l.)

⁶ A. m. Hades.

⁷ Ant. Pal. XV. 42.

ábrázol,¹ amint mereven előre néz fogatára. Ruhája hosszú köpeny. Versenykocsist mutat a híres delphi szobor is; ezt a franciák találták Delphiben az ott végzett ásatások alkalmával 1896-ban. A művész a magas, nyulánk termetű kocsist kocsijában álló helyzetben ábrázolta, mégpedig nem verseny közben, hanem már győzelme után. A haj elrendezése öntudatos művész kezére vall. A szobrászati technika szempontjából is érdekes a feje,² amennyiben színezve volt, mégpedig nemcsak a szem, hanem az ajak is (utóbbi aranyozva); a fejen látható győzelmi szalagot ugyancsak színez ezüstberakás ékesítette. A szobor mellett talált töredékek arra mutatnak, hogy a szobor egy nagyobb csoportozat egyik része lehetett.

Pindaros is sok kocsigyőzelmet énekelt meg dalaiban.

Némelyik kocsis valóságos művészetté fejlesztette mesterségét. A kyrenei Annikerisről például ezt tartotta fenn Lukianos :

«... A hagyomány szerint a kyrenei Annikerist igen nagyra becsülte Platon és környezete; ez a kyrenei ember, amidőn a kocsihajtásban való ügyességét megmutatta, az Akadémia³ körül — mindannyiszor ugyanazon csapásban — többször körülhajtott s egyszer sem ugrott ki belőle ke-reke, úgyhogy a földön egy futam nyoma látszott.⁴

80. Kr. e. V. századbéli ismeretlen görög szobrász : Kocsivezető. (Delphi, Múzeum. Bronz.)

¹ L. Collignon: Manuel d'archéologie grecque (német kiadása). II. 351. lap. 165. á.

² Hekler i. m. 97. kép.

³ Az egyik athéni gymnasium. L. főntebb 28. l.

⁴ Ezt a helyet Lukianos latin interpretatora, Dindorf Vilmos, tévesen adta vissza, ugyanis a δρόμος-t, olv. «dromous»-t kocsinak fordította, tehát mintha Annikeris több kocsit hajtott volna, holott az eredetiben csak egyről van szó (a dromos a. m. versenyfuttatás, pálya, kör stb.); egyébként fordí-

Közönségesen «A delphi kocsis» néven ismeretes szobor. Springer—Michaelis szerint egyik része volt a szicíliai Gelonak, Gela uralkodójának négyesfogatgyőzelme emlékére állított szobrának I. m. 225. l.

Verseny előtt a kocsikat alaposan megvizsgálták, de a versenybírák is ugyancsak szemügyre vették a lovakat és kíméletlenül kizárták a versenyből mindazokat, amelyek megállapított korhatárnál idősebbek vagy fiatalabbak voltak, de a tulajdonost meg a kocsist is szigorú vizsgálat alá vetették.

Homeros még csak kettősfogatú versenyeket ismer;¹ vázaképek hármass fogatokat is ábrázolnak.² Olympiában előbb négyes-, majd kettősfogatokkal is versenyeznek; a betegesen hiú Nero császár meg a 211. olympián (Kr. u. 67) tizes fogattal jelent meg ugyanott. Philostratos a tyanaí Apollonios életéről írt munkájában így festi Nerónak a verseny előtt való aggodalmait:

«Amikor egy alkalommal Herakles templomában³ ültek, Menippos felnevetett; ugyanis eszébe jutott Nero.

— Mit gondoljunk — mondá — erről a jóemberről? Milyen versenyekben koszorúzták meg? S vajjon azok a görögök nem mentek hasukat fogva nemzeti ünnepükre?

Apollonios pedig így válaszolt:

— Ahogy én Telesinestől hallottam, ez a jeles Nero rettegett az elisiek korbácsaitól.⁴ Amikor ugyanis talpnyalói felszólították, hogy győzzön Olympiában és azáltal, hogy ott kihirdetik, szerezzen dicsőséget Rómának, így szólt: igen ám, de hátha megbüntetnek; azt beszélik, hogy megkorbácsolnak és megvetnek engem. Sok más, még balgább dolgot is összebeszélt. Én pedig azt mondom, hogy Nero győzni fog Olympiában,⁵ mert ki oly elszánt, hogy szembe merne vele szállni. De *olympiai* győzelmet még sem arat, mivel nem a törvényes időben rendezik az olympiát. Mert ámbár az ősi szokások értelmében az olympiai játékok ideje az elmúlt év lett volna, Nero megparancsolta az elisieknek, hogy halasszák el az ő megérkezéseig⁶ s hogy inkább neki áldozzanak, mint Zeusnak».

tása így hangzik: «Cyrenaeum enim aiunt, quum aurigendi peritiam ostentaret, multa circum Academiam egisse *curricula* per eandem omnia orbitam, quum nusquam egrederentur, ita ut *curriculi* non nisi unus in solo relinquerentur vestigia». V. ö. Luciani Samosatensis opera, ex recensione Guilielmi Dindorfii. Parisiis. Ambr. Firmin Didot, 1840. A kérdéses hely Demosthenis encomium. 23. f.

¹ II. XXIII. 262. sk.

² Halikarn. Dionysios szerint (Rom. Antiqu. VII. 73.) a hármassfogat (*τριπολον ἅρμα* olv. tripolon harma) a görögöknél ősrégi eredetű, de idővel kiment a divatból. V. ö. még Hom. Illias XVI. 471.

³ Afrikában.

⁴ A bírák megkorbácsoltathatták azt a versenyzőt, akit valami szabálytalanságon kaptak. V. ö. fentebb az 55. ln. Lichas esetét. Faber részletesen tárgyalja e kérdést. 71—72, 297. ln.

⁵ Tyanaí Apollonios Nero kortársa volt. Philostratosnak róla szóló munkája mintegy száz évvel későbbi időből való, tehát az Apollonios szájába adott jóslat, hogy t. i. Nero győzni fog, vaticinatio post eventum. (Utólagos jóslat.)

⁶ Euseb. I. 216. lap. L. erről még alább 206. l.

Nero megkapta a hellénbíráktól a koszorút, bár Suetonius tudósítása szerint verseny közben kifordult kocsijából, még vissza is tették s még sem tudta befejezni a futamot.¹ Ahogy Dio Cassius meséli, kicsibe mult, hogy agyon nem tiporták.²

Szellemes Dio Chrysostomosnak az ügyetlen kocsisokra vonatkozó megjegyzése :

«Amikor — úgymond — a lovak az ügyetlen kocsisokat kifordítják, sokkal csúnyábban megbüntetik, mint azok ezeket, amikor korbáccsal ütik».³

A versenyző fogatok száma korlátlan volt.⁴ Nagy feltűnést keltett, ha valaki több fogatot indított egyazon versenyben. Alkibiades, az ókor legnagyobb gavallérja, egy népgyűlésen kérkedve mesélte hallgatóságának, hogy Olympiában egyidőben hét négyesfogata versenyzett.⁵

Az indulóhely — mint említettük — ékalakú épület volt, ennek a kocsiszíneiből robogtak ki a sorompók lebocsátása után a fogatok. A kocsiszíneket sorshúzás útján osztották be. Az összes részvevők egyszerre versenyeztek, előfutamokról sehol sem olvasunk.⁶ Az indulás előtt toporzékoltak a ménék, ahogy Statius mondja :

«Nehéz nekik állni és már ezer lépést veszítenek a futás előtt».⁷

¹ Suetonius : Nero 24. f. Győzelmét követő bőkezűségéről l. alább 243. lap. Diadalmenetről ugyancsak alább (186. lap) lesz szó.

² Dio Cass. LXIII, 14.

³ Dio Chrysost. II. 2.

⁴ Pindaros ötödik pythiai ódájából megtudjuk, hogy a kyrenei Arkesilaos negyven versenytársával szemben aratott győzelmet. (V. ö. 49. v.)

⁵ Thukydides szerint (VI. 16, 2.) az első, második és negyedik helyre az ő fogatai futottak be ; ugyanígy tudja Athenaios is (I. 3.), míg Euripides egy töredékében (3. sz.) mint az első, második és harmadik hely boldog tulajdonosát magasztalja. Ugyanígy olvashatni Isokratesnél is (Περὶ τοῦ ζεύγους; olv. Peri tou zeugous = A fogatról. 34. f.). V. ö. Plutarchos : Alkibiades 11. f. Lysias, a híres szónok, Alkibiades fiát élehangú beszédben támadta meg Kr. e. 395-ben, mert állítólag megszegte katonai kötelességét ; ebben azt is szemére dobta, hogy atyja nem a maga fogatával győzött Olympiában, hanem egy Teisias vagy némelyek szerint Diomedes nevű polgáréval. Alkibiadest Isokrates védte meg a vád ellen «Peri tou zeugous» c. beszédével. Isokrates e munkáját latinul «De bigis» néven idézik, ami nyilvánvalóan tévedés, mert hiszen Alkibiades négyesfogataival versenyzett s nem kettősfogatokkal (latinul : bigae) s Lysias is az elorozott négyesfogat miatt emelt ellene vádat. Mi tehát Isokrates beszédére a következőkben «De quadrigis» néven fogunk utalni. V. ö. még Pseudo Andokides : Κατὰ Ἀλκιβιάδου, olv. Kata Alkibiadou 25—29. f.

⁶ Nem is tudom, mire alapítja Martin Vogt német tudós azt a véleményét, hogy «közönségesen négy négyesfogat rohan egyidőben a pályán. A négyes-csoportokat sorshúzás állapítja meg». (Bogeng : Geschichte des Sports IV. 150. lap.)

⁷ Statius : Thebais VI.400—401.

Az indulást lélekzetét visszafojtva figyelte a közönség, hogy aztán annál jobban tombolva nógassa-buzdítsa kedvencét. Az egyik pillanatban a színes képben gyönyörködtek, a másikban a kocsis vakmerősége dobogtatta meg lelküket. Mindegyik első akart lenni, csattogott hát az ostor, suhogott a szögesbot, vágta a pata a homokot s szórta a mereven előre figyelő kocsis szeme közé, habot hánytak a lovak, csurgott a veríték a kocsisról, akinek meg-megdobogott a szíve, ahogy a fordulóhoz ért, mert ott történt a legtöbb szerencsétlenség. Különösen veszedelmes volt a felső fordulót jelző kis kerek oltáralakú oszlop, az úgynevezett Taraxippos. (Magyarul talán Lóijesztő.) Ettől igen sok ló megbokrosodott, nekivitte a kocsit, amely aztán darabokra törött s maga alá temette a kocsist. De bajt jelentett az ilyen szerencsétlenség az

81. Görög eszéze. Négyesfogatok versenye.

utána vágatókra is, mert a vad iramban nem tudtak elég hamar fékezni s maguk is szerencsétlenül jártak. Nem is szállt versenybe egyetlen kocsis sem, míg a megszemélyesített Taraxipposnak áldozatot nem mutatott be és kegyéért nem könyörgött.¹

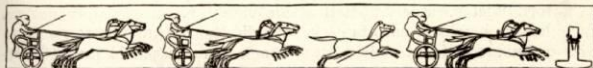
Dio Chrysostomos így írja le a Taraxipposzt :

«Olympiában a hippodromos közepe táján van Poseidon Taraxipposnak² oltára, itt meg szoktak zavarodni a lovak és igen sok kocsi tönkre szokott itt menni. Az elisiek abban a hiszemben, hogy ott valami istenség van, oltárt építettek és úgy beszélnek, azóta ez a hely biztonságos».³

¹ Paus. VI. 20, 15.

² L. a köv. oldalon.

³ Dio Chrysostomos XXXII. 76. Cyprianus : De spectaculis c. munkájában ismétellen említi, hogy minden görög versenyen volt valami szellem, valami kísértet. IV. f.

82. Négyesfogatok versenye.

De hallgassuk csak meg magát Pausaniast, hányféle magyarázatát tudták adni már maguk a görögök is e rettegett helynek :¹

«A Taraxippost illetőleg nem egységes a görögök véleménye, mert némelyek egy bennszülött, kiváló kocsis sírjának tartják s a kocsisnak az Olenios nevet adják, . . . mások meg azt tartják, hogy Phlius fia, Dameon, amikor résztvett Heraklesnek Augias és az elisiek ellen viselt hadjáratában, lovával együtt ott lelte halálát Kteatosnak, Aktor fiának kezétől és neki meg lovának közös síremlékül emelték ezt. (Tudniillik a Taraxippost.) Azt beszélik, hogy ott Pelops üres sirt készített Myrtilosnak, áldozatot is mutatott be neki, hogy jóvátegye a gyilkosság által elkövetett bűnt és elnevezte Taraxipposnak, mivel Myrtilos cselétől bokrosodtak meg Oinomaos lovai ; némelyek azt mesélik, hogy maga Oinomaos az, aki a kocsisokat versenyközben bajba dönti ; azt is hallottam, hogy Porthaon fiára, Alkathoosra vezetik vissza az okot : ez, amikor Oinomaos kezétől Hippodameia násza miatt ott meghalt, ott kapott egy földrészt.² Mivel pedig szerencsétlenül járt verseny közben, irigy s nem jószelleme a kocsisoknak. Egy egyiptomi ember meg azt mondta, hogy Pelops kapott valamit a thebai Amphiontól, amit azon a helyen ásott el, amelyet Taraxipposnak neveznek, ettől az elásott dologtól bokrosodtak meg Oinomaos lovai és később is ettől bokrosodtak meg az összes lovak. Ez az egyiptomi azt is mondta, hogy Amphion is meg a thrák Orpheus is ügyes varázsló volt és ha elmondták varázsigéjüket, Orpheushoz odamentek az állatok, Amphionhoz meg a fal építésére való kövek. Véleményem szerint az a felfogás a leghelyesebb, amely szerint a Taraxippos Poseidaon Hippios mellékneve».

Igy Pausanias. Meglepően találó magyarázatát adja a kérdésnek Boetticher már idézett Olympia c. pompás munkájában :

«A kocsiversenyek — mondja — kimutathatóan az első reggeli napsugárnál kezdődtek és eltartottak egész délutánig. Ennek folytán a versenyzők épen szembe kapták az Arkadia magaslatain ülő napot. Köztük és a nap között volt a nyssa, a

¹ Paus. VI. 20, 16—18.

² Tehát Porthaon H. kéri közé tartozott, akiket Oinomaos legyőzött és megölt. Ott kapott egy földrészt, a. m. ott temették el. Oinomaos áldozatait felsorolja Pausanias VI. 21, 9—11.

fordulójelző,¹ amely mellett a legrövidebb ívben — majdnem úgy, hogy a kerékagy súrolta — kellett elhajtani. Ennek az önmagában is már módfelett nehéz műveletnek ilyen napállás mellett kétszeresen nehéznek és veszedelmesnek kellett lenni. Akinek az olympiai síkon korra reggel valamiféle fénytani mérőkészülékkel volt dolga, az megerősítheti, hogy a keleti irányban álló célnak világos felismeréséről vagy beirányzásáról szó sem lehet. Más-képen alakul a helyzet délben: ekkor a nap — nyáron — oly magasan áll, hogy az árnyék már csak igen kicsiny s most sokkal nagyobb annak a lehető-

sége, hogy valamit a nap irányában is beirányozhasanak». (I. m. 122. lap.)
Érdekesen és tetszetősen magyarázza a lovak megbokrosodásának okát dr. Hachtmann Károly Olympia und seine Festspiele c. munkájában:

«Ha a reggeli órákban a lovak a kelet felé huzódó pályán a felső forduló irányában futottak, árnyékuk még mögöttük volt s így azt nem is láthatták s csak a fordulójelző megkerülések pillantották meg első ízben, de ettől aztán a legtöbb meg is ijedt, úgyhogy a kocsisnak ugyancsak meg kellett őrizni lélekjelenlétét, hogy lovai el ne ragadják». (81. lap.)

83. Görög vazakép. Négyesfogat. Nyssa.

A kocsiversenyek során itt még csak az öszvérfogatok versenyéről akarunk szólni. A 70. olympián, Kr. e. 500-ban jelennek meg először Olympia porondján az öszvér-kettősfogatok (görög nevök *ἀπίγνη*, olv. apene), de csak rövid időre; a 84. olympián (Kr. e. 444) már közhírré teszi a hirdető, hogy többé nem rendezik meg ezt a versenyszámot.² Pausanias azzal okolja meg, hogy ez a verseny szemre sem szép, de meg hogy Elisben régtől fogva valami átok van az öszvértenyésztésen.³ Így

¹ Boetticher itt Zielsäule-t céloszlopot mond, ami félreértésre adhat okot, mert ma a céloszlopon azt a két földbe erősített léccet értjük, amelyre a célvonalat jelző fonalat erősítjük. A nyssa népszerűségére mutat, hogy Kis-Ázsiában és Boiotiában több városnak és hegynek is Nys(s)a volt a neve. V. ö. Max Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte. Berlin, 1926. I. 526. l.

² Paus. V. 9, 1. Ugyanekkor a kancafogatok versenyét is megszüntetik. Pollux említi, hogy Olympiában «háttasöszvérekkel is rendeztek futóversenyeket» (Noteon hemionon agonisma) és hogy ennek a versenynek «kalpe» volt a neve. Pollux VII. 33. f. 186. V. ö. ezzel szemben Pausanias tudósítását (alább 172. lap) a kalperől.

³ Paus. V. 9, 2.

aztán érhető, hogy a versenyrendező elisiek hamar megelégtették ezt a versenyfajta, amelyben számukra úgy sem nyílt babér. A kamarinai (Siciliában) Psaumisnak a 82. olympián (Kr. e. 452) öszvérfogatával aratott győzelmét Pindaros két szép olympiai dalával (IV. és V.) tette halhatatlanná.

Nagy dicsőségszámba ment, ha valamely fogat a következő olympián is megismételte győzelmét. Herodotos meg két olyan esetről is értesít, amikor három egymásután való olympián is tudtak győzni ugyanazok a lovak. E kiváló fogatok közül az egyik Kimoné, Miltiades atyjáé,¹ a másik pedig a spártai Euagorasé volt.²

Miként a gyermek indulhatott a felnőtt versenyekben is, a csikók is résztvehetek a kifejlett lovak futamában. A spártai Lykinos csikófogatával jelent meg az egyik olympián, de valamelyik csikaja ellen kifogást emeltek a bírák, mire a fejlett lovak versenyében indította fogatát és meg is szerezte a győzelmet.³

Érdekes mutatóványról értesít bennünket halikarnassosi Dionysios:

«Néhány görög államban régies áldozataik alkalmával divatban van azoknak versenyfutása, akik a kocsin, a kocsis mellett állnak. Amikor a lovak küzdelme már befejeződött, azok, akik a kocsisok mellett állnak, leugranak — a költők ezeket parabatainak, az athéniak pedig apobatainak nevezik — és egy stadionnyi távon egymással versenyt futnak».⁴

Ahogy a művészeti ábrázolásokon látható, az ilyen versenyfutóknak sisak volt a fejükön, pajzs a karjukon, egyébként pedig meztelenek voltak. Mivel így rendszerint az az atléta győzött, akinek kocsisa legelőször ért a célba, feltehető, hogy a kocsis is jutalmat kapott. Ez a verseny egyébként a lovasmérkőzés és fegyveresfutás egyesítése volt.

Lóverseny.

A háborúra vezethető vissza a lóverseny is. Ahogy a lovasság egyre nagyobb szerephez jutott, ahogy egyre szaporodtak a kiváló lovasok, csak természetesnek látszott, hogy ez a képesség is bemutatóra kerüljön a versenyeken. Olympiában a 33. olympián (Kr. e. 648) jelennek meg először a lovasok, mégpedig itt is tökéletesen kifejlett lovakon; csikókkal jóval később, a 131. olympián (Kr. e. 256) versenyeznek először.

¹ Harmadik győzelme után Peisistratos fiai titokban meggyilkoltatták. Her. VI. 103.

² Paus. VI. 10, 8. és Herod. VI. 103.

³ Paus. VI. 2, 2. Gurlitt gráci egyetemi tanár és utána Förster Hugó (Die Sieger . . . 2. rész, 4. lap) Pausanias ez adatát nem fogadják el valónak.

⁴ Hal. Dion.: Romanarum antiquitatum, quae supersunt VII. 73. (Paris. Firmin Didot, 1886.) Egy győztes-jegyzék név szerint is megemlíti a győztes apobates-t. V. ö. CIA II. 966, 35—36.

84. Görög vázákép. Versenylovaglás.

A lőversenyen elért győzelem is a ló és a tulajdonos dicsősége volt, de a kiváló idomítást is megjutalmazták. A korinthusi Pheidolas Aurora (magyarul Szellő) nevű lova mindjárt a verseny elején levetette lovasát, de mint jól idomított ló tovább is versenyben maradt, szabályosan megkerülte a versenyoszlopokat és amikor megszólalt a verseny végső részét jelző trombita, még erősített is iramán és nemcsak hogy elsőnek ért célba, de pontosan meg is állt a versenybírák előtt. Ezek Pheidolast hirdették ki győztesnek, sőt még azt is megengedték neki, hogy a szent ligetben, a Zeus-templom közelében felállíthassa a derék kanca szobrát.¹

Pheidolas fiai is arattak olympiai győzelmet a lovaglásban, mégpedig egy ugyancsak Pausaniástól közölt (VI. 13, 10) epigramma tanúsága szerint kétszer, az elisiek hivatalos feljegyzései szerint pedig egyszer a 68. olympián (Kr. e. 508-ban).

Idők folytán valósággal művészetté emelték a lovaglást. Egyes helyeken a kancák versenyében divattá lett, hogy a pajzsokkal és sisakokkal felszerelt lovas, az úgynevezett «anabates», verseny közben leugrott a teljes erővel vágató lóról, egy darabon versenyt futott vele, aztán merész szökkenéssel újra rajta termett.

Az olympián meg rövid időre (a 71—84. olympián, vagyis 496—444 között Kr. e.) szokásba jött — ugyancsak a kancák versenyében — hogy a lovas a táv vége felé leugrott lováról s miután elkapta annak kantárszárát, teljes sebességgel futott be vele együtt a célba.² Arról azonban nem beszélnek adataink, hogy ez a mutatvány háborús ténykedést akart-e jelképezni, vagy pedig ilyképpen teremtettek-e kapcsolatot a gymnastikai és a lovasversenyek között.³

Pausanias tanúsága szerint⁴ Olympiában gyermekek is résztvettek

¹ A győzelem időpontját nem lehet pontosan megállapítani. Pausanias (VI. 13, 9—10.) sem mondja meg, hogy mikor volt. Anakreon, a Kr. e. VI. százdbeli teoszi lantos Pheidolas részére ezt a fogadalmi feliratot írta:

«Pheidolasé ez a ló a nagytérségű Korintheból,
Mint diadalma jelét Zeusnak ajánlta fel itt».

(Thewrewk E. ford. Anakreon, 1885. 175. lap.)

Pheidolaséhoz hasonló esetet mond el Statius is Thebaisában. VI. 518—19.

² Paus. V. 9, 2. Ennek a neve Pausanias szerint «kalpe». (V. ö. 170. lap. 2. j.)

³ V. ö. R. Harbott: Olympia 166. lap.

⁴ VI. 2, 8. és VI. 12, 1.

a versenylovaglásban, de hogy mikor vezették ezt be és meddig volt divatban, arra nézve sehol sem találunk tudósítást.

Némelyik ló igen sokáig megőrizte jó formáját. Hieron, Syrakusa királya Pherenikos nevű lovával két pythiai versenyen (26. és 27. pythias = Kr. e. 482—478) győzedelmeskedett, utána ugyanezzel a lóval nyert koszorút Olympiában is a 76. (Kr. e. 476) olympián, sőt mivel az oxyrhynchosi papyruslelet tanúsága szerint még a következő olympián (Kr. e. 472) is Hieron győzött, nem lehetetlen, hogy még ezúttal is Pherenikossal.¹

Az olympián nőknek nem volt szabad megjeleneni, de fogatuknak, lovuknak megengedték az indulást. A nők között a spártai Kyniska, Agesilaosnak a nővére volt az első győztes. Plutarchos tanúsága szerint

Σ Π Α Ρ Τ Α Σ Μ Ε Ν
 Π Α Τ Ε Ρ Ε Σ Κ Α Ι Α Δ Ε Λ Φ Ο Ι
 Ν Ι Κ Η Σ Α Κ Υ Ν Ι Σ Κ Α Ε Ι Κ Ο Ν Α Τ Α Ν Δ Ε Σ Τ Ε Κ Ε Μ Ο Μ
 Δ Ε Μ Ε Φ Α Μ Ι Γ Υ Ν Α Ι Κ Η Ν Ε Λ Λ Α Δ Ο Σ Ε Κ Π Α Σ Α Σ Τ Ο
 Δ Ε Λ Α Β Ε Ν Σ Τ Ε Φ Α Ν Ο Μ

Α Π Ε Λ Λ Ε Α Σ Κ Α Λ Λ Ι Κ Λ Ε Ο Σ Ε Π Ο Η Σ Ε

85. Kerek szobortalp töredéke. — Kyniska szobrának felirata.

maga Agesilaos birta rá nővérét, hogy vegyen részt az olympián; ugyanis azt vette észre, hogy a spártaiak kellesénél jobban értékelik a kocsiversenyben való győzelmet, be akarta hát nekik bizonyítani, hogy az ilyen győzelemhez nincs szükség férfias derékségre, a győzelem tisztán pénzkérdés és egy gyenge nő is megszerezheti.²

Kyniska Apellesel megfestette a maga képét és a kocsiját és kocsisát ábrázoló szoborral együtt felállította Olympiában,³ mégpedig, ahogy Pausanias mondja: kőalapon. Ugyancsak Pausaniasnál az is

¹ V. ö. Pindaros I. olympiai dala, Bakchylides V., Wagner i. m. 88. l. Hadd említsük meg itt röviden Kincsemnek, a félévszázaddal ezelőtt világhírű magyar lónak pályafutását. Négy évig versenyzett, ezalatt 54 klasszikus versenyt nyert és egyetlen egyszer sem szenvedett vereséget, noha Európa minden nevesebb lovával megmérkőzött. «A legtüneményesebb ló, amely valaha pályára lépett» — mondja róla Silberer Viktor Turflexikonában. (Wien, 1890. 193. lap.)

² Plutarchos : Agesilaos 20. f., Xenophon : Agesialos 9, 6.

³ Paus. VI. 1, 6.

olvasható, hogy epigrammákat is írtak Kyniskára. Az olympiai ásatások során, 1879 jún. 11-én megtalálták az egyiket és pedig egy 34 cm magas és 49 cm vastag mészkőre (valószínűleg a kőalap egy kis darabjára) vésve.

Az epigramma ezt mondja :

«Spártai fejdelmek testvéreim és az elődim,
Állította Kyniska e szobrot, gyors fogatával
Hogy diadalt aratott. Úgy vélem, hogy valamennyi
Hellasi nő közt csak főmre jutott koszorú.»¹

Kívülről más nők is értek el olympiai győzelmet, főleg spártaiak,²

86. Lovasok a Parthenon nyugati frizérőli.

(London, British-Museum.)

de Makedoniából valók is. Nő (a makedoniai Belistiche) aratta az első győzelmet a 129. olympián (Kr. e. 264) először rendezett csikók kettős-fogatú versenyében is. (Görög neve *συνωρίς πόλων* olv. *synoris polon*.)³

A görög embernek, akárcsak a magyarnak is, igen kedvenc állata volt a ló. A költők szebbnél-szebb jelzőkkel (büszkenyákú, szépsörényű,

¹ Az epigramma alatt levő sor szerint : «Apelles, Kallikles fia készítette», t. i. a képet. Érdekes a költeményben, hogy Kyniska hol első, hol harmadik személyben beszél önmagáról. Dittenberger-Purgold szerint győzelme Kr. e. 390—80 közé eső valamelyik olympiára (tehát 98—100 o.-ra) tehető. I. m. 278. l.

² Paus. III. 8, 1. Kyniska lótenyésztéssel is foglalkozott.

³ Paus. V. 8, 11.

szélesebb, hófehér) díszítették; a győztes lovat élete végéig megtakarították, díszes síremléket emeltek neki. Kimonnak három olympián győztes lovai pedig a családi sírbolttal szemben kaptak nyugvóhelyet.¹

De a győztes kocsis meg lovász iránt sem voltak hálátlanok. Akárhány nagy pénzjutalmat kapott és gyakran megtörtént, hogy a tulajdonos a maga képe mellett a kocsisáét is felállíttatta. Kleosthenes a 66. olympián (516. Kr. e.) aratott győzelme emlékére a maga szobra mellett kocsisának meg négy lovának a szobrát is elkészíttette. A kocsi rávéssette lovai nevét (Phoinix, Korax, Knakias, Samos), de epigrammát is:

87. Vágtató lovasok a Parthenon nyugati frizéról.
(London, British-Museum.)

«Az epidamnosi Kleosthenes, Pontisfi ajánlt fel
Hogy győztek loval Zeusnek a viadalán».²

Nem maradt rá adat és így nem is tudjuk megállapítani, hogy a lovasversenyek egyes számai milyen sorrendben kerültek eldöntésre.

E versenyek fontosságát eléggé bizonyítja az a körülmény is, hogy vezetésükkel három bírát is megbíztak. Ám jelentőségüket túlbecsüli a magyar sportirodalom első kiválósága, Bérczy Károly, amikor báró Eötvös József halálára c. cikkében ezt írja:

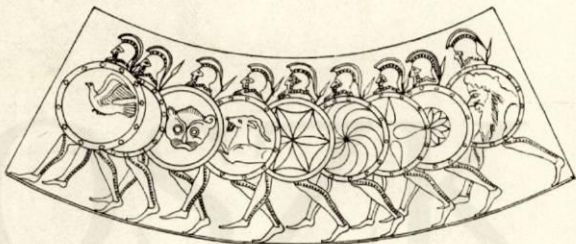
¹ Herodotos VI. 103. Ugyanitt említi Herodotos azt is, hogy Kimon előtt már a spártai Euagoras is nyert ugyanazokkal a lovakkal három olympiai korszorút.

² Paus. VI. 10, 6—7.

«... a lovas és vadászsport nevelék Görögországnak azon férfiakat, kik honukat Marathonnál és Salamisnál Persia ellen megvédték.»¹

Annyi bizonyos, hogy a lovassportnak nagy volt a becsülete; erre mutat az a körülmény is, hogy még az istenek tiszteletére rendezett körmeneteken, felvonulásokon is résztvettek a lovasok, mint ahogy ezt az atheni Parthenonfriz márvány domborműve is mutatja, amelyen a lovasok egész sorát látni részben az indulásnál, részben galopp közben.

A lóversenyek lezajlása után a nézőközönség ismét a stadiont kereste fel, mert ott folytatódtak, egyben fejeződtek be a férfiak versenyei. Most dőlt el Aristotelesként a legszebb emberek, a pentatlosok mérkőzése; most dőlt el, kit illet a büszke cím: pentatlonikes, pentatlongyőztes.

88. Görög vázákép. Fegyveres futók.

A fegyveresfutás.

Befejezésül a fegyveres futók küzdelmében (görög neve *hoplitodromia* vagy *hopliton dromos*) gyönyörködtek. Pausaniasból megtudjuk, hogy a 65. olympián vezették be, mégpedig véleménye szerint, mint háborúra előkészítő gyakorlatot.² Philostratos³ az olympiai fegyverfutás eredetét az elisieknek az achai Dyme ellen viselt hadjáratára vezeti vissza. Az elkeseredett harcban álló ellenfelek még a játékok tartama alatt sem szüntették meg az ellenségeskedést, sőt épen a verseny napján arattak az elisiek elhatározó diadalt. Az egyik elisi nehéz fegyverzetű harcos az ütközet után a stadionba futott, hogy megvihesse honfitársainak a győzelmi hírt és ennek emlékére vették föl e számot a játékok közé is.

¹ Vadász és Versenykép. 1871. 4. szám, II. 10.

² V. 8, 10.

³ Gymnastikos 7. fej.

A versenyzők eleinte teljes fegyverzetben (sisakkal, lábvérttel, pajzsral, dárdával) futottak, később — úgy látszik az V. század közepétől — már csak a sisak és a pajzs végül csak a pajzs maradt meg¹ rajtuk. A pajzs a balkaron volt és így ezt a kart nem igen mozgathatták, ez a körülmény — a pajzs súlyán kívül — még nehezebbé tette a mozgást.

A fegyveresfutás — bár Philostratos más véleményen volt — bizonyára a nehéz atletikai ágak közé számított és ezért gyermekeknek nem is engedték meg művelését.

Szellemes Philostratosnak az a gondolata, hogy a kerek pajzs azt

¹ Paus. II. 11, 8. V. 8, 10. VI. 10, 4.

² A szoborhoz tartozó pajzs idők folytán elveszett.

89. Fegyveres futó.²
(Tübinga, Egyetemi gyűjtemény.)

90. Fegyveres futók a célban.

jelképezi, hogy vége a fegyverszünetnek, ismét fegyverbe kell szállni. Hisz a kikiáltó is — úgymond — azt hirdeti, hogy vége a versenynek, amelyen díj jár a győztesnek, a trombitászó pedig Ares hadisten jeladása, amely fegyverbe szólítja az ifjúságot.¹

A fegyveresfutás távja helyenként különböző volt, így például Olympiában Pausanias határozottan megmondja, hogy a diaulostávon futották,² míg Nemeában — Philostratos szerint — a táv hippios volt, ami négy stadiont, vagyis 769 métert jelent. A fegyveresfutásra azokat tartották alkalmasnak, akiknek vállalai erősek, térdei pedig kiugrók voltak, mert ezektől segítve könnyebben hordozhatták a pajzsot.³

Olympiában Zeus templomában 25 pajzsot őriztek, ezekkel szoktak futni az olympiai fegyveresfutás résztvevői.⁴ A pajzsok nagy számából arra lehet következtetni, hogy bár e futás alapos erőpróba lehetett, mégis sokan szoktak benne indulni.⁵

A fegyveresfutás első győztese a Heraiából való Damaretos volt.⁶ Ugyanő győzött a következő olympián is.⁷ Az ókor legnagyobb rövidtávfutója, a rhodosi Leonidas, négyszer győzött e számban, egy ismeretlen nevű futó háromszor (a 205—07. olympián = Kr. u. 41—49.)⁸ Legtöbbször elisiek diadalmaskodtak e futásnemben.

¹ Philostr. *Gymnast.* 7. f. Ugyanott érdekesen magyarázza Philostratos a többi államban divatos fegyveresfutást és a vele kapcsolatos szokásokat is. (7—8. f.)

² Paus. II. 11, 8. Boetticher azt hiszi, hogy a stadiontávon került elődöntésre. I. m. 91. lap.

³ Philostr. *Gymnast.* 33. f.

⁴ Paus. V. 12, 8.

⁵ Ezzel szemben érdekes, hogy a diszkoszvetéshez csak három diszkosz volt Olympiában. VI. 19, 4. V. ö. f. föntebb 155. l.

⁶ Paus. V. 8, 10.

⁷ Paus. VI. 10, 4. Julius Afr. csak az első győzelméről tud. Eus. I. 202. l. (Schoene.)

⁸ V. ö. Förster i. m. II. 15.

«Igen boldogan, még az olympiai
győzőknél is boldogabban fognak élni.»

(Ζήσους τε τοῦ μακαριωτέου βίου,
ὅν οἱ ὀλυμπιονίκαι ζῆσαι, μακαριώτερον.)

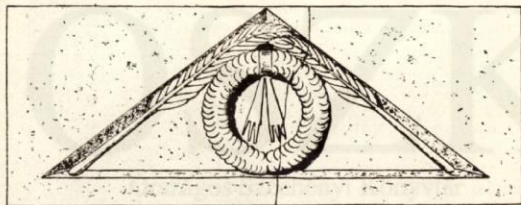
Platon: Politéin V. 13. (465 D.)

III. A GYŐZTES ÜNNEPLÉSE.

A megkoszorúzás.

Eldölt már valamennyi verseny sorsa, csoportokba verődve, zsbongva beszélnek a forró küzdelmekről; a győztesek meg a velük örvendező honfitársaik, a lelküket eltöltő, túláradó örömtől aligha tudják álomra hajtani fejüket az ötödik napra virradó éjtszakán...

Az ötödik nap az ünnepségek napja. Most megy teljesedésbe a görög ifjú vágyainak netovábbja: a megkoszorúzás.

91. Felirattábla feje.

Az olympiai győzelmi jelvények (pálmaág, koszorú, közepén a győzelmi szalag).

E szokást a hagyomány Heraklesre vezeti vissza: amikor versenyt futást rendezett testvéreivel együtt, a győztest vad olajfa ágával koszorúzta meg.¹ Az olympiai játékoknak Iphitostól elrendelt fölújításakor ez a szokás feledésbe ment s csak a 7. olympián (Kr. e. 752-ben) elevenítették fel, mégpedig a delphi jósa tanácsára. Ekkor a verseny még csak egyetlen számból, a versenyfutásból állt és ennek győztese, Daikles, kapta az első koszorút.² Az olympiai Zeus-templom hátulsó részével, az ú. n. opisthodomossal szemben állt egy olajfa;³ kallistephanos (a szép koszorúk olajfája) volt a neve. Erről vágta le aranykással a

¹ Paus. V. 7, 7. V. 6. főntebb 14. 1.

² Phlegon 1. töredéke.

³ Paus. V. 15, 3.

92. A versenybíró díszszéke.
(Rekonstrukció.)

Herakleióból való. Azok, akik alapos kutatás tárgyává teszik a művészekre vonatkozó dolgokat, parosinak, Pasiteles tanítványának mondják... Hera, Zeus, az istenek anyja, Hermes és Apollon Artemissel van rajta ábrázolva, a hátsó oldalán pedig a versenyrendezés. Két oldala közül az egyiket ott van Asklepios és Asklepios leányai közül Hygieia, azonkívül Ares és mellette Agon¹, a másikon Pluton, Dionysos, Persephone és nymphák; közülük az egyik labdát visz. Ami pedig a kulcsot illeti — mert Plutonnál kulcs van — azt mondják, hogy az ügy-

¹ Pausanias nem említi, hogy Kolotes milyen alakban ábrázolta Agon-t. A régebbi képzőművészeti alkotások általában mutatták (kezében lendítőekkel), így az argosi Dionysiosnak Olympia részére készített szobra (Paus. V. 26, 3.), később már mint ifjú jelenik meg szárnyakkal, baljában pálmaággal és győzelmi szalaggal, jobbában a győzelmi koszorúval. V. ö. Roscher i. m. I. 107. l.

koszorúnak való ágakat egy elisi gyermek, mégpedig olyan, akinek atyja, anyja életben volt. Régebben ércel bevont háromlábú asztalon helyezték el a koszorút és pedig a Zeus-templom előcsarnokában, de a Kr. e. V. században Kolotes, a nagy Pheidias munkatársa és tanítványa aranyból és elefántesontból díszasztalt készített, amely aztán a Heraionban kapott helyet és ettől fogva ezen tették ki közszemlére a sportok történetében legegyszerűbb, de talán legóhajtottabb, legtöbb dicsőséget jelentő versenydíjakat. E díszasztalról Pausaniasnál ezeket olvassuk:

«Az asztal elefántesontból és aranyból készült, Kolotes műve. Kolotes állítólag

93. Győztes atléta a győzelmi fejszalaggal.
(München, Glyptothek. Bronz.)

nevezett Hadest Pluton csukja be s hogy senki onnan vissza nem térhet.¹

Méltán mondja Pindaros :

«Boldog és magasztalják a dalnokok az olyan férfiút, aki karjaival vagy lába kiválóságával diadalmaskodva, bátorságával, erejével elnyerte a legnagyobb versenydíjat és még életében látja, amint a gyermek leszakítja a koszorút. Az égbe ugyan

94. Görög vázakép. Győzelmi szalaggal díszített atléta.

nem mehet fel, de ami örömben nekünk halandó népnek részünk lehet, abban neki teljes mértékben része van.²

A megkoszorúzás Zeus templomában ment végbe.³ A verseny-

¹ Paus. V. 20, 2—3. Gardner — nyilvánvalóan tévedésből — Kolotest egynek veszi Kleoitassal, a hippodromos indítókészülékének megalkotójával. I. m. I. 250. lap.

² Pind. Pythia X. 22—29.

³ Arra nézve nem találunk adatot, hogy a díszasztalt is átvitték-e a díjkiosztáshoz vagy csak a koszorúkat. A megkoszorúzás görög neve anadesis stephanou vagy stephanophoria, anagoreusis stb. Pollux III. 30, 7.

bírák az istenszobor lábainál elhelyezett székeiken, a nézők pedig a templom karzatán foglaltak helyet. A keryx, az eredményhirdető, még egyszer harsány hangon közölte a győztesek nevét, atyjukét, a versenyszámot, amelyben győztek, megnevezte hazájukat, ahogy egymásután a bírák elé járultak, hogy azok fehér gyapjuszalaggal átkötött fejükre tegyék diadaluk díját;¹ de bizonyára azt sem hallgatta el, hogy ki győzött közülök, mint veszteglő (ephedros)² ki nyerte meg versenyt ellenfél nélkül és ki győzött már előbb is az olympián.

A nézőközönség üdvívalgással kísérte az ünnepélyes jelenetet s virágokkal, szalagokkal borította el a boldog ifjút.

Dio Chrysostomos még a Kr. u. I. században is valósággal himnust mond a koszorúról:

«Az olympiai koszorúról talán tudjátok, hogy olajfáról való és ezt sokan többre becsülik az életnél, nem azért, mintha az ott termő olajfa valami csodálatosat rejtene magában, hanem, mert nem egykönnyen adják és nem is valami jelentéktelen cselekedetért. Nos hát, ahogy tudjátok, a ti időtökben az egyik uralkodót annyira megkapta ez a dolog³ és annyira vágyódott a győzelem után, hogy versenyre is kelt az elisieknél és ezt (t. i. a győzelmet) a boldogság legnagyobb fokának tartotta.»

Nagy Sándor óta⁴ a győztes pálmaágat is kapott, mégpedig — úgy látszik — mindjárt győzelmének kihirdetése után.⁵

Érdekesen magyarázza Gellius római író, miért adtak a győztesnek pálmaágat.

«Istenemre mondom, csodálatos dolgot mesél Aristoteles «Problémák» című munkájának 7-ik és Plutarchos a Symposion 8-ik könyvében.

Ha valaki nagy súlyt tesz a levágott pálmaágra és oly erősen nyomja és annyira megterheli, hogy a nagy terhet már nem bírja el, nem hajlik lefelé, befelé sem préselődik össze, hanem a teherrel szemben felhajlik, felfelé tör és meggömbül. A versenyeken — mondja Plutarchos — azért rendelték győzelmi jelnek a pálmát, mivelhogy olyan a természete ennek a fának, hogy nem enged azoknak, akik nyomják, szorítják.»⁶

Néhány adat, így Pausanias egyik érdekes helye is⁷ arra enged

¹ Themistios idejében (Kr. u. 320—90), úgy látszik, már a keryx teszi fel a koszorút: «A versenyeken — mondja XIV. beszédében — a testi erő is méltóvá tesz a koszorúra, de ezt a kikiáltók (kerykes) teszik fel.»

² V. ö. föntebb 93. l.

³ Célzás Nerora. L. 166. lap.

⁴ Paus. VIII. 48, 2. V. ö. Wirth Gyula: Horatius. Bpest, 1902. 194. l.

⁵ V. ö. Boetticher: Archaeologische Zeitung XI. 7. sk. ln.

⁶ Gellius III. 6. f.

⁷ Paus. V. 21, 12—14.

következtetni, hogy a győztes versenyszáma után rögtön megkapta a koszorút. Az alexandriai Apollonios a 218. olympián (Kr. u. 93) részt akart venni az öklölvívásban, de a kitűzött időpontban nem jelent meg. Kivüle e számban csak egy versenyző szándékozott indulni, mégpedig az ugyancsak Alexandriából való Herakleides, de a verseny kezdetén ellenfele nem jelentkezett. Ám egyszerre csak ott termett és késését azzal akarta igazolni, hogy a Cyclades szigetsoport táján a szélvihar feltartóztatta. Herakleides azonnal megcáfolta ez állítását és közölte a bírakkal, hogy ellenfele azért jött megkésve, mert az ioniai versenyeken pénzdíjért versenyzett. Erre a bejelentésre Apollonioszt kizárták a versenytől és Herakleides ellenfél nélkül való, ú. n. akoniti győztesnek nyilvánították. A kizárt atléta most haragra lobbant, felszjajzta kezét, mintha csak versenyre készült volna, odarohant Herakleideshez, akinek már a fején volt a koszorú s megütötte. A bántalmazott győztes a bírákhoz menekült, akik aztán durva ellenfelét pénzbírságra ítélték.

Ebből az anekdotaszerű elbeszélésből meg egynéhány hasonló adatból, mint pl., hogy a szerencsétlen Arrhachiont nyomban halála után megkoszorúzták, Mie¹ arra a következtetésre jutott, hogy a megkoszorúzás nyomon követte a győzelmet. Bár mellette szól Lukillosnak Milonra írt epigrammája is, ahol azt olvassuk, hogy Milont, amikor egyedül jelentkezett, a versenybíró tüstént előszólította, hogy megkoszorúzza,² továbbá tetszetős Robert hivatkozása is Ladas³ és Ageos⁴ esetére, aztán Arrhachionnak nyomban halála után való megkoszorúztatása is Mie és Robert feltevését támogatja, mégis hajlandóbbak vagyunk azoknak hitelt adni, akik szerint a győztesek fejét Zeus templomában érintette először a koszorú.⁵

Az lehetséges, hogy egyes esetekben kivételt tettek; így ha valóságot közöl a Milonról írt epigramma, feltehető, hogy az ókor leghíresebb birkózója iránt így akarták a hellénbírák tiszteletüket kifejezni, talán Ladással szemben is ez a szándék vezette őket, amikor látták, hogy félholtan viszik el a célből.

Hogy Arrhachiont azonnal megkoszorúzták, azzal bizonyára részvétüket is kifejezésre akarták juttatni meg talán a halálig menő küzdőképességet is nyomban meg akarták jutalmazni, de egyébként is, ha nem így cselekedtek volna, holttestét kellett volna — harmadnapra — odavinni Zeus templomába a megkoszorúzáshoz.

¹ I. m. 30. l.

² Van példa az ilyesmire napjainkban is. A marathontfutás győztesének, ahogy elszakítja a célszalagot, azonnal a nyakába akasztják a koszorút.

³ Paus. III. 21, 1. V. ö. föntebb 82. l.

⁴ Jul. Afr. a 113. ol.-hoz (Schoene I. 206. l.). V. ö. föntebb 83. l.

⁵ V. ö. Cicero Fam. 5. 12, 8. Dio Chrysostomos IX. (p. 192). Pindaros III. ol. dal 33. és V. ol. dal 8-hoz írt skholion. Boetticher i. m. 133. l. Scherer: De olympioniarum statuis. 4. l. Pauly-Wissowa: Real-Encycl. I. 851.

Robert Ageos esetében azt hozza fel érvül, hogy a kiváló atlétáról nem tehető fel, hogy koszorú nélkül futott el hazájába. Igen ám, csak hogy Robert szerint a hosszútávfutás, tehát Ageos száma a verseny első napján ment végbe,¹ tehát a megkoszorúzásig, amely véleményünk szerint az ötödik napon történt, kényelmesen visszajöhethet Olympiába a mindössze 100 km-re levő hazájából, de különben is, kocsí már akkor is volt.

Kárpáti Kelemen egyik szép cikkében² ugyancsak a stadionra teszi a megkoszorúzást, Robert pedig azt hiszi, hogy a díszasztal a stadionon, vagy a hippodromon volt felállítva a bírák előtt, hogy a koszorúk azonnal kéznél legyenek. Mivel a valószínűség a mellett szól, hogy a megkoszorúzás a templomban ment végbe, feltevések nem látszik helytállónak.

A megkoszorúzás kapcsán egy kiváló krotóni atlétáról ezt olvasuk Aelianusnál:

«Egy krotóni olympiai győző, amikor odament a hellénbírákhoz, hogy átvegye a koszorút, nyavalyatörésbe esett, utána hirtelen összeesett és meghalt.»³

Ugyancsak már koszorúval a fején lehelte ki a lelkét Olympiában az Amyklaiból való pentatlongyőztes, Ainetos is.⁴

A megkoszorúzást követő ünnepek.

A megkoszorúzott, boldogságtól ragyogó ifjút az ünnepélyes szertartás után örömujjongások között vezették el hozzátartozói, honfitársai a templomból és hálaáldozatot mutattak be az olympiai Zeusnak a szent ligetben levő oltárain, végül a Kronos-hegyen is.⁵ Mindez körmenettel volt összekötve és úgy ebben, mint az áldozatokban a győztes a tőle telhető legnagyobb fényt fejtette ki. Menetközben szent dalokat s különösen egy Heraklest dicsőítő hymnust szoktak énekelni. Még egyszer felvonultak teljes pompájukban a küldöttségek is, aztán az elisiek vendégül látták valamennyi győztest a Prytaneionban.⁶ Este pedig, amikor felragyogott a szép holdistennőnek, Semelének kedves képe, a győztes lakomára hívta barátait, hozzátartozóit. A lakomát

¹ U. o. 156. l. V. ö. föntebb 68. l.

² Görög földön. Bpest, 1895. 50. lap.

³ Aelianus: Var. Hist. IX. 31. Nevét nem említi.

⁴ Paus. III. 18. 7. Győzelmének ideje nem állapítható meg. Förster — tévesen — ökölvívónak mondja. (I. m. 23. l. 754.)

⁵ Pindaros: IX. olympiai dal 2.

⁶ Paus. V. 15, 11. — Klincsek József föntebb (4. l.) említett értekezésében (l. még Tornaügy 1887. dec. 15. 44. lap.) az eleabeliekkel (Dél-Itália) vendégelteti meg a győzteseket. (I. m. 17. lap.) Joggal mondta bírálója, Némethy Géza: Aki nem tud arabusul... Egy Phil. Közl. XIII. 1889. 159—60.

zene, ének fűszerezte. Az egyik ily örömnünepségen régi dalokat zengtek, a másikon sebtiben készült új dallal, hirtelenében betanított karral magasztalták az ünnepeket és tették számára feledhetlenné győzelmét. Egész éjszaka visszhangzott a szent liget a vigasságtól.¹ Némelyik gazdag győztes idegeneket is szívesen látott vendégül; Alkibiades, az ókor legnagyobb gavallérja pedig a kocsiversenyben aratott győzelmének emlékére a játékokra odaözönlött egész közönséget megvendégelte.² De ugyanazt cselekedte már előtte a messenei Anaxilas, Rhegium tyrannusa, aki öszvérfogatával aratott győzelmét tette ilyképen emlékeztetéssé,³ továbbá ennek fia, Leophron, amikor a 79. olympián (Kr. e. 464) négyesfogata első lett, valamint az akragasi Empedokles is a 71. olympián (Kr. e. 496) alkalmával, amidőn a lóversenyben győzött.⁴

Másnap elszéledtek. Versenyzők, kísérlők, nézők egyaránt hazafelé indultak, hogy megvigyék a jó hírt vagy elmondják mentéseiket... Némelyik győző nem várt annyi ideig. Az argosi Ageos a fölött való örömben, hogy megnyerte a hosszútávfutást, még aznap hazaszaladt a kb. 100 kilométernyire fekvő szülővárosába, hogy mennél előbb boldoggá tegye honfitársait.⁵

Az aiginai Taurosthenes⁶ meg postagalambbal értesítette atyját győzelméről. A galambot kicsinyeitől vette el, magával vitte Olympiába, győzelme után biborszalagot

95. Alkibiades.

¹ Pindaros: X. olympiai dal 75—78.

² Aki e világfi hányatott életét, jellemét ismeri, cseppet sem lepődik meg, hogy a lakoma költségeit jórésben Athen szövetségeseivel fizettette meg, amennyiben díszes perzsa-sátrát az ephesosiak csinálták, áldozati állatokat és a lovai számára útravalót a chiosiak szolgáltattak, a bort és egyéb költségeit a lesbosiakra vetette ki. (Pseudo Andokides: Kata Alkibiadou 30.) épiy azon sem csodálkozunk, ha azt olvassuk róla, hogy a megkoszorúztatását követő felvonuláshoz Athen hivatalos küldöttségétől kérte kölcsön a ragyogóbbnálragyogóbb dísztárgyakat. V.-ö. Plutarchos: Alkibiades 12—13. f. és Pseudo Andokides i. m. 29. f.

³ V. ö. Herakleides (Pontikos): Peri politeion XXV. fej. A győzelem ideje pontosan nem határozható meg; kb. 500. és 476. év között történt. V. ö. Förster i. m. I. 12. lap.

⁴ Athenaios I. 3.

⁵ Euseb. I. 206. lap. Ageos a 113. olympián (Kr. e. 328-ban) győzött.

⁶ Taurosthenes a birkózásban győzött a 84. olympián (Kr. e. 444-ben). Az előző olympián vereséget szenvedett az argosi Cheimontól. Paus. VI. 9. 3. Taurosthenes győzelmét a 95. olympiára (Kr. e. 400-ra) teszi, Robert helyesbítette ez időpontot az oxyrhynchosi papyrus adata alapján (i. m. 179. l.).

kötött a nyakára s útnak indította. A hírvívő állat a kb. 170 kilométernyi utat egy nap alatt berepülte s megvitte gazdája győzelmének híret. A tudósítás Aelianusnál így olvasható:

«Olympiából Aiginába még aznap eljutott a győzelem híre Taurosthenes atyjához valami csodálatos látomány révén.¹ Mások meg azt mondják, hogy Taurosthenes magával vitt egy galambot, amely még nedves és tollatlan fiókákat hagyott otthon s amikor győzött, a galambot elbocsátotta, miután biborszalagot kötött rá. Az pedig fiókáihoz sitett s még aznap Aiginába röpült Pisából».²

Ahogy megérkezett hazájába a szent játékok győztese,³ vége-hossza nem volt ünneplésének. Városa határában diszküldöttség várta és négy fehér lótlól vont kocsin vitték a falak közé.

«A kiváló atlétákat, akik az olympián, pythián, isthmián és nemeán győzedelmeskedtek, a görögök elődei annyira megtisztelték, hogy nemcsak az ünneplő közönség között állva részesülnek — a pálmával és koszorúval együtt — dicséretben, hanem amidőn győztesen hazatérnek országukba, diadalmenetben, négyesfogaton viszik őket a falak közé: szülőföldjükre és az állam részéről egész életükön át megállapított kedvezményeket élveznek.»

Igy ír Vitruvius.⁴ Akárhányszor megtörtént, hogy nem is a várkapun, de a kocsiszélelmeskedtek, a görögök elődei annyira megtisztelték, hogy nemcsak az ünneplő közönség között állva részesülnek — a pálmával és koszorúval együtt — dicséretben, hanem amidőn győztesen hazatérnek országukba, diadalmenetben, négyesfogaton viszik őket a falak közé: szülőföldjükre és az állam részéről egész életükön át megállapított kedvezményeket élveznek.»

Igy ír Vitruvius.⁴ Akárhányszor megtörtént, hogy nem is a várkapun, de a kocsiszélelmeskedtek, a görögök elődei annyira megtisztelték, hogy nemcsak az ünneplő közönség között állva részesülnek — a pálmával és koszorúval együtt — dicséretben, hanem amidőn győztesen hazatérnek országukba, diadalmenetben, négyesfogaton viszik őket a falak közé: szülőföldjükre és az állam részéről egész életükön át megállapított kedvezményeket élveznek.»

Igy ír Vitruvius.⁴ Akárhányszor megtörtént, hogy nem is a várkapun, de a kocsiszélelmeskedtek, a görögök elődei annyira megtisztelték, hogy nemcsak az ünneplő közönség között állva részesülnek — a pálmával és koszorúval együtt — dicséretben, hanem amidőn győztesen hazatérnek országukba, diadalmenetben, négyesfogaton viszik őket a falak közé: szülőföldjükre és az állam részéről egész életükön át megállapított kedvezményeket élveznek.»

«Amikor visszatért Görögországból, a szent játékok győztesinek szokásaként a fal egy lebontott részén át fehér lovakon vonult be Nápolyba, mivel ott mutatta be legelőször művészetét; ugyanígy vonult be Antiumba, Albába, majd Rómába; Rómába még hozzá azon a kocsin, amelyen egykor Augustus tartotta diadalmenetét; biborruha volt rajta, aranycsillagokkal ékesített köpönyeg, fején az olympiai koszorú, jobbkezében a pythiai, a többi koszorút pedig előtte vitték díszes menetben, feliratokkal, hogy hol és kiket, milyen énekekkel és milyen költeményekkel győzött le.»⁵

¹ Pausanias ezt úgy mondja, hogy a győzelem napján Aiginában egy, Taurostheneshez hasonló jelenség tűnt fel és közhírré tette a győzelmet. Paus. VI. 9. 3.

² Aelianus: *Variarum historiae* IX. 2. Pisa Elis egyik részének, Pisatisnak a városa volt; Pisatisban volt Olympia is. Pisa itt a. m. Olympia.

³ Görögül hieronikes. Újítsuk csak fel a többi győztes nevéit is: stadionikes = stadionfutás győztese, régebben egyben az olympia győztese is, tehát olympionikes; periodonikes = körgyőztes; heraklesi kettős győztes, aki egyazon olympián győzött a birkózásban és a pankrationban is.

⁴ Vitruvius: *De architectura* IX. bevezetés.

⁵ Suetonius i. m. Nero 24—25. Ugyanígy Plutarchos: *Quaestionum convivalium* II. 5. p. 639. A. Dio Cassius szerint a görögországi meg egyéb ver-

Az ünnepi menet előbb a város főterére vonult, onnan a város védőistenének a templomába, ahol a győző áldozatot mutatott be és utána felajánlotta koszorúját az istennek. Majd fényes lakomát rendeztek amelyen résztvett a város apraja-nagyja és a kar külön ez alkalomra készült győzelmi dallal magasztalta. Némelykor a házánál, pitvarában is énekeltek tiszteletére.¹ De sokféle kedvezményben is részesítették: holtanapjáig felmentették minden adófizetés alól, Athenben a Prytaneionban, az érdemes polgárok e közös étkező helyiségében kaphatott ingyen ellátást.²

Méltán mondja Schubart, hogy a versenypályákon elért győzelem egyértékű volt a harcerekén kivívott diadallal.³

A színházban joga volt díszhely elfoglalásához, Spártában pedig olyan megtiszteltetésben volt része, amelyen ma már — sajnos, igen sokan mosolyognak — a csatában közvetlenül a király mellett harcolhatott, természetesen — miként az akkori uralkodók — az első vonalban.⁴

Másutt meg nem egyszer hadvezérnek választották, így pl. a krontoniak Milont, a híres birkózót 510-ben a sybarisiek ellen viselt háborújokban, az etretriak meg az elisi Eualkidast⁵ az ión lázadás idején. Pausanias dicsőretek emlékszik meg a pankrationgyőztes pellenei Promachosról is, aki hazájának a korinthosiak ellen viselt háborújában a legtöbb ellenséget terítette le.⁶

Olympiában — szemben más nemzeti játékokkal — a koszorún, illetőleg a pálmaágon és a szalagon kívül más jutalmat sohasem adtak;⁷ Aristoteles szerint ez köztudomású is volt:

senyeken összesen 1808 koszorút nyert. Rómába való bevonulása után lovasversenyt hirdetett, koszorút a hippodromosra vitette s ott az u. n. egyiptomi obelisk körül lerakatta Dio Cass. LXIII. 20. Nero olympiai szerepléséről alább (206. és 243. l.) is lesz szó.

¹ V. ö. Bakchylides VI. 14.

² CIA I. 8, 12—15 v. V. ö. Platon: Sokrates védőbeszéde 36. D. Állítólag ebben a megtiszteltetésben részesült Alkibiades is. Pseudo Andokides: Kata Alkibiadou 31.

³ I. m. 23. lap.

⁴ Plutarchos: Quaestionum convivalium II. 5, 2. p. 640.

⁵ Kétszer győzött Olympiában a Kr. e. VI. század vége felé a gyermekek ökölvívóversenyében. Az Ephesos mellett vívott csatában (Kr. e. 499-ben) elesett.

⁶ Paus. VII. 27, 5—7. Már a másik kiváló honfitársuknak, a birkózásban négyszer is megkoszorúzott Chaironnak még a nevét sem vették ajkukra, mivel felfüggesztette hazája alkotmányát és Nagy Sándortól elfogadta tyrannussá való kineveztetését. (Ü. o.)

⁷ A koszorús versenyek neve hol stephanephoroi (Herod. V. 102), hol stephanitai. (Pollux III. 153.) A díjas versenyeké agones thematikoi vagy chrematitai. A koszorús versenyeket mindig értékesebbeknek tartották, mint

«Amikor Dorieus¹ koszorúversenyt nyert — mondja Rhetorikájában —, elég volt azt mondania, hogy az olympián győzött, mert azt, hogy koszorúverseny az olympia, nem szükséges hozzátenni, hiszen mindenki tudja.»²

De azért Athén olympiagyőztes fiait 500 drachma (kb. 1000 aranykorona) pénzjutalomban is részesítette.³

Az athéniak a rhodosiakkal vívott tengeri ütközetük közben, elfogták Dorieust, a híres körgyőztest, Diagoras (l. 190. l.) fiát. Előzetesen sokféleképen megfenyegették, mert sok borsot tört orruk alá, de amikor ott látták a dicső férfiút a piacon a hadifoglyok közt, nemcsak, hogy nem bántották, de még azonnal szabadon is bocsátották.⁴

Az olympiai győzelem nagy dicsőséget jelentett a győztes szülővására, Andokides szerint «megkoszorúzta a várost».⁵ Erre céloznak Isokratesnek Alkibiadessal kapcsolatban mondott szavai is:

«Ez időtájt látta Olympiában az ünnepséget, amelyért annyira lelkesedik mindenki, aztán a helléneket, akik itt bemutatják gazdagságukat, erejüket, szellemüket,⁶ az irigyelt atlétákat, a győztesek irigyeltté lett városait.»⁷

a pénzzel vagy egyéb értékkel díjazottakat, amit bizonyít az a körülmény is, hogy az ú. n. győztes-jegyzékekben a koszorús versenyeken elért győzelmek külön-külön felsorolják, míg a másikkak csak összegezve. Egy Olympiában kiásott felirat felsorolja P. Aurelios Artemasnak, a 229. ol. (Kr. u. 137.) hirdetőjének koszorús győzelmeit, majd így folytatja: «... és nyert 250 pénzdíjas versenyt...» Dittenberger-Purgold 237, 8. Marcus Tylliosról, a 230. és 231. ol. (Kr. u. 141—45.) Apameiából (Kis-Ázsia) való ökölvívó győzteséről azt olvasuk egy feliraton (CIG III. 128.), hogy győzött Athénben, az olympián, az isthmián, a Hadrianeián (Rómában), majd ezt: «Nyert 35 pénzdíjas és 1 talentommal díjazott versenyt». Az «Estia» album egyik cikke szerint eleinte az olympia is pénzdíjas verseny volt (i. m. 38—39. ln.), ám erre vonatkozólag ókori adatot nem említ és én sem találtam ilyent.

¹ Diagoras fia, háromszor (87—89. ol. = Kr. e. 432—24.) győzött az olympián a pankrationban.

² Aristoteles: Rhet. I, 2.

³ Plutarchos: Solon 23. f. V. 6. alább 241. l.

⁴ Paus. VI. 7, 5.

⁵ Andokides: Kata Alkibiadou 31. Demosthenes Oratio contra Theocritum 66 (p. 1342). Ugyanezt mondja Simonides is az aiginai Theognetosra, a 75. ol. (Kr. e. 480.) gyermekbirkózás győztesére írt költeményében. Bergk: Poetae lyrici Graeci 922. l.

⁶ Erről l. alább 197. sk. ln.

⁷ Isokrates i. m. 32. f.

Győztesszobrok.

A győztes diadala emlékére szobrot is állíttathatott a szent ligetben¹ s arra reávésethette a győzelmére vonatkozó adatokat is, de Plinius állítása szerint portrészzerű, tehát élethű szobrot csak harmadik győzelmé után állíttathatott magának:

«... Az emberek képmását nem szokták kivésni, legfeljebb azokét, akik valami különös okból az örökkévalóságot megérdemelték, először a szent játékokon való győzelemmel, leginkább Olympiában; itt szokásban volt mindegyik győztes szobrát felállíttatni. Azokét pedig, akik ott háromszor győztek, élethűre csinálták s ezeket iconica-nak nevezték».²

Az ilyeneket nagy művészekkel (Myron, Polykleitos, Lysippos) készíttették, míg amazokat bizonyára tömegcikként állíttatták elő s akár a játékok előtt is már kaphatók voltak. A kyreai Eubotas a lybiai jósdától előre megtudta, hogy Olympiában a stadionban győzni fog; előre elkészíttette az emlékszobrát — s ez szinte humor erejével hat — magával hozta s mert győzött, még aznap fel is állíttatta.³

Mivel a győzelem a szülővárosra is nagy tisztességet jelentett,⁴ akárhányszor ez is fedezte a szobor költségeit; így pl. Athén a pankrationgyőztes Aristophonnak,⁵ a kisázsiai Klazomenai nevű ion város a gyermekek stadiónfutásában győztes Herodotosnak, mivel ez szerezte hazájának az első olympiai győzelmet; a Kos-szigetbeliek földijüknek, a világhírű körgyőztesnek, Philinosnak.⁶

Arra is volt eset, hogy a szülőváros két szobrot is állíttatott, mint pl. Pellene a pankrationgyőztes Promachosnak, az egyiket Olympiában, a másikat pedig otthon, a gymnasiumban.⁷ Máskor meg — s ez is szép szokás volt — egyik város a vele barátságos viszonyban levő másik várost olyképen tisztelte meg, hogy győztes szülőltének ő emeltetett szobrot, így az elisi Olidasnak az aitoliaiak.⁸

Az elisi Pantarkesnek, a 139. olympia (Kr. e. 224.) löversenygyőztesének Achaia állam lakosai is állíttattak emléket, mégpedig hálából azért, hogy a velük harcban álló elisiekkel a békét közvetítette és a hadifoglyok kicserélését lehetővé tette.⁹ Gyermekek nem állíthattak

¹ Pausanias szerint nem volt minden győztesnek szobra, sőt akárhány kiváló atlétának sem. VI. 1, 1.

² Naturalis Historia XXXIV. 9, 4.

³ Paus. VI. 8, 3.

⁴ Ez szinte közmondásos volt. V. ö. Themistios IX. beszéd. V. ö. Platon Politeia V. 13. 465. D. és Nomoi 729. D.

⁵ Paus. VI. 13, 11.

⁶ Paus. VI. 17, 2. Philinosról l. fentebb 79. l.

⁷ Paus. VII. 27, 5. Mily szép megtiszteltetés volt ez!

⁸ Paus. VI. 15, 2.

⁹ Paus. VI. 15, 2.

maguknak szobrot. Helyettök vagy a szülők, rokonok, vagy némelykor szülővárosuk emelt emléket győzelmöknek.¹

A rhodosi Diagorasnak és az atyafiságából való győzteseknek a szobrai egymás mellett voltak egy csoportban.²

Diagoras családjának győzelmei :

Diagoras
(ökölvívás, 79. ol. = Kr. e. 464)

Damagetos D. fia (pankratión 82. és 83. ol. = Kr. e. 452—48).	Akusilaos D. fia (ökölvívás 83. ol. = Kr. e. 448).	Dorieus D. fia (pankratión 87— 89. ol. Kr. e. 432— 24).	Kallipateira D. leánya Eukles D. unokája (ökölvívás 96. ol. = Kr. e. 396).	Pherenike D. leánya Peisirodos D. uno- kája (gyermek- ökölvívás 98. ol. Kr. e. 388).
--	--	--	--	---

Gellius szerint Diagoras fiai közül az egyik ökölvívó, a másik pankratiaszta, a harmadik pedig pedig birkózó volt. (III. 15, 3.)

Pausanias megható esetről értesít. Egy ismeretlen nevű samosi — olympiai győztes — ökölvívónak oktatója, Mykon állított szobrot Olympiában. (VI. 2, 9.)

A legtöbb szobor anyaga bronz volt, de voltak márványból,³ kőből,⁴ sőt fából — ezek a legrégebbek voltak — készült győzelmi szobrok is.⁵ Az Altis falain kívül — a mult században végzett ásatások folyamán — egyetlen atlétaszobornak sem találták nyomait.⁶ Bizonyára súlyos sértésnek tekintette volna, akinek nem engedték volna meg, hogy diadalának a szent területen emeljen emléket. A szobrok az Altist átszelő utak mentén vagy a templomok környékén álltak. Úgy látszik, különbség volt abban a tekintetben, hogy hol állították fel a szobrot. Pausanias szavaihoz kiérzik, hogy a művészi szempontból kevésbé értékesek a liget hátsó részébe kerültek.⁷ Pausanias nem is sorolja fel valamennyit, hanem csak azokat, amelyek valami kivá-

¹ Paus. VI. 17, 2. és 4.

² Paus. VI. 7, 1—3.

³ Ilyen volt Promachosnak az a szobra, amelyet hazájának, Pellenének a gymnasiumában állítottak honfitársai. (Paus. VII. 27, 5.)

⁴ Ilyen volt például az 54. olympián (Kr. e. 564-ben) szerencsétlenül járt Arrhachioné is szülővárosának, Phigaliának a piacterén. (Paus. VIII. 40, 1.)

⁵ Paus. VI. 18, 7. Pausanias e helyen két faszobrot említ: az egyik az Aiginából való Praxidamasé, az 59. ol. (Kr. e. 544.) ökölvívó győzteséé cyprus-fából, a másik az opusi Rhexibiosé, a 61. ol. (Kr. e. 536.) pankratión győzteséé fügefából. Pausanias itt ellentmond önmagának, amikor ezeket a szobrokat tartja a legrégebbeknek Olympiában, mert néhány fejezettel előbb (VI. 15, 8.) említést tesz a spártai Eutelidasnak, a 38. ol. (Kr. e. 628.) gyermekpentaton és gyermekbirkózás győztesének a szobráról, amelyen ő már nem is tudta az írást kibetűzni, úgyhogy ezt a szobrot kell a legrégebbnek tekintenünk.

⁶ De e szent ligetben is csak szobortalapzatok kerültek elő, szobor egyetlen egy sem.

⁷ Paus. VI. 17, 7. V. ö. Trendelenburg: Pausanias in Olympia 59. lap.

lőbb eredményről beszéltek vagy amelyek művészi szempontból értékesek voltak.¹ Hogy mily sok szobor lehetett Olympiában, mutatja az a körülmény, hogy még ez elv alkalmazása mellett is mintegy 230 győztesszoborról tesz említést.²

Az csak természetes, hogy a művészek számára is voltak előírásaik; így pl. a bírák nagyon ügyeltek arra, hogy a szobor mérete ne lépje túl a győztes természetes nagyságát.³

Apellesnek, a híres festőnek is volt ott alkotása, a kocsiversenyben győztes Kyniskának a képe.⁴ Nem egy szobor már messziről elárulta, milyen versenyzőnek az emléket őrzi. Így az elisi Hysmon-nak, a 104. ol. (Kr. e. 364.) pentatlon győztesének a kezében régi fajtájú lendítők voltak,⁵ Damaretost, a fegyveresfutás első győztesét pedig pajzzsal, sisakkal és lábszárvédővel ábrázolták a szobor alkotói, az argosi Eutelidas és Chrysothemis.⁶ A lovasszobrok,⁷ aztán a kocsi is beszédes hirdetői voltak a verseny nemének.⁸

A Dymeből (Achaia) való Oibotas, a 6. ol. (Kr. e. 756) stadionfutásának győztese zokon vette, hogy hazája semmi különös megtisztelésben sem részesítette. Haragjában megátkozta hazáját, hogy többé sohase arasson győzelmet Olympiában. Átka megfogalmazott, mert 300 éven át hasztalan küzdöttek honfitársai a koszorúért. Ekkor a delphi jósdához fordultak és megtudták, hogy az átok az oka balszerencséjüknek. Azonnal szobrot állítottak Oibotásnak és már a legközelebbi olympián (80. ol. = Kr. e. 460) győzött is a pellenei Sostratos a gyermekek futóversenyében. Ettől fogva szokásba jött, hogy az achaiak versenyük előtt mindannyiszor halotti áldozatot mutattak be Oibotásnak és ha valamelyikük győzött, megkoszorúzta Oibotas szobrát.⁹

¹ Paus. VI. 1, 2.

² Plinius említi, hogy Rhodosban mintegy 3000 szobor volt, de C. Lic. Crassus Mucianus consultól, a földrajz és természetrajz kiváló művelőjétől nyert értesülése szerint nem volt kevesebb Athénben, Olympiában és Delphiben sem. Nat. Hist. XXXIV. 17, 1.

³ Lukianos: Pro Imaginibus c. dialogusában 11. c.: «Hallom sok embertől (hogy igaz-e, ti férfiak tudjátok), hogy a győzteseknek Olympiában sem szabad testüknél nagyobb szobrot állítani, hanem ügyelnek a bírák, hogy ne túlozza senki se a valóságot és a szobrok megvizsgálása szigorúbban megy végbe, mint az atléták versenyre való bocsátása. Úgy hogy vigyázz, nehogy elkövessük azt a hibát, hogy csalunk a méretben, hogy aztán ledöntsék a bírák a szobrot».

⁴ Paus. VI. 1, 6. V. ö. fentebb 173. l.

⁵ Paus. VI. 3, 9.

⁶ Paus. VI. 10, 4.

⁷ Paus. VI. 11, 1.

⁸ Paus. VI. 9, 4., 10, 8., 12, 1. stb.

⁹ Paus. VII. 17, 13—14. Pausaniasnak ez a tudósítása nem felel meg a valóságnak, mivel a 6. és 80. ol. között voltak achaiabeli győztesek, így magánál Pausaniasnál is olvashatjuk, hogy a 23. olympián (Kr. e. 688.) az achaiak Hyperesiából való Ikaros győzött a stadionfutásban (Paus. IV. 15, 1.), az ugyan-

Győzelmi emlékérmek.

Uralkodók pénzt verettek győzelmük emlékére. Ilyen volt a sicíliai Gelon dekadrachmonja (kb. 10 aranykorona) a Kr. e. V. században, amely az egyik oldalon Korét (Persephonét), a másikon pedig négyes

96—97. Gelon győzelmi érme.
(Kore; négyesfogat.)

ugyancsak érmet készítettett; ennek az egyik lapja Zeust, a másik pedig a lovast — kezében a pálmaággal — mutatta. Kőriratán Fülöp neve olvasható.¹

Az olympiai győztesek megbecsülése, a győzelmük után reájuk váró boldogság szinte közmondásos volt. Platon is erre gondol, amikor ideális államának őreiről azt mondja, hogy még az olympiai győztesek boldog életénél is boldogabb életet fognak élni.² Lukiános, a Kr. u. II. századbéli író a görög testnevelést és ennek intézményeit fitymáló barbár Anacharsisnak ezt mondja:

«Mindjárt más lesz a vélemény-

98—99. II. Fülöp győzelmi érme.
(Zeusfej; lovas pálmaággal.)

csak Dyméből való Pataikos a 71. olympián (Kr. e. 496.) az első ízben rendezett kancák futóversenyében (Paus. V. 9, 1.), továbbá Julius Africanus győztesjegyzékének tanúsága szerint Phanas a 67. ol. (Kr. e. 512.) háromszoros futógyőztese szintén az achai Pelleneből való. (Euseb. I. 202.) Kalkmann helyesen mutat rá ez adatokban rejlő ellenmondásokra és megállapítja, hogy Pausanias hetedik könyvének e részében nem Polemonból, szokott forrásából merített, hanem valami ismeretlen íróból. I. m. 130—32.

¹ Fülöp négyesfogataival is több ízben győzött, de győzelmeinek időpontja nem határozható meg pontosan. E sikereinek igen örült. V. ö. Plutarchos: Nagy Sándor 3—4. f. Fürgelábú ember lévén, egyszer barátai megkérdezték tőle, nem volna-e hajlandó Olympiában a futásban is mérkőzni. «Igen — felelt — ha királyok lesznek az ellenfeleim.» U. o.

² Politeia V. 13. (465 D. és 466. A.)

nyed, ha eljősz ünnepeinkre . . . és hallod, hogy a győzöt csaknem istenként magasztalják». ¹

Érdekes e tekintetben Cicero véleménye is:

«Az olympiai győzelem — mondja egyik beszédében — a görögöknél nagyobb és dicsőségesebb valami, mint Rómában a diadalmenet». ²

A győztesek a költők lantján.

A játékok kapcsolata az irodalommal és a művészetekkel.

Szellemi versenyek.

Ám mindez mulandónak bizonyult. Az érmekeket, pénzeket, emlékeket, szobrokat, ha még oly nagy művész keze alól kerültek is ki, jórészt megemésztette az idő vasfoga; az olympiai «szépkoszorús olajfa» elkorhadt, az egyszerű és mégis oly kívánatos koszorú is elfonnyadt, de hervadhatatlannak bizonyult az a babér, amelyet a költők fontak a győztesek homlokára. Talán a legelső köztül való volt Archilochosnak, a Kr. e. VII. század nagy költőjének Heraklesnek és kocsisának, Jolaosnak győzelmeit magasztaló dala, amelyet még századok mulva is énekeltek Olympiában az új győztesek tiszteletére. ³

«Tenella, győzelemmel

Éltetünk Heraklést

Jólaossal tégedet, két dárdavetőt.» ⁴

Egy századdal később *Simonides* veszi lantjára a koszorús ifjakat, de az Altis szobraira vésett szebbnél-szebb, velős epigrammájával is feledhetetlenné teszi azok diadalát. Az ő iskolájában nő fel unokaöccse, Bakchylides is. Nagyatyja maga is atléta volt és így a családi hagyó-

100. Syrakusai pénz.

(Négyesfogat.)

¹ Anacharsis 10. Gyönyörű Horatius hódolata is: a nemes pálma az istenek közé emeli a győztest. *Carm.* I. 1, 5—6.

² Pro Flacco 3, 13.

³ V. ö. Pindaros IX. olympiai dalának 1—5 sorát. Archilochos himnusával a 15. olympia táján koszorút is nyert Olympiában, bár amikor előadta, a lantnak egy véletlenül elszakadt húrja megzavarta az összhangot. *Villemain-Csiky* i. m. 71—73.

⁴ Ford. Sarudy György: *Görög lyriai anthologia.* Bpest, 1901. 143. lap. E himnus azért is nevezetes, mert ebben használta föl Archilochos először a versenyben egybegyűlt közönség győzelmi felkiáltását («Tenella») refrainszerűen, amit aztán valószínűleg háromszor ismételt a kar. *U. o.* 280. lap. V. ö. *Bergk.*: *Poetae lyrici Graeci.* Lipsce, 1853. 564. l.

mányok is buzdították a nemzeti játékok hőseinek dicsősítésére. Epinikionjai¹ kortársának, Pindarosnak, a győzelmi dalok nagymesterének hatását mutatják.²

Pindaros költészete sokszínű, de győzelmi dalai bizonyára legértékesebb részét teszik. Ezek lehettek már kortársai, de az utókor szemében is a legbecesebbek, hiszen az a négy könyv, amely ezeket tartalmazza — egyéb alkotásaival szemben — szinte sértetlenül maradt reánk. Kocsi- és lóversenyek győztesei, diadalmas ökölvívók, bírközők, futók elevenednek meg előttünk a költemények olvastán.³ Az első könyv, az olympiai koszorúsoké, 14 dalt foglal magában, a továbbiak a pythoi, nemeai, isthmosi⁴ játékok hőseit dicsőítik.

A költő ott volt a nagy nemzeti játékokon és gyakran elkísérte hazájába a győztest, mint pl. a rhodosi Diagorast is, hogy otthon dalba öntse diadalát.⁵ A legritkább esetek közé tartozott, hogy már a verseny színhelyén bemutathatta a dicsőítő költeményt, mert hiszen elkészítéséhez is idő kellett, de még inkább szüksége volt erre a kar betanításához, mert dalait karének, sőt nem ritkán tánc is kísérte. Lantja egyszer a pompás bevonuláskor cseng, másszor az ünnepélyes lakomán csendül meg.

A kar a győztes földieiből, barátaiból került ki. Az ének szintén a költő szerzeménye volt s így a betanítást vagy maga, vagy erre a célra szerződtetett karmester végezte. A győzelmi dal elkészítésére vagy maga a győztes, vagy hozzátartozói kérték fel, de ha az ünnepelt szegény volt, akárhányszor az állam rendelte meg. Pindarost, mert az ilyen munkáját ugyancsak megfizette — a hagyomány szerint egyszer 3000 drachmát, tehát a mi pénzünkben kb. ugyanannyi aranykoronát kapott⁶ — az utókor bérencírónak nevezte. E ráfogás igazságtalan, mert a munkája öntudatával bíró költő épúgy várhatott méltányos tisztelet-

¹ A szó az egyszámban győztest magasztaló dalt jelent, a többesszámban győzedelmi lakomát. Hegedüs István Bakchylidesében epinikioszt fr. (17. l.) Ugyanígy találjuk Photiosnál is: Bibl. cod. CCXXXIX. 321 a. (Proklos Chrestomathiájából.)

² Három dala még a tárgyban is egyezik Pindaroséval; ezek közül az egyik Hieronnak, Syrakusa királyának olympiai lovasgyőzelmére vonatkozik. Az emiatt támadt féltékenység kemény kifejezésre ragadta Pindarost. Úgy látszik, már akkor is megvolt az érvénye a két dudásról készült szólás-mondásnak.

³ Tehát rajtuk nem teljesedett be Vitruviusnak, az Augustus-korabeli római építész-írónak az a jóslatszerű véleménye, hogy az atléták hírneve testükkel együtt rövid idő múltán elenyészik. V. ö. De architectura IX. könyv. 3. feje.

⁴ Rang dolgában is ez volt a játékok egymásutánja.

⁵ A hagyomány szerint ezt a gyönyörű dalát aranybetűkkel vésett márvány-lapon örökítették meg Athenének lindosi (Rhodos szigetén) templomában. V. ö. Müller: Fragmenta IV. 410. lap.

⁶ Ezért az összegért akkoriban legalább 30 ökröt lehetett venni. Gyomlay i. m. 265. lap.

díjat, mint bármelyik más művész.¹ Pheidias, Olympia díszítője, Praxiteles, Myron sem csinálták ingyen remek alkotásaikat.

A költemény legtöbbször három részből áll: bevezetés, aztán a magvát tevő mythos és a befejezés. A bevezetés az ünnepelt személyével, cselekedeteivel, győzelmeivel vagy családjával foglalkozik; a mythos egyszer a hely multjából dicsóít valamit, másszor a játék eredetét (I. II. és X. olympiai dal) vagy a győztes egy nevezetesebb cselekedetét éneкли meg; a végső részben ismét a győztest és életét érinti.

Pindaros híre-neve bejárta az egész ókori görög világot és hogy mennyire megbecsülték, arra jellemző példa, hogy Kr. e. 335-ben, amikor Nagy Sándor leromboltatta Thebát, a költő szülővárosát, az istenek szentélyein kívül egyedül az ő házat kímélte meg s önkezeivel írta rá: «Pindaros költő házat ne égessétek fel».²

Christ pompás irodalomtörténetében³ érdekes megjegyzést olvashatunk, amelyet nem hagyhatunk észrevétel nélkül.

«A győztes városának hiúságára való tekintettel — mondja az író — a XII. olympiai dal kapcsán engedményeket kellett tenni Pindarosnak a költői művészet rovására, de még inkább azoknak a daloknak egyes részeiben, amelyekben nemcsak az ünnepeltnek sorolja fel valamennyi győzelmét, de még oktatóját, sőt atyafiságát is. A költő ezzel nyilvánvalóan megbízói erőszakosságának engedett, de minket, akiktől ilyen személyes vonatkozások távol esnek, túlságosan hidegen hagy a rhodosi Diagoras 18 győzelmének (VII. olympiai dal 80—90) fősorolása.»

Nos, a sporttörténelem számára — és ez érthető is — épen e hibázott és unalmas részek a — legrágább gyöngyszemek.⁴

S most hadd mutassam be néhai kedves tanárom, Hegedüs István mesteri átültetésében Pindaros XIV. olympiai dalát, amelyet a 73. olympián⁵ (Kr. e. 488.) a gyermekek stadionfutásában győztes orkhomenosi Asopichos magasztalására írt.

¹ Fináczy Ernő: Pindaros élete és költészete. Egyetemes Philologiai Közlöny 1884. 669. lap.

² Plinius: Naturalis Hist. VII. 29, 109.

³ Geschichte der griechischen Literatur. München, 1905. (185. l.)

⁴ Ugyanebből az okból nem fogadhatjuk el az Ókori Lexikon-nak a már fentebb ismertetett (19. l.) Phlegonra, ill. Olympiades c. munkájára vonatkozó ezt a megállapítást: «Ezen művéből több fejezet maradt ránk, némi értékük csak azért van, mert a sibyllai jóslatokból tartalmazznak pár töredéket». II. 486. l.

⁵ Asopichos győzelmét Förster (i. m. I. 14.) a 76. vagy 77. (476 v. 472.) olympiára, Pindaros német fordítója Dr. C. F. Schnitzer (Pindaros Siegesgesänge 86. l.) a 67.-re (Kr. e. 512.) teszi, míg Robert az oxyrhynchosi papyrus adataival való egybevetés után a 73.-ra (Kr. e. 488.). V. ö. i. m. 183. l.

I.

Kafizos lány kebelén
 Tűz-méneket nevelő völgy gazdag ölén lakó
 Kellemek, ti a fényes Orkhomenosnak
 Öröknevű istennől, őrei még az ős Minüeknek :
 Kérlek esengve, figyeljetek rám ! Hisz örömet ti
 Adtok a halandónak, hogyha az
 Bölcs eszű, ha deli és ha harcba' kitűnő.
 Sőt lakomát nem ülnek az istenek sem,
 Táncra se' kelnek a Kellemek kara nélkül.
 Az égbe' minden az ő kezök műve, ők az
 Arany-tegzű Apollo mellett
 Buzgó imát rebegeve mondnak, olympi Zeusz tenéked.

II.

Ó szent Aglaia,
 Mosolygó Eüfrozina, és te, ki dálnak örülsz,
 Thalia, leányai nagyhatalmu Zeüsznek,
 Nézzétek kegyesen, mint járja vidáman a táncot
 Itten a kar lebegő lejtéssel, mert lydi dalra kelve
 Jöttem, Azópikhosz, elédbe most,
 Hogy ma te általad érte dics Orkhomenost is.
 Szállj le, a Hír visszhangja, sötét lakába
 Perzefonénak, ott ha éléng Kleüdamosz árnya :
 Mondj hírt az atyának, hogy szép Piza ölében
 Koszorúzva beárnyalta fejét fia szép olajjával.¹

A győzelem évfordulóján is nagy ünnepeket szoktak rendezni. A győztes — fején a koszorúval — áldozatot mutatott be az istenségnek, majd fényes lakomát rendeztek, amelyen ismét elénekelték a győzelme alkalmából készült dalt.

Nagy Sándor Kr. e. 334-ben indított keleti hadjárata során Trója romjain áldozatot mutatott be Pallas Athenének, megkoszorúzta Achillesnek, mint hős elődjének a sírját s közben boldognak mondta, hogy életében is volt jóbarátja (t. i. Patroklos) s hogy holta után dicsőségének oly nagy hirdetője akadt. (T. i. Homeros.)² A modern olympia győztesei is irigykedve gondolhatnak ókori elődjeikre, akiknek diadalát a világirodalom legnagyobb szellemóriásai tették örök életűvé.

Az olympiai játékok szent köteléket alkottak, lelki kapcsolatot teremtettek az egymástól — földrajzilag — nagyon is elválasztott görög törzsek között, de az irodalomra és művészetekre is termékenyítőleg hatottak s ennyiben a hazafias szempontokon túlmenően a szellemi életnek is szolgálatában álltak. Abban az időben, amikor az elmeművek terjesztésére úgyszólván alig volt mód, a görögség ez állandó összefüggései kitűnő alkalmat nyújtottak, hogy költők, írók, bölcselők, szóno-

¹ Sarudy György : Görög lyriai anthologia. 217—18. lap.

² Plutarchos : Nagy Sándor 15. f.

kok műveiket és önmagukat bemutatassák. Megfordult itt Simonides, a híres epigrammairó,¹ Herodotos, aki állítólag először olvasott fel ott,² Platon³ is elzarándokolt ide; itt tartotta a Kr. e. 408-ban Gorgias bölcselő és szónok Olympikos című híres beszédét, amelyben felszólította a görögöket, hagyják abba az egymásközt való civódást és forduljanak egyesült erővel a közös ellenség, a perzsa ellen;⁴ ott tüzelte föl Lysias, a híres szónok egybegyűlt fajtestvéreit Dionysius, Syrakusa zsarnokuralkodója ellen olyannyira, hogy megrohanták Dionysiusnak kincsekkel tele sátrait és kifosztották.

Ennek a szokatlan esetnek jórészt Dionysius rossz versei voltak az előidézői.⁵ De olvassuk csak el Diodorus tudósítását:

«Mivel az olympiai játékok közel voltak, a versenyre több négyesfogatot küldött, olyanokat, amelyek gyorsaságukkal jelentékenyen különböztek más négyesfogatoktól, aztán küldött az ünnep arannyal átszótt, pompás, tarka takarókkal díszített sátrakat. De elküldötte legjobb szavalóit is, hogy költeményeinek az ünnep alkalmával való előadásával híressé tegyék őt; mert már előbb nagyon égett a vágytól, hogy a költészetben neve legyen. Felügyelőnek velük küldte testvérét, Thearidest; amikor ez megérkezett az ünnepre, ugyancsak megcsodálták szép sátrai és sok négyesfogata miatt; amikor a szavalók belekezdtek Dionysius költeményeinek előadásába, az előadók jó hangjára tüstént összefutott a tömeg és csodálkozott mindenki; ám utána, ahogy alapos megfigyelés után reájöttek, hogy a költemények silányak, kinevették Dionysiuszt és annyira elítélték, hogy vakmerőségükben még sátrait is kirabolták. Lysias, a szónok épen akkor Olympiában időzött és arra biztatta a tömeget, hogy ne engedje a szent játékokhoz a legistentelenebb zsarnokuralomtól küldött követeket; ekkor olvasta fel az úgynevezett «Olympiai beszéd»-ét is. A verseny folyamán aztán Dionysius négyesfogatai közül némelyek történetesen kifordultak a pályáról, másikkak egymásra rohantak és összezúzódtak, ugyanígy az a hajó is, amely átszállította a követeket, ahogy a versenyről visszavitte őket Sziciliába, bizonyos viharok következtében az itáliai Tarentumba sodródott. Ezért azt is beszélik, hogy a Syrakusába átmentett hajósok városszerte

¹ Simonides Zeust magasztaló dalával versenyzett. Ez alkalommal az elisiek felszólították, hogy írjon reájok is dicsőítő dalt, ám Simonides nem teljesítette óhajukat, mert félt ellenségei megszólásától. Himerios V. 2.

² Suidasnál, a Kr. u. X. századbéli lexikonírónál olvashatjuk ezt «Thukydides» szó alatt, továbbá Lukianosnál: Herodotos 1—3.

³ Epistola VII. (350 B.)

⁴ V. ö. Christ 378. lap. Gorgiasnak később szobrot is állítottak Olympiában. U. o. 4. j. — Mennyire elkelve nálunk is egy ily Gorgias-féle beszéd!

⁵ Bár Lysias beszéde elején olvasható tartalmi összefoglalásból (az ú. n. hypothesisből) az derül ki, hogy a beszéd hatása alatt történt a rombolás.

elhíresztelték, hogy a költemények silány volta miatt nemcsak a szavalók nem jártak sikerrel, de velük együtt a négyesfogatok és a hajó sem. Dionysius pedig, ahogy értesült a költemények kigúnyolásáról, bár talpnyalói azt mondták, hogy azok, akik a tökéletes dolgokat irigylik, később csodálkozókká válnak, nem hagyott fel költői buzgalmával.¹

Lysias «Olympiakos» néven töredékesen ránk maradt beszédében a szellemi versenyeket is Heraklesre vezeti vissza :

«Miótán ő (t. i. Herakles) a zsarnokokat megfékezte és a fennhéjázókat megalázta, Hellas legszebb részében megteremtette a testgyakorlati versenyt, a gazdagság versenyzését és a szellemi próbatétet, hogy mindezek végett ide összegyűljünk, hogy némely dolgokat lássunk, másokat meghallgassunk. Ő ugyanis azon a nézeten volt, hogy ez az összejövételünk kezdete lesz a görögök egymás iránt való barátságának . . .»

Lysias egyik gondolatán érdemes eltűnődni :

«Ki nem pirul, ha látja, hogy (ellenségeink) belső viszálykodásaink következtében lettek nagygyá?»

De ellátogatott ide Demosthenes is,² sőt még a világgyűlölő bölcselfő, a sinopei Diogenes is érdemesnek tartotta a játékokat a megtekintésre. Lukianosból Tyanai Apollonius, az ókor egyik legérdekesebb alakja is gyakran megfordult Olympiában és előadásokat is tartott, :

«Beszélt — mondja Philostratos — a bölcseségről, bátorságról, önuralomról s egyáltalában minden erényről; minderről a templom lépcsőjéről beszélt s bámulatra ragadott mindenkit nemcsak szellemével, de beszédének gondolataival is. A spártaiak, akik ott őt körülállták a Zeus-szobor előtt, vendégbarátjukká tették, az otthon levő ifjak atyjává, az élet törvényhozójává és az öregek díszévé».³

Hippias, a Kr. e. IV. századbéli sokoldalú elisi sophista is szorgalmas előadó volt Olympiában.

«Sokrates — meséli Themistios — nagyon csodálkozott azon, hogy Hippias nemcsak hogy elment Olympiába, hanem ott számtalan szép dolgot elő is adott: epikai költeményeket, tragédiát, dithyrambusokat, sok és sokféleképpen felépített beszédet, az

¹ Diod. Siculus: Bibliotheca XIV. 109. — Az eset a 98. olympián (Kr. e. 388-ban) történt. Diodorus műve következő könyvében azt írja, hogy Dionysius a balsiker búskomorrá tette, az egészét barátai cselszövésének tulajdonította s közülük sokat megöletett, sokat száműzött. XV. 7, 3.

² Egyik ellenfele, Deinarchos szerint életében kétszer volt távol Athénből: egyszer Fülöp elől menekült el, egyszer meg Olympiába ment el, mint az athéni küldöttség (archetheoria) tagja. Deinarchos: Kata Demosthenous 81.

³ Philostratos i. m. IV. 31.

összhangról, a helyes nyelvhasználatról, aztán csillagászatot, mértant, zenét és természetleírást.¹

Ugyancsak Themistióstól tudjuk, hogy a philosophusok is gyakori látogatói voltak Olympiának.²

Kiváló férfiakat fel is szólítottak a versenyben való részvételre. Tyanai Apollonios az első alkalommal elhárította magától e megiszteltetést :

«Az az érzésem — válaszolt a meghívásra —, hogy meg-tépázátok az olympia híret, ha követségek útján kell hívnokotk versenyzőket.»³

Később azonban — mint föntebb láttuk — mégis résztvett a versenyen. Philostratosnak Apollonios élete című művéből kiderül, hogy a szellemi versenyek győztesei is kaptak koszorút.⁴

Lukianos büszkélkedve mondja magáról, hogy öt olympiát látott.⁵

A hét görög bölcs közül kettő — Thales és Cheilon — itt lehelte ki lelkét. Thalesnek a nagy hőség, szomjúság és az aggkorral járó gyengeség okozta halálát.⁶ Cheilon halála körülményeiről ezeket mondja forrásunk :

«Hermippos szerint⁷ Pisában halt meg, amikor magához ölelte az öklölvívásban győztes gyermekét.⁸ Túláradó öröm és az aggkorral járó gyengeség következtében történt ez vele. A nézők a legszebb végtisztességben részesítették mindannyian.»⁹

Plutarchos meséli, hogy amikor Themistokles a diadalmas salamisi csata után elment az olympiai játékok megtekintésére, a hálás nép alig törődött a játékokkal, egyre őt ünnepelte és büszkén mutogatta az idegeneknek.¹⁰ De fontos szerződéseket, megegyezéseket is itt tettek

¹ Themist. XXIX.

² Themist. XXVIII. — Philostratos szerint is Hippias «Hellast elbűvölte Olympiában tartott fordulatós és okos beszédeivel». Vita sophistarum I. 11, 2. V. ö. még Platon : Hippias minor (p. 363—64 és 368 B—E). Lukianos Herodotosa szerint (3. f.) előadást tartottak itt és ezáltal híressé váltak Prodikos, Anaximenes és Polos is.

³ Philostratos : Vita Apollinii IV. 24, 1.

⁴ Philostratos : Vita Apollinii III. 29.

⁵ De morte Peregrini 35. f.

⁶ Diog. Laertius I. 10. és 12.

⁷ 14. tör. V. ö. Müller : Fragmenta III. 39.

⁸ Damagetosnak hívták és az öklölvívásban győzött az 56. olympián (Kr. e. 556-ban).

⁹ Diog. Laertius I. 72.

¹⁰ Plutarchos : Themistokles 17. Pausaniasnál azt olvassuk, hogy a nép felállással üdvözölte őt. VIII. 50, 3. — Ezekkel nincs egészen összhangban Aristotelesnek az a tudósítása, hogy Themistoklest megszólták, mert olyan nagy pompát fejtett ki Olympiában, amely nem állt arányban szűkös viszonyai-val. Ethicorum Eudemiorum III. 6.

közzé¹ — hol is lehetett volna ezek számára nagyobb nyilvánosságot találni? — aztán kőbe vagy ércbe vésték és az Altisban helyezték el.²

Az ily szellemi előadások színhelye a Zeus-templomnak nyugatra néző hátsó csarnoka, ú. n. opisthodomosa volt.

Lukianos Herodotos c. munkája érdekesen mutatja, mily népszerűek voltak a szellemi előadások:

«Már jobban ismerték őt mindnyájan, — mondja Herodotosról felolvasása kapcsán — mint magokat az olympiai győzőket. Nem volt, aki ne hallotta volna Herodotos nevét; egyesek maguk hallották ott Olympiában, mások az ünnepségről érkezéskéntől értesültek róla, ahogy mindenről tudakozódtak. Ahol csak megfordult, újjal mutattak rá: Ez az a Herodotos, aki ión nyelven megírta a perzsa csatákat, aki magasztalta a mi győzelmeinket... Nem egy hírnök tette közzé győzelmét, de minden városban közzétették, ahonnan valaki ott volt a nézők között». (1—2. f.)

De képzőművészek is kiállították ott alkotásaikat. Így tudjuk ezt Actionról, aki elvitte oda Roxane és Alexandros házasságát ábrázoló festményét. Ez a kép úgy megtetszett az egyik hellénbírónak, Proxenidasnak, hogy Actionhoz adta leányát.³

Látnivaló, hogy az ógörögöknél sokkal erősebb kapcsolat volt a testedzés és a szellemi élet között, mint modern világunkban és a szellemi élet kiválóságai között is sokan voltak, akik a testi kultúra terén is nevet szereztek maguknak, Platon, «az emberiség egyik legnagyobb gondolkodója»,⁴ mindig büszke volt az isthmosi játékokon a birkózásban aratott diadalára. Euripides, a nagy drámaíró, a birkózásban és az ökölvíadalban nyert díjat az eleusisi, illetőleg athéni nagy versenyek alkalmával.⁵

A ragyogó olympiai ünnepségek meghílették a költő lantját s a szebbnél-szebb testű atléták meg a szent ligetben pompázó szobrok, templomok, épületek termékenyítőleg hatottak a képzőművészetekre.

Ahol a győztes allétát ünnepelték, ott fontak koszorút a költő, az író, a művész homlokára is. Ebben van — művelődéstörténeli szempontból — az olympiai játékok egyik legnagyobb jelentősége.

¹ V. ö. Themistios III. beszédét Konstantinápoly érdekében, továbbá Thukydides V. 47. Itt hirdette ki Nagy Sándor is a 113. ol. alkalmával, Kr. e. 328-ban azt a parancsát, hogy az összes görög államok engedjék vissza száműzötteiket. Diodorus Sic. XVII. 109, 1. és XVIII. 8, 3—4. A közzétételekre vonatkozólag v. ö. még Livius XXVII. 35, 3.

² V. ö. Livius XXVI. 24, 14. Riepl. i. m. 327. l.

³ Lukianos: Herodotus sive Action 4. f.

⁴ V. ö. Diogenes Laertios, Bioi philosophon (A filozófusok élete) c. munkájában III. 4. Ugyanitt azt is olvassuk, hogy Platon neve eredetileg Aristokles volt és csak paidotribése (tornatanítója) nevezte el széles vállal után Platonnak. (Platys = széles.)

⁵ Egy jóslatra hallgatva szülei eredetileg atlétának szánták. (Gellius: Noct. Att. 15, 20, 2.) L. alább 264. lap.

Elsőként, aki vágy a futásban a célba beérni,
 Gyermeksorba' sokat tett-vett s túrt fagyba'-melegbe'.
 (Qui studet optatam cursu contingere metam,
 Multu tulit, fecitque puer, sudavit et alsit.)

Horatius: Ars Poet. 412—13.

IV. VERSENYEK, VERSENYZŐK, NÉZŐK, OKTATÓK.

Az agonok.

A görög ember életének rügója a verseny, az agon volt. Agon szóval jelölte a versenytereken vívott küzdelmeket épúgy, mint a szellemi életben előfordult számtalan vetélkedést (pl. zenei-, drámai-, énekversenyeket), sőt még a Megarában divatos csókversenyeket is.¹ A versengés benne volt a görög ember vérében. Az Iliasban olvasuk, hogy Hippolochos lelkére köti a trójai háborúba induló fiának, hogy állandóan versenyezzen (perze a harcban) és igyekezzék másokat felülmúlni, nehogy szégyent hozzon őseire,² de ugyanezt kívánja az aggastyán Peleus is fiától, Achilleustól.³ Az Odysseia hőseit, Odysseust meg azzal szólítja atlétikai mérkőzésre Alkinoos király fia, hogy a férfiúra nézve, amíg csak él, nincs nagyobb dicsőség, mint amit kezével-lábával szerez.⁴ A szabadszületésű görög ember nem ismert nemesebb időtöltést, mintha versenyre kelt valakivel, de a görög felfogás szerint a halottak iránt is nagy megtiszteltetés számba ment, ha versenyjátékokat rendeztek emlékökre.⁵

Némelykor életbevágó kérdésekben is versenyre bízzák a döntést.

101. Duris, Kr. e. V. századbéli görög vázafestő csészéje. Versenyjátékok.

(Berlin, Altes Museum.)

¹ Theokritos, a pásztordalok híres költője a Kr. e. III. században ír le egy ilyen versenyt. (XII. 72.)

² Ilias VI. é. 207—09.

³ U. o. XI. 784.

⁴ Odysseia VII. 147—48.

⁵ Ilias XXIII. 262—897. Od. XXIV. 85—92.

Endymion, Elis mithikus királya Olympiában versenyfutást rendez fiai között, hogy ilykép döntse el, melyikökre hagyja trónját;¹ Oino-maos kocsiversenyben való mérkőzésre szólítja leánya kérését.²

De az istenek tiszteletével is szoros kapcsolatban voltak a verseny-játékok. Az istenekre és félistenekre vezették vissza a gymnastika egyik-másik ágának megteremtését.³ Ők a védői (enagonioi) a versenyeknek, tehát az ő tiszteletükre, az ő ünnepük fényének emelésére rendezik is ezeket.

A görög embernek a verseny iránt való nagy hajlandóságára mutat az is, hogy az Agon-t megszemélyesítette és istenként tisztelte. Pausanias említi, hogy Mikythos-tól⁴ felajánlott szobrok között volt egy, amely Agon-t haltér-ekkel ábrázolta.⁵ Ugyancsak tőle tudjuk, hogy a Kolotes készítette díszasztal reliefjei között is ott volt a megszemélyesített Agon.⁶

A versenyek között voltak alkalmiak⁷ s voltak olyanok is, amelyeket bizonyos időközökben állandóan megrendeztek: úgynevezett periodikus versenyek. Ez utóbbiak között legnagyobb jelentőségre emelkedtek az olympiai, a pythiai, nemeai és isthmosi játékok; ezeket a «görögök szent játéka» közös néven — szokták emlegetni.⁸

A pythoi játékok eredete is — az olympiaiakéhoz hasonlóan — visszanyúlik a ködös mondavilágba. A hagyomány Apollonra vezette vissza alapításukat, de volt olyan vélemény is, hogy a trójai háborúból szerencsésen hazatérő Diomedes rendezett ott először versenyt Apollon

¹ Paus. V. 1, 4.

² V. ö. föntebb 16. l.

³ Így Apollón volt a védője az ökölvívásnak. Ugyanő nagy kedvelője volt a diszkoszvetésnek is. Hermest kiváló birkózómesternek tartották. (Lukianos, Dialogi marini VIII. 26.) Heraklessel együtt ő volt a védője a gymnasiumoknak. (V. ö. föntebb 47. l.) Herakles kiváló birkózó és pankratiaszta volt. (V. ö. 85. és 120. l.) Polydeukes, az ökölvívás feltalálója (113. l.), Theseus pedig a műbirkózásé. (V. ö. föntebb 86. l.)

⁴ Herodotos Smikythos-nak írja nevét. (VII. 170.) Tőle tudjuk, hogy Anaxilaos rhegiumi tyrannus kincstárnoka volt a Kr. e. V. században. Olympiával szemben igen bőkezű volt. (Paus. V. 26, 2—5.)

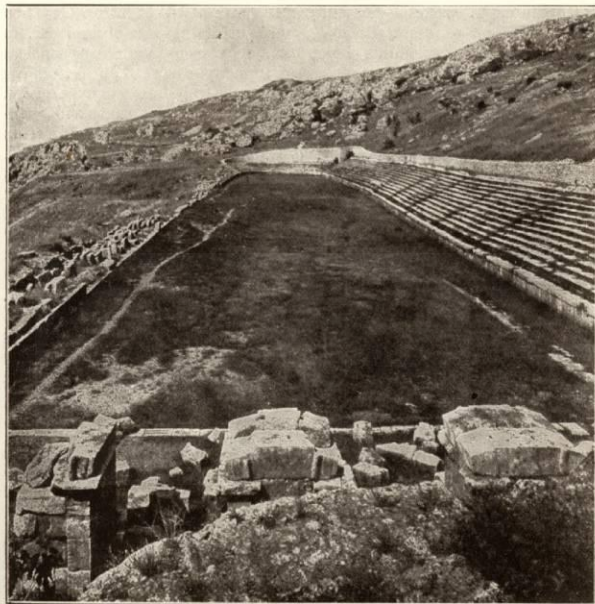
⁵ Paus. V. 26, 3.

⁶ Paus. V. 20, 3. V. ö. föntebb 180. l.

⁷ Így rendeznek versenyt például Xenophon katonái a Fekete-tenger partján szerencsés visszavonulásuk felett való örömeikben. (Anabasis IV. 8, 26.) Fülöp Olinthus elfoglalásakor rendezett igen fényes *olympiai* (v. ö. köv. jegyzet) játékot. V. ö. Diodorus Sic. XVI. 55, 1.

⁸ Ezek népszerűségét mutatja az a körülmény is, hogy a másutt rendezett játékokat is némelykor ezek nevével jelölték meg, így pl. olympiai versenyeket rendeztek Tegeában, Nápolyban is, nemea-t az argolis Kleonaiban, később a thrák Anchialosban, pythiát Troizenben, Sikyon-ban. V. ö. Pauly-Wissowa i. m. I. 856—7. 860.

tiszteletére.¹ A játékok színhelye a Delphi mellett elterülő crissai síkság volt. Eleinte csak zenei versenyeket tartottak Apollon tiszteletére, de Kr. e. 586. évben a négyesfogatúak versenyének kivételével átveszik az olympiai versenyszámokat és a győzteseket jutalomban részesítik.²

Indulóhely.

102. A delphi stadion.

Nézőtér.

Ugyanekkor határozatba megy, hogy a játékokat négyévenként, mégpedig az olympiasok harmadik évében fogják megrendezni. A második

¹ Paus. II. 32, 2.

² Paus. X. 7, 5. Eusebios a tudós egyházatya Chronika c. művében a 49. ol. 2. évéhez ezt jegyzi meg: «Az isthmia és pythia első ízben került megrendezésre ...» V. ö. Schoene i. m. II. 94. l.

pythián s ettől fogva mindvégig már itt is csak koszorút kaptak a győztesek. Delphi épúgy ragyogott a műalkotásoktól, mint Olympia. Pausanias szerint Nero ötszáz isten- és emberszobrot rabolt el onnan.¹

A nemeai Zeus dicsőségét hirdették a Nemeában (Argolis nevű országrészben) az olympiasok második és negyedik évében, nyaranta tartott játékok. Ezeket — Eusebios adata szerint² — az 52. ol. 1. évében Kr. e. 572-ben rendszeresítették újból s ettől fogva az olympias 2. és 4. évében tartották július hónapban. A versenyszámok ugyanazok voltak, mint Olympiában s a győztesek repkénykoszorút kaptak. Agörög városok fényes küldöttségeket szoktak meneszteni ez ünnepségekre.

Az isthmosi játékokat Poseidon tiszteletére a korinthesiak rendezték az olympias 2. és 4. évének tavaszán.³ Ősrégi játékok voltak ezek, amelyeket Periander Korinthos hatalmas tyrannusa a Kr. e. 586. évben gymnastikai és lovasversenyekkel kapcsolt össze. Az athéniek mindig nagy pompával jelentek meg ezeken s számokra dízhelyet tartottak fenn az első sorban, viszont ők is 100 drachmával (kb. 100 korona) jutalmazták azokat a honfitársaikat, akik itt győzelmet arattak.⁴ Mint érdekességet, megemlítjük, hogy az elisiek sohasem vehettek részt e versenyeken.⁵

Az első isthmiát Poseidon rendezte Heliossal, a napistennel együtt. Ezen Kastor győzött a stadionfutásban, Polydeukes (Pollux) az ökölvívásban, Kalais, Boreas szélisten fia a futásban, noha — forrásunk külön hangsúlyozza, hogy ezúttal nem repült, Herakles a pankrationban (itt pammachos a neve), Peleus a birkózásban, a lóversenyben Phaethon,

¹ Paus. X. 7. 1.

² I. m. II. 94. l.

³ A minden harmadik évben rendezett játék neve trieterikos (pl. az isthmiá és a nemea) az ötödévenként rendezett pedig penteeterikos. Ilyen volt az olympia és a pythia.

⁴ Plutarchos: Solon 23. f.

⁵ Pausanias ennek okát így adja: Herakles nehezelt Aktor két fiára, mert azok az Augias ellen viselt hadjárat során állandóan visszaverték az ő hadait. Amikor a korinthesiak az isthmosi játékok tartamára kihirdették az istenbékét, a két testvér is elment az ünnepségekre, de Herakles rájuk lesett és titokban megölte őket. Anyjuk, Moline, mindent elkövetett, hogy a gyilkosra rátaláljon s mikor ez sikerült is neki, az elisiek elégtételt el kérték az argosiaktól, mivel Herakles akkoriban az ő országuk területén, Tirynsben lakott. Az argosiak megtagadták az elégtételt, erre a sértett elisiek a korinthesiakhoz fordultak és azt követelték tőlük, hogy zárják ki az argosiakat a játékokból. Amikor ezek is tagadó választ adtak, Moline megátkozta az elisieket arra az esetre, ha valaha résztvesznek az isthmián, ezek méltányolják is — mondja Pausanias — Moline átkát mindmáig és akik az elisiek közül edzik testüket, az isthmiára nem szoktak elmenni. Paus. V. 2, 1—3. V. ö. még Paus. V. 2, 4. VI. 3, 9. VI. 16, 2. Ennek ellenére a korinthesiak állandóan eljártak az olympiára s még meglevő adataink szerint tíz esetben győzelmet is arattak. V. ö. Förster I. m. II. 31, 1.

a négyesfogattal Neleus. Hajóversenyt is rendeztek és ebben az Argo, az argonauták hajója győzött.¹

A játékok keletkezésének sorrendjére nézve ezt olvassuk Photiosnál:

«Először a panathenaeát alapították, aztán a thessaliaiak a meghalt Peleus tiszteletére az eleusisi játékokat, majd Melikertesére² az isthmiát, aztán keletkezett az olympiai verseny, amelynek az eredete Heraklesre megy vissza, a nemea az elhalt Archemoros³ emlékére, végül Cirrha eleste után a pythia.»⁴

Ám valamennyi játék közül legnagyobb és leglátogatottabb az olympia volt. Méltán mondhatta Pindaros gyönyörű olympiai dalában:

«Ha nemes játékokat akarsz megénekelni kedves szívem, a puszta világűrben ne keress a nappal melegítőbb, ragyogóbb csillagot, épúgy az olympiánál nemesebb versenyről sem zenghetünk.»⁵

A rendezéssel járó tetemes költségek az elisieket terhelték, ugyancsak ők gondozták a templomokat, épületeket, ők gondoskodtak a pálya helyreállításáról, a nagy számban megjelent díszküldöttségek⁶ (theoriai) megfelelő fogadtatásával és megvendéglésével külön megbíztak néhány polgárt, az ú. n. theorodokoi-t.

A játékokat minden körülmények között megtartották még akkor is, amikor ellenség volt a haza földjén. Nagy erkölcsi erőre vall ez a körülmény! Amikor a perzsa-áradat Görögországra zúdul, a thermopylaei csata előtt arkádiai szökevények átfutnak a perzsákhoz. A király elé viszik őket és ott megkérdezik tőlük, mit csinálnak a hellének. Ezek megmondják, hogy épen most folyik az olympia és honfitársaik gyönyörködnek a testedző és lovasversenyekben. A király kérdésére azt is közlik, hogy a versenydíj: olajfakoszorú. Ekkor egy Tritantaichmes⁷ nevű vezér — olvassuk Herodotosnál a VIII. könyv 26. fejezetében — annak hallatára, hogy nem pénzjutalom a versenydíj, hanem koszorú, tiszteletreméltó megjegyzést tett, amelyet azonban a király gyávaaságnak tudott be és meg is nehezelt érte:

«Oh jaj, Mardonios — mondá — milyen emberek ellen vezetsz

¹ Dio Chrysost. XXXVII. 13—15.

² Melikertes Ino-nak, Phrixos és Helle mostohaanyjának a gyermeke. Korinthusban istenként tisztelték.

³ Lykurgos királynak kigyótól megmárt gyermeke, más néven Opheltes.

⁴ Phot. Bibl. cod CCLXXIX. 533 b. (Helladios Chrestomathiája alapján.) Aristoteles 635. sz. töredéke szerint az olympia időrendben a hetedik s azt elsőiben Herakles rendezte Pelops tiszteletére.

⁵ Pind. I. olympiai dal. 3—7.

⁶ V. ö. Platon Nomoi 950 E.

⁷ Így találjuk a nevét a Baehr-féle kiadásban. (Lipce, 1856.) Geréb Józsefnél Tigranes a neve. (Herodotos történeti könyvei. Görögül és magyarul. Budapest, 1892—94.)

te harcra minket, akik nem pénzért, hanem dicsőségért rendeznek versenyt!»

Mint említettük, a játékokat mindvégig az elisiek rendezték. Ám háromszor erőszakkal elvették tőlük e jogukat a szomszéd pisaiaiak és ők rendezték a 8.,¹ 34.² és 104.³ olympiát (a 748., 644. és 364. évben Kr. e.), még pedig a nyolcadikat az argosi Pheidon, a harmincegyediket a szomszédaiak, míg a száznegyediket az arkadiaiak támogatásával.⁴

Ezeket az elisiek anolympias (a. m. érvénytelen ol.) névvel jelölték meg és nem vették fel az olympiai versenyek jegyzékébe.

Másként áll a dolog a 211. olympiával, amelyet Nero parancsára, az olympias harmadik évében, vagyis a szokás ellenére, két évvel később, Kr. e. 65 helyett 67-ben tartottak meg,⁵ hogy azon a császár is résztvehessen. Pausanias erről az olympiáról ezt mondja:

«Az elisiek jegyzékeiből valamennyi olympias közül ez az egyetlen, amely kimaradt».

Valószínűleg Nero dicstelen szereplése bírhatta rá az elisieket, hogy az akkor megkoszorúzott győztesek nevét nem jegyezték fel, de azért nem tekintették érvénytelennek, mert hiszen a maguk rendezésében folyt le.

A játékok népszerűségének terjedésével már nemcsak az anyaország, de a gyarmatok lakói is megjelennek Olympiában. A kisázsiai iónok épügy elküldik kiváló ifjaikat, mint Alsó-Itália görögjei, a szigetek: Kreta, Rhodos, Sicilia küldöttjei, a messze keletről Lydia, aztán Egyiptom, Kyrene képviselői sorra tanúságot tesznek testi kultúrájuk magas fejlettségéről. A játékok felkeltik a rómaiak érdeklődését is, de római polgár — kivéven a kocsiversenyeket — aligha vett részt azokon.⁶

¹ Némelyik tudós Dindorf, Karl Friedrich Hermann, Schubart véleménye szerint nem ezt, hanem a 28. olympiát rendezték a pisaiaiak. V. ö. Zeitschrift für die Altertums-Wissenschaft. 1856. évf. 107. l. Paus. VI. 22, 2. Kedrenos byzanci történetíró szerint Olympiában az első versenyt a pisaiaiak rendezték Saul király idejében, vagyis Kr. e. 1050 körül! (Pag. 123A.)

² Paus. VI. 22, 2.

³ Paus. VI. 4, 2.; 8, 3.; 22, 3. E kérdésben ellentmondásba kerül önmagával derék forrásunk, Pausanias: VI. 4, 2. szerint a száznegyedik olympiát a pisaiaiak közösen rendezték az arkadiaiakkal, míg a másik két helyen (VI. 8, 3. és 22, 3.) azt mondja, hogy csak maguk a pisaiaiak voltak a verseny rendezői.

⁴ Már együtt voltak az ünneplők, amikor a két szövetséges ország megtámadta az elisieket és maguknak követelték a versenyrendezés jogát. Az elisiek ellenállottak s a nézők jelenlétében kemény harc keletkezett, amelyben végre is az elisiek alulmaradtak és így ellenfeleik rendezték meg a versenyt. Diodorus Sic. XV. 78, 1—3.

⁵ V. ö. Suetonius: Nero 23. fejelet. Themistios: Ad Valentem oratio. (IV.)

⁶ Pausanias egyik adata (V. 20, 8.) látszólag ellentmond ennek: «Az én időmben történt — mondja az író — a következő esemény. A római senatus egyik tagja olympiai győzelmet aratott. Mivel győzelme emlékeül feliratos éreszobrot akart hátra hagyni, annak alapot ásott; midőn az ásással egészen

A győztesek között legtöbb az elisi, de szép számmal voltak köztük spártaiak,¹ athéniak, egyiptomiak (főleg Alexandriából), krotoniak, rhodosiak, sikyoniak is. A pentatlonban leginkább a spártaiak jeleskedtek, a krotoniak híres futók, birkózók voltak, míg a rhodosiaknak mint ökölvívóknak volt nagy tekintélyük.²

Gyermekek az olympián.

A 37. olympián (632 Kr. e.) megjelennek az első gyermekversenyzők is. Az elisi Polyneikes nyeri a stadionfutást, a spártai Hipposthenes pedig a birkózásban győzedelmeskedik.³ Tizenhat év múlva (a 41. olympián) már az ökölviadalban is mérkőznek, míg a pankrationhoz csak több mint négyszáz év elteltével (a 145. olympián, Kr. e. 200-ban) engedik oda őket. Ugyancsak Pausaniástól tudjuk, hogy a lóversenyben is résztvehettek.⁴

A gyermekversenyzők korhatára igen ingadozó volt. Eredetileg 18 éves korukig indulhattak a gyermekversenyekben, de az V. századtól kezdve némelyik versenyjátékon már őket is két korosztályba (gyermkek és szakálltalanok, görögül paides, ageneioi) sorozzák és ez utóbbiak korhatárát felemelik a 20. évig. Az olympián ez a megkülönböztetés sohasem volt divatban, itt csak egy korosztályban küzdöttek.⁵

közel jutottak Oinomaos oszlopához (l. fentebb 34. l.) a munkások, fegyver, zabola és állkötő darabokra bukkantak. Ezeket a kiásott dolgokat magam is láttam». De valószínű, hogy itt is kocsiversenyben elért győzelemről volt szó (v. ö. Friedländer: Sittengeschichte.¹⁰ II. 162.), mert különben megemlítette volna, milyen versenyben győzött a senator, hiszen ez egyedülálló és így feljegyzésre érdemes esemény lett volna. V. ö. még 242. l. 6. j.

¹ Így például a 24—50. olympián (Kr. e. 684—580) tizenkilencszer övök a stadiongyőzelem. Erre a dicsőséges korszakra vonatkozhatnak Isokrates szavai:

«Máltán szégyelhetnénk magunkat az olympia meg a többi ünnep miatt, ezeken mindegyikünk igen irigyelt és igen csodált volt a versenyekben győztes atlétáink miatt». (Archidamos 95. f.)

A rövid távfutásban a hegemoniát a krotoniak ragadják el tőlük; ezek a következő száz évben: Kr. e. 588—480. között tizennégyszer győznek e távon.

² Hogy néhány számszerű adattal is szolgáljunk, Förster Hugó összeállításában az elisiek 83, a spártaiak 48, az atheniek 35, az egyiptomiak 36, a krotoniak 13, a rhodosiak 13, a sykioniak 14 győztesrel szerepelnek. Itt mindjárt megemlítjük, hogy Förster kiváló munkájának megjelenése óta papyrus-leletekből, feliratokból gyarapodott a Försternél kimutatott győztesek száma (v. ö. Wagner i. m. 115. l.), de azért a közölt számok nagyjában felvilágosítást adnak az elért győztesek arányáról.

³ V. ö. Pausanias V. 8, 9—11. L. fentebb 94. l.

⁴ Paus. VI. 2, 8.

⁵ V. ö. Platon: Nomoi VIII. 833. C. Pauly-Wissowa I. 772. és 846.

Egy korosztályban voltak pl. a nápolyi «olympiaszerű» Sebasta versenyen is, de itt csak a 17 és 20 év között levő gyermekek indulhattak. Dittenberger-Purgold 56, 10. sk.

Nagyon ügyeltek arra, hogy aki egyszer átlépte a gyermekkor határát, az ott többé ne versenyezhesen,¹ viszont, ha valamelyik gyermeket túlságosan fiatalnak, fejletlennek találták, nem engedték versenyezni. Így járt az Aiginából való Pherias a 78. olympián (Kr. e. 468-ban); ezt a bírák még nem találták alkalmasnak a birkózásra, de már a követ-

kező olympián indulhatott és győzött is.²

A rhodosi Nikasylost meg — úgy látszik — nagyon is erősnek találhatták a bírák a gyermekek között, mert bár még csak 18. évében volt, a felnőttek között indították. Mindazonáltal sikerült itt is győznie, sőt ráadásul még a nemeán és az isthmián is diadalmasan szerepelt.³

A tralleisi Artemidoros a gyermekek pankrationjában vereséget szenvedett, de a legközelebbi smyrnai játékok alkalmával legyűrte valamennyi olympiai ellenfelét, sőt még a magasabb gyermekkorosztályban, az ageneioi között is ő vitte el a koszorút. Ez utóbbi versenyben tanítója felhívására állt ki, de még aznap tetézte dicsőségét a felnőttek közt aratott győzelmével is. Ugyanis ezek közül valamelyik gúnyolódva szólt neki valamit, amire ő engedélyt kért, hogy a felnőttekkel is megmérkőzhessenek. In-

103. Gyermek-futó.
(Madrid, Prado-Múzeum.)

dulhatott s itt is győzedelmeskedett. Később a 212. olympián (Kr. u. 69-ben) is koszorút nyert.⁴

¹ Xenophon: Hellenika IV. 1, 10.

² Paus. VI. 14, 1. Ugyanez a sors érte Euripidest, a későbbi nagy drámaíró is. L. alább 240. l.

³ Paus. VI. 14, 1—2.

⁴ Paus. VI. 14, 3. Az ilyen teljesítményre van példa a modern sportéletben is. Amerika 1926. évi bajnokságaiban egy Casey nevű ifjú megcsinálta azt a hőstettet, hogy az első napon megnyerte a juniorbajnokság hármasugró számát 14'62 méterrel, a második napon pedig a szeniorbajnokságban győzött 15'035 m eredménnyel. (Nemzeti Sport 1926 júl. 19.)

A gyermekek pentatlonát csak egyszer rendezték meg, a fegyveresfutásban meg egyáltalában nem engedték őket versenyre, mert félthették őket a megerőltetéstől.¹

A stadionfutásban valószínűleg rövidebb volt a távjuk, mint a felnőtteké. Boetticher véleménye szerint csak félstadion.²

Olympiában a felnőttek versenyei előtt végeztek valamennyi gyermekszámmal,³ míg a pythián az volt a szokás, hogy az egyes gyermekversenyeket a férfiak megfelelő versenyei előtt bonyolították le.⁴

A gyermekversenyek elég népesek lehettek. Egyik felirat szerint pl. egy gyermek-pankratonversenyben a 207. olympián (Kr. u. 49-ben) heten indultak.⁵

Aristoteles nem nézte jószemmel a gyermekek versenyztetését, azt hozta fel ellene, hogy az olympiai gyermekgyőztesek, mint felnőttek, nem tudnak győzelmet aratni az olympián.

Érdemes lesz idevonatkozó gondolatát szószerint is megismerni:

«Egységes a felfogás abban a tekintetben, hogy a testedzéssel törődni kell, sőt annak a módját illetőleg is (t. i. egységes a felfogás). Az ifjúkorig ugyanis könnyebb gyakorlatokat kell végezni, az erőszakos táplálkozástól és a megerőltető munkától tartózkodni kell. Mert hogy milyen káros lehet az eredmény, arra súlyos bizonyíték az a körülmény, hogy az olympiai győzők között kettőt vagy hármat lehetne találni, akik férfikorukban is, meg gyermekkorukban is győztek, azért, mert igen fiatalon kezdtek dolgozni és a kényszergyakorlatok következtében elvesztették képességeiket.»⁶

Pedig sok példát lehet találni, amely ellene szól Aristoteles állításának. Hippothenes, az első gyermekbirkózás győztese, felnőtt korában

¹ A pythia számai közé Pausanias tanúsága szerint (X. 7. 5.) Kr. e. 586-tól fogva felveszik a gyermekek diaulos- és dolichosfutását is.

² I. m. 96. I.

³ Az oxyrhynchosi papyrus és a vele egyező Phlegon-töredék (Müller: Fragmenta historiographorum Graecorum III. 606.) azt bizonyítja, hogy a 75—83. olympián (Kr. e. 480—448.) a három gyermekszám: a stadionfutás, birkózás és ökölvívás be volt ékelve a férfiak számai közé, mégpedig a verseny 13 száma között mint 8—10. szám. V. ö. Robert: Hermes XXXV. 161. sk. In. L. főntebb 68. I.

⁴ Plutarchos: Quaest. conv. II. 5. L. Hitzig-Bluemner i. m. III. 2, 647. I.

⁵ V. ö. Dittenberger-Purgold 225, 20. A versenyt az ephesosi P. Kornelius Ariston nyerte meg, mégpedig ahogy a tiszteletére írt epigramma mutatja, anélkül, hogy egyszer is vesztéglő lett volna (görögül anephedros vagy ephedreios choris. u. o. 12 és 18 v.). Az anephedros győzelmét hangsúlyozza a 217. ol. (Kr. u. 89.) pankration-győztesének, az ugyancsak ephesosi Nikanornak Olympiában napfényre került felirata is. Dittenberger: Sylloge 683, 5. Förster Nikanort tévesen ephedros-győztesnek veszi. I. m. II. 17. I.

⁶ Politeia VIII. 3, 4.

öt egymásután való olympián is megnyeri a birkózást.¹ Az elisi Thaliarchos a 200. olympián (Kr. u. 21) győz a gyermekek ökölvívóversenyében, 12 évvel később pedig a férfiakéban is;² az árkádiai Euthymenes a birkózásban diadalmaskodik mint gyermek (95. ol. = Kr. e. 400.), majd nyolc évvel később, felnőtt korában is³ megszerzi a koszorút. Paionos, a 141. olympia (Kr. e. 216) birkózógyőztese gyermekkorában megnyerte a pythián az ökölvívást;⁴ no és valamennyi közül a leg-híresebb, Milon is győzött a birkózásban, amikor még gyermekorban volt, mégpedig egyszer Olympiában, egyszer pedig Delphiben.⁵

Straton, a híres birkózó és pankratiaszta mint gyermekversenyző az egyik nemeán, egyazon napon négy győzelmet aratott a gyermekek és ifjak között s felnőtt korában heraklesi kettősgyőztes lett.⁶

A nők és az olympia.

Főntebb már szó volt róla, hogy a nők nem jelenhettek meg az olympiai játékokon. Pausanias az asszonyokra vonatkozólag minden kétséget kizáróan megmondja ezt:

«Az Olympiába vezető úton, mielőtt átmegy az ember az Alpheioson, Skyllusból jövet van egy magas hegy, amelyen sziklák meredeznek. A hegynék Tupaion a neve. Az elisiek törvényük értelmében innen taszítják le az asszonyokat, ha rajtakapják őket, hogy az olympiai versenyre jöttek vagy ha általában a számukra tiltott napokon átlépik az Alpheiost. Mindazonáltal állítólag még senkit sem kaptak rajta, csak az egyetlen Kallipateirát, de vannak, akik ugyanezt Pherenikének nevezik s nem Kallipateirá-nak.⁷ Másutt, Zeus oltáráról szólóban, ezt mondja Pausanias:

«Az oltár alsó fokáig szabad felmenetük van hajadonoknak csak úgy, mint asszonyoknak, amikor nincsenek kitiltva Olympiából».⁸

Itt nyilvánvalóan a játékok idejére céloz és a tilalom minden nőre egyaránt érvényes.

Ugyancsak Pausaniasnak egy másik helye⁹ megint azt mondja,

¹ Paus. III. 13, 9. és Philostratos: Gymnastikos I. Spártában temploma is volt. (Paus. III. 15, 7.) A neve különben annyit jelent: lóerejű. Főntebb (185. l.) volt szó Taurosthenesről, ez meg bikaerejét jelent. Magyarban is bikaerejűnek, bivalyerejűnek mondjuk az igen erős embert.

² Förster i. m. II. 15. lap.

³ Paus. VI. 8, 5.

⁴ Paus. VI. 15, 10.

⁵ Paus. VI. 14, 5.

⁶ Eusebios 212. lap. (Schoene.) V. ő. főntebb 120. l.

⁷ Paus. V. 6, 7.

⁸ Paus. V. 13, 10.

⁹ VI. 20, 9.

hogy Demeter Chamyne papnőjének díszhelye van a stadionban, szemben a bírakkal, fehérmárványból készült oltáron, de a hajadonoknak nem tiltják a játékok megszemlélését. Ez kétségtelenül ellentétben van Pausanias imént idézett szavaival, de megmagyarázható abból a körülményből, hogy írónk munkája megírásánál nemcsak a maga tapasztalataira támaszkodott, hanem forrásmunkákat is használt, amelyek ebben a kérdésben is ellentmondhattak egymásnak s egyszer az egyik, másszor a másik véleményét fogadta el. Mi inkább azt az adatát fogadjuk el helyesnek, amely szerint semmiféle nőnek nem volt szabad végignézni a játékokat. Ugyanilyen értelemben ír Suetonius is, amikor a Nerótól Rómában rendezett játékokról beszél: «Az atléták mutatványára meghívta a Vestaszüzeket is, mivel Olympiában is megengedik, hogy Ceres papnői végignézzék a játékokat».¹

De a tilalom mellett szól a Pausaniasnál,² de meg más írónál³ is olvasható Kallipateira-eset, bár némelyik Pherenike nevéhez fűzi.⁴ Ez a nő — férje már korábban elhalt — idomítónak⁵ öltözve, tehát férfiruhában elkísérte Olympiába Peisidoros nevű gyermekét. Amikor aztán ez győzött, az anya nem tudta magát tovább türtöztetni, örömeiben átugrott az idomítók elkülönített helyét határoló kerítésen, boldogan ölelte magához gyermekét s ledobta magáról a férfiruhát. Ám a bírák még sem alkalmazták vele szemben a törvényt, méltányolták azt a sok győzelmet, amelyet atyja, Diagoras, aztán fivére, unokaöccse⁶ s most gyermeke aratott, de ettől fogva törvénybe iktatták, hogy az idomítónak meztelenül kell megjelennie a versenyeken.

Kallipateira esete szinte megdönthetetlen érv a mellett, hogy a nők nem látogathatták az olympiát. Ugyan mi oka lett volna arra, hogy férfiruhában jelenjék meg, ha mint nő is ott lehetett volna?⁷

¹ Suetonius : Nero 12. fej.

² V. 6, 8.

³ Aelianus : *Variae hist.* X. 1. Philostratos : *Gymnastikos* 17. fej. Plinius : *Nat. Hist.* VII. 133. stb. (Hitzig-Bluemner Pausanias kiadásában valamennyi idevonatkozó adatot felsorakoztatja II. 1, 303. l.)

⁴ Így Philostratos is 17. fej.

⁵ Kísérletképen ez egyszer így fordítom a görög «gymnastes» szót, mégpedig a magyar atletikai sport megalapozójának, gróf Esterházy Miksának a nyomán, aki az angol «trainer» szót előbb idomárnak (Gyalogolási kalauz. Bpest, 1875. 12. lap), majd idomítónak fordította (V. ö. Molnár Lajos : *Atletikai gyakorlatok.* Bpest, 1879. 92. lap), mert a «sportoktató» szó félig idegen, a testgyakorló, testnevelő meg nem fedi a fogalmat.

⁶ V. ö. föntebb 190. lap.

⁷ Joachim Camerarius, XVI. századbéli kiváló német humanista szerint a bírák — a játékok törvényei ellenére — megengedték Diagoras leányának, hogy Olympiában a férfiak között, mint néző megjelenhessen. (*Commentariorum in Tusculanam primam.* Basel, 1538. 263. l.)

A nőknek voltak külön versenyek, így pl. Spártában,¹ de Olympiában is Hera istennő tiszteletére négyévenként a «tizenhatok»-nak nevezett elisi asszonyokból álló papnőtestület rendezésében. A versenynek csak egy száma volt: futás hajadonok részére, mégpedig három korosztály szerint. Először a legfiatalabbak mérköztek, aztán a «középkorú»-ak s

104. Versenyfutó nő.
(Róma, Vatikán.)

végül a korban legidősebbek. Előírás szerint kibontott hajjal, térden valamivel felülérő ingben futottak s jobb válluk mellükig szabadon volt. A stadiontáv hatodrészt lecsapták s a megmaradt távolságon, tehát 500 olympiai láb hosszúságú pályán (160·22 m) bonyolították le versenyüket. A győztesek itt is olajfakoszorút kaptak s azonkívül egy részt a Herának áldozott tehénből, továbbá megengették nekik, hogy festett (!) képmásukat felajánlhassák. Az ünnep eredetét Pausanias összefüggésbe hozza Hippodameia mondájával, de sok más magyarázatát is tudja.²

A «tizenhatok» a verseny előtt ugyanazon áldozatot és tisztálkodást végezték, mint a hellénbírák.³

Adatok vannak arról is, hogy nőknek férfiakkal közös versenyek is voltak. Így Athenaios grammatikus (Kr. u. II. sz.) említi a Sophisták lakomája c. művében (XIII. könyv, 566. E.), hogy Chios szigetén leányok ifjakkal birkóztak. Propertius pedig irigykedve beszél egyik köl-

teményében (III. könyv, 14.) Spártáról, ahol a hajadonok mezíttel üldözik testüket a küzdő férfiak között.⁴

¹ Paus. III. 13, 7. Philostratos: *Gymnastikos* 27. fejelet szerint Lykurgos rendelkezett el, hogy edzzék testüket s engedjék őket a nyilvánosság előtt versenyt futni.

² Paus. V. 16, 1—7. Latkóczy Mihály e versenyt helytelenül «hajadonok fátylaverseny»-nek mondja. Ókori Lexicon. I. 884.

³ Paus. V. 16, 8. V. ö. fentebb 65. l.

⁴ Bár Csengeri Jánosnak, Propertius kiváló fordítójának véleménye sze-

A versenyzők ruházata.

Platon Államában (V. könyv, 3. fejj.) olvassuk, hogy régen nemcsak a barbároknak, de maguknak a görögöknek a szemében is nevetségesnek és visszatetszőnek tűnt fel, hogy a férfiak meztelenül edzették testüket.¹ A krétaiak, majd a lakedaimoniak voltak az elsők² — mondja tovább — akik a testgyakorlat alkalmával levetköztek. Thukydidesnél meg ezt találjuk:

«Hajdan az olympiai versenyen szeméremtakaró volt az atlétákon s úgy versenyeztek és nem is volt oly régen, amikor ezt elhagyták».³

Bizonyos, hogy a felvilágosodás terjedésével a görög ember már nem botránkozott meg a meztelenség láttán, akár a testgyakorló intézményeknél, akár képzőművészeti alkotásokban találkozott vele.

A rómaiak e tekintetben egészen másként vélekedtek. Felfogásuknak hangot ad Cicero, amikor azt mondja, hogy a természetellenes szerelem szülőhelye a görög gymnasium; egyben idézi Ennius költő (Kr. e. 239—158) mondását:

«A fajtalanság kezdete, amikor valaki meztelenre vetkőzik polgártársai közt».⁴

A 15. olympián (Kr. e. 720) a Megarából való Orsippos győzött a stadionfutásban; ahogy Pausanias meséli, ő volt az első, aki meztelenül futott. «Az az érzésem — teszi hozzá — hogy akaratával esett le az eltakarója,⁵ mivel tudta, hogy a meztelen férfi könnyebben fut, mint akin rajta van az eltakaró.»⁶

Julius Africanus csak ennyit mond erről: «A megarai Orsippos⁷ a stadionfutásban. Megtoldták⁸ a hosszútávfutással. Meztelenül futottak. Győzött a spártai Akanthos».⁹

rint vitás kérdés, vajjon a spártai nők a szó szoros értelmében meztelenül tornáztak-e vagy csak a rendes viselethez képest meztelenül, azaz nagyon könnyen öltözve. V. ö. Propertius elégiái. Bpest, 1897. 405. l. Philostratosnál is olvashatjuk, hogy a férfiakkal együttesen edzették testüket. Gymnastikos 27. f.

¹ Herodotosnál (I. 10) erre vonatkozólag ezt találjuk: «A lydeknél és körülbelül valamennyi többi barbárnál nagy gyalázatszámba megy, ha férfiút meztelenül látnak».

² Thukydides szerint a lakedaimoniak. (I. 6.)

³ Thuk. I. 6. Kár, hogy az író nem mondja meg pontosan, mikor volt az a «nemrég». (Az eredetiben «nem sok éve».)

⁴ Cic.: Tusc. disp. IV. 33.

⁵ Az eredetiben perizoma.

⁶ I. 44, 1.

⁷ T. i. győzött.

⁸ T. i. a verseny programját.

⁹ V. ö. Eusebiosnál I. 196. l. (Schoene.) Ebből a kurta tudósításból viszont nem derül ki, hogy a rövid- vagy a hosszútávfutásban futottak-e meztelenül, vagy esetleg mindkettőben.

Halikarnassosi Dionysios, az Augustus császár alatt tevékenykedő rhetor és történetíró «Római régiségek» c. munkájában¹ (VII. könyv, 72. fejezet) így adja elő a dolgot :

«A spártai Akanthos volt az első, aki meztelenre vetkőzött és a 15. olympián meztelenül futott. Azelőtt szégyenletesnek tartotta volna valamennyi görög, ha valaki egészen meztelenül mutatkozott volna a versenyeken».

Van olyan hagyomány is, amely szerint Orsipposnak verseny közben oldódott le a kérdéses ruhadarabja s ennek láttára dobták le versenytársai is a magukét.² Ez a hagyományozás valószínűtlen ! Elvégre a gyorsfutás közben még sem lehetett azt oly könnyen leoldani ! Meg aztán a régi rövidtávfutók sem figyelhették egymást oly nagyon verseny közben, hogy valamennyi észrevette volna Orsippos esetét. De bármint volt is, bizonyos, hogy ettől fogva már minden versenyző meztelenül jelent meg a stadionon.³

Pollux a lábbelijükről ezt mondja : «Az atlétáknak endromis is jár ; így hívták ugyanis a futók cipőit».⁴ Ez a lábbeli két fűzővel összeszorított bőrlapból és a hozzájuk varrott bőrtalpból állt, az újjak a nagyobb mozgékonyág kedvéért (mint a mai szandáloknál) szabadon voltak.⁵

C. Musonius Rufus, a Nerótól száműzött stoikus «Peri skepes» (A takaróról c. művében) dicséri, hogy a futárok és a futók nem használnak lábbelit :

«A mezítláb való járás kényelmes és nagy könnyebbséget jelent a lábak számára, ha munkában vannak. Innen van az, hogy a futárokat is lábbeli nélkül lehet látni, ha úton vannak, az atléták közül meg a futókat, mivel nem tudnák megőrizni gyorsaságukat, ha lábbeliben kellene futniok.»⁶

A meztelen lábú futókkal könnyen megeshetett, hogy beléptek valami kavicsba vagy tuskébe, ami aztán felsértette lábukat. Ilyen jelenetet ábrázol az a remek bronzszobor, amely a capitolumi múzeum

¹ V. ö. Dionysii Halicarnassensis Romanarum Antiquitatum, quae supersunt. Ex recensione Kissling. Paris, 1886.

² V. ö. Wagner : Ó-görög sportélet 40. l. 2. j.

³ Boetticher szerint (34. l.) előbb csak a futók, a többiek csak később. Tévesen ír a dologról Depping (Die Körperkraft und Geschicklichkeit des Menschen, 1882. 19. l.), amikor elmondja, hogy Homeros idejében a birkózók nem meztelenül küzdöttek, hanem legalább is a csipőjükre egy övre erősített bőrkötényt kötöttek ; majd így folytatja : «Am utóbb ezt a kötényt haszontalan akadémikának tekintették, sőt Orsippos atléta szerencsétlenségét is ennek tulajdonították ; a versenyfutásnál lecsúszott az öve a sarkáig s lábai belebogozódtak». Ha így lett volna, akkor hogyan nyerhette volna meg versenyét ?

⁴ Pollux. III. 309.

⁵ V. ö. Rich i. m. 240. l. Az endromis szó vadászcizmát is jelentett, de bizonyára nem erre gondolt Pollux.

⁶ V. ö. Stobaios : Peri aretes. I. 84. p. 38. (Meineke.)

egyik ékessége. Az ismeretlen művész alkotása egy versenyfutásban diadalmas ifjú győzelmi szobra lehetett.¹ A mozdulat és a testtartás oly igaz és természetes, az arckifejezés oly mesterkéletlen, az egy pontra összpontosított figyelemnek kifejezése oly tökéletes, hogy azonnal megkapja és leköti a néző figyelmét.²

A nézők.

Kezdetben csak helyi ünnep volt az olympia s így a nézőközönség is bizonyára csupán az elisiekből került ki. Ahogy a játékok nemzeti ünnepé váltak, egyre nagyobb lett az olympiai zárandokok száma is. A messzebb lakók kocsin, hajón jöttek, a közelebbi szomszédok gyalogszerrel: az Olympiába vezető hét út ontotta az ünneplőket. Egy részök Elisben szállt meg, más részök a környező falvakban s bizonyára sokan voltak, akik egyenesen a szent területhez vonultak s az Alpheios, meg a Kladeos partján felütött sátrak alatt tanyáztak, míg csak meg nem kezdődtek az ünnepségek — versenyek. Pontos adataink nem maradtak arról, hogy mennyien jelentek meg egy-egy olympián, de Solonnak Anacharsissal folytatott párbeszéde, ha általánosságban is, nagy látogatottságra utal.³ Ez derül ki Livius tudósításából is, aki a 144. ol. (Kr. e. 204) kapcsán ezt írja:

«Olympiában azon a nyáron volt esedékes a versenyjáték, amelyet Görögország nagy tömegeinek jelenlétében szoktak ünnepelni.»⁴

De erre mutatnak Epiktetos szavai is:

«Hanem, ha elmentek Olympiába, hogy meglássátok Pheidias remekét, mindegyitek szerencsétlenségnek tartja, hogy valaki úgy hal meg, hogy ezt nem látta. Ahová azonban nem kell elutaznotok, mert itt van előttek, rendelkezésetekre, annak a megnézésére, megismerésére nem vágyakoztok. Hát nem érzitek sem azt, hogy kik vagytok, mi végre születtetek, sem azt, hogy mi az, aminek a megnézésére fáradságot fordítatok. Ám vannak az életben kellemetlen, terhes dolgok is. Hát Olympiában nincsenek? Nem éget benneteket a forróság, nem szorítanak össze benneteket? Nem kellemetlen ott a fürdés? Nem áztok meg, amikor esik, nincs

¹ V. ö. Dr. H. Luckenbach: Kunst u. Geschichte. München u. Berlin, 1921. 64. lap.

² Gohl Ödön: A római régiséggyűjtemények. (Pasteiner: Római világ. Bpest, 1899. 279. lap.)

³ «Járatlan vagy még — mondom — a mi dolgainkban, ám nonsokára más lesz minderről a véleményed, ha elmegy ünnepi gyülekezeteinkre és ott látni fogod a nagy tömeget, amely ezek megszemlélésére gyűlt egybe, tízezernyi emberrel megtelt nézőtereket, az ünnepelt versenyzőket és közülük az istenként tisztelt győztest.» Lukianos: Anacharsis 10. feje.

⁴ Liv. XXVII. 35, 3.

részetek lármában, kiabálásban és más kellemetlenségben? Ám úgy látom: mindezt eltűrte, elviselte, ha szembeállítjátok az értékes látóvalókkal.»¹

Ilyenformán nyilatkozik negyedik értekezésében is:

«Hát én most ilyen zsvivajban éljek? Mit beszélsz zsvivajról? Hogy sok ember között? Hát mi kellemetlen van abban? Képzeld, hogy Olympiában vagy, gondolj az ottani sokadalomra. Ott is mindenki más valamit kiabál, mindenki más valamit cselekszik, mindenki a másikat taszigálja.»²

Körülbelül a Kr. e. II. század közepén feltöltötték a stadion rézsutos oldalait, úgyhogy ettől kezdve akár 40—50.000 néző részére is volt hely. Curtius Ernőnek, Olympia egyik legalaposabb ismerőjének véleménye szerint ezt a számot aligha érték el csak egyszer is.³ Nálunk viszont Pap Mózes tanár százezerre becsülte a megjelentek számát,⁴ és ugyancsak «a görögök százezeire» látogatták a játékokat Martin Vogt véleménye szerint is.⁵

Más játékokon az ünnep vezetőinek, aztán a papoknak, hatóságoknak, az egyes államok küldöttségeinek, de különösen megtiszteltetésből magánosoknak is díszhelyet tartottak fenn,⁶ Olympiában legfeljebb a bírák s Demeter papnőjének fenntartott helyéről van tudomásunk.

Belépti jegyek vagy díjak nem voltak, aki korábban jött, jobb helyet kapott; épen azért valószínű, hogy már kora hajnalban szállingóztak a stadionba.⁷

¹ Dissert. I. 7, 23—29.

² Dissert. IV. 4, 24.

³ E. Curtius u. F. Adler: Olympia und Umgebung. Berlin, 1882. Weidmann 30. l.

⁴ Pap Mózes: Az olympiai játékok. (A székykereszturi unit. gym. 1895—96. évi értesítője.)

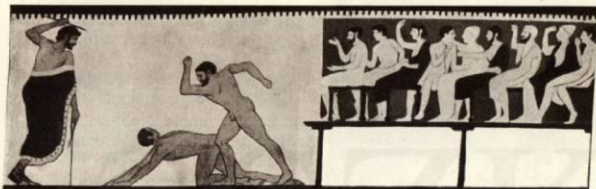
⁵ Geschichte des Sports IV. 144.

⁶ Pauly-Wissowa I. 850.

⁷ Itt nem hagyhatom említés nélkül azt a tévedést, amely egy köztisztelőben álló tudósunkkal esett meg ezelőtt 33 évvel. Egy német író népszerű formában írt sporttörténelmi munkáját fordította magyarra. Ebben szó volt többek között a stadiontáv mindkét végén a pálya irányára merőlegesen lefektetett kőlapokról; ezekről szoktak indulni a futók. (V. ö. fentebb 38. l.) Német nevük Ablaufmarken (v. ö. Boetticher i. m. 232. lap), magyarul talán «indulási vonalak, határok», azonban fordítónknál — hogyan, hogyan se — «Az olympiai stadion jegyei» lett belőle (a kérdéses munka 132. lapján). Mivel e kőlapok 48 cm szélesek és kb. 1·28 m hosszúak voltak, mindegyik nézőnek jó erőben kellett volna lenni, ha e nehéz «jegyeket» magával akarta volna cipelni. Sed nunc venio ad fortissimum! Négy évvel ezelőtt egy kis felolvasásomban ezt a könyvet használtam forrásul és bizony — mi tőrés, tagadás — átvettem a botlást. Beteljesedett rajtam is az Úr szava, ahogy az Goethe Faustjának előjátékában olvasható: «Es irrt der Mensch, solang er sterbt». A kérdéses rajzot l. fentebb, a 38. lapon.

A mérkőzéseket hangos tetszénnyilvánításokkal, élénk taglejtésekkel kísérték s bizonyára sokszor kitört eleven délvidéki természetük.¹ Forrón tüztek a nap sugarai és így ugyancsak gyötrelmes lehetett, hogy — előírás szerint — csak födetlen fővel volt szabad tartózkodni a stadionban.² Legalább is erre céloz Aelianus latin sophistának (a Kr. u. III. században) «Tarka történet» című munkájában olvasható jóízű anekdotája, amely szerint Chios szigetén az egyik polgár lusta szolgáját azzal fenyegette meg tettettett haragjában, hogy büntetésből nem a malomba küldi munkára, hanem Olympiába nézőnek.³

Herodes Atticus vízvezetéket építtetett Olympiában. Nagy jótétemény volt ez a forró napon a szomjúságtól eltikkadt nézők számára.

Versenybíró.

Birkózók.

Nézők.

105. Cornetoi falfestmény részlete, Etruszk.

(Stackelberg aquarellje az ú. n. kis frízről. Strassburg.)

Lukianosnak Peregrinos sophista haláláról írt munkájában⁴ olvassuk, hogy a vízvezeték létesítése előtt igen sokan elpusztultak a vidék szárazsága következtében fellépő sokféle betegségben.

Az Alpheios folyóról sok szép regét tudtak a görögök.⁵ Egyik bájos

¹ 105. képünk is szemléletesen mutatja a nézők érdeklődését.

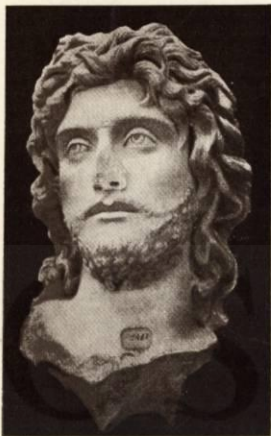
² Bintz : Die Gymnastik der Hellenen 114. lap.

³ Variae historiae XIV. 18. f. V. ö. főntebb 60. l.

⁴ Ez a Peregrinos (szerette magát Proteos néven is nevezni) a Kr. u. II. században élt. Kalandos természetű, hiú, de nagytudományú ember volt. A 236. olimpiára (Kr. u. 165) Görögországba jött és azt tanácsolta az elisieknek, hogy fogjanak fegyvert a rómaiak ellen és erősen kikelt Herodes Atticus ellen, mint aki elpuhultá teszi a görögöket. Amikor látta, hogy szavai semmi hatást sem keltenek, kijelentette, hogy a játékok befejeztével ott, Olympiában, elpusztítja magát. Később megbánta e tettét, de szavának mégis ura maradt, máglyát rakott és a lángokba vetette magát. Erről szól Lukianos munkája. V. ö. még Athenagoras : Pro Christianis XXVI. f.

⁵ V. ö. Pausanias V. 7, 2—5. Ovidius : Metamm. V. 572—641. stb. E szerint Alph. vadász volt és belészeretett egy Arethusa nevű női vadászba, ennek nem volt kedve férjhez menni, ezért elmenekült a Syrakusa mellett levő Ortygia szigetére, ott forrássá változott. De a szerelmes ifjú meg folyammá változott és

változatát olvashatni a Kr. u. V. századból való Achilles Tatius regényírónak Leukippe és Kleitophon szerelméről szóló, még a középkorban is nagyon olvasott regényében. A szerelmes folyó átfolyik a tengeren épügy, mintha síkságon folynék. A tenger pedig nem mocskolja be az édes szeretőt sós habjaival, hanem megnyílik előtte és mintegy medret nyújt neki és átvezeti a szerelmezt jegyeséhez.

106. Herodes Atticus.

«Amikor pedig eljön az olympiai ünnep — olvassuk tovább — a folyó habjaiba sokan beledobálnak — mindegyik más-más ajándékot — ez pedig tüstént elviszi szerelmeséhez és ezek a folyó nászajándékai.»¹

Alpheios és Arethusa szerelméről és egyesüléséről Lukianos is írt egy bájos dialogust az ú. n. dialogi marini között; címe: Dialogus Neptuni et Alpei.²

A verseny lefolyása.

Említettük, hogy a játékok kihirdetése után jelentkezni kellett a versenyzőknek a bíráknál és részt kellett venniük az olympiai gymnasiumban tartott harmincnapos előzetes gyakorlatokon. Ha valaki akadályozva volt a pontos időre való megjelenésben és késését elfogad-

hatóan indokolta (pl. betegséggel, tengeri viharokkal, hajótöréssel, tengeri rablók támadásával), indulhatott a versenyen, egyébként

a tenger alatt átfolyt kedveséhez. Himerios sophista (Kr. u. IV. sz.) szerint az elisiek meg is siratják az Alpheios folyót, azért, hogy elmegy tőlük a sicíliai forrásba és más embereknek kedveskedik vizével. V. ö. Himerios XIII. ecl. 7.

¹ V. ö. Achilles Tatii Alexandrini: De Clitophontis et Leucippes amoribus libri octo. Ex recensione Adriani Hirschig. Erotici scriptores. Paris, 1856. I. 18. fejt. (38. lap.)

A Kr. u. III. századból való Antigonos is említi csodálatos történetei között, hogy az olympiai napokon, amikor az áldozati állatok beléit az Alpheios folyóban megmossák, az Arethusa vize is azonnal piszkos lesz. Egyszer valaki a nézők közül csészét dobott a folyóba és az az Arethusában bukott fel. V. ö. Guilelmus Nilander-féle kiadást. Basel, 1568. II. 146—147. l. Plinius is tud róla, hogy az Alpheiosba dobott tárgyak felmerülnek az Arethusában. Nat. Hist. II. 106, 3.

² Dindorf: Luciani Samosatensis opera. Paris, 1840. 75. l.

könyörtelenül kizárták, mint ahogy az alexandriai Apollonios főntebb ismertetett esete is mutatja.

Úgy látszik, kivételes esetekben a helyszínen is lehetett jelentkezni.¹ A jelentkezés után történt a korosztályokba való elkülönítés, míg az előfutamokba való beosztás, párosítás, a kocsiszinek kisorsolása az első napon ment végbe.

A versenyek mindig kora reggel kezdődtek, nem egyszer belenyulnak a késő éjtszakába, sőt arra is volt példa, hogy nem is tudták befejezni a mérkőzést² a sötétség miatt. Eső, vihar aligha lehetett ok a versenyek elhalasztására vagy elmaradására, mert ilyenről sehol sem olvasunk.

A versenyzők a gymnasiumhoz csatlakozó lakosztályaikból³ a hellénbírák vezetésével vonultak a stadionba a már említett alagúton át. Legelőbb a kikiáltós és a trombitások mérkőztek,⁴ mégpedig az Altisban, közel a stadion bejáratához, egy márványból való emelvényen. Jó torok, erős tüdő kellett mindkét szerephez, azért versennyel döntöttek el, ki a legmegfelelőbb. A sinopei Valerios Eklektos, mint kikiáltó négy olympián (256, 258—260 ol. = Kr. u. 245, 253—261) győzedelmeskedett, de ahogy Athenben felállított győzelmi emlékszobra hirdette, háromszoros körgyőztes (trisperiodos) volt a maga mesterségében.⁵

A Sikyonból való Pythokritos pedig hat olympián és ugyanannyi isthmián kísérte fuvolájával a pentatlontávolugrást.⁶ Szobrot is állítottak neki Olympiában.

Még rajta is túltett a megarai Herodoros, aki Pollux szerint (IV. 89) tíz olympián (113—122 ol. = Kr. e. 328—292) győzött mint trombitás.⁷

Mindkét verseny győztese koszorút kapott, a kikiáltó pedig meg-

¹ L. Nikasylos esetét. (208. l.)

² Egy kitűnő állapotban előkerült felirat tanúsága szerint a smyrnai Tiberios Klaudios Ruphos (a Kr. u. I. és II. század fordulóján) a pankrationban mindegyik ellenfelét legyőzte, akivel összekerült, de a verseny annyira elhúzódott, hogy nem tudták befejezni. A kiváló atléta ilyenformán a győzelmet nem tudta megszerezni, de annyit mégis megengedtek neki, hogy kiváló eredménye emlékére oszlopot állíthatott az Altisban. V. ö. Dittenberger-Purgold 54, 36—43.

³ Paus. VI. 21, 2. Ezek nyugatra a Kladeos folyóra néztek.

⁴ Nem lehetetlen, hogy e verseny az első ünnepnapon ment végbe. V. ö. Lukianos: Peregrinos 31. f.

⁵ V. ö. Corpus Inscr. Att. (Dittenberger) I. 129.

⁶ Paus. VI. 14, 10.

⁷ V. ö. főntebb 70. l. Ez eredményekről aligha tudott annak a feliratnak a szerzője, amely az argosi M. Ulpics Heliodorosról három olympiai, négy nemeai, egy-egy pythói és isthmosi s egyéb itáliai, kisázsiai, görög versenyeken elért győzelmei kapcsán azt mondja, hogy annyi versenyen győzött, amennyin elődei közül egy sem. V. ö. CIG I. 591. Szereplésének idejét nem tudni (Förster győztes jegyzékében nevét sem említi), de annyit meg lehet állapítani, hogy Kr. e. 28 után, mivel győzött az aktián is, ezt pedig Kr. e. 28-ban rendezték meg először.

szerelte azt a jogot, hogy ő közölte a nézőkkel a győztesek nevét,¹ ugyancsak még a verseny előtt ő tette közzé az egész görögséget érdeklő hírdetményeket, közleményeket.² A fuvalások és kikiáltók versenyét a 96. olimpia (Kr. e. 396) óta rendszeresítették.³

Itt említjük meg, hogy zenei versenyek sohasem voltak Olympiában, kivéve a Nero parancsára a 211. ol. 3. évében (Kr. u. 67) rendezett játékokat, amelyen ugyancsak Nero rendelkezéséből tartottak ilyen mérközést. Ebben, de a kikiáltók versenyében is, maga a császár is fellépett s természetesen győzött is.⁴

A stadionfutásban régebben egyszerre indultak valamennyien, azonban Pausanias egy romlott állapotban ránk maradt helyéből arra lehet következtetni, hogy a 212. ol. (Kr. u. 69) óta négy futóból álló előfutamokra osztották a versenyzőket és a győztesek indultak a döntőben.⁵ Strabon történet- és földrajzíró (Kr. e. I. század) említést tesz egy stadionfutásról, amelyben csak magából Krotonból heten versenyeztek a koszorúért.⁶ A táv- és fegyveresfutók egyszerre indultak, de előfutamok nélkül bonyolították le a hippodromosban lezajlott valamennyi mérközést is.

Némelyek véleménye szerint a pentatlon egyes számai egyidőben párhuzamosan kerültek eldöntésre.⁷

A hellénbírák állapították meg, hogy ki lett a győztes. Olympiá-

¹ Pollux III. 30, 7. Érdekes megjegyzést fűz ehhez a ténykedésükhöz Cicero: «A kelleténél szerényebbek a testgyakorlati versenyek kikiáltói; jöllehet ők teszik fel a koszorút a többi győztes fejére és ők teszik közzé harsány hangon azok nevét, amidőn a játékok befejezte előtt őket jutalmazták meg koszorúval, más kikiáltót kérnek fel, hogy ne kelljen a maguk hangján hirdetni, hogy ők is győztesek.» Fam. 5, 12. 8.

² V. ö. Diodorus Sic. XVIII. 8, 3. Nagy Sándor a száműzöttek visszahívására vonatkozó parancsát a 114. olimpián (Kr. e. 324) újból kihirdetetti, mégpedig «a győztes kikiáltó» által.

³ Eusebius 204. l. (Schoene.)

⁴ Suetonius: Nero 23—24. fej.

⁵ Paus. VI. 13, 4. «Igy — mondja ugyancsak Pausanias — annak, akit a stadionfutásban megkoszorúznak, két győzelmet kell aratni.»

⁶ Geographika VI. 262. Strabon szerint ugyanis «a többit megelőzve hét krotóni futó volt elől». Strabon e verseny időpontját nem közli, de Julius Africanusból megállapítható, hogy a 48—75. ol. (Kr. e. 588—480) között kellett történnie, mivel ez időpont előtt és után krotóni versenyző nem győzött a stadionfutásban. Wagner szerint Strabon e helyen 24 futót említ. (I. m. 42. l.) Az eredetiben erről nincs szó. Ha pedig feltesszük, hogy e versenyt már előfutamokkal futották és a döntőben a hetedik krotóni mögött legalább két másik futó is volt (mert Strabo többesszámban mondja: *a többit megelőzve*), akkor kilenc előfutamra négy versenyzőt számítva) legalább 36 volt.

⁷ Wagner i. m. 60. l.

ban és általában a koszorús versenyeken a helyezetteket nem jutalmazták, mint ahogy Themistiosnál olvashatni is:

«Egyazon versenyvezető felügyelete mellett futnak a versenyfutók (stadieis), de nem ugyanazon a helyen, hanem az egyik erre, a másik arra igyekszik, de mindenütt jutalom nélkül maradt a legyőzött»,¹

de azért egy-egy író érdemesnek tartotta, hogy róluk is megemlékezzen. Így pl. Herodotos, amikor megemlíti az athéni Kalliasnak az 54. olimpián (Kr. e. 564) a lóversenyben aratott győzelmét, egyúttal azt is közli, hogy négyesfogata második lett.² Plutarchos Agesilaos életrajzában pedig azt írja, hogy amikor az argosiak vezették az isthmosi játékokat, egy alkalommal a legyőzötteket is feljegyezték.³

A bírák ügyeltek a versenyszabályok megtartására. Résen kellett lenniök, mert akárhányszor előfordult, hogy egy-egy versenyző csalással, ellenfelei megvesztegetésével akarta a koszorút megszerezni.⁴ Pausanias több ilyen esetet mond el V. könyvének XXI. fejezetében. Megesett ez a bírkózók, ökölvívók, pankratiaszták között, de még a pentatlonban is. Az első turpisságra a 98. olimpián (Kr. e. 388) jöttek rá. A thessaliali Eupolos az ökölvívókat, köztük még az előző olympia győztesét, a halikarnassosi Phormiont is megvesztegette, hogy engedje át neki a győzelmet. Mindnyájukat megbüntették.

Az athéni Kallipos a 112. olimpián (Kr. e. 332) a pentatlosokat kenyeretzte le. Itt is valamennyien büntetést kaptak, de az athéniak annyira restellték a dolgot, hogy kiváló szónokukat, Hypereidest küldötték az elisiekhez, hogy azokat a büntetés elengedésére bírja. Ám az elisiek hajthatatlanok maradtak, az athéniak meg nem voltak hajlandók fizetni s ráadásul még távol is maradtak a következő játékoktól. Ekkor közbelépett a delphi jósa és közölte velük, hogy mindaddig nem ad számukra jóslatot, amíg az elisieknek nem fizetnek, amire aztán beadták a derekukat.⁵

De nemcsak idegenek, még elisi polgárok is megpróbálkoztak egy kis csalafintasággal. A 192. olimpián (Kr. e. 12) Damonikos nevű elisi pol-

¹ Themistios XII. beszéd.

² Herod. VI. 122.

³ Ez akkor volt, amikor a versenyt rendező argosiakat a játékok közben elkergette Korinthisból Agesilaos. A versenyeket az ő meghagyására folytatták a korinthisiak, de távozása után visszatértek az argosiak és mintha mi sem történt volna, újból megrendezték a versenyt. A megismétlés alkalmával aztán megtörtént, hogy az előbbi győztesek közül most egyik-másik vereséget szenvedett, de azért az ilyenek nevét is feljegyezték. Plutarchos; Agesialos 21. f. Az eset Kr. e. 392-ben történt.

⁴ Pollux III. 30, 9. az ilyent «adikomachein», igazságtalan, küzdelem névvel jelöli.

⁵ Pausanias V. 21, 5—7.

gár egy Sosandros nevű, ugyancsak elisi gyermeknek pénzt adott, hogy az ő fia, Polyktor ellen a gyermek-birkózóversenyben csak olyan tessék-lássék módon küzdjön. Amikor ez a dolog a bírák tudomására jutott, büntetést róttak ki a két gyermek atyjára.

Az ilyenekre vonatkozott Themistios megjegyzése :

«Rút dolog, ha az atléta pénzért átengedi a koszorút az olympián».¹

A leggyakrabban alkalmazott büntetés a pénzbírság volt. Az ilykép befolyt összegekből ércből való kis Zeus-szobrokat csináltattak,² ezeket az elisiek Zanesnek nevezték és az Altisban a Metroon és a stadion bejárata között levő részen a kincsházak előtt, illetőleg az ekhós-csarnok mentén állították fel. Így a legelső alkalommal kirótt pénzen hat ilyen szobrot készítetttek s négyre feliratot is vésettek. Mindjárt az elsőé azt hirdette, hogy Olympiában gyors lábbal és testi erővel lehet győzelmet aratni, de nem pénzzel.

Az athéniakra kirótt pénzen is hat szobrot állítottak fel. Ezek közül a negyediken levő felirat azt mondotta, hogy az olympia a derék-ség mérközése s nem a pénzé.

Mint említettük, a szobrok olyan helyen voltak felállítva, ahol a stadionba bevonuló atlétákat még az utolsó pillanatokban is figyelmeztethették a tisztességes küzdelemre.³

Az ásatások során a legtöbbnek a talpazata is napfényre került, magukat a szobrokat elemésztette az idő vasfoga.

Halikarnassosi Dionysios súlyosabb megkorlátozásokról is tud, ha valami összejárás kiderült. Így említi a megveszözést, testi ütlegeket, amelyenekkel a rabszolgákat vagy a nem szabadszületésűeket szokták büntetni, a nézők előtt való megszégyenítést, a stadionról és versenyekről való kitiltást.⁴ Dio Chrysostomos szerint még a kikorbácsoltatás sem tartozott a ritka esetek közé.⁵

De a gyávaságot is üldözték a szigorú bírák. Sarapion, Alexandriából való pankratiaszta a 201. olympián (Kr. u. 25) annyira félt az ellenfeleitől, hogy a versenyét megelőző napon megszökött Olympiából. Ezt is pénzbírságra ítélték.⁶

A küzdelem akárhányszor halálos kimenetelű volt.⁷ A spártai Ladason és Arrhachionon kívül Aelianus is tud egy atlétáról, aki még a megkoszorúzás előtt halt meg.⁸ Pausanias meg az amyklei Ainetosról

¹ Themistios I. beszéde. (De humanitate...)

² Azért Zeus-szobrokat, mert az illető atléták az esküvődő Zeus (Zeus horkios) ellen vétettek.

³ Curtius : Olympia 40. l.

⁴ Ars rhetorica VII. 6.

⁵ 31, 119. V. ö. Epiktetos : Dissert. III. 22, 50—51 (alább a 223. lapon).

⁶ Paus. V. 21, 118.

⁷ V. ö. Cyprianus : De spectaculis IV. f.

⁸ Variae Hist. 9, 31. V. ö. föntebb 184. l.

tudja, hogy a pentatlonban szerzett sérülésébe halt bele, de már koszorúval a fején.¹

A kretai Diognetos ugyan győzedelmeskedett az ökölvíadalban, de mert a küzdelem hevében Herakles nevű ellenfelét megölte, nemcsak hogy nem kapta meg a koszorút, de még ki is üzték Olympiából az elisiek.²

Mint fentebb (60. lap) láttuk, a versenyeket a legforróbb nyár idején rendezték és a versenyzők bizonyára sokat szenvedtek a hőségtől. Erre nézve érdekes adatot találunk Philostratos Heroikosában Plutarchos ökölvívó esetével kapcsolatban. Ez az atléta, amikor másodszer ment Olympiába,³ megkérte a herost, adjon neki jóslatot a győzelmet illetően, az pedig meghagyta neki, hogy a győzelem folyamán áldozzon Acheloosnak.⁴ Plutarchos a jóslatot nem értette meg.

Az olympián az egyiptomi Hermeással került össze; küzdelmük éppen a déli órákra esett. Már sokáig viaskodtak s ugyancsak kifáradtak: ellenfele sebeitől, ő meg a szomjúságtól. Ekkor felhő borult a stadionra, megeredt az eső, a szomjas Plutarchos markába vizet merített, ekkor hirtelen eszébe jutott a jóslat, most már megértette s oly nagy bizalom szállta meg, hogy hamarosan megszerezte a győzelmet. (I. m. VI. fejj.)

A vereség az ókorban is kellemetlen volt, miként ezt Epiktetos is megírja a cynikusokról írt értekezésében. Az olympiai győzelemről elmélkedik:

«Látod, hogyan kell belefognod az ilyen dologba? Először végy tükröt, nézd meg vállaidat, vedd szemügyre csipőidet, combjaidat. Ember! azt akarod, hogy az olympián jegyezzék fel nevedet s nem valami lagymatag, könnyű versenyen. Nem lehet ám az olympián csupán vereséget szenvedni és elmenni, hanem előbb az egész földkerekség szemeláttára kell restellkedned s nem csupán az athéniek, lakedaimoniak vagy nikopolisiak előtt; aztán szükségképen verést is kap, aki meggondolatlanul beugrott; a verés előtt meg szomjazni kell, forróságot állni, sok homokot nyelni . . .»⁵

¹ III. 18, 7.

² Förster I. m. II. 25. l. — Ezzel a tudósítással alig lehet összeegyeztetni Kankovszky Arturnak, «A boxolás» c. értékes munkájában (Bpest, 1928) olvasható ezt az állítását: «Theagenes állítólag 1400 mérkőzésben maradt győztes és ha tudjuk, hogy a mérkőzések javarésze halállal végződött, úgy elképzelhetjük az istenítés fokát, amellyel a görög nép legyőzhetetlen fiát ünnepelte». (I. m. 5. l.) Nos, ily öldöklésről sehol sincs szó! Athenagoras ugyan Th. nevével kapcsolatban említést tesz valami gyilkosságról, amely Olympiában történt, de ezt sem ő, hanem szobra idézte elő. Pro Christianis XIV. Dio Chrysostomos szerint ez a történet otthon, Thasosban esett meg. V. ö. fentebb 117. l.

³ A 245. olympiára, Kr. u. 201-ben.

⁴ Görögország legnagyobb és egyben szent folyója volt, mint vízi isten is nagy tiszteletben részesült.

⁵ Epiktetos: Dissert. III. 22, 50—51.

Érthető, ha a vereség elkedvetlenített egyeseket. Az ilyeneknek szólhattak Epiktetosnak ezek a ma is megszívlelésre méltó szavai :

«Nem szabad húzódozniok azoknak, akik a legnagyobb versenyen versenyeznek, hanem még a verést is vállalniok kell. Nos tehát? ha itt csödöt mondtunk, senki sem gátol abban, hogy újból versenyezzünk ; nem is kell megvárni a másik négyévet, míg eljön a másik olympia, hanem mihelyt összeszedtük magunkat, mihelyt visszanyertük önbizalmunkat, azonnal ugyanazon buzgalommal szabad versenyeznünk s ha ismét alulmaradsz, ismét szabad s ha egyszer győztél, hasonló vagy ahhoz, aki soha sem maradt alul».¹

Állandó, változatlan olympiai versenyprogramról az ókorban sem lehetett szó, hiszen még a 145. olympián (Kr. e. 200) is iktattak be új számot, de aztán a gymnastikai számok változatlanul megmaradtak mindvégig. Egy kis ingadozás mutatkozik a lovasversenyekben; így pl. ezeket a 178. olympián (Kr. e. 68) megszüntették,² de a század végén, a 194. olympián (Kr. e. 4-ben) ismét megrendezték, amikor is Tiberius Claudius Nero, a későbbi Tiberius császár nyerte a négyes fogatúak versenyét. A következő olympia műsoráról ismét hiányzik és csak a 199. olympián (Kr. u. 17) futhatnak újból a lovak.³

Egyszer aztán megint elhagyhatták, mert Julius Africanus a 222. olympiához (Kr. u. 109) ezt a megjegyzést fűzi : «Ismét futnak a lovak»⁴ De még így is állandóbb volt az ókori játékok műsora, mint a modern olympiáé. Az 1924. évi párizsi modern olympián, a 27 atlétikai számból nem kevesebb, mint 14 olyan atlétikai szám⁵ került eldöntésre, amely az elsón, az 1896. évi athénin nem volt ott a műsoron ! Viszont az 1900. évi párisi olympia számaiból már hatot⁶ elhagytak az 1924. évi játékokig ! Pedig közben még negyedszázad sem telt el !

A sorsolás.

A versenyzők párosítása a birkózásban, ökölvívásban, pankrationban sorsolás útján történt. Lukianos Hermotimos, vagy a bölcséleti rendszerekről című dialogusában Lykinos és Hermotimos párbeszédébe szöve töviről-hegyire elmondja, hogyan ment végbe a sorsolás :

¹ Epiktetos : Dissert. III. 25, 2—4.

² V. ö. Josef Karst : Die Chronik des Eusebius V. 100. l.

³ «Megengedték a lovak versenyét, amelyet már rég eltiltottak és győzött Tiberius Caesar négyesfogata» — mondja Jul. Africanus. 214. l. (Schoene.)

⁴ Eusebius armeniai fordításában. Josef Karst i. m. V. 102. l.

⁵ 200, 5000, 10.000 m síkfutás, 3000 m akadály-, 10.000 m mezeifutás, egyéni és csapatverseny, 3000 m csapatverseny, 1000 m gyaloglás, 4×100 és 4×400 m staféta, gerelyvetés, pentatlon, dekatlon.

⁶ 60 m sík-, 200 m gátfutás, 4000 m akadályverseny, magas-, távol- és hármasugrás helyből, sőt még a hetedik, a 2500 m akadályverseny is változáson ment át, amennyiben 3000 méteres lett belőle.

Lykinos: Hermotimosom, gondolom, gyakran láttál már gymnastikai versenyeket.

Hermotimos: Jól sejtöd, én ugyanis gyakran láttam és sok helyen.

Likynos: Vajjon ültél-e már a versenyrendezők mellett?

Hermotimos: Istenemre, igen, sőt a minap az olympián a hellénbírák balján, miután az elisi Euandridas helyet szerzett nekem polgártársai között; ugyanis az volt a vágyam, hogy közelről láthassak mindent, ami a hellénbíráknál történik.

Lykinos: Tehát azt is tudod, hogyan sorsolják ki, kinek kivel kell birkózni vagy pankrationra kiállni?

Hermotimos: Valóban tudom.

Lykinos: E szerint jobban el is mondhatod, mivel közelről láttad.

Hermotimos: Régen, amikor még Herakles rendezte a versenyt, babérlevelek . . .

Lykinos: Ne a régi dolgokat mondd nekem, Hermotimosom, hanem amit közelről láttál.

Hermotimos: Ott van egy istennek szentelt ezüstveder, ebbe babnagyságú betűvel ellátott sorsolókövecskéket dobnak bele. Kettőre alphát, kettőre bétát, másik kettőre gammát s így sorban a szerint, ha több atléta volt, hogy két-két sorsolókőnek ugyanazon betűje legyen. Azután odamegy mindegyik atléta, imádkozik Zeushoz, bedugja kezét a vederbe s kihúzza egy sorsolókövet, utána a másik; valamennyi mellett ott áll a poroszló,¹ magasra tartja az atléta kezét s nem engedi, hogy megtudja, milyen betű az, amelyet kihúzott. Amikor már mindegyiknek megvan, gondolom az alytarches² vagy maguk a hellénbírák közül valamelyik — mert már erre nem emlékszem — körülmegy, megvizsgálja, ahogy körben állnak, sorsolóköveiket és így azt, akinél az alpha van, azzal, aki a másik alphát húzta, összepárosítja a birkózásra vagy pankrationra; azt, akinél a béta van, hasonlóan azzal, akinél a (másik) béta van s hasonlóképen ugyanilyen módon a többieket is, akiknél ugyanez a betű van; így történik ugyanis, ha páros számmal vannak a versenyzők, pl. nyolcan, négyen vagy tizenketten; ha pedig páratlan számmal: heten, öten, kilencen, akkor egy páratlan betűt írnak az egyik sorsolókövecskére — ennek nincs megfelelő betűje — s bedobják a többivel együtt. Aki ezt húzza, leül s vár, míg amazok versenyeznek, mert neki nincs ellenbetűje.³ Ez nem kis szerencse az atlétára, mivel ő friss erőben fog mérkőzni a már kifáradtakkal.

¹ Mint görög neve, mastigophoros, is mutatja, korbács volt a kezében; ez hajtotta végre a bíráktól esetleg kiszabott testi fenyítéket.

² Ez volt a poroszlók parancsnoka.

³ Így fordítom az eredeti antigramma szavát. A még kínálkozó «megfelelő betű», «betűmás» kifejezések — gondolom — kevésbé találhatnak.

Lykinos: Folytasd nyugodtan, mert erre volt leginkább szükségem. E szerint, ha kilencen vannak, mindegyik kihúzza és megtartja a maga követ. Amikor tehát körülmégy — mert téged néző helyett hellénbíróvá akarlak tenni — megvizsgálod a betűket s nem mondd meg előbb, hogy ki a veszteglő (ephedros), míg valamennyihez oda nem mentél és nem párosítottad őket.

Hermotimos: Hogy gondolod ezt, Lykinos?

Lykinos: Lehetetlen azonnal megtalálni azt a betűt, amely megmutatja a veszteglőt, vagy pedig a betűt megtalálhatod, de nem fogod tudni, hogy ő-e az. (T. i. az ephedros.) Mert nem mondják meg előre, hogy a K vagy az M, vagy az I az, amely jelzi a veszteglőt, hanem rábukkansz az A-ra, keresed a másikat, akinek A-ja van s ha megtalálod, őket már összepárosítottad; ha pedig rátalálsz a B-re, keresed, hol a másik B, a megtalálnak a megfelelője s valamennyinél ugyanígy, míg az nem marad neked, akinek az egyetlen — ellenfél nélkül való — betűje van.

Hermotimos: Nos, mit csinálsz, ha arra a betűre az elsőnél vagy a másodiknál rátalálsz?

Lykinos: Ne engem kérdezz, én akarom tudni, hogy te mint versenybíró (hellanodikos), mit fogsz csinálni, vajjon azonnal megmondod-e, hogy ez a veszteglő, vagy pedig körben valamennyihez oda kell-e menned és megnézned, hogy vajjon van-e a betűjének ellenbetűje; úgyanyira, hogyha nem látod valamennyi sorskövecskéjét, nem is tudhatod meg, ki a veszteglő.

Hermotimos: Sőt, Lykinosom, könnyen megtudhatom, mert ha kilenc versenyző esetén az E-t elsőre vagy másodikra megtalálom, tudom, hogy ennek a tulajdonosa a veszteglő.

Lykinos: Hogyan, Hermotimosom?

Hermotimos: A-ja kettőnek van, hasonlóképen B-je is, a többiek közül, mivel még négyen vannak, kettőnek G-je van, kettőnek pedig szükségképen D-je és a nyolc atlétára már négy betűt felhasználunk. Nyilvánvaló tehát, hogy a sorban következő E-betű a páratlan s aki ezt húzta, az a veszteglő.

Likynos: Hermotimosom, vajjon dicsérjelek okosságodért, vagy pedig óhajtod, hogy veled szemben elmondjam a magam véleményét, bármilyen is az . . .

Hermotimos: Igen, de nem tudom elgondolni, mi okosat tudnál te felhozni az ilyen állítással szemben.

Lykinos: Te azt mondtad, hogy a betűket általában sorban írják, tehát elsőnek az A-t, másodiknak a B-t és így egymásután, míg valamelyik betűnél befejeződik az atléták száma. Megengedem, hogy Olympiában így van. De mi történik akkor, ha rend nélkül veszünk ki öt betűt valamennyi közül, a Ch-t, S-t, Z-t, K-t és a Th-t, a másik négy betűt kétszer írjuk fel a sorskövecskékre, a Z-t pedig csak a kilencedikre — ennek kell megjelölni a veszteglőt — mit csinálsz,

ha elsőnek találsz rá a Z-re. Hogyan tudod meg, hogy ennek a birto-
kosa a veszteglő, ha nem még oda valamennyihez és rá nem
jössz, hogy ezzel egyiké sem egyezik. Most nem bizonyíthatsz a sor-
renddel, mint az imént.

Hermotimos: Olyasmit kérdeztél, amire nehéz felelni.

Lykinos: De ugyanezt más módon is vedd fontolóra. Mi lenne akkor,
ha nem betűket írnánk a sorsolókövecskékre, hanem valamiféle
jeleket és ábrázolásokat, amilyeneket gyakran írnak az egyiptomiak
betű helyett, kutyafejű, oroslánfejű embereket, vagy ezeket hagy-
juk is, mivel idegen dolgok, de nosza írjunk rájuk egyalakú, egy-
szerű dolgokat — amennyire lehet hasonlítsanak — két sorsoló-
kövecskére embereket, kettőre két lovat, aztán két kakast, két
kuttyát, a kilencediken pedig oroslán legyen a jel. Ha már most
ezzel az oroslánnal jelzett sorsolókövecskére találsz rá elsőnek,
honnan tudod megmondani, hogy ez lesz a veszteglő, ha nem még
oda valamennyihez és nem nézed meg, hogy van-e valamelyik
másikon is oroslán.

Hermotimos: Erre nem tudok válaszolni, Lykinosom.¹

Megtörténhetett, hogy az első forduló után ismét páratlan volt a
versenyzők száma; például 9 részvevő esetén maradt négy győztes és
az ephedros; most ismét sorsolás útján párosították őket, de arra bizo-
nyára volt valami eljárásuk, hogy aki már egyszer végigült egy fordulót,
az többé veszteglő ne lehessen.²

Az oktató.

Görög felfogás szerint az atléta győzelmében nem volt kisebb az
érdeme az oktátónak, mint magának az atlétának.³ Ezzel magyaráz-
ható, hogy akárhányszor az ő szobrát is felállították⁴ a szent ligetben,
sőt az epinikionban, a győzelmi dalban is megemlékeztek róla.

Igy magasztal Pindaros és Bakchylides egy Menandros nevű okta-
tót tanítványának, az aiginai Pytheasnak a nemeán aratott győzelme
alkalmából, de a Bakchylides-szerzette győzelmi énekből az is kitet-
szik, hogy a jeles oktató Olympiában is sok sikert aratott atlétáival.⁵

Pindaros nagy elismeréssel emlékszik meg még egy másik kiváló
oktatóról, Melesiasról is. Ennek a tanítványai harmincszor győztek

¹ Lukianos: Hermotimos 39—44. f.

² Valószínűleg — sorsolás mellőzésével — olyan betűt adtak neki, amely-
nek volt ellenbetűje. Wagner i. m. 64. l.

³ Philostratos 13. feje.

⁴ Kratinosnak a 126. ol. (Kr. e. 276) győztes gyermekbirkózójának —
egyébként kora legszebb gyermeke volt — megengedték az elisiek, hogy a magáé
mellett oktatója szobrát is felállíthassa. Paus. VI. 3, 6.

⁵ V. ö. Pindaros V. nem. 48. v. Bakchylides XIII. 191. Pytheas a Kr. e.
483. évre eső nemeán a gyermek-pankrationban diadalmaskodott.

koszorús versenyben. Mint gyermek, de mint felnőtt is, maga is győzött a nemeán a pankrationban.¹

Az oktatóval szemben meglehetősen sok kíváncsisággal léptek fel. Philostratos szerint nem lehetett szószátyár, de szűkszavú sem; emberismerőnek kellett lennie, hogy már az arcról is következtetni tudjon az

107. Görög váza.

Birkózás a paidotribes felügyelete alatt.
(Versenydíj. Athen.)

ifjú jellemére; bőséges ismeretekkel kellett rendelkeznie a neveléstudomány, a bonctan,² orvostudomány s egyéb természettudományok köréből, mert hiszen nemcsak a gyakorlatozó ifjú egészségére kellett ügyelnie, de kutatásokat kellett végeznie a szülők egészségi állapotát illetően is, de még azt is nyomoznia kellett, egészségesek voltak-e az egybekeléskor.³

Szártában megkivánták, hogy a hadászathoz is értsen, mert hiszen véleményük szerint a verseny előkészítés a háborúra.⁴

Olimpiában a versenyek alatt külön elkerített helyen kellett tartózkodniok,⁵ mégpedig Kallipateira esete óta nekik is meztelenül. A pythián és az isthmián köpenyben végezhetők dolgaikat.⁶

Arrhachion esetében látuk, hogy verseny közben is buzdíthatták, tanáccsal látták el tanítványukat,⁷

¹ V. ö. Pindaros VIII. ol. dal 54, 59, 65 ; IV. nemeai dal 93 és VI. nem. 65.

² V. ö. Hornyánszky : Hippokrates 365. l. is.

³ Philostratos 26—29. fejt.

⁴ Philostratos 19. fejt. Érdekes, hogy hazánkban is — 1791-től fogva ismételtlen — katonai szempontokból akarják rendszeresíteni a testgyakorlatokat.
V. ö. Kornis Gyula : A magyar művelődés eszményei II. 31, 68.

⁵ Paus. V. 6, 9.

⁶ Philostratos 17. fejt.

⁷ V. ö. Philostr. Gymnast. 20. f.

de szidhatták, sőt meg is fenyegethették, ha nem kedvük szerint dolgozott.

Kedves dolgot olvasunk Promachosnak, a 94. ol. (Kr. e. 404.) pankration-győztesének oktatójáról. Észrevette, hogy tanítványa kedvetlenül dolgozik a gyakorlatokon. Kutatni kezdte az okát s rá is jött, hogy az ifjú szerelmes. Erre cselhez folyamodott: azt mondta tanítványának, hogy beszélt a leánnyal és az azt mondta, hogy többé nem akar tudni róla (már mint Promachosról), ha nem győz az olympián. Ezzel a mesével annyira feltűzelte tanítványát, hogy az ismét a legkomolyabb munkába kezdett és nálánál erősebb ellenfeleivel szemben is megszerezte a koszorút.¹

Az ókori oktató neve legtöbbször paidotribes vagy gymnastes. A kettő között különbség volt: amaz is a palaestrában meg a gymnasiumban tanította a növendékeket testük helyes irányban való edzésére, ám azért az ő munkája mégis inkább kezdő fokon való tanítás volt szemben a gymnastesével, akinek a tudománya sokkal szélesebb körű.²

Oreibasios orvos így határozza meg a köztük levő különbséget:

„... A palaestrának vannak más egyéb erőfeszítéssel járó gyakorlatai is, mindezekben és a dögönyözésben a paidotribes jártas, azonban ez épűgy különbözik a gymnastestől, mint a szakács az orvostól.»³

A nagy versenyekre való előkészítés teljesen a gymnastes feladata volt. Közöttük is voltak, akik egy-egy ágban (pl. pankrationban vagy birkózásban) tökéletesítették oktatóképességeiket.⁴ Volt olyan is, aki versenyző korában az olympiai koszorút is megszerezte.⁵ Rossz oktató akkor is volt. Philostratos olyanról is tud, aki magas kamatra adott kölcsönt atlétájának, egyébként nem igen törődött vele.⁶

Az oktató megjelölésére szolgáló s néhány írónál található progymnastes a magyar «előtornász»-ra emlékeztet. Másutt megint syn-gymnastes (együtt gyakorlatozó) a neve.⁷

Dögönyöző⁸ (görög neve aleiptes) is vigyázott az atléták egész-

¹ Philostratos 22. fejelet. Promachosról l. fentebb 189. l.

² Philostratos 14. fejelet. A kettő között lévő különbségre érdekes példát hoz fel Hornyánszky Gyula, amikor Herodikoszról ezt mondja: «Eredetileg tornatanító (paidotribes) volt, de betegeskedése miatt az egészség tartós és céltudatos ápolásának szentelte további életét és most már gymnastesnek címeztette magát.» (I. m. 81. l.)

³ Oreibasios: Collectiones medicae VI. 14.

⁴ Philostratos 14. fejelet.

⁵ Ilyen volt pl. a tarentumi Ikkos, aki a 83. olympián (Kr. e. 448.) győzött a pentatlonban. Pausanias szerint (VI. 10, 5.) kora legkitűnőbb oktatója volt.

⁶ 45. fejelet.

⁷ Pollux III. 30, 9.

⁸ Ezzel próbálom pótolni a nyelvünkbe befurakodott masször szót.

ségére s különösen azokkal foglalkozott, akik a kelletténél jobban szoktak táplálkozni, de ennek mesterségét alacsonyabb rendűnek tartották.¹

Kárpáti Kelemen «Olympia multja és jelene» című szép cikkében azt írja, hogy a lóversenyeken «a jutalmat sem a tulajdonos, sem a kocsis, hanem az nyerte el, aki a lovakat idomította és begyakorolta».² Ha ez ilyen formában nem is felel meg a valóságnak, bizonyos, hogy a lóidomító munkáját is méltányolták.

Pausanias külön is megemlíti, hogy az elisi Kleogenes a magaidomított lovával aratott győzelmet³ s Kyniska győzelménél is megmondja, hogy az első volt a nők közül, aki lóidomítással is foglalkozott.⁴

A gyakorlatok.⁵

Előkészület a versenyre.

Régebben abban állt a gyakorlás, hogy a mai értelemben vett súlyatléta nehéz terheket cipelt, vastag vaslapokat kiegyenesített vagy meggörbített; bikákkal, sőt oroszlánokkal is harcra kelt s nyakukat törte, olyan is volt, aki erős ökör mellé fogatta be magát és húzta a kocsit; a futók állatokkal, lovakkal, nyulakkal versenyeztek s akárhányszor győztek is velük szemben.⁶

Ilyenformán lett olympiai győző a kis miletosi gyermekből, Polymnestorból is :

«Midőn az anyja elküldte kecskéket legeltetni, pajzánságból utólért egy nyulat és e miatt a nyáj gazdája magával vitte és a 46. olympián a stadionfutásban megszerezte a koszorút».⁷

Tisandros a 60—63. olympia (Kr. e. 540—528) ökölvívó hőse meg úgy szokta volt edzeni magát, hogy szülőföldjén, Naxos szigeten, messze kiüszolt a nyílt tengerre. De a többiek is folyókban, forrásokban fürödtek, földön háltak, legfőleg állati bőr vagy fű volt a derékaljuk. Táplálékuk kovásztalan árpakenyér, állatok húsa volt s faolajjal kenték be magukat. Ilyen életmód mellett későn öregedtek meg s volt köztük olyan is — ahogy Philostratos mondja — aki nyolc, sőt kilenc olympián is ver-

¹ Pollux III. 30, 9. Oreibasios hatalmas orvosi munkájában egész fejezetet szentel az előkészítő dögönyözésnek. *Collectiones medicae* VI. 13. V. ö. még u. o. VI. 16—20.

² I. m. 46. l.

³ VI. 1, 4.

⁴ Paus. III. 8, 1.

⁵ Minderről részletesebben olvashatni Philostratos *Gymnastikosában*. (Pálffy György fordításában és az OTT kiadásában ép mostanában jelent meg magyar köntösbén a «Testnevelés» c. folyóiratban (1928. 38—48, 108—116, 178—186, 258—265, 371—378 ln.)

⁶ Philostratos 43. fej.

⁷ Solinus (Bocchus nyomán). I. m. I. 97. V. ö. főntebb 77. l.

senyzett,¹ tehát nyilvánvalóan sokáig meg tudta őrizni képességeit. Chionisról, a csodálatos képességű futóról azt olvassuk Eusebiosnál, hogy tápláléka csak száraz fűgéből állt.²

Ám idők folytán a görög testedzési rendszer is változáson ment át, fejlődött, úgyhogy a perzsa háborúk idején a gymnastikéről, már mint művészetről beszéltek.

Mielőtt az ifjú valamilyen versenytávon komolyan kezdett volna űzni, alapos vizsgálat alá vették és még a vérmérsékletét is megfigyelték. Philostratos szerint a rövidtávfutók a stadiontávon vagy ennek kétszeresén, esetleg mindkettőn szokták magukat gyakorolni, a hosszútávfutók 8—10 stadiont szoktak futni,³ a pentatlonra készülő ifjú pedig «valamelyik nehezebb ágban» gyakorolta magát. A nehéz atlétikát űző ifjakat az elisiek akkor szokták dolgoztatni, amikor a nap legforróbban tűzött a homokra. Legnehezebbnek a birkózó munkáját tartották, mivel az előkészület és a verseny között — véleményük szerint — semmi különbség sem volt. Épen ezért az elisiek gyakran jutalmazták koszorúval az olyan atlétát is, aki a gyakorlat során ügyességet tanusított.

Idővel túlzásba is mentek az előkészítésben, mint ahogy a tetrasnak nevezett módszer is bizonyítja.⁴ Ez a módszer — Philostratos megállapítása szerint⁵ — ártalmas volt, mert nem vetett számot az atléta egyéniségével és minden más körülményre való tekintet nélkül egyforma munkára szorította valamennyit.

Philostratos szörnyű példát hoz fel arra, hogy mennyire ügyelt egy oktató az előírás megtartására. Gerenos a 247. olympián (Kr. u. 209) győzött a birkózásban. Ennek öröme otthon nagy mulatságot csapott barátaival. Ám utána nem tudott elaludni. Másnap bement a

¹ Milon például hét olympián (60, 62—67; Kr. e. 540—512 között) vett részt és haton győzedelmeskedett. Hippothenes is hat játékon aratott diadalt (37, 39—43; Kr. e. 632—608), de fia, Hetoimokles is ötször győzött a birkózásban. (Paus. III. 13, 9.)

A modern olympián ilyenre nincsen példa, legfeljebb az amerikai Ewry Rayt hozhatjuk fel, aki négy olympián (1900—1908) tízszer nyert a helyből való ugrásokban. A mi Halmaynk is négyen vett részt.

² Euseb. I. 198. l. (Schoene.) Plinius megmagyarázza, hogy miért esznek fűgét az atléták: «A fűge növeli a testet és az erőt, e miatt az atléták ezzel az cledellel élnek». Nat. Hist. XXIII. 63, 4.

³ Tehát a versenytávon $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ -részét. Ma többet futnak a távfutók, sőt tréningjük elején szokásos távoknál jóval hosszabbat! V. ö. Vadas Iván: Hosszútávfutás. (Nemzeti Sportkönyvtár 7. sz.) 1924. 10. l.

⁴ A tetras négy napra elosztott munkasorozatot jelentett, mégpedig a következőképpen: az első napon előkészítő gyakorlatok voltak, amelyek során rövid ideig tartó, gyors mozgásokat végzett az atléta; a második napon ezt a munkát fokozták, a harmadikon már kevesebb munkát végeztek, a negyediken pedig az atléta formáját csiszolták.

⁵ 47. fej.

gymnasiumba és ott elpanaszolta az oktatónak, hogy nincs rendben emésztése és hogy egyébként is rosszul érzi magát. Ez éktelen haragra lobbant, mert abban a hiszemben volt, hogy az ifjú pihenni akar, meg akarja szakítani a tetrast és olyan gyakorlatokat írt elő a szerencsétlennek, hogy rövidesen belepusztult.¹

Az orvostudománynak a testnevelésbe való bevonása is sok ferdeségre vezetett. Így orvosi véleményre történt, hogy egyes atléták gyakorlataik előtt telettek magukat, úgyhogy egyik-másik úgy festett, mint egy liszteszsák; ugyan-csak orvosi tanácsra kedvelték meg a nyalánkságokat, halakat, a finom mákoskenyeret és a szakácművészet sokféle inyen-ségeit.²

A napfürdőzésnek nagy szerep jutott az előkészítésben, a gőzfürdő és száraz dörzsölés inkább Spártában divott.³

Ha Lukianos Anacharsisát olvassuk, a gymnasium valamennyi gyakorlata meglevendő elöttünk. Itt készült minden atléta versenyeire s Isidorus sevillai püspök etymologiai munkájában külön is hangsúlyozza, hogy itt szokták kipróbálni a futók gyorsaságát.⁴

A gymnasium egyik helyiségének korykeion volt a neve.⁵ Nevét az embermagasságra fel-függesztett, homokkal, fügemaggal vagy gabonával megtöltött zacskótól, az ú. n. korykostól kapta. Erre mérték csapásokat a pankratiaszták, hogy edzék vállaikat, újjait, ökleiket. Az ökölvívók is igénybe vették a korykost, de ők könnyebbet használtak, mint a pankratiaszták.⁶

108. Ökölvívók a xystosban.
(Hieronymus Mercurialis könyvéből.)

¹ Phil. 54. fej.

² U. o. 44. fej.

³ U. o. 58. fej.

⁴ Isidorus: Etymologiarum libri XVIII. 17, 1.

⁵ Vitruvius i. m. V. 11.

⁶ Philostratos i. m. 57. fej.

Lukianos Hermotimosában ezekkel a megjegyzésekkel kíséri a gyakorlatozást:

«... Lykinos, mit csinál a te Hermotimosod? . . . Ha látna egy atlétát, ahogy gyakorolja magát versenye előtt, ahogy sarkaz a levegőben vagy pedig, amint öklével üres ütéseket mér, mintha csak nyilvánvalóan ellenfelét ütné, vajjon, ha versenyvezető lenne, tüstént veretlennek nyilvánítaná az ilyent vagy talán inkább azt tartaná, hogy könnyűek, szinte veszélytelen gyerekjátékok ezek a gyakorlatok, ha nincs semmi ellenfél s a győzelmet akkor ítelné meg, amikor ellenfelet győzne le, amikor az ellenfél legyőzöttnek nyilvánítaná magát, másképp pedig nem?»¹

Vitruvius tudósítása szerint télen a gymnasiumhoz tartozó fedett stadionban, az ú. n. xystosban gyakorolták magukat az atléták,² de szép idő esetén ilyenkor is a szabad ég alatt dolgoztak.³

Érdekes elolvasni, mit mond Themistios a Kr. u. IV. században a gyakorlatokról és azok céljáról:

«Az oktatók nemcsak akkor nógatják az atlétákat, amidőn a gymnasium udvarában ökölviadalban vagy pankrationban gyakorolják magukat, hanem akkor is, amikor otthonukban pihennek, sőt ekkor még jobban. Ugyanis otthon is okosan készülnek a munkára és a komoly gyakorlatra azok, akik komoly versenyzők s bár még nem szól harsányan a kürt s még nem hív Pisába, az Isthmosra vagy Delphibe, a palaestrákban végigcsinálják a gyakorlatokat, a kényszerevést és az akrocheirismost,⁴ a halterekkel való gyakorlatokat és önként vállalják a sok izzadást. És ezt nem gyermekeik, nem is feleségeik megvédése céljából vállalják, sem azért, hogy hazájukat megszabadítsák a romlástól, hanem mert a koszorú lebeg szemük előtt, vagy a zeller vagy a fenyőfa.⁵ De más valami tanulást vagy különös gyakorlatot nem vállalnak, csak azt, amely a koszorúhoz és a kihirdetéshez vezet».⁶

Úgy látszik, már akkoriban is akadtak, akik könnyvből akarták

¹ Lukianos: Hermotimos 33. feje.

² A rómaiaknál az atlétának is gyakran xysticus vagy többesben xysticus volt a neve. Így Suetonius: Augustus 45, 4: xysticorum certationes. . . V. ö. még Corpus Inscr. Lat. VI. 10.154 és 10.161.

³ I. m. V. 11.

⁴ Ennek a szónak többféle jelentése volt a nehéz atletikában. A birkózásban jelentette a karmunkát, amellyel a birkózó fogást igyekezett elérni, vagy amellyel elhárította az ellenfél fogását (Suidas szerint: a törzsnek átfogása nélkül!). Jelentette a fogások pusztá utánzását (ugyanígy, mint az árnyékharu, a skiamachia, a képzelt ellenféllel való viaskodás), magát a küzdelmet is, sőt az ökölvívás megjelölésére is szolgált. V. ö. Pauly—Wissowa I. 1197—98.

⁵ Zeller-, később (Korinthos pusztulása után) fenyőkoszorút az isthmión kaptak a győztesek.

⁶ Themistios XV.

megtanulni az atlétika egyik-másik ágát, legalább is erre mutat Themistios e helye :

«... ez azonban épen olyasmi lenne, mintha valaki az olympiai koszorú megszerzésére elegendőnek tartaná, ha a birkózás fogásait (ta palaismata) könyvből megtanulja, de a porhoz vagy a halterekhez nem közelít. Az ilyen versenyzőt, mielőtt még a stadionra lépne, kinevetnék a nézők».¹

Némelyik kiváló atlétának külön gyakorlólhelye volt. Így tudjuk ezt Ladasról; neki az egyik Orchomenosban vivő út mentén volt a stadiona, amelyben futógyakorlatait szokta végezni;² aztán Stratonról, akinek Aigionban (Achaiában) építettek egy csarnokot, hogy ott gyakorolhassa magát.³ Mert a kiváló atlétáknak is kellett gyakorolni magukat :

«A kiváló birkózó — olvassuk Himeriosnál — még ha olympiai győztes volt is, még ha az elisiek részéről a fenséges kihirdetésben volt is része, ha idővel azt tapasztalja, hogy formája hanyatlott, addig nem megy a stadionba, míg a palaistrákban neki nem vetkőzött.»⁴

Főntebb említettük, hogy az atlétáknak esküt kellett tenniök annak bizonyítására, hogy az olympiát megelőző tíz hónapon át, az ú. n. közvetlen előkészület⁵ idején megtartotta az előírt étrendi szabályokat;⁶ nevezetesen pontosan megállapították, mit szabad, illetőleg mit kell ez idő alatt enniök; édességtől tartózkodniök kellett, bort is csak a megállapított mértékben ihattak. Régebben főleg sajt volt a táplálékuk. Dromeus, a 74. ol. (Kr. e. 484) hosszútávfutó győztese volt az első, aki húson élt az előkészület során. Utána ez általános lett⁷ s egyik-másik atléta, különösen a nehéz ágak művelői közül. hihetetlen mennyiséget tudott belőle fogyasztani.

Galenus tudósítása szerint a »gymnastések és azok, akik rendszeresen üzik az atletikát, reggelire csak kenyéret esznek, ebédre pedig húst.»⁸

A gymnasiumokban futógyakorlatokat kellett tartaniök, de úgy,

¹ Themistios VIII.

² Paus. VIII. 12, 5.

³ Paus. VII. 23, 5.

⁴ Himerios XVIII. beszéd 2.

⁵ Görög neve progymnasmata, propeirai, meletai, askeseis. (Pollux III. 30.)

⁶ Görögül anankophagia.

⁷ Paus. VI. 7, 10. Diogenes Laertius Phavorinusnak Apomnemoneumata c. művére való hivatkozással azt állítja, hogy már Eurymenes, valószínűleg az 57. ol. (Kr. e. 552.) egyik nehéz atletikai számának a győztese szakított az atléták hagyományával és hússal kezdett táplálkozni, mégpedig oktatójának, Pythagorasnak a tanácsára. (Bioi philosophon VIII. 1, 12.)

⁸ Galeni in Hippocratis: De victu acutorum I. 17. (463.) Teubner-féle kiadás (Mewaldt—Helmreich—Westerberger) 1914. 139. l.

hogy senki nem nézhette őket;¹ a nehéz atlétáknak egy képzelt ellenféllel kellett küzdeniök.²

Az utolsó hónapot valamennyi atlétának az elisi gymnasiumban kellett eltölteni, gyakorlataikat a hellénbírák közvetlen ellenőrzésével végezték. Az itt végzett munka oly szigorúan ment, hogy akárhányszor jobban féltek tőle, mint magától a versenytől.³ Így aztán érthető, hogy «kinzás»-nak⁴ szokták nevezni. Elisben külön helyen gyakorolták magukat a futók és külön helyen a pentatlosok;⁵ de a birkózóknak is meg az ökölvívóknak is megvolt a maguk elkülönített helye.⁶

De az olympiai hatalmas gymnasium⁷ is rendelkezésükre állt. Itt gyakorolhatták magukat a futók és a pentatlosok, míg a birkózóknak a gymnasium bejáratától balra volt a gyakorlólhelyük.⁸

Boetticher azt hiszi, hogy az atléták és velük együtt a hellénbírák, hivatalnokok, szolgálazemélyzet már jóval, esetleg hetekkel a játékok előtt átköltözött Elisből Olympiába s ezután az ottani gymnasiumban és palaestrában folytak a gyakorlatok. Feltevését ókori adat nem támogatja, de indokolása (150. lap) igen tetszetős.

Bizonyára e nehéz, megerőltető előkészületre is céloz Lukianos, amikor Harmonides című munkájában ezt mondja: «Valamennyi stadion már kevésbé félelmetes annak, aki a magasztos olympián győzelmet aratott». (IV. fej.)

A győzelem nem hullt könnyen a versenyző ölébe; hosszú, nehéz, szenvedésekkel tele munka gyümölcse volt a koszorú. Így olvassuk ezt a Kr. e. V. századbéli sophistának, Antiphonnak egyik töredékében:

«... az olympiai és a pythói győzelmek, aztán egyéb ilyen diadal, a tudás és minden gyönyör csak nagy szenvedések árán jelentkezik.»⁹

De még öt évszázaddal később, Epiktetosnál is sokszor találkozunk e megállapítással:

«Akarsz olympiai győzelmet aratni? — kérdi Encheiridion

¹ Nurmi, a világ eleddig legnagyobb középtávfutója is titokban, nézőközönség nélkül készül versenyre.

² Görögül *aera derein*. (V. ö. Christianus Brunings: *Compendium antiquitatum Graecarum*. Frankfurt, 1745. 372—3. ln.) Máskor *skiamachia* (árnyék-harc) a neve. Paus. VI. 10, 3. Ilyen gyakorlat közben ábrázolta egy olympiai szobor Glaukost, a kiváló ökölvívó-körgyőztest. V. ö. fentebb 106. ln.

³ Philostratos 11. fej.

⁴ Görög neve *thlipsis*.

⁵ Paus. VI. 23, 2.

⁶ Paus. VI. 23, 3—4.

⁷ Hossza 220 m, szélessége 120 m volt. Ez nem volt fallal körülvett zárt épület, hanem szabad tér, amelyet keletről és délről oszlopcsnak vett körül. Hitzig-Bluemmer i. m. II. 382. l. V. ö. fentebb 50. l.

⁸ Paus. VI. 21, 2.

⁹ Antiphon 131. tör.

című munkájában. — Isten uccse, én is, mert gyönyörű dolog az. De vedd fontolóra, mi előzi ezt meg, mivel jár ez és úgy fogj bele a munkába. Fegyelmezni kell magadat, előírás szerint étkezned, tartózkodnod kell édességektől, kényszergyakorlatokat kell végezned, előírt időben, forróságban, fagyban ; hideget nem ihatsz, bort sem tetszésed szerint ; egyszóval rá kell magadat bízni az oktatóra, akárcsak az orvosra. Azután verseny közben tele leszel homokkal, megeshetik, hogy kitörik a kezedet, kifecamítják a bokádat, sok homokot is nyelhetsz, megtörténhetik, hogy meg is vesszöznek és mindennek tetejébe le is gyöznek.»¹

Ugyanígy nyilatkozik egyik értekezésében is :

«Vannak nehézségek, amelyek megmutatják, ki a legény a talpán. Egyébként, midőn nehézség mutatkozik, gondoldj arra, hogy az isten úgy bánik veled, mint az oktató a vad tanítvánnyal. Miért? . . . Hogy olympiai győző légy, mert izzadság nélkül nem jut ez osztályrészedül.»²

¹ Epiktetos Encheiridion XXIX. 2.

² Epiktetos : Dissert. I. 24, 1—2.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

V. A HANYATLÁS.

Az olympiai játékok a perzsa háborúkat követő nagy nemzeti fellendülés idején, a 78—95. olympia között (Kr. e. 468—400) érik el virágkorukat. Pindaros a 80. olympián (Kr. e. 460) a gyermekbirkózás győztesének, az aiginai Alkimedonnak dicsőítésére írt dalában Olympiát az aranykoszorúta küzdelmek anyjának nevezi. Ekkor még az is volt minden görög ember tudatában. A gymnastikának, az észszerű test-edzésnek szinte kivétel nélkül híve minden görög ember, mert ennek az a célja, hogy az ifjú teste minden részét egyformán edzze, hogy idomainak szép arányát fejlessze.

Gyönyörűen fejezi ki ezt Epiktetos egyik gondolata :

«Nem lesz belőlem Milon és mégsem fogom elhanyagolni testemet, Kroisos sem leszek, de azért nem hanyagolom el gazdagságomat, de általában, más dologban sem hagyom abba a munkát csak azért, mivel kétséges, hogy nagy eredményeket érek-e el.»¹

Másként állt a dolog az atlétikával. Ez idővel egy-egy versenynemnek az üzését jelentette, itt már a versenyben elérhető eredmény volt a cél és nem «a testnek erővel teljes szépsége». Az atletika a test egyoldalú fejlődésére vezetett, vele megszűnt az egyes testrészek harmónikus edzése.² Az atléták teljesítményeit megcsodálják ugyan, de azért nincsenek felőlük valami nagy véleménnyel. Alkibiadesről például azt olvassuk, hogy lenézte a gymnastikai versenyeket, mert tudta, hogy az atléták közül egyesek alacsony származásúak, jelentéktelen államok polgárai és hogy igen fogyatékos a műveltségük.³ De életmódjuk is egyre erősebb visszatetszést szül. Bizonyára kora lelkéből szól Platon, amikor így jellemzi őket :

«. . . életmódjuk az álomszuszéké s az egészség szempontjából csalóka . . . átalusszák életüket s hacsak egy kicsit is eltérnek az előírt étrendtől, súlyos, nehéz betegségekbe esnek.»⁴

¹ Epiktetos : Dissert. I. 2, 37.

² Fináczy i. m. 35. l.

³ Épen ezért nem látszik helytállónak Hornyánszky Gyulának az a megállapítása, hogy az atlétika elválaszthatatlan a gymnastikától. (Hippokrates 384. l.)

⁴ Isokrates : De quadrigis 33. f.

⁵ Platon : Állam III. 13. (404.) V. ö. még III. 17. B. és D. (410.)

Falánkságuk szinte közmondásos lett. Astyanaxról, a háromszoros olympiai pankrationgyőztesről¹ például ezeket tudja Athenaios:

«A miletosi Astyanax egyfolytában háromszor nyerte a pankrationt; egyszer meghívta őt ebédre Ariobarzanes perzsa király; ahogy megérkezett azt ígérte, hogy megeszi mindazt, amit ott valamennyi vendég számára készítettek s meg is ette. Amikor a király arra kérte, ahogy meséli Theodoros,² hogy mutasson valami erejéhez méltó dolgot, egy gyaloghintó ércből való kapcsait teljesen összezúzta.

Amikor meghalt és elégették, nem volt elég csontjainak egy hamvveder, de még kettő is alig. Azt, amit Ariobarzanes királynál kilenc ember részére készítettek, egyedül megette».³

A híres Theagenes⁴ maga megevett egy ökröt, mint ahogy azt Poseidipposnak róla írt epigrammája igazolja:

«Egyszer fogadásból megettem egy maioniai ökröt, mert hazám, Thasos, nem adott nekem, Theagenesnek, elég ételt. Akármennyit ettem, még kértem, ezért állok itt ércből előre nyújtott kezekkel».⁵

A rhodosi Timokreon költő és kiváló pentatlos is jóétkű ember lehetett, legalább is erre mutat Simonidestől készített sírfelirata:

«En, ki soká ittam, sokat ettem, sokra beszéltem,
Itt fekszem holtan, rhodosi Timokreon».⁶

Lukianos meg így csipked egy jóétvágyú, de lomha futót:

«Gyors vagy, hogyha eszel, de nagyon lassú, a futásban
A lábaddal egyél, szádda' pedig iramodj».⁷

«Nem csoda — mondja ugyanott Athenaios — ha ezek az emberek falánkok, mert valamennyi atlétát megtanítják, hogy a

¹ 101—103. ol. = Kr. e. 376—68.

² V. ö. fentebb 97. l. 7. jegy.

³ Athenaios I. m. X. 413. «A pitanei Matro a Kr. e. IV. században írt «Attikai lakoma» c. parodiájában szintén szerepelteti Astyanax-ot, meg a 118. ol. (Kr. e. 308.) pankration győztesét, Antenort. A lakomán angolnát is találunk. «Igen nagy volt ez — mondja a jókedvű költő, még két oly atlétaférfi, mint Astyanax és Antenor, sem tudta volna a küszöbről a kocsi feltenni.» 41—43 v. (Brandt: Parodorum epicorum Graecorum reliquiae. Lipse, 1888. Teubner. 64. l.)

⁴ V. ö. fentebb 106. és 117. l.

⁵ Ez az állás a pankratiaszták jellegzetes állása, itt azonban úgy tünteti fel a költő, hogy kérésre nyújtja előre kezeit. Az epigrammát közli Athenaios X. 4. p. 412.

⁶ Athenaios X. 9. p. 415. Bergk, (i. m. 922. l.), de mások is kétségbevonják, hogy az epigramma sírfelirat volt.

⁷ Anth. Pal. XI. 431.

gyakorlatok után sokat egyék. Ezért mondja Euripides is Autolykos című műve első részében:¹

Van Hellas-szerte számtalan sok rákfene.
 De gonoszabb nincs, mint az atléták faja...
 Először: élni nem tanulnak és nem is
 Tudnának ők. Hogy volna képes az, ki csak
 Zabálni tud, kinek a gyomra — istene,
 Növelni a vagyont, mit atyja ráhagyott?
 Viszont szegény se tudna lenni, mostoha
 Sorshoz simulni, jóerkölcshez szokva nincs,
 Csügged legott, mihelyt a sorsa változik.
 Ameddig ifjú, a város látványaként
 Kérkedve jár-kél, ám ha jó a szomorú
 Vénség, kopott lesz, mint az elviselt köpeny.
 De káros ám a hellenek szokása is,
 Hogy kedvükért nagy ünnepséget tartanak
 S hiú gyönyört élveznek múltó külszínért.
 Hol van, ki — mert jól birkózott vagy jól futott,
 Diszkoszt dobott, öklözve állkapesot bevert --
 Koszorújával a honnak javára vált?
 S az ellenséggel hogy' fog harcot állani?
 Kezébe diszkoszt tart s rügván, a pajzson át
 Veri ki majd honának ellenségeit?
 Ily dőreségre a csatában senki sem
 Gondolhat. A jó és böles férfit kellene
 Megkoszorúzni, aki jóra vezet
 A városát higgadtan, igazságosan,
 Ki böles szavával minden bajt, harcot, vizsályt
 Megszüntet, oszlat. Városunknak ilyenek
 Válnak díszére és egész Hellasnak is».²

Ez a lesújtó jellemrajz még ríkítóbbá vált azáltal, hogy Euripides épen Autolykosába szötte be. A görög nép mesevilágában Autolykos tudvalevőleg mint az agyafurt tolvajok típusa, mint család esküszegő volt ismeretes. De a gymnasiumok két védnökével, Hermessel és Heraklessel való kapcsolata is köztudomású volt, hiszen amannak fia volt, ennek meg tanítója a birkózásban...

Mi lehetett e kép festésével a célja a költőnek, akiről pedig tudjuk, hogy gyermekkorában őt magát is atlétának szánták a szülei, mint ahogy az Gelliusnál olvasható is:

¹ Athenaios X. 413.

² Csengeri János mesteri fordítása megjelent Euripides elveszett drámáinak töredékei (Bpest, 1926) c. munkájában; a 284. töredék (26. l.) a Dübner-féle kiadásban (Fragmenta Euripidis. Paris, 1846. Firmin Didot) a 281. töredék. 'Ez a szellem autokrátiájának hangja minden férfierővel és testi fölényvel szemben' — mondja e töredék kapcsán Hornyánszky Hippokratésről írt klasszikus monografiájában. (384. l.)

«Theopompos állítása szerint Euripides költő anyja mezei zöldség árusításával kereste kenyerét. Amikor megszületett, atyjának azt jósolták a chaldeusok, hogy a gyermek, ha felserdült, győzedelmeskedni fog a versenyeken; ez az ő végzete. Atyja úgy értette, hogy atlétának kell lennie; miután fiának testét jól megedzette, Olympiába vitte, hogy a gyermekatléták között versenyre keljen. Először vitás kora miatt nem bocsátották versenyre, később azonban az eleusisi¹ és theseusi² versenyen sikra szállt és meg is koszorúzták.

Majd testének gondozása után lelke kiművelésére tért át és hallgatója lett Anaxagoras physicusnak stb.»

Semmi okunk sincs annak feltételezésére, hogy Euripides az atlétikon keresztül a nemesebb értelemben vett atletika vagy esetleg az egyetemes testi kultúra ellen akart volna támadást intézni. Ellenkezőleg! Mi úgy fogjuk fel szavait, hogy ő — látva a hanyatlást, amely a hivatásos atletika terjedésével a testedzés terén szemlátomást növekvőben volt — fel akarta hívni honfitársai figyelmét arra a nagy veszedelemre, amelyet ennek a bomlási folyamatnak a terjedése immár az egyetemes állami életre, sőt a görögség jövőjére is jelentett.

Helytelenül járnak el tehát s történethamisítást követnek el, akik a költő egy-egy kikapott mondatára³ való hivatkozással intéznek támadást a legnemesebb, a legemberibb, mert legrégebbi sport, az ideális célzatú atletika ellen.⁴

¹ Eleusisben Demeter istennő tiszteletére rendezték.

² A Theseiát évente Athénben tartották Theseus tiszteletére.

³ Különösen az első két sort szokták így idézni.

⁴ Euripides szavainak ilyértelmű felhasználására Misángyi Ottó hívta fel figyelmemet.

Már az utolsó simításokat eszközöltem munkámon, amikor a Nemzeti Sport 1928 február 21-iki számában Hajós Alfréd, az első magyar olimpiai győző kedves visszaemlékezései között ezt a mondatot olvastam: «... a vérbeli sportférfiúra ráillik Euripidesnek az a mondása, hogy a legtökéletesebb ember az, aki Iphigeniát írja ugyanazon kézzel, mellyel az olimpiai játékokon a győztes atléta koszorúját teheti fejére». Rendkívül megörültem ez idézetnek, mert hiszen ez élénk cáfolat arra a feltevésre, hogy Euripides az egyetemes testi kultúra vagy ahogy Bruno Schöder mondja: a gymnastika ellen akart támadást intézni. (I. m. 61. l.) A baj csak ott van, hogy Euripides e helyét nem találtam. Magához Hajós Alfrédhoz fordultam hát felvilágosításért, hogy a költő melyik munkájából való ezen gondolat, ám a kiváló sportember sem ismerte az eredetijét és mindössze annyit tudott mondani, hogy a megboldogult Stobbe Ferenc egyik cikkében találta. Erre Euripides kiváló fordítójához, dr. Csengeri János szegedi egyetemi tanárhoz fordultam felvilágosításért. Leketelőző szívélyességgel tett eleget kérésemnek, de nem jutott nyomára a kérdéses helynek. «Az állítólagos euripidesi mondas eredetijét nem ismerem» — írja márc. 12-én kelt levelében. Ezek után valószínűnek tartom, hogy Stobbe tévedett az íróval illetőleg. Mindenesetre tovább kutatom a dolgot.

Euripides kortársa, Aristophanes, a nagy vígjátékiró, 408-ban színrehozott *Plutos* (Gazdagság) című darabjában, már a görög ifjú legszentebb ideálját, a koszorút is kikezdi, amikor balgaságnak (görögül: *λαγρος*, olv. leros) mondja, hogy a sok munkát, fáradságot csak ezzel jutalmazták.¹

A színpadról elhangzott ilyen vélemények, mint Euripidesé és Aristophanesé, bizonyára nem szolgálták a versenyjátékok ügyét sem.

Bomlasztólag hatott a görög erkölcsökre, sőt a görögség egész életére a sophisták fellépése. Gúnyolják a vallást, megrendítik a vallásos érzést, az istenekben való hitet és ezáltal bizonyára szenvednek a játékok is, hisz ezek fényének, látogatottságának egyik legnagyobb biztosítéka épen a hitélettel való erős kapcsolatukban rejtett. De a sophisták hatására vezethető vissza az is, hogy az értelmi nevelés egyre szélesebb vonalú lesz, ami természetszerűleg a testi kultúra rovására megy. Az ifjak idejük nagyobb részét a szellemi művelődésre fordítják, a gymnasiumot, a stadiont egyre ritkábban látogatják és a nagy játékokon már nem igen vehetik föl a versenyt azokkal, akiket tanult, tapasztalatokban gazdag, a küzdés minden csinyjával-binyjával tisztában levő oktatók készítenek elő a mérkőzésekre, akik egész életüket a győzelem megszerzéséhez szükséges feltételek szerint rendezhetik be. A versenyjátékokra már nem úri kedvtelésből készülnek, a győztesnek járó sok kedvezés, a gondtalan élet reménye teszi kívánatosná a koszorút. Az agonistikát, tehát a nemesebb értelemben vett versenyzést felváltja az atletika, ami hovatovább már a hivatásszerű, anyagi előnyökkel járó versenyzés határára jár.

A *chironaeai csata* (Kr. e. 338) politikailag végzetes a görögségre. Az egyes apró-cseprő államok függetlensége megszűnik, de az eddig politikai téren megnyilvánult versengés — ami, úgy látszik, véreből volt a görögnek — most abban a formában jelentkezik, kinek van több olympiai, nemeai stb. győzelme.² Már régebben is előfordult, hogy a győztes atlétát egyik-másik város pénzzel reábirta, hogy — hazája megtagadásával — az ő fiának hirdettesse ki magát. Így tettek az ephesosiak a 100. olympián (Kr. e. 380-ban), amikor pénzen vették meg, hogy a kretai *Sotades*, a hosszútávfutás győztese, ephesosinak vallotta magát.³

Athén, mint fentebb említettük, Solon javaslatára az olympiai

¹ *Plutos* 589. v.

² V. ö. *Bogeng*: *Geschichte des Sports* 158. l.

³ *Paus.* VI. 18, 6. Honfitársai természetesen száműzték a hűtlen ifjút. A győzelem átengedéséről már fentebb is volt szó. Így *Lichas* esetében (55. l.), továbbá *Peisistratos*nál (164. l.), a *krotoni Astylos*nál (79. l.). Természetesen az ilyen kísérlet nem vezetett mindig eredményre. Így pl. I. *Dionysius* syrakusai tyrannus követői a 97. olympián (Kr. e. 392-ben) hasztalanul igyekeztek ajánlékokkal rávenni a miletosi *Kleinopatros*t, hogy a gyermekek ökölvívőversenyben győztes fiát, *Antipatros*t hirdettesse ki syrakusainak. *Paus.* VI. 2, 6.

győztest 500, az isthmosit pedig 100 drachma jutalomban részesítette.¹ Dio Chrysostomosból is tudjuk, hogy voltak, akik abban keresték a dicsőséget, hogy valamelyik olympiai győztest öt talentommal jutalmazhatták meg.²

Mummius római hadvezér Kr. e. 146-ban Achaia néven római gyarmattá teszi Görögországot, ám ez az intézkedés csak politikailag jelenti a görögség halálát; művészete, intézményei, szokásai tovább élnek úgyannyira, hogy — Horatius örökszép megállapítása szerint³ — ezekkel meg éppen ő ejti rabul a nálánál alacsonyabb műveltségű győzöt. Az olympiai játékok egy ideig még nyernek is fényükben;⁴ a győztes rómaiaktól — bár ezek görög felfogás szerint barbárok — nem tagadhatják meg a játékokon való részvételt, ezek meg szinte versenyeznek abban, hogy melyikük tudja származását görög ősökre visszavezetni.⁵ A stadion versenyein nem vesznek részt,⁶ de a lóversenyek koszorújéért még a császárok is porondra lépnek. Ám a fény, a pompa csak külsőleges! A versenyek belső tartalma már szűnőben van. Sulla Mithridatesen Kr. e. 81-ben aratott győzelmét a következő évben ünnepli és az ünnepség fényének emelésére a 175. olympiára összegyűlt versenyzőket mind átviszi Rómába, úgyhogy Olympiában csak a gyermekek stadionfutását tarthatják meg.⁷

Appianus így emlékszik meg Sulla cselekedetéről:

«Olympiában akkor a stadionfutást kivéve semmiféle verseny sem volt. Ugyanis az atlétákat — és más egyéb látványosságot — Sulla magával vitte Rómába a Mithridates ellen, valamint

² Plutarchos: Solon 23. feje. Kr. e. 400 körül 50—100 drachmáért már egy ökröt lehetett kapni. V. ö. Gyomlay i. m. 265. l., vagy az 500 drachmáért 250 hl gabonát. V. ö. Jüthner: Körperkultur 17. l.

¹ Dio Chrysost.: De gloria I. (XXXVI. 11. Arnim.) Az öt talentum 30.000 aranykoronánál is nagyobb összegnek felel meg.

³ Epist. II. 1, 156—157.

⁴ Polybios szerint Mummius feldiszította az olympiai és delphi templomot és helyreállította Isthmost. V. ö. Reliquiae libri XL. 11.

⁵ V. ö. Boetticher i. m. 87. l.

⁶ Photiosnak Phlegon munkájából való egy kis kivonata — bár a helyet romlottan tartják a szöveggkritikusok — arra mutat, hogy egy Gaios Romaios nevű római férfi résztvett a 177. olympián (Kr. e. 72.) és győzött a hosszútávfutásban. Photios ugyanezen a versenyen ugyancsak a hosszútávfutásban győztesnek mondja a sikyoni Hypsiklest is. Mienek (i. m. 20. l.) és Försternek (I. m. II. 12. l.) az az ellenvetése, hogy a Gaios Romaios nem római név, tévedésen alapul, mert a hellenisztikus korban az ily névmegjelölés gyakori volt. (V. ö. Friedländer i. m. II. 155. l.) Tehát nem lehetetlen, hogy a két versenyző holtversenyt futott. V. ö. Photios: Bibl. cod. XCVI. 83. b.

⁷ Eusebios szerint: «A gyermekek stadionfutásában az argosi Epainetos. (T. i. győzött.) A férfiak nem versenyeztek, mivel Sulla valamennyiüket Rómába hívta». Schoene I. 212.

Itáliában véghezvitt cselekedeteinek dicsőítésére. Azzal az ürüggyel tette ezt, hogy a népet a szenvedések után fel akarja lelkesíteni, jókedvre akarja deríteni.»¹

De a mithridatesi háború kapcsán Sullának csúnyább tettéről is értesít bennünket Appianus :

«Ekkor Sulla hajóhiány miatt, mert mint ellenségnek, pénzt, de egyebet sem küldtek neki hazulról ellenlábasai, hozzányúlt már a Pythóban (Delphiben), Olympiában és Epidauróban levő kincsekhez s ezek fejében e szentélyeknek odaadta a thebai föld felét, amelyet gyakori elpártolásuk miatt vett el tőlük.»²

Kr. e. 58-ban M. Aemilius Scaurus azáltal teszi feledhetlenné aedilisi hivatalát, hogy rengeteg részvevővel atletikai és lovasmérkőzéseket rendez Rómában. Ettől fogva egyre nagyobb lesz a divatja az ilyen látványosságnak; a császárok már — szabályos időközökben — római talajon is rendeznek játékokat,³ amelyek bár nem szüntetik meg az olympiai, de hírnevét erősen megtépzák, mert hiszen az ezeken nyert koszorú jelentősége vetekszik a Zeuszéval . . .

Nero olympiai szereplése mély sebet üt a hagyományaikhoz még elnyomottságukban is ragaszkodó görögök lelkén. A hóbortos császár parancsára a 211. olympiát a rendes időnél két évvel későbbben, vagyis Kr. e. 65 helyett 67-ben tarthatják meg⁴ s ráadásul kénytelenek még azt is megengedni, hogy tizesfogattal versenyezzen és zenei versenyt is kell rendezniök parancsára. A kocsiverseny közben Nero kiesik kocsijából, nem is tudja a futamot befejezni, de azért kénytelenek neki megadni a koszorút s végül, amire eddig sohasem volt példa, a bírácoknak pénzt kellett elfogadni munkájukért.⁵ Mindezért a megaláztatásért legfőlebb az

¹ Appianus : De bellis civilibus I. 99.

² Appianus : De bello Mithridatico 54. f.

³ Így Augustus Kr. e. 28 óta a régebben Apollo tiszteletére rendezett actiumi játékokat (latin nevük Actiaca) följújíttja és ezeket az Actiummal szemben alapított Nicopolisban négyévenként nagy fényvel rendezik meg. Ennek a jelentőségét mutatja az is, hogy hosszú ideig nemcsak olympiasok, de actiasok szerint is számították az időt. Feliratok igazolják, hogy az ott szerzett koszorú teljesen egyenlő értékű volt az olympiai vagy delphi koszorúval. Nero meg Rómában alapította meg (Kr. u. 60-ban) a nevérol elnevezett Neroniát, amelyet szintén minden ötödik évben tartottak meg. (Suet. 12. fejj.) Nagy volt a tekintélye a Domitianustól Kr. u. 86-ban alapított Kapetoleia nevű játéknak is; ez is egy rangban volt az olympiával. Ugyanő a capitoliumi Jupiter tiszteletére is rendezesített játékokat, mégpedig az addigiaknál jóval nagyobb díjjal. V. ö. Suetonius : Domitianus 4. fejj.

⁴ V. ö. Themistios VII. beszéd.

⁵ Suet. Nero 24. fejj. Dio Cassius szerint ez az összeg 250.000 drachmát tett ki (értéke ezüstben kb. ugyanennyi korona), de Nero utóda, Galba császár visszakövetelte a hellén bírácától a nekik adományozott összeget. Dio Cass. LXIII, 14.

lehetett elégtételük, hogy ezt az olimpiát nem vették be a játékok jegyzékébe.¹

Epiktetos a Kr. u. I. század végén megvetéssel beszél az atlétákról:

«Menj el Sokrateshez — mondja II. értekezésében — ... tünődj rajta, hogy felfogása szerint oly győzelmet aratott, mint amilyen az olympiai, amikor önmagán aratott győzelmet. Hányadik ő Herakles után?»² Istenemre mondom, valaki méltán üdvözölhetné így: «Üdvözlégy te csodálatos ember, hogy nem ezeken a rohadt ökölvívókon és pankratiasztákon győzedelmeskedtél, sem a hozzájuk hasonló gladiátorokon».³

Mindazonáltal az olympiai győzelmet nagyon értékeli.⁴ Olympia tekintélyre mutat az a körülmény, hogy a császárok korában rendezett játékokkal kapcsolatban mindig hangsúlyozzák, hogy azok egyenlők az olympiaival («isolympioi»); de a versenyeket is teljesen olympiai mintára rendezik, ha itt-ott a programot bővítik is zenei versenyekkel vagy hajósütközetek bemutatásával, női birkózással, versenyfutással.⁵ A játékok ó-hazájában, Athénben, aztán Ephesosban, de még az Alexandriában rendezett versenyek nevében is ott az olympiai jelző.⁶

Az atlétákat a császárság korában is megbecsülik, sőt talán jobban, mint azelőtt, mivel a szakértők száma egyre kevesebb.⁷ A koszorú már senkit sem érdekel, legfeljebb az olympiai; az ellenérték a fontos, amit a szereplésért kapni lehet.

Maximus Tyrius sophista (a Kr. u. 2. század második felében) így nyilatkozik a korabeli atlétáról:

«Az atlétánál előfordul, hogy Olympiában versenyzett, de Isthmosra rá sem hederített, bár ebben is ócsárolni lehet nem-törődőmségét, hogy kapzsi lelke a tétlenség után való vágyból meg tudja állni, hogy nem tesz mindenütt próbát, hogy ne csak az olympiai koszorúban részesüljön, hanem az isthmosi fenyőkoszorúban, az argolisi zellerben és a pythói almában is; nem

¹ Paus. X. 36, 9. és Eusebios a 211. olimpiához (Schoene 216. l.): «Nem rendezték meg, mivel Nero elhalasztotta az odautazását. Amikor pedig két év múlva megrendezték, a stadionfutásban a Philadelphióból való Tryphon győzött. Nero a hirdetőket (kikiáltókat), aztán a színészek meg énekesek, a csikók és fejlett lovak kocsiversenyében, valamint a tízes csikófogatversenyben győzött».

² Azaz hányadik heraklesi kettősgyőztes. A győztesjegyzékekben feltünteték, hogy az illető kiváló atléta hányadik heraklesi kettősgyőztes. Pl. az alexandriai Stratonról ezt találjuk: πάμπτος ἀφ' Ἡρακλέους, olv. pemptos aph' Herakleous, a. m. ötödik Heraklestől fogva. Eusebios I. 212 (Sch). V. ő. főntebb 120. l.

³ Diss. II. 22—23.

⁴ «Akarsz olympiai győzelmet aratni? Istenemre én is, mert gyönyörű dolog ez.» Dissertations III. 15, 2. és Encheiridion XXIX. 2.

⁵ V. ő. Suet. Domitianus 4. Krause: Olympia 202 sk. In.

⁶ Mie: Quaestiones agonisticae. 54. l. ⁷ Pauly-Wissowa I. 862.

lelki szükségből versenyez, hanem mert társas életet élhet, mindent megadhat testének s közben élvezheti győzelmét és a kihirdetést.»¹

Akik játékokat rendeznek, nagy összegeket fizetnek az olympiai győztesnek, hogy megjelenésével, résztvételével emelje a játék fényét, színvonalát. Dio Chrysostomos a Kr. u. I. század végén egyik beszédében öt talentomnyi díjról tesz említést.²

A császárság korában a lóversenyek eldurvulnak, a nézőközönség féktelen, zabolátlan, a vad szenvedély nem egyszer véres összeütközésekben robban ki. Minderről szomorú képet fest Dio Chrysostomos a Kr. u. való I. és II. század fordulóján:

«De midőn a stadionba³ jöttök, ki tudná elmondani az ott keletkezett zajt, lármát, erőlködést, areszínváltozást és a szidalmakat, amelyeket és amennyit hallottatok. Ha nem a lovak megszokott küzdelmét látnátok, hanem titeket hajtanának a tragédiaírók szókorbácsaival, akkor sem kellene annyira izgulnotok... Mit zavarogtok ennyire? Mire való ez a hév, ez a küzdelem? Nem Pelops az üldöző, sem Oinomaos vagy Myrtilos,⁴ amaz Zeus fia, ez Hermesé; nem az uralomról, nem is valami asszonyról vagy halálról történik itt döntés, hanem rablelkek küzdelme folyik itt a hitvány aranyért; egyszer vereséget szenvednek, másszor győznek, de mindig ugyanazok».⁵

109. Versenykocsi a győzelmi pálmával.
(Róma, Vatikán.)

¹ Dissertatio VII. 4. (107.)

² V. ö. fentebb 242. l.

³ A stadion itt hippodromost jelent. V. ö. fentebb 41. l. 2. jegyz.

⁴ Az első kocsiverseny résztvevői. V. ö. fentebb 16. l.

⁵ Dio Chrysost. XXXII. (Ad. Alexandrinos) 74—75.

110. Mozaikkép. Atléta.

Még lesújtóbb, amit e beszéde elején mond a versenykocsisokról:

«A mimusok, a körtáncban kiváló táncosok, a gyorslábú lovak kocsisai, akik könnyen szoktak nagy viszályokat kelteni a műveletlen, együgyű nézők között, közös bajt hoznak a városokra».¹

Mindazonáltal rendkívül látogatottak még a játékok. Lukianos említi, hogy Kr. u. 165-ben, a 236. olympián oly sokan voltak, hogy a játékok befejeztével nem lehetett kocsit kapni és kénytelen volt ő is ott maradni és az éjtszakát ott tölteni.²

¹ Dio Chrysost. XXXII. 4.

² Lukianos: De morte Peregrini 35.

111. Mozaikpadló. Birkózók.
(Aquincum, Múzeum.)

Mai értelemben vett egyletek az ókorban nem voltak, de az atléták érdekeik megvédelmezésére céhszerű alakulatokba tömörültek. Ilyen volt a Kr. u. II. században Heraklesről elnevezett szent játékokon győztes, koszorús atléták szövetsége, amelyek vezetői a császári fürdő-felügyelői állását is betöltötték.¹ Ilyen volt pl. M. Aurelios Demetrios, a 225. olympia (Kr. u. 121) pankrationgyőztese, egyben körgyőztes is; továbbá M. Ulpios Domestikos, ugyancsak pankration-körgyőztes a 230. olympia (Kr. u. 141) táján, akit gyönyörű győzelmei után élete végéig elnöküknek választottak.²

Hadrianus, majd Antonius Pius császár (a Kr. u. II. században) tanácskozóhelyet ad nekik, ahol irataikat is őrizhetik. A császárok ugyanitt a kiváló atléták szobrait is felállították. Ebben a megtiszteltetésben részesült többek között Philumenos, a 288. ol. (Kr. u. 373) győztes birkózója is.³

Miként a Caracalla császár fürdőiből a Lateránba szállított mozaikok mutatják, még a padlókat is kiváló atléták képeivel szokták díszíteni.⁴

Mindazonáltal Rómában sohasem volt oly tekintélyük, mint Görögországban. E tekintetben egyebeken kívül rendkívül jellemző, hogy a pogány római költők és írók (Horatius,⁵ Seneca,⁶ Plinius,⁷ Martialis⁸) állandóan a gúny hangján beszélnek róluk s fáradhatatlanul ostorozzák életmódjukat s alacsony szellemi színvonalukat.

Cyprianus karthágói püspök, a kiváló latin egyházatya⁹ esküdt ellensége a versenyeknek :

«Mily tartalmatlanok maguk a versenyek — mondja — a vetelkedések a futásban . . . örvendezni, hogy a ló gyorsabb volt, búslakodni, hogy lassúbb . . . Mily henye foglalatosság ez az egész, sőt mily rút, mily becstelen!»¹⁰

¹ Friedländer i. m. II. 157. Faber i. m. 55. l.

² Förster i. m. II. 17—19.

³ Friedländer i. m. II. 158.

⁴ Aquincumban is van egy mozaik egy magánfürdő padlóján, amely szintén két birkózót ábrázol. A sötét alak felemelte a szürkét, hogy a következő pillanatban már a földre terítse. Kettőjük mellett ott az oktató is és tisztán ki lehet venni a koszorút, az olajoskorsót, vakarókést és a palmaágat is. A kép a palaestrák életéből mutat be egy kis jelenetet. Igen értékes lelet V. ö. Kuzsinszky Bálint: Aquincum. Bpest, 1923. 23—24. l. és Ókori lexikon. I. 267. l.

⁵ Hor. Epist. I. 1, 49—51. «Van-e olyan birkózó — mondja — a falvak és a keresztutak tájékán, aki megvetné az olympiai koszorút, ha reménye volna könnyű, küzdelem nélkül való diadalra?»

⁶ Seneca: Epistula ad Lucilium 15, 3.

⁷ Plinius: Naturalis historia XVIII. 12, 1.: «Az atléták szellemi képessége az állatokéhoz hasonló.»

⁸ Epigr. VII. 32.

⁹ A Kr. u. III. század első felében élt; híres munkája a De spectaculis. (A látványosságokról.) ¹⁰ I. m. V. cap.

Majd munkája VIII. fejezetében ismét :

«Mily utálatosak azok a küzdelmek, ahol a férfi a férfi alatt fekszik és becstelen módon átkarolják egymást, egybefonódnak. Az ilyen versenyben győzhet valamelyik, de mégis a tisztesség szenved vereséget. Nesze neked! az egyik mezítelenül ugrik, a másik az érckorongot, erejét megfeszítve, a levegőbe vágja. Ez nem dicsőség, de dőreség. Végül távolítsd el a nézőt, máris haszontalanság, amit teszel. Mint ahogy már gyakran mondtam, a hűséges keresztényeknek kerülni kell ezeket az oly tartalmatlan, oly veszedelmes, oly íztelen látványosságokat s ezektől még szemünket, fülünket is óvnunk kell».

Már Augustus idejében Vitruvius is éles hangon kel ki az ellen, hogy a Milonok teljesítményeit jobban értékeli, mint az írókét, noha azok csak a maguk testét edzik gyakorlataikkal, míg az írók műveik megírása által nemcsak a maguk lelkét teszik finomabbá, de az olvasóét is.

A görög keresztény egyházatyák pedig, mint pl. Eusebios, nem átalják a szentéletű embert a jámborság atlétájának nevezni,¹ ami kétségtelenül az igazi atléták megbecsülését jelenti, Methodios pedig (a Kr. u. III. században) ezt mondja a tiszta életű hajdanokról :

«Hitet tettek arra nézve, hogy nem valami rövid ideig türik a test kinjait, hanem magukra vállalták, hogy meg nem ijedve, egész életükön át végigküzdik a tisztaság olympiai versenyét.»² Mily nemes értelemben használja Photios is az olympias szót :

«Szent János Chrysostomus leveleit olvasták... közöttük leghasznosabb az a 17 levél, amelyet a legjámborabb olympiasról, az egyházi szolgálatról írt.»³

Mindez egyben cáfolat azok állításával szemben,⁴ akik a feltörekvő kereszténységben látják a gymnastika és agonistika hanyatlását. Sokkal régiebb okra kell ezt visszavezetni : a görög állami élet lassú sorvadása egyben a testi kultúra fokozatos pusztulását is jelentette.

A császárság korában már Görögországban is rosszabbra fordult az atléták sora. A III. század közepétől fogva a göröggé vált provinciákban is egyre érezhetőbbé válnak az anyagi bajok⁵ s lassankint kénytelenek távolmaradni a játékoktól. A versenyzők hiúsága, igénye egyre nő, a közönség érdeklődése — a lovasversenyek kivételével — egyre

¹ Eusebios : *Demonstratio evangelica* III. 7. (Dr. Karst 146. l.)

² D. G. Nathanael Bonwetsch : *Methodius*. Leipzig, 1927. 74. l. (V. ö. még *Symposion* VIII. 13 és IX. 5.)

³ Photios : *Bibliotheca cod.* LXXXVI. 65 b.

⁴ Henrich i. m. 9. l. Kárpáti Kelemen i. m. 51. l.

⁵ Pauly-Wissowa I. 862.

fogy. Komoly, nagy tekintélynek örvendő férfiak, mint Epiktetos¹ a Kr. u. II. században, aztán Galenus, az ókor egyik legkiválóbb elméje,² sok rosszat tudtak róluk mondani :

«Amikor azon tündököm — mondja Galenus —, hogy Polybos kiket nevezett alacsonyrendű embereknek, úgy tetszik nekem az atlétákat teljesen elkülönítette a többi emberektől, mivel ezeknek egyetlen éttrendje van : kenyér- és húsevés».³

Még erősebben nyilatkozik felőlük «A művészetre ösztönző» (Protreptikos eis technen) c. munkájában s hogy szavainak nagyobb súlyt adjon, beszövi — jórészt prózában — egy ismeretlen költőnek az atlétákra írt gúnyversét :

«Meggyőződéseim szerint immár nyilvánvaló, hogy az életre szükséges dolgok közül egyik szempontjából sincs haszna az atletikai gyakorlásnak. De hogy az egyes gyakorlatoknak sincs semmi értékük, megtudhatjátok, ha elmondom nektek azt a mesét, amelyet a nem épen költői tehetség nélkül szükölködő emberek közül valamelyik foglalt szavakba :

Ha Zeus parancsára valamennyi élőlény — életét illetőleg — egyezsége, közösségre lépne úgyannyira, hogy Olympiában a hírnök nemcsak a versenyre készülő embereket szólítaná, de valamennyi élőlényt arra buzdítaná, hogy jöjjön a stadionra, véleményem szerint egy embert sem koszorúznának meg. A hosszútávon — mondja — a ló lesz a legkiválóbb, a stadionfutást a nyúl fogja megnyerni, a diaulosban a gazella fogja magát kitüntetni ; a futásban az emberek közül senki sem jöhet számba. Ó silány versenyzők, nyomorult férfiak.

De a herakleszi kettősgyőztesek⁴ közül sem mutatkoznék valamelyik erősebbnek az elefántnál, vagy az oroszlánál. De véleményem szerint a bikát is megkoszorúznák az ökölviadalban ; a tapasztalatokban gazdag történelemben pedig feljegyeznék, hogy a számár legyőzte az embereket a pankrationban : a huszonegyedik olympias volt, amidőn győzött a számár.

Nagyon bájosan mutatja ez a mese, hogy az atletikai készség nem az emberek gyakorlatainak az eredménye.»⁵

¹ «Üdvözlégy, te dicső férfi, aki nem ezeken az ocsmány ökölvívókon és pankratiasztákon győzedelmeskedtél s nem is a hozzájuk hasonló gladiátorokon.» I. m. II. 18, 22.

² A Kr. u. II. században élt (130—201 között) ; ő az «első sportorvos». Pergamonban, szülővárosában hat évig orvosa volt az Asklepios templomával kapcsolatos gladiátoriskolának. (Christ i. m. 890.)

³ V. ö. Galeni in Hippocratis De natura hominis III. 1. (176.) Teubner-féle kiadás 1914. 90. l.

⁴ Ezekről l. fentebb 120. l.

⁵ Parodorum epicorum Graeorum. (Brandt-féle kiadás.) Lipcse, 1888. Teubner. 9. töredék 109—10. ln.

Lukianos¹ nagy szeretettel csüngött a görög hagyományokon, bár maga syriai eredetű volt. Fájdalommal látta, hogy kora mennyire elhanyagolja már a test nemesebb értelemben vett gyakorlását; gyakran megfordult Olympiában és ott is tapasztalhatta, mennyire elhanyaglott az évszázados nemes verseny; mindezek érdekében írta Anacharsis című dialógusát, amelyben magasztalja a Solon-korabeli gimnasztikát, de eredményt nem ér el, épúgy, mint ahogy a harmadik században Philostratosnak a létűnt herosvilágot magasztaló munkája, a Heroikos, de a Gymnastikos sem keltettek már különösebb figyelmet. Minden hiába volt, a görög világ már pusztulásra volt ítélve, vele együtt el kellett múlni az ókor legnagyobb intézményének, az olympiának is.² A győztesek hosszú névsora félistenekkel kezdődött és befejeződött a barbár Varazdattal,³ aki a 291. olympián (Kr. u. 385-ben) az ökölviadalban győzedelmeskedett. Kr. u. 393-ban, a 293. olympias kezdetén Theodosius császár megtiltotta a játékoknak a jövőben való megtartását. Kialudtak Zeus oltárai, az áldozati füst nem szállt többé az ég felé, a kikiáltó szavát nem visszhangozta a Kronos-hegy, elűlt a nézők zaja; csend, a pusztulás csendje borult az Alpheios völgyére. Theodosius rendelete a görög testi kultúrának a halálos ítélete, a szellemi kultúrának és vele a haladók görögségnek a kegyelemdőfést Justinianus adta meg, amikor Kr. u. 529-ben az athéni egyetemet is bezáratta.

¹ Kr. u. 120—180 között élt.

² Lukianos gúnyolódva említi, hogy Zeus templomát ismételtelen kirabolják és a szoborról az arany hajfűrtöket letördelik. (Timon 4. fej.)

³ Később (391-ben) Theodosius császár Armenia királyává tette.

112. Mozaikkép. Ökölvívó.

«Nyissátok fel Görögországnak kincses
ládáit s kínáljátok meg vélek édes hazánkat.»
Fabrich József.

VI. BEFEJEZÉS.

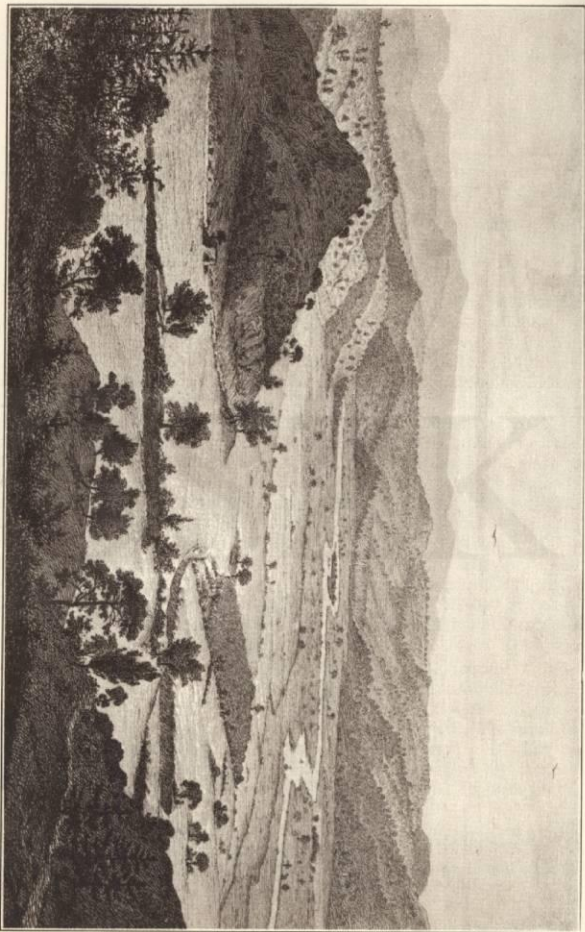
Két évvel Theodosius rendeletének kibocsátása után Alarich gótjai végigpusztították a Peloponnesost s Olympiába is ellátogattak, azt sem kímélték. Ám teljesen aligha pusztították el, sőt talán még újból rendeztek is ott játékokat, mert csak így érthető, hogy még Justinianus majdnem másfél évszázad mulva is megújítja I. Theodosius rendeletét. II. Theodosius császár, az előbbi unokája, Kr. u. 426-ban leromboltatta a keletrómai birodalom valamennyi pogány templomát s az olympiai Zeus szentélyének sem kegyelmez. Pheidias remek Zeus-szobra, amely nyolc évszázadon át egyik legragyogóbb díszje volt a szent ligetnek, Konstantinápolyba kerül s ott tűzvész áldozata lesz, az Altis gyönyörű emlékeit pedig a népvándorlás idején betört hordák rombolják le. Kr. u. 522 és 551-ben nagy földrengés is sújtja a vidéket s folytatja a pusztító munkát, de segít ebben az Alpheios meg a Kladeos is, amelyek áradásaik alkalmával egyre több iszapot hordanak a romok fölé; itt ülepedik le a hegyekről lemosott homok is. Olympiát a természet pusztító munkája eltünteti a föld színéről, a romok fölött szegényes falu épül s a középkorban szlávok, frankok, albánok váltogatják egymást e vidéken.

Olympiával együtt elhanyaglik a testedés ügye is. A Madarász Henrik kezdeményezte lovagi tornák elsősorban hadászati célokat szolgálták,¹ a testi kultúra szempontjából nem is foghatók az olympiai játékhöz. Tévesnek kell hát tartanunk Gibbon Edwardnak, a XVIII. sz. nagy angol történetírójának ezt a megállapítását:

«A pártatlan ízlés egy gót tornát szükségképen többre értékkel a klasszikus ókor olympiai játékeinál. A meztelen látványosságok helyett, amelyek a görögök erkölceit megrontották és amelyek a hajadonokat és asszonyokat a versenypályáról száműzték, itt a pompásan feldíszített sorompókat magas születésű, szemérmes szépségek szegélyezték és a győztes ezek kezéből kapta ügyessége, bátorsága jutalmát».²

¹ V. ö. Guts Muths: Turnbuch für die Söhne des Vaterlands. Frankfurt a. M. 1817. XXXVI. l. Az elsőt 938-ban tartották Meidenborgban (Magdeburg), a harmínchatodikát és egyben az utolsót 1487-ben Wormsban.

² Gibbon: History of the decline and fall of the Roman Empire. Én a német kiadást használtam: Geschichte des Verfalls und Untergangs des römischen Weltreiches. Leipzig, 1837. 2192. l.

Kronos-hegy.

113. Olympia látképe az asztások előtt.

Alphelos folyó.

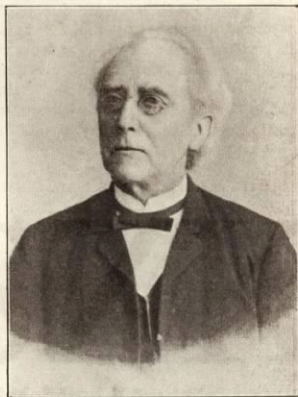
A renaissance nagy elméi : az olasz Vittorino da Feltre (1378—1446) és Hieronymus Mercurialis, a páduai egyetem tudós orvostanára (1530—1606), aztán Petrus Faber, a Párisban 1590-ben megjelent «Agonisticon» c. könyv szerzője, csak az előkelők részére sürgetik az ókori gymnastika feltámasztását.

A XVII., illetve XVIII. században Locke, az élelemjű angol orvos, majd Rousseau, Basedow már társadalmi állásra való tekintet nélkül mindenki részére kívánja a testgyakorlatok rendszeresítését, de valójában csak a Guts Muths, majd Jahn Frigyes Lajos elgondolta testedzés lesz néptorna, azaz minden német ifjú közös kincse.

Olympiára az újkorban legelőbb 1723-ban egy francia bencés, Bernard de Montfaucon, hívta fel a tudományos világ figyelmét;¹ a XVIII. század derekán Winckelmann, a tudós archeológust, már Olympia feltárásának gondolata foglalkoztatja, de az orgyilkos kéz, amely épen ez ügyben való utaztában Triesztben kioltja életét (1768-ban), meghíúsítja e szép terv keresztülvitelét.

Több kisebb-nagyobb jelentőségű próbálkozás után Curtius Ernő német egyetemi tanár veszi kezébe a dolgot. Előbb beutazza a Peloponnesost, majd 1852-ben előadást tart Berlinben Olympiáról s megnyeri tervének többek között egyik fejedelmi tanítványát is, aki később (1888-ban) III. Frigyes néven a porosz trónra kerül. E beszédéből valók ezek a márványba való szavak :

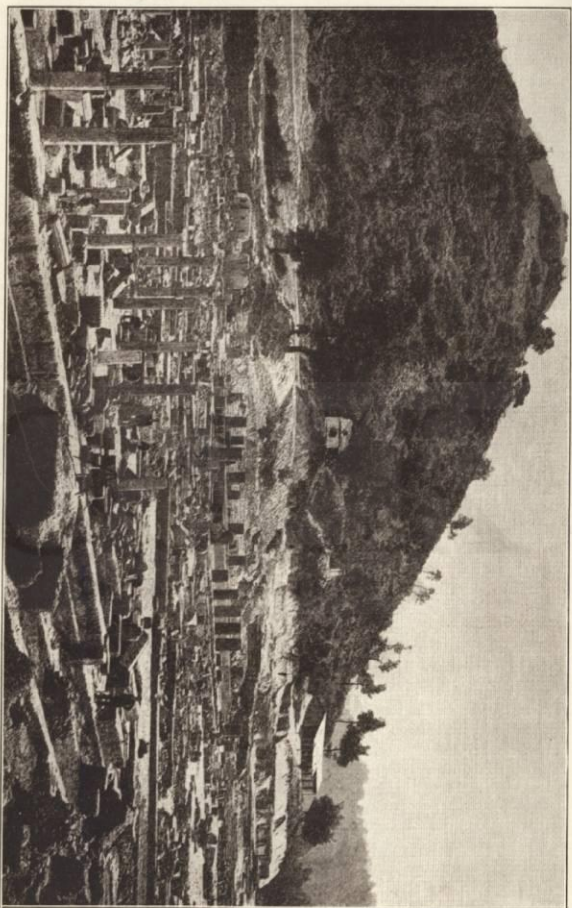
«Ha Istennek más parancsai vannak is elterjedve a világon, amelyek sokkal magasztosabb békét hirdetnek, mint az olympiai fegyverszünet, azért Olympia mégis szent föld marad számunkra s nekünk a mi tisztább fényben tündöklő világunkban át kell venni a régiek műveltségének emelkedettségét, az önfeláldozó hazaszeretetet, a művészetért való áldozatokat s az élet minden erejét meghaladó öröm erejét».²

114. Curtius Ernő.

¹ V. ö. Lang Nándor : Ókori Lexikon II. 257.

² V. ö. Bódiss Jusztin : Egy. Phil. Közl. 1896. 835. 1.

Palaestra.

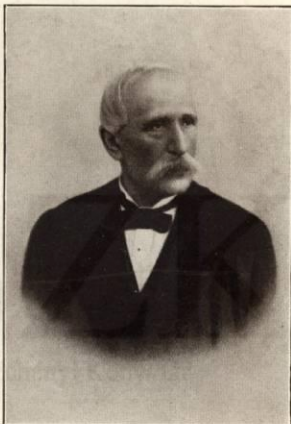
115. Olympia.
A Heraion romjai.

A kincesházak terasza.

Hosszas tárgyalás után a görög kormány megadja az engedélyt az ásátásokhoz és 1875 okt. 4-én meg is indul a munka és Curtius, valamint Adler építésmérnök vezetésével, Furtwängler, Hirschfeld és Treu archeologusok, Bötticher, Bohn és Dörpfeld műépítészek közreműködésével folyik egész 1881 márciusáig. Az összes költségek mintegy 800.000 márkára rúgnak.¹ Az ásátások nem remélt eredménnyel járnak. Legfontosabb részeiben feltárják Olympiát és a közben napvilágra került értékesnél-értékesebb emlékek új fejezettel gazdagítják a philo-

116. báró Coubertin.

117. Averoff.

logiát, de az ókori testedzés történetéhez is jelentős adalékokat szolgáltatnak.

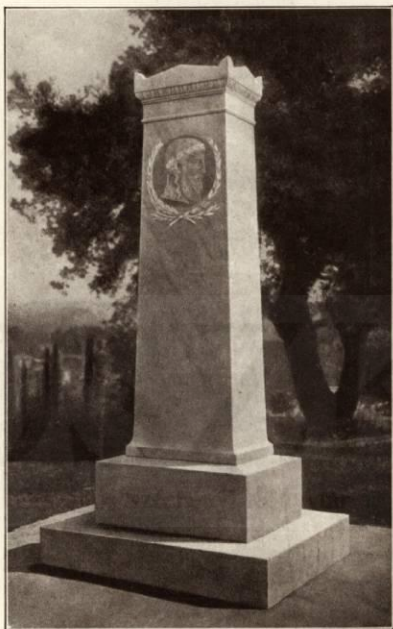
Az ásátásokat nyomon követi az ókori olympiai játékok felújítása. A gondolat és annak keresztülvitele báró Coubertin francia arisztokrata érdeme.

Az ő buzgólkodására 1894. június 16-án nemzetközi kongresszus ül össze Párisban, hogy döntsön a klasszikus olympiai játékok felújításának kérdésében.² A kongresszus Görögországot bízza meg az első

¹ Láng N.: Ókori Lexikon II. 257. l. Hachtmann i. m. 17. l.

² Angliában — csodálatosképen! — kissé hűvösen fogadták a gondolatot. A Daily Telegraph cikkírója (1894. jún. 19-én) például attól tartott, hogy a pentatlonra kevesen fognak jelentkezni, hogy a játékok részvétlenségbe fog-

modern olympia megrendezésével. Görögország vállalja is a megbízatást, megkezdí az előkészületeket, de közben kiderül, hogy nincs elég pénze a költséges ünnepegekre. Coubertin ősszel leutazik, hogy személyesen

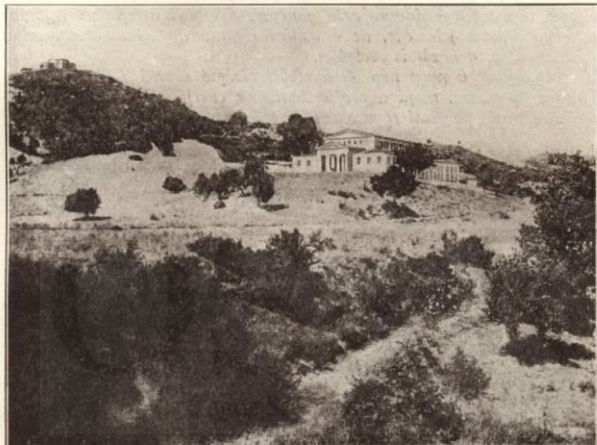
118. Emlékoszlop Olympiában.

(Az olympiai játékok felújításának harmincéves fordulóján, 1926-ban állították.)

támogassa a munkálatokat s megrökönyödve értesül a pénzügyi nehézségekről. Ekkor felmerül benne a gondolat, hogy az első olympiát Buda-

nak fűlni, ha az ókorhoz hasonlóan a győzteseknek most is koszorút adnak. Még érdekesebb az a jóslata, hogy a modern olympián a nemzetközi béke fenntartására a tíz bírónak olyan nagy rendőrséget kell maga mellé venni, amely felülmúl minden emberi képzeletet.

pesten kellene megrendezni, még pedig az 1896. évi millenniumi kiállítással kapcsolatban. Kemény Ferenc főreáliskolai tanár, az olympiai eszme magyar mozgatója mindent elkövet, hogy e gyönyörű s ránk nézve oly kimondhatatlanul megtisztelő tervnek megnyerje az illetékes tényezőket, de eredménytelenül. Hivatalosan a következő válasszal háritják el hazánktól e megtiszteltetést :

119. Az olympiai múzeum.

«Bár a régi olympiai játékoknak korszerű alakban való fölevenítését általában figyelemre méltó dolognak tartja Miniszter Úr Ő Nagyméltósága, mindazonáltal, tekintve a rendelkezésünkre álló szerényebb eszközöket, továbbá az idevágó tapasztalatok teljes hiányát, különösen pedig hazai testi nevelésünknek még mindig jelentékeny emelésre szoruló színvonalát, nem látja az időt elérkezettnek arra, hogy e nemzetközi bajnokságokban a kezdeményező lépést Magyarország tegye meg.»

Ime, egy kis áldozatkészség árán a mi millenniumunkhoz fűződhetett volna a régi olympiai játékok felújításának dicsősége!

Közben Görögországban Averoff György kereskedő személyében bőkezű támogatója akadt az olympiai gondolatnak és az ő nagy pénzadományából felépült az egykori panathenaei ünnepségek színhelyén

a stadion, amelyben aztán 1896. áprilisában meg is rendezték az első modern olimpiát.¹

Azóta ez idén már kilencedszer keltek nemes versenyre a világ művelt nemzetjeinek ifjai.

Tizenöt évszázad után megnemesedett formában új életre kell az antik világ legnagyobb intézménye, az olympia. A skytha Anacharsis barbárságnak tartotta a görögök testnevelési rendszerét, mi csodálattal elegyes tisztelettel gondolunk arra a népre, amelynél a testedzés nemcsak a test kulluszát jelentette, de a vallást és mindenekelőtt nemzetvédelmi szempontokat, a hazát is szolgálta.

Okuljunk a nagy nép történetéből: virágzó sportéletének a szellemi kultúra túllengése, majd a professzionizmus elterjedése, politikai önállóságának pedig polgárai egyenellenkedése ásta meg a sírját.

¹ V. ö. Kemény Ferenc: Az 1896. évi athéni olimpiai játékok. Sportvilág albuma 1899-re, 3—4. ln.

120—121. Az amsterdami olympia aranyérme.

VII. AZ OLYMPIAI JÁTÉKOK KORSZAKAI.

Feladatunk végéhez jutottunk. Nehéz munka volt, de élvezetes munka...

Hátra van még, hogy a játékok fejlődésének főbb állomásait megállapítsuk.

Az olympiai játékok történetéből hét, élesen elhatárolt korszak bontakozik ki.

1. Az őskorszak a legrégebb időktől Kr. e. 776-ig.

A játékok keletkezése visszanyúlik a ködös, homályos időkbe. Egyideig divatban vannak, aztán megszűnnek. Iphitos és Lykurgos újra életre hívják. Az írás még alig van használatban, feljegyzésekre még senki sem gondol.

2. A spártai befolyás kora Kr. e. 776-tól 468-ig.

A messenei háborúk összekovácsolják Spártát és Elist, e két oligarchikus országot. A hatalmas Spárta a szent területnek mintegy pártfogója (protektora) lesz. A VI. század közepén Elis is örömet csatlakozik a spártai hegemoniához. Ennek segítségével megszerzi a játékok rendezésének jogát. A 16—50. olympián igen sok győzelmet aratnak a spártaiak. A stadionon való hegemoniájukat Kroton megjelenése szünteti meg.

3. Olympia aranykora Kr. e. 468-tól 400-ig.

A játékok tartamát öt napra emelik. Az ünnepségek panhellén jellege egyre jobban megnyilvánul. A fény, a pompa tetőpontra hág. Uralkodók, kiváló államférfiak (Hieron, Leophron, Kallias, Alkibiades) is vannak a győztesek között.

4. Olympia ezüstkora Kr. e. 400-tól 338-ig.

Az anyaország versenyzői egyre ritkábban szállnak síkra a koszorúért. Előtérbe nyomulnak a gyarmatok, főleg a délitálieiak, kisázsiaiak, majd Afrika.

5. A hanyatlás kora Kr. e. 338-tól Kr. u. 393-ig.

Görögország Fülöp lábai előtt hever, önállósága már csak látszat. A játékok nemzeti jellege erősen szűnőben. A hivatásos

atletika feltartóztatlanul terjed. A játékok értéke csökken. Megvesztegetések gyakoriak.

A római uralom nem segít a bajokon. Az újabb játékok sokat ártnak az olympiának. Már nem ragaszkodnak a görög származáshoz. Olympia végítéletét kimondja Theodosius.

6. A játékok szünetelése Kr. u. 393-tól 1896-ig.

Alarich gótjai, a földrengések rombadöntik az antik kultúra egyik legnagyobb gócpontját. Olympiát magas homokréteg menti át az újvilágba. A XVIII. században érdeklődni kezdenek iránta; a német elszántság és áldozatkészség feltárja a romokat.

7. Az újkor 1896-tól napjainkig.

Báró Coubertin kezdeményezésére új életre keltik a játékokat. Népszerűségük nőttön nő; már az exotikus országok is megjelennek.

A modern játékok hőse Amerika, de Finnország és Németország sarkában vannak. Nekünk itt is igazolnunk kell létjogosultságunkat. Isten segítségével ez sikerült is Amsterdamban.

VIII. FÜGGELÉK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Időmutató. Nevesebb győztesek. Nevezetesebb események.

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (házjuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
1.	776.	Koroibos (Elis, versenyfutás)	Az olimpiások szerint való időszámítás kezdete.
2.	772.		
3.	768.		
4.	764.		
5.	760.		
6.	756.	Oibotas (Dyme, stadionfutás)	
7.	752.	Daikles (Messenia, stadionfutás)	Ezen a versenyen adtak először koszorút.
8.	748.		Anolympias. Az olimpiát a pisaiak rendezték.
9.	744.		
10.	740.		
11.	736.		
12.	732.		
13.	728.		
14.	724.		Ezen az olimpián rendeznek először diaulosfutást.
15.	720.	Orsippos (Megara, stadionfutás) Hypenos (Pisa, diaulosfutás) Akanthos (Spárta, dolichosfutás)	A hagyomány szerint ezen a versenyen futottak először mezítelenül. Bevezetik a hosszútávfutást, a dolichost. Sparta első győzelme.
16.	716.		
17.	712.		Az eddigi versenyeken csak futószámok voltak.
18.	708.	Lampis (Sparta, pentatlon) Eurybatos (Sparta, birkózás)	Most rendeznek először pentatlont és birkózást.
19.	704.		
20.	700.		
21.	696.	Pantakles (Athen, stadionfutás)	Athen első győzelme.
22.	692.	Pantakles (Athen, stadionfutás)	
23.	688.	Onomastos (Smyrna, ökölvívás)	Az első ökölviadal Olympiában.
24.	684.		
25.	680.	Pagondas (Theba, négyesfogat)	A versenyrendezést két elisi polgárra bízzák. Ezen az olimpián kezdődnek a kocsiversenyek.

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (hazájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
26.	676.	Philombrotos (Sparta, pentatlon)	Kroton első győzelme.
27.	672.	Philombrotos (Sparta, pentatlon) Daippos (Kroton, ökölvívás)	
28.	668.	Philombrotos (Sparta, pentatlon) Chionis (Sparta, stadionfutás)	Ezen az olimpián rendeznek először lövésznyt és pankrationt. Anolympias. Az olimpiát a pisaiak rendezték.
29.	664.	Chionis (Sparta, stadion és diaulos)	
30.	660.	Chionis (Sparta, stadion és diaulos)	
31.	656.	Chionis (Sparta, stadion és diaulos)	
32.	652.		
33.	648.	Lygdamis (Syrakusa, pankration)	Megkezdődnek a gyermekversenyek.
34.	644.		
35.	640.		Az egyetlen gyermek-pentatlon ezen az olimpián került eldöntésre.
36.	636.		
37.	632.	Hipposthenes (Sparta, gyermekbirkózás) Pólyneikes (Elis, gyermek-stadionfutás)	
38.	628.	Eutelidas (Sparta, gyermek-pentatlon és gyermek-birkózás)	Első ízben rendeznek ökölvíadalt gyermekek részére.
39.	624.	Hipposthenes (Sparta, birkózás)	
40.	620.	Hipposthenes (Sparta, birkózás)	Az olympias 3. évében (Kr. e. 589) megkezdődnek az isthmosi játékok. Az olympias 3. évében (Kr. e. 586-ban) megkezdődnek a pythói játékok. Kroton első győzelme a stadionfutásban.
41.	616.	Hipposthenes (Sparta, birkózás)	
42.	612.	Hipposthenes (Sparta, birkózás)	
43.	608.	Hipposthenes (Sparta, birkózás)	
44.	604.		
45.	600.		Az olympias 3. évében (Kr. e. 589) megkezdődnek az isthmosi játékok. Az olympias 3. évében (Kr. e. 586-ban) megkezdődnek a pythói játékok. Kroton első győzelme a stadionfutásban.
46.	596.	Polymnestor (Miletos, gyermek-stadionfutás)	
47.	592.		Az olympias 3. évében (Kr. e. 589) megkezdődnek az isthmosi játékok. Az olympias 3. évében (Kr. e. 586-ban) megkezdődnek a pythói játékok. Kroton első győzelme a stadionfutásban.
48.	588.	Glaukias (Kroton, stadionfutás)	
49.	584.		Nemeában ismét megkezdődnek a játékok.
50.	580.		
51.	576.		
52.	572.	Arrhachion (Phigalia, pankration)	

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (házájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
53.	568.	Arrhachion (Phigalia, pankration)	Peisistratos Kr. e. 566-ban az ősrégi panathenaei játékokat gymnastikai versenyekkel bővíti.
54.	564.	Kallias (Athen, lóverseny)	Arrhachion küzdelem közben halálát leli.
55. 56.	560. 556.		Cheilon görög bölcsnek örömében megszakad a szíve, ahogy gyermeke győzelmét látja.
57. 58.	552. 548.		Thales görög bölcs a versenyek folyamán napszúrásban meghal.
59. 60.	544. 540.	Milon (Kroton, birkózás) Tisandros (Naxos, ökölvívás)	
61.	536.	Tisandros (Naxos, ökölvívás)	
62.	532.	Milon (Kroton, birkózás) Tisandros (Naxos, ökölvívás)	
63.	528.	Kimon (Athen, négyesfogat) Milon (Kroton, birkózás), Tisandros (Naxos, ökölvívás) Peisistratos (Athen, négyesfogat)	A négyesfogatok versenyén tulajdonképpen Kimon lovai győztek, de győzelméről lemondott Peisistratos javára.
64.	524.	Milon (Kroton, birkózás) Kimon (Athen, négyesfogat)	
65.	520.	Milon (Kroton, birkózás) Damaretos (Heraia, fegyveresfutás) Glaukos (Karystos, ökölvívás)	Bevezetik a fegyveresfutást.
66.	516.	Milon (Kroton, birkózás) Kleisthenes (Sikyon, négyesfogat) Damaretos (Heraia, fegyveresfutás)	Kleisthenes meghívja hazájába azokat az ifjakat, akik leányát nőül óhajtanák.
67.	512.	Timasitheos (Kroton, birkózás) Phanas (Pellene, stadion, diaulos és fegyveresfutás)	Milon utólszor versenyez Olympiában.
68. 69. 70. 71.	508. 504. 500. 496.		Megjelennek az öszvérfogatok. Az astypalaiiai Kleomedesnek az ökölviadalban elért győzelmét megsemmisítik, mert ellenfelét megölte. Először rendeznek kancafogatok részére versenyt.
72.	492.		

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (hazájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
73.	488.	Astylos (Kroton, stadion és diaulos)	
74.	484.	Astylos (Kroton, stadion és diaulos) Mnaseas (Kyrene, fegyveresfutás) Euthymos (Locri Epizephyrii, ökölvívás)	Afrika első győzelme.
75.	480.	Astylos (Kroton, stadion, diaulos, fegyveresfutás) Hieronymos (Andros, pentatlon) Theagenes (Thasos, pankration)	Theagenest a hellénbírák megbüntetik. A thermopylaei csata összeesik a versennyel. Adataink szerint
76.	476.	Astylos (Kroton, fegyveresfutás) Euthymos (Locri Epizephyrii, ökölvívás) Theagenes (Thasos, pankration) Hieron (Syrakusa, lóverseny)	Az olimpián megjelent Themistoklest, a salamisai győzöt nagy ünneplésben részesíti a nézőközönség. Kroton utolsó győzelme.
77.	472.	Euthymos (Locri Epizephyrii, ökölvívás) Hieron (Syrakusa, lóverseny)	
78.	468.	Hieron (Syrakusa, négyesfogat)	A versenynapok számát (az ünnepségekkel együtt) ötre emelik.
79.	464.	Xenophon (Korinthos, stadionfutás és pentatlon) Diagoras (Rhodos, ökölvívás) Leophron (Rhegium, négyesfogat)	Rhodos első győzelme. Leophron az egész közönséget megvendégeli.
80.	460.	Amesinas (Barka, birkózás)	
81.	456.		
82.	452.	Damagetos (Rhodos, pankration)	
83.	448.	Damagetos (Rhodos, ökölvívás) Akusilaos (Rhodos, pankration) Ikkos (Tarentum, pentatlon)	Diagoras halála.
84.	444.	Taurosthenes (Aigina, birkózás)	Herodotos felolvassa történeti munkáját. Megszűntetik az öszvér- és kancafogatok versenyét.
85.	440.	Ladas (Sparta, dolichosfutás)	
86.	436.		
87.	432.	Dorieus (Rhodos, pankration)	
88.	428.	Dorieus (Rhodos, pankration)	

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (házjuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
89.	424.	Dorieus (Rhodos, pankration)	
90.	420.		A spártai Lichast a hellénbírák megveszőztetik. Elis száz évre szövetséget köt Athénnel, Argossal, Mantineiával.
91.	416.	Alkibiades (Athen, négyesfogat)	Alkibiadesnek hét fogata versenyzett. Győzelmének öröme megvédte az egész ünneplő közönséget.
92.	412.		
93.	408.	Polydamas (Skotussa, pankration) Eubotas (Kyrene, stadionfutás)	Az első kettősfogatverseny (fejlett lovakkal). Gorgias «Olympikos» című, híres beszédét tartja.
94.	404.	Lasthenes (Theba, dolichosfutás?) Promachos (Pellene, pankration)	
95.	400.	Euthymenes (Arkadia, gyermekbirkózás)	A hellénbírák számát kilencre emelik.
96.	396.	Eupolis (Elis, stadionfutás) Eukles (Rhodos, ökölvívás)	Az ambrakiai Leon megfellebbezi a versenybírák döntését. Kallipateira férjruhában nézi végig a versenyeket. Bevezették a trombitások és hirdetők versenyét. A hellénbírák számát tíze emelik
97.	392.	Euthymenes (Arkadia, birkózás)	
98.	388.	Eupolos (Thessalia, ökölvívás) Aristodemos (Elis, birkózás)	Eupolosra és ellenfeleire rábizonyul, hogy összejátszottak. Pénzbírságra ítélik őket. Lysias «Olympiakos» címen beszédet mond Olympiában. Dionysius sátrait kifosztják. Először futnak a csikók négyesfogatban.
99.	384.	Sotades (Kreta, dolichos)	
100.	380.	Sotades (Ephesos, dolichos)	Az ephesosiak pénzzel reábrították Sotadest, hogy ephesosinak hirdettesse ki magát.
101.	376.	Astyanax (Miletos, pankration)	
102.	372.	Troilos hellénbíró (kettősfogat), Astyanax (Miletos, pankration)	■ E verseny után törvényben mondják ki, hogy a hellénbírák nem vehetnek részt lovaikkal a versenyekben.
103.	368.	Satyros (Elis, ökölvívás) Astyanax (Miletos, pankration)	A versenyeket tizenkét bíró rendezi.
104.	364.	Sostratos (Sikyon, pankration)	
105.	360.	Satyros (Elis, ökölvívás) Sostratos (Sikyon, pankration)	Anolympias. Az olimpiát a pisaiak rendezték az arkádiaiak segítségével.
106.	356.	Herodotos (Klazomenai, gyermek-stadionfutás) Chairon (Pellene, birkózás)	

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (hazájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
		Sostratos (Sikyon, pankration)	
		II. Fülöp (Makedonia, lóverseny)	
107.	352.	Chairon (Pellene, birkózás)	
108.	348.	Chairon (Pellene, birkózás)	
109.	344.	Chairon (Pellene, birkózás)	
110.	340.		
111.	336.		
112.	332.	Kallipos (Athen, pentatlon)	Az athéni Kalliposra súlyos büntetést mértek, mert a pentatlonban megvesztegette ellenfeleit.
113.	328.	Herodoros (Megara, trombitásverseny) Ageos (Argos, dolichosfutás)	Athén Kallipos büntetése miatt távolmarad az olimpiától. Ageos még aznap megviszi győzelme hírét Argosba. Nagy Sándor kihirdeteti a száműzöttek visszahívására vonatkozó parancsát.
114.	324.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
115.	320.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
116.	316.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
117.	312.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	Telesphoros kifosztja a szenthelyet.
118.	308.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
		Antenor (Athen vagy Miletos, pankration)	
119.	304.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
120.	300.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
		Keras (Argos, birkózás)	
121.	296.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
122.	292.	Herodoros (Megara, trombitásverseny)	
123.	288.		
124.	284.		
125.	280.		
126.	276.	Kratinos (Aigeira, birkózás)	Az elisiek megengedték, hogy Kratinosnak oktatója is felállíthassa a maga szobrát a szent ligetben.
127.	272.		
128.	268.	Philinos (Kos, gyermekstadionfutás)	Első ízben rendeznek kettősfogatú versenyt csikókkal.
129.	264.	Philinos (Kos, stadion és diaulos)	
130.	260.	Philinos (Kos, stadion és diaulos)	

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (házájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
131.	256.		
132.	252.	Aischines (Elis, pentatlon)	Bevezetik a csikók futóversenyét.
133.	248.	Aischines (Elis, pentatlon)	
134.	244.		
135.	240.	Kleoxenos (Alexandria, ökölvívás)	
136.	236.		
137.	232.		
138.	228.		
139.	224.	Pantarkes (Elis, lóverseny)	Pantarkesnek nemcsak hazája, de Achaia is szobrot állít.
140.	220.		
141.	216.	Kleitomachos (Theba, pankration) Paionios (Elis, birkózás)	
142.	212.	Kapros (Elis, birkózás és pankration) Kleitomachos (Theba, ökölvívás)	A bírák Kleitomachos kérésére a pankrationt az ökölvívás előtt rendezik meg.
143.	208.		
144.	204.		
145.	200.	Phaidimos (Troas, gyermek-pankration)	Első ízben rendeznek pankrationt gyermekek részére.
146.	196.		
147.	192.	Klei'ostratos (Rhodos, birkózás)	
148.	188.		
149.	184.		
150.	180.		
151.	176.		
152.	172.		
153.	168.		
154.	164.	Leonidas (Rhodos, stadion, diaulos, fegyveresfutás)	
155.	160.	Leonidas (Rhodos, stadion, diaulos, fegyveresfutás)	
156.	156.	Leonidas (Rhodos, stadion, diaulos, fegyveresfutás) Aristomenes (Rhodos, birkózás és pankration)	
157.	152.	Leonidas (Rhodos, stadion, diaulos, fegyveresfutás)	
158.	148.		Az olympias 3. évében, 146-ban Mummios feldisznította az olympiai Zeustemplomot.
159.	144.		
160.	140.		
161.	136.		
162.	132.		

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. e.	Nevesebb győztesek (házájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
163.	128.		
164.	124.		
165.	120.		
166.	116.	Agessarchos (Tritaea, ökölvívás)	
167.	112.		
168.	108.		
169.	104.		
170.	100.		
171.	96.		
172.	92.	Protophanes (Magnesia, birkózás és pankration)	
173.	88.		
174.	84.		
175.	80.	Epainetos (Argos, gyermek-stadionfutás)	Sulla az összes versenyzőket Rómába vitte. Az olimpián csak a gyermekek stadionfutását tartották meg.
176.	76.		
177.	72.	Hekatomnos (Elis, stadion, diaulos, fegyveresfutás) Gaius Romaioi (Róma) és Hypsikles (Sikyon) dolichosban holtverseny Isidoros (Alexandria, birkózás)	Gaius Romaioi az egyetlen római polgár, aki gymnastikai versenyben győzött.
178.	68.	Straton (Alexandria, birkózás és pankration)	Megszüntetik a löversenyeket.
179.	64.	Straton (birkózás vagy pankration)	
180.	60.		Az olympias 3. évében M. Aemilius Scaurus atletikai és lovasversenyeket rendez Rómában.
181.	56.		
182.	52.	Marion (Alexandria, birkózás és pankration)	
183.	48.		
184.	44.		
185.	40.		
186.	36.		
187.	32.		
188.	28.		Ez évben rendezik Actiumban az első actias-t.
189.	24.		
190.	20.		
191.	16.		
192.	12.		Damonikos <i>elisi</i> polgár vesztegetéssel szerezte meg fia, Polyktor részére a győzelmet a gyermekbirkózásban. Első eset volt, hogy elisi polgárt ilyesmin rajtakaptak.
193.	8.		
194.	4.	Tiberius Claudius Nero (a későbbi Tiberius császár, Róma, négyesfogat)	Az olympia versenyszámái közé ismét felveszik a löversenyt.

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. u.	Nevesebb győztesek (házájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
195.	1.		Törlik a lóversenyt.
196.	5.		
197.	9.		
198.	13.	Aristeas (Kária, birkózás és pankration)	
199.	17.	Germanicus (Róma, négyesfogat)	Ismét rendeznek lóversenyt.
200.	21.	Thaliarchos (Elis, gyermek-ökölvívás)	
201.	25.		
202.	29.		
203.	33.	Thaliarchos (Elis, ökölvívás)	
204.	37.	Nikostratos (Kilikia, birkózás és pankration)	
205.	41.		
206.	45.	Id. Melankomas (Kária, ökölvívás)	
207.	49.	P. Kornélios Ariston (Ephesos, gyermek-pankration)	
208.	53.		
209.	57.		Az olympias 3. évében 60-ban, Nero megalapítja a nevééről elnevezett Neronia-játékot.
210.	61.		
211.	67.	Nero (Róma, négyesfogat fejlett lovakkal, négyesfogat csikókkal, tízesfogat csikókkal, hirdetőik versenye, tragédia, zenei verseny)	Az olimpiát Nero parancsára a rendes időnél két évvel később (65 helyett 67-ben) tartják. Olympiában csak ekkor rendeztek zenei versenyt.
212.	69.	Polites (Kária, dolichos-, diaulos-, stadionfutás) Artemidoros (Tralleis, pankration)	A stadionfutásban előfutamokat rendezszenének.
213.	73.		
214.	77.		
215.	81.	Hermogenes (Xanthos, stadion, diaulos, fegyveresfutás)	
216.	85.	Hermogenes (Xanthos, diaulos, fegyveresfutás)	Az olympias 2. évében, 86-ban rendezik első ízben a Kapetoleia játékot Rómában.
217.	89.	Hermogenes (Xanthos, stadion, diaulos, fegyveresfutás)	
		Sarapion (Alexandria, ökölvívás)	
218.	93.	Herakleides (Alexandria, pankration)	A bírák a megkésve érkező, alexandriai Apollonioszt nem engedik versenyre.
219.	97.		
220.	101.		

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. u.	Nevesebb győztesek (hazájuk és versenyműk)	Megjegyzés az olimpiához
221.	105.		
222.	109.		A lóverseny egyideig szünetelt, most ismét megrendezték.
223.	113.		
224.	117.		
225.	121.	M. Aurelios Demetrios (Alexandria, pankration)	
226.	125.		
227.	129.	L. Minucius Natalis (Róma, négyesfogat)	
228.	133.		
229.	137.		
230.	141.	M. Ulpios Domestikos (Ephesos, pankration)	
231.	145.		
232.	149.	Sokrates (—, birkózás v. pankration)	A hellénbírák szabálysértést követtek el Sokrates terhére. Herodes Atticus vízvezetékét építtet Olympiában.
233.	153.		
234.	157.		
235.	161.		
236.	165.		Peregrinos a játékok befejeztével a lángokba vetette magát. Ezen az olimpián — Lukianos szerint — igen nagy volt a nézők száma.
237.	169.		
238.	173.		
239.	177.		
240.	181.		
241.	185.		
242.	189.		
243.	193.	Isidoros (Alexandria, stadionfutás)	
244.	197.	Isidoros (Alexandria, stadionfutás)	
245.	201.		
246.	205.		
247.	209.	Geranos (Naukratis, birkózás)	Geranost — néhány nappal győzelme után — oktatója lelketlen munkája megöli.
248.	213.		
249.	217.		
250.	221.	Aurelios Allix (Phoenicia, pankration)	A hellénbírák szabálysértést követnek el Aurelios Allix terhére.
251.	225.		
252.	229.		
253.	233.		
254.	237.		
255.	241.	Poplios Asklepiades (Korinthos, pentatlon)	
256.	245.	Valerios Eklektos (Sinope, hirdető)	Az alytarches hatásköre nagyobb lett.
257.	249.		
258.	253.	Valerios Eklektos (Sinope, hirdető)	

Hányadik olimpia?	Időszámításunk szerint Kr. u.	Nevesebb győztesek (hazájuk és versenynemük)	Megjegyzés az olimpiához
259.	257.	Valerios Eklektos(Sinope, hirdető)	
260.	261.	Valerios Eklektos(Sinope, hirdető)	
261.	265.		
262.	269.		
263.	273.		
264.	277.		
265.	281.		
266.	285.		
267.	289.		
268.	293.		
269.	297.		
270.	301.		
271.	305.		
272.	309.		
273.	313.		
274.	317.		
275.	321.		
276.	325.		
277.	329.		
278.	333.		
279.	337.		
280.	341.		
281.	345.		
282.	349.		
283.	353.		
284.	357.		
285.	361.		
286.	365.		
287.	369.		
288.	373.	Philumenos (Philadelphia, birkózás)	
289.	377.		
290.	381.		
291.	385.	Varazdates (Armenia, ökölvívás)	Kr. u. 384-ben még a Zeus templomban van Pheidias Zeus-szobra. Varazdates az első barbár származású győztes, egyben ő az utolsó ismeretes olimpiai győző.
292.	389.		
293.	393.		I. Theodosius megszünteti az olimpiai játékokat.

NÉVMUTATÓ.

- Acheloos 223
 Achilles Staius 125
 Achilles Tatius 218
 Achilleus 40, 43, 52, 71, 196, 201
 Adler 8, 36, 49, 216, 255
 Aelianus 60, 68, 88, 95, 96, 98, 184, 186, 211, 222
 L. Aemilius Paulus 29
 M. Aemilius Scaurus 243, 269
 Aesopus 129
 Aetion 200
 Africanus 39, 52, 77, 78, 79, 83, 89, 94, 95, 101, 127, 128, 146, 150, 178, 183, 192, 213, 220, 224
 Agakles 122, 124
 Agamemnon 43
 Agatharchos 85
 Ageos 83, 84, 183, 184, 185, 267
 Agesarchos 268
 Agesidamos (Locri Epizephyrii) 136
 Agesidamos (Messene) 122, 123
 Agesilaos 19, 56, 173, 221
 Agis 60
 Agnaptos 41, 42
 Agon 180, 202
 Aias (Telamon fia) 76, 88, 91, 98, 136
 Ainetos 184, 222
 Ais (Hades) 164
 Aischines 39, 267, 268
 Aiskhylos 108
 Akanthos 63, 213, 214, 262
 Akrisios 141
 Aktor 204
 Akusilaos 109, 190, 265
 Alarich 251, 260
 Albrecht főherceg 3, 4
 Alexandros (aitoliai) 98
 Alexandros (Nagy Sándor) 200
 Alexandros (Nagy Sándor nagybátyja) 55
 Alexidamos 58
 Alkamenes 25
 Alkathoos 169
 Alkibiades 167, 185, 187, 188, 237, 260, 266
 Alkidokos 141
 Alkimedon 237
 Alkinoos 201
 Alkmaeonidák 66
 Alpheios (megszemélyesített) 17, 217, 218
 Amesinas 146, 265
 Amphion 169
 Amphitrión 51
 Amykos 113
 Amyntas 55
 Anacharsis 47, 48, 73, 81, 88, 92, 116, 126, 138, 149, 193, 215, 232, 240, 258
 Anakreon 172
 Anaxagoras 240
 Anaxilas 185
 Anaxilaos 202
 Anaximenes 199
 Ps. Andokides 167, 185, 187, 188
 Androklos 62
 Androleos 111
 Andromache 53
 Anistis 81
 Annikeris 165
 Antaios 86
 Antenor 238, 267
 Anteros 34, 52
 Antigonos (grammatikus) 218
 Antigonos (Ptolemaiós vezére) 59
 Antipatros (gyermek-ökölvívó) 241

- Antipatros Sidonios 76
 Antiphon 235
 Antonius Pius 247
 Anytos 56
 Apelles 173, 174, 191
 Apollodoros 13, 93, 94
 Apollon 26, 52, 61, 113, 135, 136, 138,
 139, 141, 180, 192, 196, 202, 243
 Apollon, Lykios 110
 Apollonios (ökölvívó) 183, 219, 270
 Apollonios (tyanai) 57, 58, 70, 100,
 166, 198, 199
 Apollophanes 112
 Appianus 242, 243
 Archemoros 205
 Archidamos 207
 Archilochos 193
 Archion (Arrhachion) 121
 Arelion (Arrhachion) 121
 Ares 26, 113, 135, 178
 Arethusa 217, 218
 Aries 76
 Ariobarzanes 238
 Aristeas 120, 270
 Aristides (államférfi) 43
 Aristides (sophista) 90, 125, 158
 Aristion (Arrhachion) 121
 Aristippos 49
 Aristodemos 19, 21, 92, 266
 Aristogeiton 108
 Aristokles 42
 Aristomenes 120, 268
 Aristonikos 119, 120
 Aristophanes 128, 241
 Aristophon 189
 Aristoteles 14, 15, 75, 114, 117, 125,
 130, 151, 176, 182, 187, 188, 199,
 205, 209
 Arkesilaos 167
 Arnim 66, 242
 Arrhachion (Archion, Arelion, Aris-
 tion) 121, 183, 190, 222, 228, 263,
 264
 Arrianos 131
 Artemidoros 208, 270
 Artemis 180
 Artemis Alpheia 66
 Artemis Philomeirax 52
 Asklepiades, Poplios 143, 144, 145, 271,
 Asklepios 180
 Asopichos (Azópikhosz) 195, 196
 Astyanax 238, 266
 Astykses 107
 Astylos 78, 241, 265
 Atalante 93
 Athenagoras 217, 223
 Athenaios 70, 76, 77, 93, 96, 98, 167,
 185, 212, 238, 239
 Athene 73, 108, 194
 Augias 18, 86, 169, 204
 Augustus 17, 39, 214, 186, 233, 243,
 248
 Aurelios Ailix 120, 271
 P. Aurelios Artemas 188
 M. Aurelios Demetrios 247, 271
 Autolykos 239
 Automedes 156, 159
 Averoff 255, 257
 Azópikhosz (Asopichos) 196.
- B**
 Baehr 55, 157, 205
 Bakchylides 58, 156, 159, 173, 187
 193, 194, 227
 Balázs Sándor 101
 Bárány István 5
 Barát 7, 17
 Barcza József 115, 116
 Barta István 5
 Bartal Antal 126
 Basedow 253
 Baumeister 41
 Belistiche 174
 Beloch 11
 Bérczy Károly 175
 Bergk 106, 188, 193, 238
 Bernáth János 6
 Berzeviczy Albert I.
 Berzensyi 237
 Bintz 8, 70, 127, 131, 149, 155, 217
 Bluemner 8, 24, 25, 33, 38, 40, 64,
 83, 128, 209, 235
 Bocchus 230
 Bódiss Jusztin 15, 253
 Boeckh 64, 132, 154
 Boetticher 8, 32, 33, 36, 38, 39, 41,
 42, 50, 51, 59, 62, 65, 69, 70, 91,
 127, 133, 142, 145, 146, 159, 169,

- 178, 182, 183, 197, 209, 214, 216,
235, 242, 255
- Bogeng 8, 124, 133, 149, 156, 167, 241
- Bohn 255
- Dr. Bohn Ferenc 7
- Bolgár Tivadar I.
- Bonwetsch, D. G. Nathanel 248
- Boreas 141, 152, 204
- Brandt 238, 249
- Brunings, Christianus 235
- Bybon 145, 146, 147
- Caligula 30
- Camerarius, Joachim 211
- Canova 111
- Caracalla 247
- Casey 208
- Cator 134
- Ceres 211
- Chairon 94, 187, 266, 267
- Charmis (Chionis) 127
- Charon 96, 98
- Cheilon 199, 264
- Cheimon 185
- Chionis 78, 127, 128, 129, 131, 133,
135, 162, 231, 263
- Christ 8, 20, 21, 138, 195, 197, 249
- Christol 89
- Chrysothemis 191
- Chryssafis 8, 136, 142, 146
- Cicero 22, 77, 96, 97, 109, 183, 193,
213, 220
- Collignon 165
- Colymbetes 9, 83
- Corsini 8, 64, 128
- Coubertin 255, 256, 260
- Curtius 8, 35, 36, 39, 41, 216, 222,
253, 255
- Cyprianus 168, 222, 247
- Csengeri János 5, 111, 112, 122, 151,
152, 212, 239, 240
- Csiky Gergely 9, 15, 193
- Dahremberg 121
- Daikles 179, 262
- Daippos 64, 263
- Damagetos 109, 190, 199, 265
- Damaretos 63, 178, 191, 264
- Dameas 98
- Dameon 169
- Damonikos 221, 269
- Damoxenos 110
- Dannenberg 8
- Darányi 155
- Darius 97, 118
- Deinarchos 198
- Deinosthenes 12
- Demeter 22, 52, 216, 240
- Demeter Chamyne 211
- Demetrios Poliorketes 70
- Demokedes 97
- Demosthenes 69, 166, 188, 198
- Demylos 106
- Depping 8, 98, 103, 105, 124, 141, 214
- Deutilidas (Eutelidas) 150
- Déván 38, 76, 82, 141
- Diagoras 65, 108, 109, 110, 121, 188,
190, 194, 195, 211, 265
- Diagoras családja 190
- Didot, Ambr. Firmin 166, 239
- Diem 8, 59
- Dindorf 127, 165, 166, 206, 218
- Dio Cassius 54, 120, 167, 186, 187, 243.
- Dio Chrysostomos 28, 41, 47, 48, 58,
59, 66, 74, 77, 104, 105, 114, 117,
118, 167, 168, 182, 183, 200, 205,
222, 223, 242, 245, 246
- Diodorus Siculus 15, 39, 59, 83, 97,
98, 197, 198, 202, 206, 220
- Diogenes (sinopei) 198
- Diogenes Laertius (Laertius Diog.)
199, 234
- Diognetos 108, 118, 223
- Diomedes 167, 202
- Dionysios (argosi szobrász) 180
- Dionysios (Halikarnassos) 15, 40, 63,
166, 171, 214, 222
- Dionysius (Syrakusa) 66, 197, 198,
241, 266
- Dionysos (isten) 180
- Diophon 151
- Dioxippos 121
- Dissen 154
- Dittenberger 8, 12, 21, 22, 56, 59, 108,
122, 145, 148, 174, 188, 207, 209,
219
- Domitianus 243
- Dorando 83

- Dorieus 121, 188, 190, 265, 266
 Doublier 89
 W. Dörpfeld 24, 51, 255
 Dromeus 121, 234
 Drymos 84
 Duris 201
 Dübner 239
 Dymas 79

Éber 7, 17
 Ebert, Max 170
 Ection 136
 Ekecheiria 28
 Empedokles 185
 Endymion 202
 Ennius 213
 b. Eötvös József 175
 Epainetos 242, 269
 Epeios 16
 Epiktetos 15, 28, 60, 131, 215, 222,
 223, 235, 236, 237, 244
 Ernestus 148
 Eros 51, 52
 Eryxias 121
 gr. Esterházy Miksa 211
 Eteokles 150
 Euagoras 64, 171
 Eualkidas 187
 Euandridas 225
 Euanoridas 59
 Eubotas 189, 266
 Eukles 190, 266
 Euler 132
 Euphronios 86
 Eupolemos 74
 Eupolis 266
 Eupolos 221, 266
 Euripides 53, 167, 200, 208, 239,
 240, 241
 Euryalos 101
 Eurybatos 63, 262
 Eurybatos (Sybariades) 64
 Eurymenes 234
 Eurystheus 13, 18
 Eusebios 16, 19, 20, 21, 39, 62, 63, 65,
 67, 77, 95, 103, 113, 116, 118, 119,
 120, 121, 127, 128, 162, 166, 178,
 185, 192, 203, 204, 210, 213, 220,
 231, 242, 244, 248

 Eustathios 128, 135
 Eutelidas 63, 150, 161, 162, 190, 191,
 263
 Euthydemos 71, 90
 Euthymenes 210, 266
 Euthymos 106, 108, 265
 Eutyichides 93
 Éva (Ember trag.) 66
 Ewry, R. C. 79, 231

 Fabchich 2, 251
 Faber 8, 129, 145, 154, 166, 247, 253
 Faust 216
 Fedde, Fr. 132, 157
 Feltre, da Vittorino 253
 Festus, Sextus Pompeius 152
 Ficoroni 113
 Finácy Ernő 7, 46, 53, 125, 149,
 195, 237
 Finály Gábor 51
 Finály Henrik 7, 76
 Fodor Henrik 14
 Föld (Gaia) 86
 Förster 8, 84, 105, 109, 162, 171, 178,
 184, 185, 195, 204, 207, 209, 210,
 219, 223, 242, 247
 Fraenkel 84
 Friedensberg 8
 Friedländer 8, 89, 108, 117, 207, 242,
 247
 III. Frigyes 253
 Frilosz (Phayllos) 131
 Furtwängler 255
 II. Fülöp (makedón király) 33, 163,
 192, 198, 266
 Fürstenau 49

 Gaia (a Föld) 86
 Gaios Romaios 242, 269
 Galba 243
 Galenus 234, 249
 Garai János 5
 Gardiner, Norman 159, 160
 Gardner 8, 36, 181
 Gasch, Rudolf 89, 147
 Gellius 24, 38, 100, 110, 116, 121,
 182, 190, 200, 239
 Gelon 165
 Geranos 271

- Geréb József 55, 61, 205
 Gerenos 231
 Dr. Gerentsér László 44
 Germanicus 270
 Gibbon Edward 251
 Glaukias 118, 263
 Glaukos 106, 235, 264
 Glykais Gyula 5
 Glykon 85
 Goethe 216
 Gohl Ödön 110, 215
 Gombos Sándor 5
 Gorgias 197, 266
 Gorgos 161, 162
 Granianos (Kranaos) 162
 Gronovius 143
 Gruettner 27
 Gurlitt 171
 Guts Muths 251, 253
 Gyomlay 7, 11, 61, 95, 106, 194, 242
 Gyöngyösi 73

 Hachtmann 8, 127, 170, 255
 Hades 181
 Hadrianus 19, 247
 Hahn (Amerika) 79
 Hajós Alfréd 240
 Halasy Olivér 5
 Halmay Zoltán 231
 Harbott 8, 91, 124, 132, 172
 Harmodios 108
 Harmoniades 235
 Heenan 104
 Hegedüs 7, 156, 158, 194, 195
 Heitz 114, 117
 Hekatomnos 79, 269
 Hekler 7, 85, 124, 165
 Hektor 136
 Heliodoros 73, 88, 101, 121
 Helios 114, 204
 Helladios 205
 Helle 205
 Helmreich 234
 Hemsterhuis 73, 80, 94
 Henrich 8, 121, 126, 153, 156, 157,
 158, 159, 248
 Hera 19, 31, 32, 65, 79, 100, 180,
 212.
 Herakleides (ökölvívó) 121, 183, 270
 Herakleides, Pontikos 185
 Herakles 13, 14, 16, 18, 20, 23, 24,
 26, 38, 47, 51, 52, 85, 86, 87, 98,
 104, 108, 113, 116, 118, 120, 169,
 179, 184, 193, 198, 202, 204, 205,
 225, 239, 244, 247
 Herakles (ökölvívó) 223
 Herendi Arthur 7
 Hermann, Gottfried 153, 154, 157
 Hermann K. Fr. 78, 206
 Hermeas 223
 Hermes 16, 26, 32, 33, 47, 74, 87,
 113, 135, 180, 202, 239
 Hermippos 199
 Hermogenes 79, 270
 Hermokrates 120
 Hermotimos 224, 225, 226, 227, 233
 Herodes Atticus 23, 33, 34, 36, 217,
 218, 271
 Herodikos 229
 Herodoros 70, 219, 267
 Herodotos 14, 15, 48, 55, 56, 57, 60,
 61, 66, 71, 81, 97, 118, 128, 153,
 157, 164, 171, 175, 187, 197, 200,
 202, 205, 213, 221, 265
 Herodotos (gyermekfutó) 189, 266
 Hesychios 90, 121
 Hetoimokles 94, 231
 Hieron 66, 173, 194, 260, 265
 Hieronymos 157, 158, 265
 Himerios 28, 197, 218, 234
 Hippias 123, 198
 Hippocrates (I. Hippokrates) 249
 Hippodameia 16, 17, 34, 41, 43
 Hippokrates (kocsiversenygyőztes) 64
 Hippokrates 228, 234, 237, 239, 249
 Hippolochos 201
 Hippomachos 103
 Hippomedon 142
 Hipposthenes 63, 94, 207, 209, 231,
 263
 Hirschfeld 255
 Hirschig 218
 Hirth, Georg 8, 133
 Hittrich 145
 Hitzig 8, 24, 25, 33, 38, 40, 64, 83,
 128, 209, 235
 Hodászy Miklós 7
 Holwerda 69

- Homeros 18, 28, 30, 71, 74, 87, 98,
 101, 113, 114, 128, 135, 136, 146,
 164, 166, 196, 214
 Homonnay Márton 5
 Horatius 122, 182, 193, 201, 242, 247
 Hornyánszky Gyula 7, 228, 229, 237,
 239
 vitéz nagybányai Horthy Miklós 5
 Horváth Balázs 7
 Hostetter 147
 Houser 135
 Hubbard 134, 135
 Hueppe 132
 Hyacinthus 136, 138, 141
 Hygieia 180
 Hyginus 17, 28
 Hypenos 63, 262
 Hypsikles 242, 269
 Hysmen 191

 Iamidák 22, 157
 Iason 152
 Iatrokles 104
 Ikaros 191
 Ikkos 229, 265
 Inocentius (VIII.) 21
 Iphigenia 240
 Iphitos 17, 18, 19, 20, 21, 26, 28, 32,
 54, 144, 179, 259
 Isidoros 94, 269, 271
 Isidorus (sevillai püspök) 36, 44, 232
 Isokrates 67, 167, 188, 207, 237
 Istros (afrikai) 159
 Iolaos 193
 Ioatham 21
 Ivády Béla 5

 Jacobs 76, 90, 92, 122, 128, 151, 158
 Jaeger 8, 94, 98, 127, 133, 150, 151,
 155
 Jahn 253
 Jebbes 90
 Jupiter 243
 Justinianus 250, 251
 Jüthner 8, 129, 131, 136, 137, 148,
 149, 242

 Kalais 204
 Kalkmann 8, 192

 Kallias (Athen) 221, 260, 264
 Kallikles 174
 Kallimachos 19, 24, 107, 159
 Kallipateira 190, 210, 211, 228
 Kallippos 221, 267
 Kankovszky 223
 Kapros 119, 120, 268
 Karafiáth Jenő 12
 Karafiáth Marius 9, 59, 110
 Kárpáti Kelemen 7, 69, 184, 230, 248
 Karst J. 8, 19, 64, 224, 248
 Kastor 204
 Kedrenos 21, 30, 206
 Kemény F. 7, 14, 257, 258
 Keményffy Dániel 5
 Kempf 61
 Keresztes Lajos 5
 Keras 118, 267
 Kerkyon 86
 Keserű Alajos 5
 Keserű Ferenc 5
 Kimon 164, 171, 175, 264
 Kinizsi Pál 117, 147
 Kissling 214
 Kladeos (megszemélyesített) 17
 T. Klaudios Ruphos 219
 Klebelsberg Kuno gróf 1, 5
 Kleinopatros 241
 Kleiotas 42, 43
 Kleisthenes 66, 175, 264
 Kleitomachos 119, 120, 268
 Kleitophon 218
 Kleitostratos 88, 268
 Kleogenes 230
 Kleoitas 181
 Kleombrotos 112
 Kleomedes 55, 108, 118, 264
 Kleosthenes 20
 Kleoxenos 103, 268
 Kleüdamosz (Kleodamos) 196
 Klincsek 7, 15, 184
 Klytidák 22
 Koch Nándor 7
 Kolotes 32, 180, 181, 202
 Konstantinos (versenykocsi) 164
 P. Kornelios Ariston 209, 270
 Kornis Gyula 71, 228
 Koroibos 19, 63, 76, 262
 Kotsis Antal 5

- Körnig 76
 Körte 122, 123, 163
 Kranaos 162
 Krates 64
 Kratinos 93, 227, 267
 Krause 8, 64, 126, 131, 132
 Krauxidas (Kraxillas) 63
 Kraxillas (Krauxidas) 63
 Kreugas 110,
 Kronion 30
 Kronos 16, 33, 36, 184
 Kroisos 237
 Krompaszky Miksa 5
 Kteatos 169
 Ktesiphon 32
 Kuzsinszky Bálint 247
 Kúthmann 115
 Kyniska 173, 174, 191, 230
 Kypselos 32
- Lactantius 141, 143
 Ladas (Aigionból) 82
 Ladas (Spárta) 82, 83, 140, 183, 222,
 234, 265
 Laertius Diogenes (Diog. Laertius) 234
 Lambros 8, 59, 65, 124
 Lampis 63, 161, 262
 Lancelotti 140
 Lane, J. 133
 Láng Nándor 7, 33, 51, 253, 255
 Lange 132
 Lasthenes 83, 266
 Latkóczy Mihály 212
 Lausus 30
 Lederlinus 73, 80, 94
 Le Gendre 128, 162
 Lehtonen 161
 Leon 74, 266
 Leonardo da Vinci 21
 Leonidas 60
 Leonidas (rhodosi futó) 79, 178, 268
 Leontiskos 88
 Leophron 185, 260, 265
 Leukaros 117
 Leukippe 218
 Libanios 135
 Libon 24
 Lichas 55, 241, 266
- Licinius, C. Crassus Mucianus 191
 Lightbody 79
 Ligorius 87, 124, 130
 Lion 132
 Livius 44, 200, 215
 Locke 253
 Lucianus (Lukianos) 166
 Lucilius (Lukillos) 111, 151, 153, 158
 Luckenbach 25, 215
 Lukianos 24, 40, 47, 48, 51, 60, 65,
 68, 70, 73, 76, 81, 88, 91, 92, 95,
 96, 98, 106, 114, 116, 118, 119,
 126, 136, 137, 138, 140, 147, 149,
 165, 191, 197, 199, 200, 202, 215,
 217, 218, 219, 224, 232, 233, 235,
 238, 246, 250, 251, 271
 Lukillios (Lukillos, Lucilius) 89, 111,
 122, 151, 183
 Lukillos (Lukillios, Lucilius) 111, 122,
 151, 183
 Lygdamis 38, 63, 116, 117, 263
 Lyka Károly 7
 Lykinos 171, 224, 225, 226, 227, 233
 Lykurgos 19, 20, 21, 144, 205, 212,
 259
 Lynkeus 152
 Lysias 12, 14, 167, 197, 198, 266
 Lysippos 74, 85, 91, 92, 119, 189
- Madarász Henrik 251
 Madách 66
 Manasse 21
 Mardonios 205
 Marion 87, 120, 269
 Marquardt 126
 Martialis 247
 Mártonffy Miklós 7
 Matkovics Miklós 161
 Matro 238
 Mátyus István 7, 89, 131, 152
 Mátyus Nep. János 7, 14, 101
 Mausolos 164
 Maximus Tyrius 244
 Meineke 214
 Meisl, Willy 133
 Melankomas 103, 104, 105, 106
 Melankomas (idősb) 270
 Melesias 227
 Melikertes 205

- Menandros 227
 Menedemos 86
 Menekles 76
 Mercurialis, Hieronymus 8, 87, 102,
 103, 114, 124, 125, 126, 127, 130,
 137, 141, 232, 253
 Mercurius 136
 Mereskovszkij 21
 Merula 21
 Methodios 248
 Meyer, W. L. 132
 Mewaldt 234
 Mező Ferenc 3, 4, 6, 7, 15, 51
 Mező Pál 6
 Michaelis 9, 25, 92, 127
 Mie 9, 183, 242, 244
 I. Miksa 102
 Mikythos (Smikythos) 202
 Milon 77, 89, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
 106, 118, 122, 146, 155, 183, 187,
 210, 231, 237, 248, 264
 Miltiades 171
 L. Minucius Natalis 271
 Minüek (Mínyes és utódai) 196
 Misángyi 7, 46, 82, 134, 240
 Mithridates 242, 243
 Mitrovics Gyula (ifj.) 7, 25,
 Mnaseas 65, 265
 Mohar József 3
 Moldoványi István 161
 Moline 204
 Molionidák 13
 Molnár Lajos 7, 11, 131, 211
 Molnár Sámuel 7, 131
 Mommsen 61, 97, 117
 Montfaucon 253
 Mosso 9, 59, 110
 Mudin István 137
 Mummius 242, 268
 C. Musionus Rufus 214
 Muzik 9, 25, 45
 Müller 9, 117, 194, 199, 209
 Müller Iwan 9, 69
 Myiodes 33
 Mykon 190
 Myron 82, 83, 139, 140, 189, 195
 Myrtilos 16, 17, 169, 245
 Nabis 44
 Nagy Sándor 33, 81, 94, 182, 187,
 195, 196, 200, 220, 267
 Neleus 18, 205
 Neptunus 218
 Nero 54, 58, 166, 167, 182, 186, 187,
 204, 206, 211, 214, 220, 243, 270
 Nestor 18, 53
 Némethy Géza 184
 Nikanor 209
 Nikasylos 208
 Nike 23, 25, 27
 Nikokles 84
 Nikolaos Damaskenos 53
 Nikostratos 120, 270
 Niobidák 124
 Nissen 61, 62
 Nurmi 235
 Odysseus 43, 44, 88, 91, 106, 111, 136,
 141, 149, 201
 Oibotas 62, 118, 191, 262
 Oidippos 150
 Oinomaos 16, 17, 25, 33, 35, 169,
 207, 245
 Olenios 169
 Olidas 189
 Onomastos 63, 64, 113, 262
 Opheltis (Archemoros) 205
 Ophoias 145, 146
 Oreibasios 93, 229, 230
 Orikadmos 88
 Oroszlán Zoltán 6, 7, 70
 Orpheus 169
 Orsippus 213, 214, 262
 Ovidius 141, 217
 Oxylos 19, 141
 Paddock 72
 Pagondas 63, 262
 Paionios 25, 27, 120, 210, 268
 Palaistra 87, 88
 Pálffy 8, 59, 69, 103, 132, 230
 Pallas Athene 47, 196
 Panofka 103
 Pantakles 64, 262
 Pantarkes 189, 268
 Papp László 5
 Pap Mózes 216
 Paraballon 59

- Pasiteles 180
 Pasteiner 110, 215
 Pataikos 64, 192
 Patroklos 40, 43, 44, 88, 101, 196
 Paulus Diaconus 152, 153
 Pauly 9, 59, 80, 102, 134, 137, 139,
 149, 150, 183, 202, 207, 216, 233,
 244, 248
 Pausanias 12, 13, 16, 17, 19, 20, 21,
 22, 24, 25, 26, 28, 32, 33, 34, 35,
 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47,
 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58,
 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67,
 68, 69, 70, 72, 76, 77, 79, 80, 82,
 83, 84, 86, 88, 93, 94, 95, 96, 98,
 101, 102, 103, 106, 107, 108, 110,
 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120,
 121, 122, 123, 125, 127, 128, 129,
 135, 136, 137, 141, 153, 155, 157,
 161, 164, 168, 169, 170, 171, 172,
 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179,
 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186,
 187, 188, 189, 190, 191, 192, 199,
 200, 202, 203, 204, 206, 207, 208,
 209, 210, 211, 212, 217, 220, 221,
 222, 227, 229, 230, 231, 234, 235,
 241, 244
 Peisirodos 190, 211
 Peisistratos 164, 241, 264
 Peleus 141, 152, 156, 201, 204, 205
 Pelias 94
 Pelops 16, 17, 25, 26, 32, 43, 58,
 169, 205, 245
 Pentillä 135
 Perdikkas 55
 Peregrinos (Proteos) 40, 51, 70, 199,
 217, 219, 246, 271
 Periander 204
 Perikles 30
 Perschinka 9, 25, 45
 Persephone (Perzefoné) 22, 180,
 196
 Perseus 76, 136
 Perzefoné (Persephone) 196
 Petavius Dionysius 30
 Petschauer Atilla 5
 Phaethon 204
 Phaidimos 64, 268
 Phanas 78, 192, 264
 Phaülos (Phayllos) 128
 Phavorinus 125, 152, 153, 234
 Phayllos 77, 98, 127, 128, 131, 132,
 133, 134, 135, 141, 142, 162
 Pheidias 25, 28, 29, 30, 180, 195, 215,
 251, 272
 Pheidippides 81
 Pheidolas 172
 Pheidon 206
 Pherenike 190, 211
 Pherias 208
 Philagon (Phlegon) 19, 20
 Philetas 63
 Philinos 79, 189, 267
 Philombrotos 161, 263
 Philon 151
 Philonides 81, 83
 Philostratos 36, 37, 40, 53, 56, 57, 58,
 59, 62, 63, 70, 75, 77, 78, 80, 81, 82,
 87, 88, 100, 102, 103, 106, 112, 113,
 115, 116, 121, 124, 125, 130, 131,
 135, 138, 142, 152, 153, 154, 156,
 166, 176, 177, 178, 198, 199, 210,
 211, 212, 213, 223, 227, 228, 229,
 230, 231, 232, 235
 Philumenos 247, 272
 Phlegon 19, 63, 65, 79, 159, 179, 195,
 209, 242
 Phlegyas 142
 Phlius 169
 Phoinix 40
 Phokos 141
 Pholas 145
 Phormion 221
 Photios 86, 97, 108, 125, 150, 157,
 158, 194, 205, 242, 248
 Phrastor 149
 Phrixos 205
 Phytarchos 96
 Pighi 142
 Pihkala, Lauri 160, 161
 Pindaros 14, 15, 16, 22, 24, 42, 65,
 69, 80, 108, 114, 125, 136, 149, 150,
 154, 162, 165, 167, 171, 173, 181,
 183, 184, 185, 193, 194, 195, 205,
 227, 228, 237
 Pinder 9, 154, 155, 157, 158
 Pintér Jenő 5, 73
 Platon 46, 68, 71, 78, 80, 90, 178,

- 179, 187, 189, 197, 199, 200, 205, 207, 213, 237
 Plinius 24, 33, 66, 81, 97, 107, 121, 189, 191, 195, 231, 247
 Plutarchos 56, 66, 68, 69, 73, 81, 158, 167, 173, 182, 186, 187, 188, 192, 196, 199, 204, 209, 221, 223, 242
 Pluton 180, 181
 Plutos 76
 Pöhlmann 9, 60, 61
 Polemon 159, 192
 Polites 67, 84, 270
 Politis 8
 Pollux 40, 54, 72, 73, 74, 75, 80, 94, 113, 129, 135, 148, 158, 170, 181, 214, 219, 220, 221, 229, 230, 234
 Polos 199
 Polybios 19, 20, 21, 28, 30, 119, 120, 242
 Polybos 249
 Polydamas (Pulydamas) 106, 118, 119, 266
 Polydeukes (Pollux) 113, 202, 204
 Polykleitos 92, 148, 189
 Polyktor 52, 222
 Polymnestor 77, 230, 263
 Polyneikes 63, 77, 150, 207, 263
 Polypoites 136
 Porthaon 169
 Poseidippos 238
 Poseidaon Hippios 169
 Poseidon 86, 114, 204
 Praxidamas 190
 Praxiteles 32, 33, 195
 Prodikos 199
 Proklos 194
 Promachos 187, 189, 190, 229, 266
 Propertius 53, 212, 213
 Proteos (Peregrinos) 217
 Protophanes 120, 269
 Psaumis 171
 Ptolemaios (Antigonos hadvezére) 35, 59
 IV. Ptolemaios 119
 Puget, Pierre 99
 Pulydamas (Polydamas) 118
 Purgold 8, 12, 21, 22, 56, 59, 108, 145, 174, 188, 207, 209, 219
 Pythagoras 95, 96, 107, 108, 234
 Pytheas 227
 Pythia 19, 20, 108, 157
 Pythokritos 219
 Quintilianus 96
 vitéz Rády József 5
 Rea 33
 Rehlender 29
 Reiske 135
 Reisinger 9
 Radó Gyula 14
 Rhexibios 190
 Rhys, Ernest 4
 Rich 9, 92, 214
 Richter 9, 32, 70, 80, 141
 Riepl 9
 Rigal 89
 Robert 9, 68, 79, 109, 124, 183, 184, 185, 195, 209
 Roscher 9, 118, 180
 Rousseau 253
 Rovell C. 81
 Roxane 200
 Ruby József 8, 133
 Rutgers 9, 95, 108
 Sarapion 52, 116, 121, 222, 270
 Sarudy 193, 196
 Satyros 22, 266
 Saul 206
 Saulios 48
 Sayers 104
 Scaliger 128
 Schäffer 136
 Scherer 9, 183
 Schmidt Márton 8
 K. Schneider 9, 45, 72, 87
 Schnitzer C. F. 80, 195
 Schoene 9, 38, 52, 62, 67, 77, 79, 83, 89, 94, 150, 162, 178, 183, 203, 210, 213, 220, 224, 231, 242, 244
 Schröder 9, 14, 59, 60, 73, 74, 89, 91, 94, 115, 124, 126, 127, 130, 133, 240
 Schubart 9, 54, 187, 206
 Schwartz Gyula 56
 Semele 184
 Seneca 90, 113, 116, 126, 247

- Siebert, Th. 9, 89
 Siklóssy László 102
 Silberer 80, 133, 173
 Silius Italicus 148
 Simon József Sándor 78
 Simonides 92, 98, 106, 148, 151, 152,
 153, 188, 193, 197
 Skreibonianos, Phlabios 144
 Smikythos (Mikythos) 202
 Sokrates 12, 198, 244
 Sokrates (atléta) 120, 271
 Solinus 21, 81, 83, 97, 116, 130
 Solon 47, 81, 88, 188, 204, 215, 241, 242
 Somfay Elemér 161
 Soós József 115
 Sophokles 68, 108
 Sosandros 52, 222
 Sostratos 115, 191, 266
 Sotades 241, 266
 Sphairos 17
 Springer 9, 25, 92, 124, 127, 217
 Stackelberg 48, 217
 Stankovits Szilárd 5, 38, 81, 160
 Statius 40, 42, 71, 83, 139, 141, 143,
 172, 167
 Statius, P. Papinius 142, 150
 Stengel 9, 59, 69, 156
 Stephanus, Henricus 80
 Sterope 17
 Stobaios 214
 Stobbe Ferenc 240
 Strabon 12, 17, 18, 19, 21, 28, 53, 60,
 77, 95, 99, 100, 111, 220
 Straton 94, 95, 120, 210, 234, 244, 269
 Stratonikos (Straton) 94
 Stratophon 111
 Suetonius 30, 54, 58, 160, 167, 186,
 206, 211, 220, 233, 243, 244
 Suidas 44, 90, 121, 128, 135, 197, 233
 Sulla 35, 242, 243, 269
 Sybariades (Eurybatos) 64

 Szabó Béla 8, 12, 93
 Szabó András 80
 Szabó István 82
 Szamba, E. 9, 127
 Szemző Lajos 131
 Szendrey Zsigmond 78
 Szentirmay Ottó 5

 Szent János Chrysostomus 248
 Szepes Béla 5, 155
 Szerelemhegyi 8, 12, 93
 Széchenyi 101
 Székely István 159
 Szokolyi Alajos 5, 44
 Szukováthy Imre 5, 159

 Takács Menyhért 9, 32, 70, 80, 127,
 141
 Takács Zoltán 7, 17
 Tantalos 16
 Taraxippos 168, 169
 L. Tarquinius 85
 Tarquinius (Superbus) 97
 Tauchnitz 53
 Taurosthenes 185, 186, 210, 265
 Teisias 167
 Telamon 152
 Telesines 166
 Telesphoros 34 és 59, 267
 vitéz Terstyánszky Ödön 5
 Teubner 234, 238, 249
 Teveli Mihály 5
 Thales 199, 264
 Thaliarchos 210, 270
 Theagenes 55, 73, 106, 116, 117, 118,
 121, 223, 238, 265
 Thearides 197
 Themistios 30, 54, 105, 182, 189, 198,
 199, 200, 206, 221, 222, 233, 234,
 243
 Themistokles 66, 73, 199
 Theocris 188
 Theodoros 84, 96, 238
 I. Theodosius 30, 250, 251, 260, 272
 II. Theodosius 251
 Theogenes (Theagenes) 117
 Theognetos 188
 Theokritos 201
 Theopompos 240
 Thermios 141
 Thersias 64
 Theseus 26, 86, 87, 98, 114, 202, 240
 Thessalos 162
 Thessalos (Hippokrates atyja) 64
 P. Thewrewk Emil 8, 98, 151, 172
 P. Thewrewk József 101
 Thrasis 92

- Thukiyddes 15, 34, 55, 56, 60, 61, 122, 123, 164, 167, 197, 200, 213
- Tiberius császár 91, 224, 269
- Timaios 19, 20, 21, 64, 159
- Timasitheos 96, 264
- Timokreon 238
- Timon 65, 250
- Tisamenos 157
- Tisandros 108, 230, 264
- Tisias 106
- Titormos 86, 98, 118, 147
- Titus 103, 105
- Tlepolemos 64
- Toldi Miklós 147
- Topham, Thomas 98
- Tóth Béla 117
- Trendelenburg 9, 24, 25, 26, 190
- Treu 255
- Tritantaichmes (Tigranes?) 205
- Troilos 58, 266
- Tryphon 244
- M. Tyllios 188
- M. Ulpios Domestikos 247, 271
- M. Ulpios Heliodoros 219
- Unger 9, 61, 62, 69
- Valerios Eklektos 271
- Vadas Gyula 4
- Vadas Iván 76, 82, 231
- Valens 206
- Valerios Eklektos 219
- Varazdates 250, 272
- Värre 96
- Váradai Károly 15
- Váry Rezső 8, 97
- Vermes Lajos 129
- Verrius Flaccus 152
- Vértessy Jenő 41
- Vértessy József 5
- Villemain 9, 15, 193
- Vitruvius 46, 49, 50, 51, 71, 186, 232, 233, 248
- Vogt Martin 9, 59, 156, 167, 216
- Wagner József 8, 43, 59, 62, 69, 73, 110, 133, 142, 146, 158, 159, 173, 207, 214, 220, 227
- Wassmannsdorf 83, 132
- Weidmann 38, 216
- Wells 56
- Wessely Lipót 6
- Westerberger 234
- Westergreen 96
- Wilamowitz-Moellendorf 19, 145
- Winkelmann 253
- Wirth Gyula 182
- Wissowa 8, 9, 59, 80, 102, 134, 137, 139, 149, 150, 183, 202, 207, 216, 233, 244, 248
- Witherbee J. V. 133
- Wynmann 9, 83
- Xenodamos 123
- Xenophon 12, 22, 40, 59, 60, 68, 152, 153, 155, 162, 173, 202, 208
- Xenophon (futó és pentatlos) 265
- Xerxes 128
- Xilander 218
- Zenobios 128
- Zephyros 141
- Zeus 12, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 40, 52, 53, 59, 65, 66, 67, 96, 98, 111, 113, 135, 145, 166, 172, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 196, 197, 198, 200, 204, 210, 222, 225, 243, 245, 249, 250, 251, 272
- Zeus (Horkios) 35, 222
- Zeuxis 66, 77
- Zichy Antal 101
- Zuber Ferenc 38, 129, 134
- Zsámboki Gyula 8
- Zsoldos Benő 61

TÁRGYMUTATÓ.

- Adikomachein a. m. igazságtalanul küzdeni 221
- Agnaptos csarnoka 42
- Agon a. m. verseny 201
- Agones stephanephoroi (a. m. koszorús versenyek) 187
- Agones tematikói a. m. pénzdíjas versenyek 187
- Agonistika 84
- Akadályugrás 126
- Akoniti (ellenfél nélkül való) küzdelem 106, 121
- Akrocheirismos 233
- Akrochersites a. m. karcsavaró 115
- Alagút az Altisból a stadionba 36, 219
- Áldozás a Piera-forrásnál 65
- Alectoria a. m. kristályszerű kő 97
- Aleiptes a. m. dögönyöző 229
- Aleiptos (legyőzetlen) 105
- Alkalmi versenyek 202
- Állandó versenypályák 41
- Állandó versenyprogramm az ókori olympián sem volt 224
- Alpheios és Arethusa regéje 217, 218
- Alpheios szélessége 142
- Alpheios völgye 13
- Altis, a szent liget 22
- Altis fekvése és alakja 24
- Altis etymológiája 22
- Alytai (poroszlók) 56
- Alytarches 145
- Alytarchesnek idővel emelkedett a tekintélye 145
- Amateursport 55
- Amsterdami olympia 3, 4, 5, 260
- Anacharsis tanulmányútja 47
- Anabates a. m. versenyfutó lovas 172
- Anephedros, aki nem volt veszteglő 209
- Angliában hűvösen fogadták az olympia gondolatát 256
- Angol bajnokság 77
- Anolympias az olyan játék, amelyet nem az elisiek rendeztek 206
- Antigramma a. m. ellenbetű 225
- Apene a. m. öszvér-kettősfogat 170
- Apobatai = parabatai a kocsihajtó társának versenyfutása 171
- Apopternidzein (rügás) 115
- Apotomeus a. m. rövid gerely 148
- Apotriaksai a. m. háromszor legyőzni 158
- Apoxyomenos (Lysippos műve) 91
- Aptotos (legyőzetlen) 94
- Aquincumi mozaik (birkózók) 247
- Argonauták versenye 152
- Arisztokratikus sport 55
- Arisztokratikus verseny volt az olympia 192
- Árkádia háborúskodása az elisiekkel 60
- Ásatások Olympiában 255
- Athén első győzelme 65
- Athén pénzjutalomban részesítette győztes fiait 188, 242
- Athéni egyetemet bezáratta Justinianus 250
- Athéni stadion 36
- Athlesis a. m. küzdés 77
- Atléta-lakások 51, 219
- Atléta-torzó a Szépművészeti Múzeumban 85
- Atléták a csatában 128
- Atléták falánksága 238, 239
- Atléták életmódja 237

- Atléták esküje 67
 Atlétákat megvetették a római korban 244
 Atlétákra gúnyos költeményeket írának 110—12, 152, 238—39, 249
 Atletika felosztása (könnyű és nehéz) 39, 154, 177
 Atletika és gymnastika 237
 Atletikai eredmények az ókorban 134
 Atletikai teljesítmények túlbecsülését elítéli Vitruvius 248
 Atletikai verseny a phaiakoknál 43
 Atletikai verseny Ithakában 44
 Átok megfogalmazása 191
 Attikai láb 37
 Aulos a. m. stadion 77
 Aurora remek versenye 172
 Az olympia alapításának időpontja 16, 19, 21
 Az olympia eleinte csak az elisiek ünnepe 20
 Az olympia időpontja 60—62
 Az olympia megjelölése a pankration-győztesrel 122—23
 Az olympiát még az ellenség közeledtekor sem hagyták el. 205
 Az olympiát Pelops alapítja meg 16

 Balbis a. m. dobóhely 149
 Barbár ember az olympiai győzők között 250
 Bathron (indulóhely) 38
 Befezetlen verseny 219, 242
 Beléptidij nem volt az olympián 216
 Bevonulás a stadionba 70
 Birkózás 63, 68
 Birkózás bőséges anyagot adott a képzőművészetnek 94
 Birkózás-dulakodás 89
 Birkózás görög-római 89
 Birkózás ifjak és leányok közt 93, 94
 Birkózás a Konisterionon (birkózóhely) 92
 Birkózás könyvből 234
 Birkózás népszerűsége 87
 Birkózás, szabadstílusú 89
 Birkózásban háromszor kellett dobni az ellenfelet 89, 90, 91, 158

 Birkózófogások 88
 Birkózó gyakorlatai a legnehezebbek 231
 Birkózók olajjal kenték be magukat 91
 Birság az idegenek bántalmazóira 59
 Birság hellénbíróra 56
 Birság (versenyzőre) 55, 222
 Bouleuterion 35
 Boxolás Angliában 101
 Boxolás. Magyar kifejezések 101
 Bölcsék az olympián 199
 Börkötény a versenyzőkön 214
 Budapesten akarták rendezni az első modern olympiát 257
 Budapesti Hírlap 3
 Bybon köve 145
 Bybon kövének magyarázata 146

 Cél a gerelyvetésnél 150
 Célbírói tévedés 74
 Céhszerű atlétaalakulatok 247
 Chæironaeai csata 241
 Chariklia (Gyöngyösi) 73
 Csalás az olympián 221
 Császárok szobrai a Metroonban 33
 Csikóversenyek 64

 Delphi 19, 20, 36, 37, 128, 203
 Delphi jóda 19, 20
 Delphi kocsivezető 165
 Delphi stadion 36, 37, 203
 Diaulos 62, 63, 67, 77, 78
 «Dicsbeszéd» ökölvívókra 104
 Dicsőítődal az elisiekre 197
 Diskobolos (Myron) 139
 Diszasztal a koszorúknak 180
 Diszhely a játékokon 216
 Diszhely az olympiagyőztes részére 187
 Diszhely Olympiában 211
 Díszített diszkoszok 144
 Diszkoszmeretek 136
 Diszkoszok az ókorból 136
 Diszkoszra szerződést is vettek 144
 Diszkosz-tasak 145
 Diszkoszt nem gurították 141
 Diszkoszvetés olympiai rekordja 142

- Diszkoszvetés régen önálló szám volt 136
 Diszkoszvető állása 138
 Diszkoszvető-eredmények 142
 Dobásjelző 141
 Dobások száma a versenyeken 141
 Dobóhely 138, 39
 Dolichos 63
 Dolichos eredete 80
 Dolichostáv nagysága 80
 Dór oszlopsor Olympiában 50
 Dór stílus 25
 Doryphoros (Polykleitos) 148
 Dögvész Elisben 19, 20
 Dromos a. m. futópálya 44, 66, 71
 Dromos, Krétában a. m. gymnasium 44
 Dromos szó téves értelmezése 165
 Dyme megbűnhődött, mert nem állított szobrot győztes fiának 191
- Egyetemi Könyvtár 6
 Egyiptomiak véleménye az olympiáról 57
 Ekecheiria (istenbéke) 20
 Ekecheiria (istenbéke) megsértése 56
 Ekecheiria tartama 59
 Eldöntetlen mérkőzést nem ismeretek 110
 Életbevágó kérdésekben versenyre bízzák a döntést 201
 Élethű szobrot csak a harmadik győzelem után állíthattak 189
 Eleusisi ünnep 22
 Eleutheria-játék 111
 Elisből vezető út Olympiába 12, 65
 Elis és Árkádia viszálya 60, 153, 206
 Elis és Pisa háborúskodása 24
 Elis és Spárta viszonya 54
 Elis földjén fegyveres sereg nem vonulhatott át 60
 Elis semleges terület 59
 Elis szembekerül Spártával 60
 Elis előzetes gyakorlatok 218
 Elis gyermek vágta a koszorúnak való ágakat 180
 Elis papok ügvelnek az atyák törvényeire 19
- Elis tanácsolás 52
 Elisiek Egyiptomban 57
 Elisiek nem vettek részt az isthmián 70, 204
 Elisieket dicsérte Apollonios 58
 Elist fallal vette körül Telesphoros 59
 Ellentmondás Pausaniasnál 19, 191, 211
 Előfutatok 77, 220
 Előírások a szobrászművészek részére 191
 Első győztesjegyzék 21
 Első isthmosi játék 204
 Első koszorút Olympiában Daikles kapta 179
 Első löverseny Olympiában 164
 Első modern olympiát följánlják Budapestnek 256—57
 Első olympia időpontja 16
 Első olympiai verseny 14
 Első pentatlon hazánkban 161
 Elvesztett gymnastikai munkák 96, 159
 Enagonioi a. m. a versenyek védőistenei 202
 Endromis, a versenyzők lábbelije 214
 Ephedros (vesztéglő) 93, 182, 225, 226
 Epidaurosi stadion 39
 Epigrammák a győztesekre 174, 193
 Epinikion a. m. győzelmi dal 185, 193, 194, 195, 227
 Epispondorchestai (a spondophoroi segédei) 22
 Építőművészet 50
 Érmek 32, 192
 Eskü Olympiában 67
 Estia 9
 Étrendi szabályok 234
 Etymologia :
 — Altis az alsos-ból 22
 — Gymnasium a gymnos-ból 45
 — Phlegon a. m. Philagon 19
 — Quinquertium a. m. quinque + exercitium 152
 — Stadion a sto igéből 36
 — Xystos a xyo igéből 51
 Exedra a. m. stadion 104
 Exedra Olympiában 33
 Exegetai (idegenvezetők) 22

- Fedett pálya (Xystos) 46, 51, 71, 72
 Fegyveresfutás 63
 Fegyveresfutás eredete 176
 Fegyveresfutás távja 178
 Fegyveresfutók eleinte teljes fegyverzetben 177
 Felszólítás az atlétákhoz 70
 Felvonulás Elisből Olympiába 65
 Fényűzés az olympián 66, 199, 200
 Fesménygyűjtemény az ókorban 138
 Finn Atl. Szöv. 160, 161
 Fogadalmi ajándék 143, 144, 147
 Fogantyú a gerelyvetésnél 148
 Fogások a pankrationban 115
 Forduló 73
 Forróság Olympiában 60, 215
 Födetlen fővel nézték a versenyeket 217
 Földregés Olympiában 251
 Fölfelé-lefelé . . . 78
 Futár (hemerodromos) 81
 Futás a pentatlonban 126
 Futás lábújjhegyen 82
 Futó, egyben kiváló távolugró 78
 Futók jellemzése 75
 Futópálya Olympiában 37
 Futópályák 71
 Fuvolakíséret a pentatlonnál 135, 219
 Fördőberendezés Olympiában 50
- Gabonahiány Elisben 52
 Gátfutás (?) 126
 Gerelyvető-eredmény 150
 Gerellyel célba is dobtak meg távolba is 149
 Gerely fogantyúja 148
 Gerely kettős mozgása 149
 Gerelyvetés eredete 147
 Görög-római birkózás különbözik az ókoritól 89
 Gúnyvers az atlétákra 110—12, 152, 238—39, 249
 Gyávaság 116, 222
 Gyenge gyermeket nem engedtek versenyre 240
 Gyermek versenyzése nem tetszett Aristotelesnek 209
 Gyermeket, ha gyengének találták, nem engedtek versenyre 208
- Gyermekfutók rövidebb távon versenyeztek 209
 Gyermekgyőztesek, akik felnőtt korukban is győztek 209, 210
 Gyermekversenyek 63, 64, 207—10
 Gyermekversenyzők korhatára 207
 Gymnasiumok általában 47, 48
 Gymnasium Angliában a. m. tornaterem 46
 Gymnasium Elisben 51, 52, 54
 Gymnasium központja a testi és szellemi kulturának 49
 Gymnasium Olympiában 35, 50, 235
 Gymnasium Rhodosban 49
 Gymnasium szó eredete 45
 Gymnasium szó jelentése 53
 Gymnasiumok feladata 46, 50
 Gymnasiumok védői 47
 Gymnastes 229
 Gymnastes és paidotribes közt levő különbség 229
 Gymnastica vitiosa = a hivatásos atletika 102
 Gymnastika és atletika 237
 Gyógygymnastika 141
 Győzelem átengedése 55, 79, 164, 241
 Győzelemről híradás 185, 186
 Győzelmi dal 185
 Győzelmi emlékek, mérföldkö 12
 Győzelmi emlékérmek 192
 Győzelmi dal részei 195
 Győzelmi felkiáltás 193
 Győzelmi jelek 180
 Győzelmük évfordulóján is ünnepséget rendeztek 196
 Győztesek elnevezése 186
 Győztesek magasztalása 181
 Győztesek megvendégelése Olympiában 184
 Győztesjegyzék 160
 Győzteslista 122
 Győztesek számának aránya 207
 Győzteszobrok 35, 189
 Győzteszobrok száma 35, 52, 191
- Hadiszekér utóda a versenykocsi 164
 Hajóverseny az isthmián 205
 Hálaáldozat a győző megérkezésekor 187

- Hálaáldozat a megkoszorúzás után 184
Haláleset a megkoszorúzáskor 184
Halállal végződött versenyek 83, 108, 121, 222, 223
Halter a. m. lendítő 129
Halter alakja 129—30
Halter súlya 129
Halter-vita Németországban 131
Harma a. m. versenykoesi 164
Hármasugrás 132
Hasznos Mulatságok 7, 81, 131
Hellanodikai (hellénbírák) 54
Hellénbírák 51, 167, 220, 235
Hellénbírák beosztása 54
Hellénbírák feladata 55
Hellénbírák kijelölését hibáztatta Apollonios 57
Hellénbírák mint egykoron olympiai győzők 59
Hellénbírák régebben résztvehettek a versenyekben 58
Hellénbírák ruhája 56
Hellénbírák sorsolása 54
Hellénbírák száma változó 54
Hellénbírák ügyeltek a versenyszabályok megtartására 221
Hellénbírákat megkörménykezték 58
Hellénbírakat részrehajlással vádolta Bakchylides 58
Hellén diszkoszvetés 137
Helyezetlenek nem kaptak díjat 221
Hemerodromos (futár) 81
Heraklesi kettősgyőzők 120
Heroszkultusz 107, 108, 118
Heroszkultusz fölelevenítése 142
Heroszok diszkoszvetése 142
Hieronikes a. m. a szent játék győztese 186
Hippodromos Delphiben 41
Hippodromos-méreték Olympiában 42
Hippodromos Olympiában 40—43, 167—170
Hivatalnok-lajstromok 22
Hivatásos atletika 102
Hogyan állapították meg a győztest a pentatlonban?
— Bintz feltevése 155
— Pinder feltevése 154
— Stengel feltevése 156
— Vogt feltevése 156
— Ókori adatok 156—57
Holtverseny 55
Honosságot pénzért eladták 79
Hoplitodromia a. m. fegyveresfutás 176
Hőség Olympiában 60, 215, 223
Hymnus a koszorúra 182
Hyperboreusok 14
Hypothesis a távolugró-eredmények megmagyarázására 134
Iamidák 22, 157
Iconica a. m. élethű szobrok 189
Ideális atletika 240
Idegenvezetők (exegetai) 22, 25
Idomár = gymnastes 211
Időmérés nem volt 76
Idősebb korosztályban szabad volt indulni 208
Indítás 42, 73, 74
Indulóhely 38, 74
Indulóhely a hippodromoson 42, 167
Iphitos diszkosza 32
Ipolysági rétek 44
Irodalmi botlások 14, 15, 60, 80, 128, 131, 165, 184, 195, 212, 216, 220, 223, 240
Isolympioi a. m. olympiaszerű játékok 244
Istenbéke (ekecheiria) 20, 26, 66
Istenbékét a spondophoroi hirdették ki 59
Istenek, mint a versenyek védői 202
Istenek mint versenyzők 135
Istenhit megrendülése 65
Isthmia 70
Isthmos 95
Isthmosi játékok 79, 204, 205, 221
Itt van Rhodos, itt ugorjál 129
Julianus naptár 61
Játékok célja 11
Játékok keletkezésének sorrendje 205
Játékok római talajon 243
Jósa Delphiben 19, 179
Jósa Olympiában 21
Jósló-családok 22

- Kallistephanos : az olajfa neve Olym-
 piában a Zeus-templom mellett 179
 «Kallistephanos» olajfa Athénben 14
 Kalokagathia 11
 Kalpe (öszvérek futóversenye) 170
 Kalpe Pausanias szerint 172
 Kancaversenyek 64
 Kapuk az Altis falában 36
 Kar a győzelmi dal éneklésére 185,
 187, 194
 Karmunka a futásnál 75, 82
 Karneia a dórok ünnepe 60, 61
 Katonai szempontok a testgyakorlás-
 ban 223
 Kedvezmények az olymپیagyőztes ré-
 szére 187
 Kengurustart 38, 74
 Kenotaphion 52
 Kényszerevés 233
 Képzőművészetnek bő anyagot adott
 a pankration 123, 124
 Keresztény egyházatyák és az olym-
 pia 248
 Keryx a. m. hirdető 182
 Késés igazolása 218
 Kettősfogatok 166
 Kettősfogatok versenye 64
 Kettős oltárok 13
 Kézimalom 60, 217
 Kézakcolás a. m. ökölvívás 101
 Kiesési rendszer a pentatlonban való-
 színűtlen 160
 Kikiáltók 182
 Kikiáltók versenye 64, 219
 Kincsem pályafutása 173
 Kincsházak 33, 34, 137
 Kínzásnak nevezték az olymپیát meg-
 előző hónap kötelező gyakorlatait
 235
 Kísértet a játékokon 168
 KISOK 2
 Kiváló pankratiaszták 117—123
 Kiváló pentatlosok 161
 Kiváló futók 79, 84
 Kiváló kikiáltók 219
 Kiváló oktatók 227, 228
 Kiváló ökölvívók 106—110
 Kivánalmak az oktatóval szemben
 228
 Kizárás a versenyből 183
 Klimax (döntőküzdelem) 110
 Klytidák 22
 Kocsihajtó ügyessége 165
 Kocsiverseny leírása 168
 Kocsiversenyek régi eredetűek 163
 Kolotes díszasztala 32
 Konisterion (birkózóhely) 92
 Korinthos hozzá akar nyúlni az olym-
 piai kincsekhez 34
 Korykeion 232
 Koszorú — balgaság 241
 Koszorú erkölcsi értéke 55
 Költői nagyítás 136
 Költők a szellemi versenyen 197
 Könnyű és nehéz atletika 39, 154,
 177
 Körgyőztes (periodonikes), aki mind
 a négy nagy versenyen győzött 79,
 103
 Körlevél a pentatlon érdekében 160
 Közmondások 28, 98, 135, 194
 Közmondások a távolugrásról 135
 Kronoshegy 13
 Kroton első győzelme 65
 Krotoni atleták híresei voltak egész-
 ségökről 77
 Krotoni atletika virágkora 77
 Krotoni híres atleták 95
 Kultuszhelyek az Altisban 34
 Külön gyakorlóhelye volt a kiválóbb
 atletáknak 234
 Kypselos ládája 32
 Lábbeli 214
 Lakoniaiak felhagytak az ökölvívás-
 sal és a pankrationnal 113, 116
 Lalichmion 52
 Leánykérés életre-halálra 16
 Leánykérés Kleisthenesnél 66
 Lendítőerő 38
 Lendítők 180
 Leonidaion, előkelő idegenek szálló-
 helye 35
 Lépések hossza 76
 Letrinoi 66
 Leukoma 54
 Lexikographusok 152
 Lips-szél 50

- Lóidomítás 230
 Lóíjesztő (Taraxippos) 168
 Londoni olympia 83
 Lótenyésztés 174
 Lovagi tornák és az olympia 251
 Lovak megbecsülése 174
 Lovasversenyek fontossága 175
 Lovasversenyeket a gazdagok művelik 163
 Lovász jutalma 175
 Lóverseny 63
 Lóversenyek eldurvulnak a császárság korában 245
- Magasugrás 126
 Magasztaló dal Heraklesre 193
 Magyar Atl. Szövetség 5, 7, 38, 81, 160, 161
 Makedon királyok görög származásúak 55
 Maltho 52
 Marathoni futás 80
 Marathoni táv hossza 81
 Mastigophoros, a testi fenyíték végrehajtója 56, 225
 Megismételt győzelem nagy dicsőséget jelentett 171
 Megkorbácsoltatás 166
 Megkoszorúzás 181
 Megkoszorúzás nem követte nyomon a győzelmet 183
 Megvesszőzés 55, 73, 222
 Megvesztegetés az olympián 221, 222
 Mérföldkő mint győzelmi emlék 12
 Metageitnion 62
 Metroon 33
 Meztelenség-fajtalanság a római fel fogás szerint 213
 Meztelenséget régen elítélték a görögök is 213
 Modern olympia 258
 Modern olympiai játékok 79
 Modern olympia számainak változása 224
 Mozaikképek atlétaalakokkal 246, 247, 250
 Museo Kircheriano 113
 Művészeti verseny 200
 Myriaethlos (ezerbajnok) 118
- Myrmex (érbütykök az ökölvívőfelszerelésen) 102, 112
 Mythos a győzelmi dalban 195
- Nagy művészek mint győzteszobrok alkotói 189
 Négyesfogatok versenye 63
 Nemeai játékok 79, 157, 204
 Nemzeti Sport 4, 208, 240
 Nemzeti Torna Egylet 7
 Nemzetközi Athl. Szöv. 81, 160
 Néptorna 253
 Neronia 54
 Nevezést a helyszínen is elfogadtak 219
 Nézőközönség megvendégelése 185
 Nézők görög neve theatai, panegyris-tai 40
 Nézők száma Olympiában 40, 215—186
 Nézőközönség 86
 Nézők Zeus templomában 182
 Nike-szobor (Paionios) 25
 Nomophylax (törvényőr) 54
 Női futóverseny Olympiában 212
 Női versenyek Spártában 212
 Nők és az olympia 65, 66, 173, 174
 Nők testgyakorlatai 53
 Nyssa a. m. fordulójelző 170
 Nyolcméteres távolugrás 129
 Nyulat futásban elfogta Polymnestor 77
- Ókor hét csodája 28
 Ókori diszkoszok 136
 Oktató 106, 121
 Oktató szobrot állít győztes tanítványaának 190
 Oktatók elkerített helyen tartózkodtak Olympiában 228
 Oktatók verseny közben is buzdíthaták tanítványaikat 228
 Olimpikon (?) 51
 Oltárok 32, 34, 51, 52
 Olympia alaprajza 23
 Olympia, az aranykoszorús küzdelmek anyja 237
 Olympia eredete 13
 Olympia fekvése 12
 Olympia feltámadása 253—258
 Olympia, Hellas legszebb része 12

- Olympia lakosai 21
 Olympia szent kapocs a görögök között 196, 197
 Olympia a játék neve is 14
 Ὀλυμπία és Ὀλυμπία 15
 Olympia, olympias, olympiad, olympiade, olympiai játékok 14
 Olympiába vezető utak 12, 65
 Olympiában csak koszorút kapott a győztes 187, 188
 Olympiában 25 paizsot őriztek a fegyveresfutáshoz 178
 Olympiában perzselő a hőség 60, 215
 Olympiában sok héja kóválygott 33
 Olympiában sok volt a légy 33
 Olympiában tilos volt fegyveresen megjelenni 19
 Olympiában Zeus rendezett először versenyjátékot 16
 Olympiagyőző mint vezér a háborúban 98
 Olympiagyőztest hadvezérnek választották 187
 Olympiagyőztest a lebontott várfalon át vitték a városba 186
 Olympiagyőztes ünneplése 184—88
 Olympiai eskü, 35, 67
 Olympiai felvonulás 65
 Olympiai gymnasium 35, 235
 Olympiai győzelem gyönyörű dolog 236
 Olympiai győzelem megkoszorúzta a várost is 188
 Olympiai győzelem nagyobb dicsőség, mint a diadalmenet 193
 Olympiai győzelmet a római korban is értékelték 244
 Olympiai győzők, később versenybírák 59
 Olympiai győzők megbecsülése 192
 Olympiai győzőnek pénzt adnak, hogy vegyen részt versenyeken 245
 Olympiai játékok elhalasztása 166
 Olympiai játékokat megszünteti Theodosius 250
 Olympiai játékok korszakai 259—260
 Olympiai játékok nyernek fényökben a rómaiak alatt 242
 Olympiai láb 37
 Olympiai nagy oltár 32, 210
 Olympiai palaestra 35
 Olympiai Tanács (bule) 56
 Olympiai Tanács tagjait életfogytiglan választották 56
 Olympiai vízvezeték 217
 Olympiai zárandokok 215
 Olympiainak neveztek más játékokat is 244
 Olympiák (helytelen) 15
 Olympiakoi agones 9
 Olympias 14
 Olympiasok szerint való időszámítás 14, 15, 21, 62
 Olympiasok szerint való időszámítás a XV. században 21
 Olympiát az eliseik rendeznek először 20
 Olympiát kifosztja Sulla 243
 Olympiát többször kifosztják 34, 35
 Olympusi (?) versenyek 15
 Orvostudományt belevonták a testnevelésbe 232
 Óvás 74
 Oxyrhynchosi papyrus 68, 78, 109, 185, 195, 209
 Ökölviadal 63, 68
 Ökölviadal téves meghatározása 115
 Ökölvívás nyomai 110
 Ökölvívás ütések nélkül 103
 Ökölvívó felszerelése 101, 102
 Ökölvívókra mondott «dicsbeszéd» 104
 Öszvérek futóversenye (kalpe) 170
 Öszvérversenyek 64, 170
 Ötödik nap az olympián 179
Paidotribes 45, 229
 Paidotribes és gymnastes közt levő különbség 229
 Pajzs a fegyveresfutásban a fegyverszünet végét jelképezi 178
 Palaestra 87
 Palaestra eredeti jelentése 44
 Palaestra magánintézet volt 45
 Palaestra Olympiában 35
 Pálmaág a győztesnek 45, 182
 Pammachia a. m. pankration 114
 Panathenaea 73
 Panegyristai a. m. nézők 40

- Pankration 63, 68, 108
 Pankrationban minden fogás szabad 115
 Pankration eredete 114
 Pankration-győztesrel jelöli Thukydides az olymپیát 122—23
 Papok Elisben 19, 22
 Papok Olympiában 21
 Papyrus (oxyrhynchosi) 68, 78, 109, 185, 195, 209
 Paradromides 74
 Parastates, Herakles mellékes neve 51
 Párizsi kongresszus az olymپیai játékok felújítása érdekében 255
 Pelopion 32, 34
 Pentathlonikes 151
 Pentatlon 63
 Pentatlongyőztes ábrázolása 135
 Pentatlon keletkezése 124—25
 Pentatlon—pantatlon 125
 Pentatlonszámok 125
 Pentatlonszámokat párhuzamosan rendezték 220
 Pentatlonszámok sorrendje 151, 152, 153
 Pentatlonszámok sorrendjét különféleképpen adják forrásaink 153
 Pentatlon-versenyző képessége Pythagoras szerint 157
 Pentatlos a. m. pentatlon versenyző 51, 126
 Pentatlos minden versenyágban jó 150
 Penteeterikos, az ötödévenként rendezett játék neve 204
 Pentelikosi márványbányák 36
 Pénbírsággal sújtották az idegenek bántalmazóit 59
 Pénzjutalom a győzteseknek 188
 Pénzjutalom a hellénbíráknak 243
 Periodikus (állandóan megrendezett) versenyek 202
 Periodonikes (körgyőztes), aki mind a négy nagy versenyben győzött 79, 186
 Perzsa háborúk 21
 Pesti Hírlap 81
 Philippeion 33
 Philosophiai viták 49
 Philosophiai viták a gymnasiumban 48
 Píera forrásánál áldozatot mutattak be 65
 Písaiaak mint versenyrendezők 53, 206
 Plethrion 51
 Pompakapu 36
 Postagalamb 185, 186
 Próbaugrások lendítőkkel 131
 Professzionista birkózók 114
 Professzionizmus 258
 Prytaneion 49, 184, 187
 Pythagoreusok 95
 Pythia 95
 Pythói játékok 79, 95, 120, 121, 202, 203
 Quinquentium a. m. pentathlum 152
 Rabduchoi (poroszlok) 56
 Rádió-előadás 7
 Relief az olymپیai Zeus-templom orommezéjén 16
 Renaissance-korban csak az előkelők részére sürgetik a testedzést 253
 Rhodos első győzelme 65
 Rhodosi ugró 129
 Rokonok szobrai egymás mellett 190
 Római írók gúnyolják az atlétákat 247
 Rómaiak nem igen vettek részt a gymnastikai versenyeken 206
 Rügőér 38
 Salamisi csata 128
 Sebesség csökkenése 200 méter után 72
 Skamma a. m. ásás 92
 Skholionok 69, 114, 128, 137, 183
 Skiamachia, a. m. árnyékharc 106, 233
 Skirophorion 62
 Sophisták 58, 241
 Sophisták fellépése árt a gymnastikának 241
 Sorozatos győzelmek 230
 Sorsolás 42, 67, 93, 167, 224—27
 Sorsolás jelek és ábrázolások segítségével 227
 Sorsolókövek 225
 Spárta befolyása az olymپیai játékokra 54
 Spárta és Elis viszonya 54

- Spárta hegemoniája az olimpián 259
 Spártaiak kiválóak a pentatlonban 161
 Spárta legfőbb pártfogója az olimpiának 259
 Spárta tanagrai győzelme 24
 Sphendone 36
 Spondophoroi hirdették ki az istenbékét 22, 59, 84
 Sporthírlap 7
 Sprintertípus 74
 Stadion a. m. aulos 77
 Stadion a. m. hippodromos 245
 Stadion
 — Athénben 36, 40
 — Delphiben 36, 37, 203
 — Epidaurosban 38, 39
 — Olympiában 36—40
 Stadion = 600 láb 38
 Stadion eredete 36
 Stadion fekvése Olympiában 36
 Stadionfutás 62, 63, 67, 75, 78
 Stadionfutás eredete 75
 Stadionfutók mozgása 75
 Stadionfutásban előfutamok 77
 Stadionfutás győzteséről neveztek el az olimpiát 84
 Stadionikes egyben olympionikes 186
 Stadion méretei Olympiában 37
 Stadion mint hossz mérték 128
 Strophion a. m. boxkeztyű 102
 Súlyatléta előkészülete a versenyre 230
 Súlyemelés bikával 96
 Súlyemelés kővel 98
- Szabadelőadások a gymnasiumban 53
 Szabadstílusú birkózás (catch as catch can) 89
 Szabálysínálók 113, 117
 Szellemi versenyek az olimpián 196—200
 Szellemi versenyek eredete 197, 198
 Szellemi versenyek jelentősége művelődéstörténelmi szempontból 200
 Szellemi versenyen való részvételre felszólítottak egyeseket 199
 Szellemi verseny győztesét igen sokra becsülték 200
- Szeméremtakaró 213
 Szent futópálya Elisben 51
 Szent hónap 61
 Szent liget Olympiában 22
 Szentnyelvűek a Klytidák 22
 Szent olajfa (kallistephanos) 32
 Szent út 65
 Szerencsétlenség verseny közben 83, 108, 121
 — diszkoszvetésnél 141
 Szerzáros 145
 Szerződés diszkoszon 19, 144
 Szerződés Iphitos és Lykurgos között 19
 Szívzselhűdés Olympiában 109, 199
 Szobrászművészeknek előírások 191
 Szobrok anyaga 190
 Szolgaszemélyzet Olympiában 56
 Szónokok a szellemi versenyen 197
 Szökevények 61
 Szülőváros is állított szobrot a győztesnek 189
- Tanácsház 35
 Tanagrai győzelem 24
 Tanítónak is szobrot állítottak 93
 Táplálék 231, 232, 234
 Taraxippos (Lóijesztő) 43, 168—70
 Taraxippos magyarázata 169, 170
 Társalkodó 102
 Távolugrás a közmondásokban 135
 Távolugrás rúddal 133
 Távolugró, egyben kiváló futó 78
 Távolugró eredmények magyarázatai 132, 134
 Távolugró világrekord az ókorban 128
 Temenos, valamely istenség szent területe 47
 Térképészeti Intézet 6
 Testedzőhelyek védőistenei 87
 Testi fenyíték Olympiában 222
 Testnevelés c. folyóirat 8, 51
 Testnevelési főiskola 7
 Testnevelési Tanács 2, 3, 5
 Testnevelés-Sport 7, 128
 Tetragonos 52
 Tetras-módszer 231, 232
 Theatai a. m. nézők 40

- Theatron 40
 Theokoleon 35
 Theokoloi. Papi testület Elisben 22
 Theoriák (küldöttségek) 66, 205
 Theorodokoi a. m. vendéglátók az elisieknél 205
 Thermopylaei csata összeesett az olym-piával 61
 Tisztalkodás a felvonulás közben 65
 Tiszteletdíj a költőnek 194
 «Tizenhatok» áldozása 212
 «Tizenhatok», a női olympia rendezői 65, 212
 Tornaügy 7, 184
 Történethamisítás 240
 Triastes, aki a stadion-, diaulos- és fegyveresfutásban győzött 78
 Trieterikos a háromévenként, rendezett játék neve 204
 Trombitások 70
 Trombitások versenye 64, 219
 Typaion-hegy 210
- Ugrásjelzők 132
 Ugrólyuk az ókorban 135
 Ugrószámok az ókorban 126—27.
 Újabbkori kengyelűtű hazánkban 83
 Újkori olympiai játék 95
 Unspunnen-kő Svájcban 147
 Uralkodók mint versenyzők 55, 260
 Uránia-előadás 8
 Úszás mint előkészítőgyakorlat 230
 Útvonal Elisből Olympiába 65
 Ügyetlen kocsisok 167
 Űlőhelyek a stadionokban 36—37
 Ünnepszeg a győzelem évfordulóján 196
- Vadolajfa 14
 Vallás- és közokt. miniszterium 2
 Várfalat is megbontották a győztes előtt 186
 Vasárnapi Ujság 83
 Vaticinatio post eventum (Útólagos jóslat) 166
 Veder a sorsolásnál 225
 Verbóczy István rgimn. 6
 Vereség az ókorban is kellemetlen volt 223
- Veresége elkedvetlenítette egyik-másik versenyzőt 224
 Versenydíjak 203, 204, 233
 Versenyek reggel kezdődtek 219
 Versenyek tartalma 67, 68, 69
 Versenyeket elítéli Cyprianus 247, 248
 Verseny feladása 110, 116
 Versenyfogatok száma korlátlan 167
 Versenyfutás lóval 83
 Versenyjátékok kapcsolata az istenek tiszteletével 202
 Versenykocsi felváltja a hadiszeke-ret 164
 Versenykocsi leírása 164
 Versenykocsi (kocsivezető) 164, 165
 Versenykocsi jutalma 175
 Versenykocsisok nagy bajok előidézői 246
 Verseny, mely halállal végződött 108
 Versennyel döntenek életbevágó kérdésekben 201
 Versenyrendezés 53
 Versenyszámok gyarapodása 62—64
 Versenyszámok sorrendje 67
 Versenyszámok sorrendjének megváltoztatása 120
 Versenyzés idősebb korosztályban 171
 Versenyzők csak görögök 54
 Versenyzők ellenőrzése 55
 Versenyzők lábbelije 214
 Versenyzők tápláléka 231, 232
 Vesztegetés 56
 Veszteglő (ephedros) 93, 225, 226
 Viaskodás állatokkal 98, 118
 Világrekordok 135
 Visszhangos csarnok 24
 Vizsgálat a gyakorlatok megkezdése előtt 231
 Vízvezeték Olympiában 33, 217
- Xystici a. m. atleták 233
 Xystos 232, 233
 Xystos etimológiája 51
 Xystos fedett pálya 51, 71, 72
- Zanes a. m. Zeus-szobrok, amelyeket a büntetéspénzekből állítottak 222

Zarándokkapu 66	Zeus-szobrot Caligula le akarja bon-
tatni 30
Zenei versenyt csak egyszer rendeztek
(Nero parancsára) 220	Zeus-szobrot tűzvész pusztítja el Kon-
stantinápolyban 30
Zeus-szobor Olympiában Kr. u. 384-
ben még helyén van 30	Zeus-templom 24
Zeus-szobor (Olympiában) megcson-
kítása 250	Zeus-templom méretei 24, 25
Zeus-szobor (Pheidias műve) 28	Zeus-templom oromdíszének magya-
rázata 16, 26
Zeus-szobor érmeiken, gemmákon 32	Zeus-templom orommezeje 25, 26

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
1. Olympia. Kronoshegy. Az Alpheios völgye	13
2. Herakles. (Ujszónyi lelet, Bécs)	14
3. Herakles. (Ujszónyi lelet, Bécs)	15
4. Vázakép. — Pelops Myrtilost a tengerbe taszítja. (Berlin, Altes Museum)	17
5. A Zeus-templom. Keleti oromcsoport... ..	18
6. Olympia alaprajza	23
7. Olympia. Zeus-templom. (Adler rekonstrukciója)	25
8. Paionios Nike-je. Olympia, Múzeum	26
9. Paionios Nike-szobra. (Gruettner kiegészítése)... ..	27
10. A Zeus-templom belseje Pheidias Zeus-szobrával. (Rehlender rekonstrukciója)	29
11. Elisí pénz Hadrianus korából. Pheidias Zeus-szobra	30
12. Elisí pénz Hadrianus korából. Zeus feje	30
13. Olympia. Philippeion, Heraion	31
14. Praxiteles: Hermes és a kis Dionysos. Olympia, Múzeum	32
15. Praxiteles Hermes-szobrának a feje. Olympia, Múzeum	33
16. Olympia. Heraion, Herodes Atticus exedrája. A síkyoni kincsesház. (Rekonstrukció)	34
17. Olympia. A Philippeion (iónstílusú kerek templom) rekonstrukciója	35
18. Olympia. Zeus-templom. Visszhangos csarnok. Stadion. Rekonstrukció.	37
19. Az olympiai stadion indulóhelye... ..	38
20. Az epidaurosí stadion indulóhelye	39
21. Az olympiai hippodromos. Baumeister rekonstrukciója... ..	41
22. A spártai ifjúság gymnastikai gyakorlatai	45
23. Görög vázakép. Paidotoibes... ..	46
24. Paidotribes palmaággal	47
25. A gymnastes vezetí a gyakorlatokat. Cornetoi falfestmény részlete. Etruszk. Stackelberg aquarellje az ú. n. kis frízről. Strassburg	48
26. Olympia. Gymnasium és palaestra. Pelopion. Prytaneion. Heraion. (Adler és Fürstenau rekonstrukciója)... ..	49
27. Az olympiai palaestra alaprajza	50
28. Hellénbíró	56
29. Farnese Diadumenos. London, British Museum	57
30. Gátfutók? (Schröder szerint, Páris, Louvre)... ..	73
31. Pihenő Hermes. (Másolat Lysippos után. Nápoly, Museo Nazionale)	74
32. Panathenaei vázakép. Stadionfutók. (München)	75
33. Görög vázakép. Hosszútávfutók. (London)	79
34. Atlétatorzó. Saint-Colombe-les-Viennesből. (Márvány. Budapest, Szépművészeti Múzeum)... ..	84
35—36. Herculaniumi birkózók. (Lysippos után. Nápoly. Museo Nazionale)	85
37. Farnesei Herakles. (Glykon másolata Lysippos bronzszobra nyomán. Nápoly, Museo Nazionale)	86
38. Birkózók. (Hieronymus Mercurialis könyvéből, 110. l. P. Ligorius rajza)... ..	87
39. Görög vázakép. Birkózás	88

	Oldal
40. Kr. e. V. századbeli vázákép. Ökölvívás és birkózás a gymnasiumban	89
41. Olajöntő atléta. (München, Glyptothek)	90
42. Atléta vakarókéssel. (Bécs)	91
43. Lysippos Apoxyomenosa. (Római másolat. Róma, Vatikán)	92
44. Aspensosi pénz. Birkózók... ..	94
45. Kódobó. (Bologna, Bronz)	97
46. Pierre Puget (1622—94): Milon halála. (Páris, Louvre. Márvány)	99
47. Ökölvívókeztyük ércbütykökkel. (Hieronymus Mercurialis könyvéből)... ..	103
48. Szobortalp Olympiában. — Euthymos szobrának felirata. (Márvány, Olympia, Múzeum)	107
49. Diagorast vállukon körülhordozzák fiai	109
50. Görög vázákép. Az ökölvívó megadja magát	110
51. Canova (1757—1822): Kreugas. (Márvány. Róma, Vatikán)	111
52. Ökölvívó feje. (Bronz. Olympia, Múzeum)	112
53. Ökölvívó. (Róma, Museo Nazionale delle Terme)	112
54. Ökölvívó karikatúrája. (Páris. Bronz)	113
55. Pañathenaei vázákép. Pankration	114
56. Pankratiaszta. (Páris, Louvre)... ..	115
57. Agakles pankratiaszta síremléke. (Márvány. Athén, Nemzeti Múzeum)	122
58. Pankratiaszták. (Firenze, Uffizi)... ..	123
59. Pankratiaszták küzdelme. (Hieronymus Mercurialis könyvéből. 106. l.) (P. Ligorius rajza)	124
60. Vörösalakú csésze. Akadályugrás? (Páris, Louvre)... ..	126
61. Görög vázákép. Magasugrás szaltóval	127
62. Vörösalakú csésze. Távolográs a paidotribes vezetésével. (Boston)	129
63—67. Lendítők	130
68. Görög vázákép. Ugrás lendítőkkel. (British Museum, London) ...	132
69. Ógörög (ú. n. hellén) diszkoszvetés. (Mudin István, 1906, Athén)	137
70. Diszkoszvetés előtt. (Róma, Vatikán)	138
71. Myron Dyskobolos-ának márvány másolata. (Róma, Museo Nazionale delle Terme)	139
72. Diszkoszvető. (Kiegészített gipszmásolat Myron eredetije után)	140
73. Bronzdiszkosz. — Publos Asklepiades pentatlos fogadalmi ajándéka	143
74. Bronzdiszkosz. — Phlabios Skreibonianos alytarches felirata Publos Asklepiades diszkoszának hátlapján	144
75. Bybon kövének felirata. (Olympia, Múzeum)	146
76. Ökölvívók. Gerelyvetők. Kettősfogat. Diszkoszvetők. Ókori versenyzések modern elképzelésben. (VII. német tornaünnepély. München, 1889)	147
77. Polykleitos Doryphorosa. (Bronzmásolat. Nápoly, Museo Nazionale)	148
78. Aiginai diszkosz. Gerelyvető. (Berlin. Bronz)	149
79. Kettősfogat. Négyesfogat. Nézők. Ókori versenyzések modern elképzelésben. (VII. német tornaünnepély. München, 1889)	163
80. Kr. e. V. századbeli ismeretlen görög szobrász: Kocsivezető. (Delphi, Múzeum. Bronz)	165
81. Görög csésze. Négyesfogatok versenye	168
82. Négyesfogatok versenye	169
83. Görög vázákép. Négyesfogat. Nyssa	170
84. Görög vázákép. Versenylovglás	172
85. Kerek szobortalp töredéke. — Kyniska szobrának felirata... ..	173
86. Lovasok a Parthenon nyugati frizéről. (London, British Museum)	174
87. Vágató lovasok a Parthenon nyugati frizéről. (London, British Museum)	175
88. Görög vázákép. Fegyveres futók	176
89. Fegyveres futó. (Tübinga. Egyetemi gyűjtemény)	177

	Oldal
90. Fegyveres futók a célban... ..	177
91. Felirattábla feje. — Az olympiai győzelmi jelvények. (Pálmaág, koszorú, közepén a győzelmi szalag)	179
92. A versenybíró díszzéke. (Rekonstrukció)	180
93. Győztes atléta a győzelmi fejszalaggal (München, Glyptothek. Bronz)	180
94. Görög vázakép. Győzelmi szalaggal díszített atléta	181
95. Alkibiades	185
96—97. Gelon győzelmi érme. (Kore, négyesfogat)	192
98—99. II. Fülöp győzelmi érme. (Zeus-fej, lovas pálmaággal)	192
100. Syrakusai pénz. Négyesfogat	193
101. Duris, Kr. e. V. századbeli görög vázafestő csészéje. Verseny-játékok (Berlin, Altes Museum)	201
102. A delphi stadion. Indulóhely. Nézőtér	203
103. Gyermekfutó (Madrid, Prado Museum)	208
104. Versenyfutó nő (Róma, Vatikán)	212
105. Versenybíró. Birkózók. Nézők. (Cornetoi falfestmény részlete. Etruszk. Stackelberg aquarellje az ú. n. kis frízről. Strassburg)	217
106. Herodes Atticus	218
107. Görög váza. Birkózás a paidotribes felügyelete alatt (Verseny-díj, Athén)... ..	228
108. Ökölvívók a xystosban (Hieronymus Mercurialis könyvéből)	232
109. Versenykocsis a győzelmi pálmaággal. (Róma, Vatikán)... ..	245
110. Mozaikkép. Atléta	246
111. Mozaikpadló. Birkózók. (Aquincum, Múzeum)	246
112. Mozaikkép. Ökölvívó	250
113. Olympia látképe az ásatások előtt. Kronos-hegy. Alpeios folyó	252
114. Curtius Ernő... ..	253
115. Olympia. Palaestra. A Heraion romjai. A kincsesházak terásza	254
116. Báró Coubertin	255
117. Averoff	255
118. Emlékoszlop Olympiában. (Az olympiai játékok felújításának harmincéves fordulóján, 1926-ban állították)	256
119. Az olympiai múzeum	257
120—21. Az amsterdami olympia aranyérme	258

Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

	Oldal
Gróf Klebelsberg Kuno, vallás- és közokt. m. kir. miniszter előszava	1
A szerző előszava	2
Irodalom	7
Rövidítések	10
Bevezetés	11

I. OLYMPIA.

Fekvése	12
Olympia a mondák világában	13
„ mint történelmi valóság	17
„ lakosai	21
A szent liget...	22
Az Altist környező épületek	35
A stadion	36
A hippodromos...	40
Palaestra és gymnasium	43
A versenyrendezés	53
Az olympia időpontja...	60
A versenyszámok gyarapodása	62
Az ünnepek és a versenyszámok sorrendje	65

II. A VERSENYSZÁMOK.

A futás	71
A birkózás...	85
Milon	95
Az ökölvívás	100
A pankration...	114
A pentallon	124
Futás	126
Ugrás	126
Diszkoszvetés	136
Bybon köve	145
Gerelyvetés	147
Birkózás	150
A pentatlonszámok sorrendje	151
A pentatlongyőztes megállapításának módja	154
Kiváló pentatlosok	161

<i>Lovasversenyek:</i>	Oldal
Kocsiverseny	163
Lóverseny	171
Fegyveresfutás	176

III. A GYŐZTES ÜNNEPLÉSE.

A megkoszorúzás	179
A megkoszorúzást követő ünnepek... ..	184
Győztesszobrok	189
Győzelmi emlékérmek	192
A győztesek a költők lantján, a játékok kapcsolata az irodalommal és a művészettel. Szellemi versenyek	193

IV. VERSENYEK, VERSENYZŐK, NÉZŐK, OKTATÓK.

Az agónok	202
Gyermekek az olympián	207
A nők és az olympia	210
A versenyzők ruházata	213
A nézők	215
A verseny lefolyása	218
A sorsolás	224
Az oktató	227
A gyakorlatok. Előkészület a versenyre	230

V. A HANYATLÁS

237

VI. BEFEJEZÉS

251

VII. AZ OLYMPIAI JÁTÉKOK KORSZAKAI

259

VIII. FÜGGELÉK.

Időmutató. Nevesebb győztesek. Nevezetesebb események	262
Névmutató	273
Tárgymutató	285
Képek jegyzéke	297
Tartalom	300
Térképek	302

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

